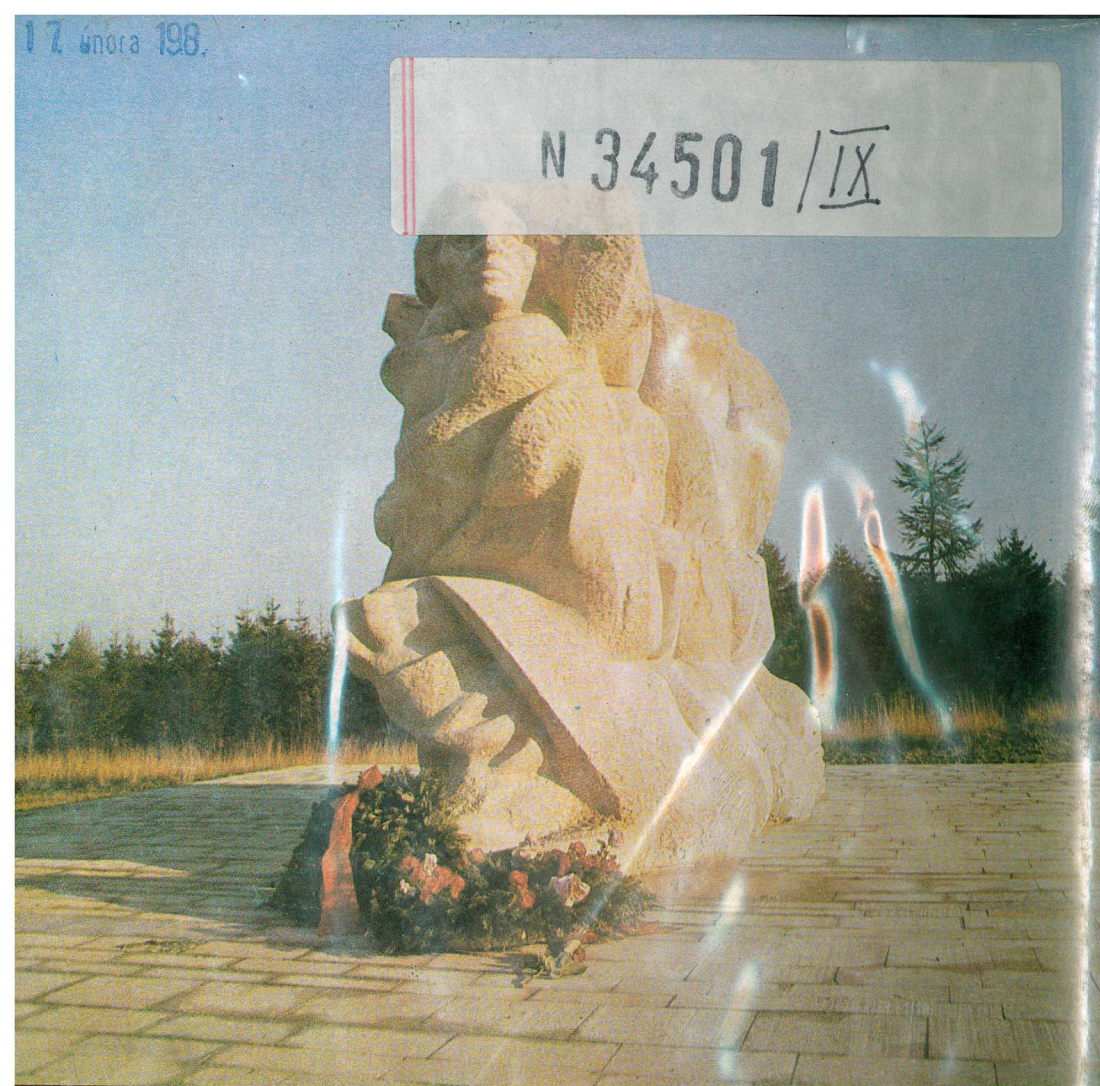
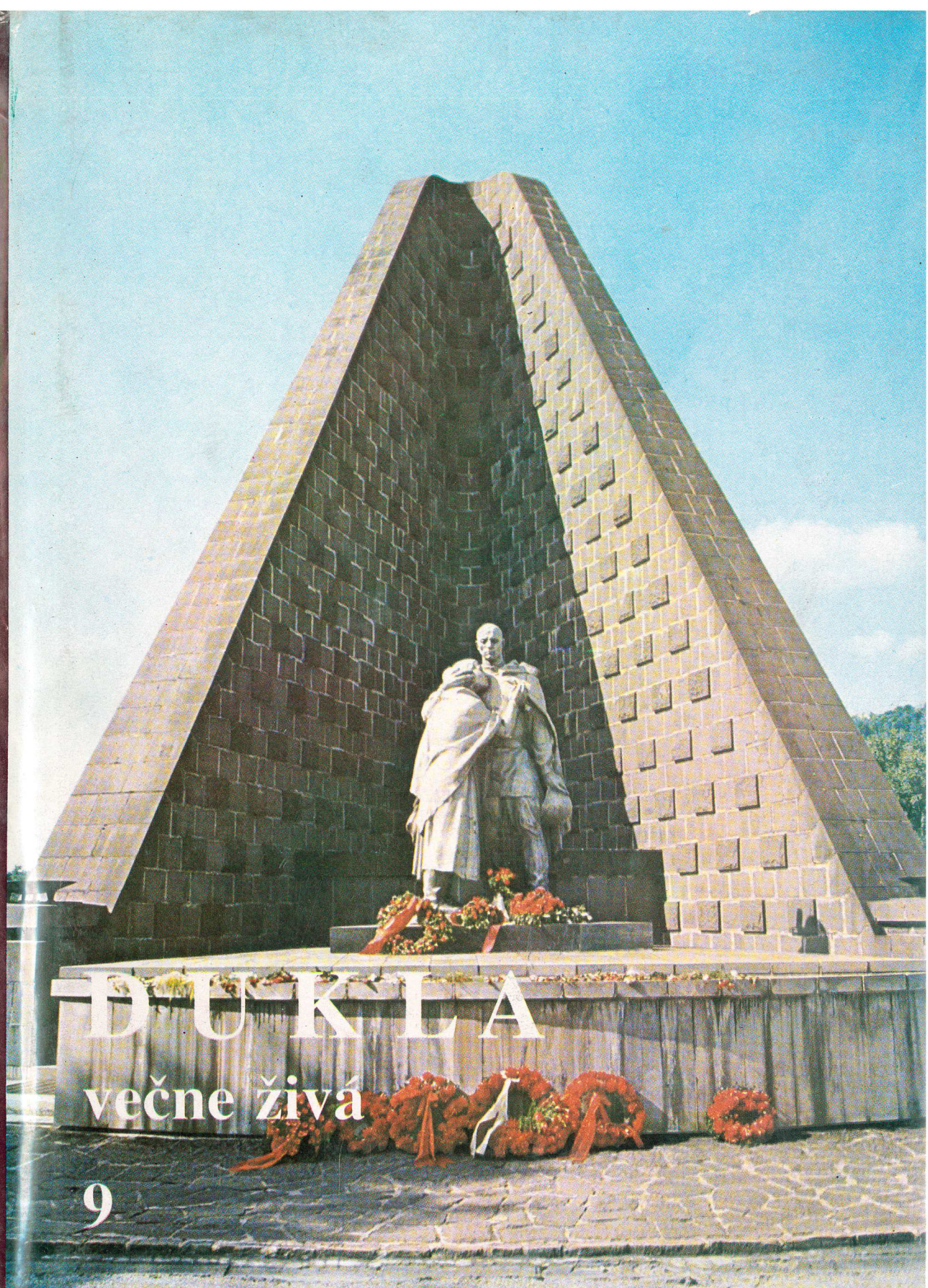

17. února 198.

N 34501 / IX

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 9

DUKLA

večne živá

9

083—027—87 DVZ
02 Kės 19,—

DUKELSKÉ MÚZEUM

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 9

Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1987

Státní vědecká knihovna N. Gorbačova Ústí nad Labem	
Sign. U34501/A	Tém. sk.
Přir. č. 127. 843 SPJ	
POVINNÝ VÝTISK	
při ztrátě fotokopie	

R

Úvod

Dukla večne živá 9 je ďalším obohatením a spresnením tematiky národnooslobodzovacích bojov v novodobej histórii našich národov.

V prvej časti zborníka sú spomienky priamych účastníkov bojov o Duklu, tých, ktorí so zbraňou v ruke bojovali po boku sovietskych vojakov v 1. čs. armádnom zbore, alebo sa aktívne zapojili do partizánskeho hnutia na východnom Slovensku a pomáhali tak skorému príchodu oslobodzovacích vojsk. V spoločnom zápase proti nenávidenému nepriateľovi — nemeckému fašizmu — sa utužilo ich bratstvo a priateľstvo.

Aj s odstupom času ostali spomienky v živej pamäti veteránov druhej svetovej vojny, akoby ich prežili len nedávno. Stále majú pred očami stovky padlých — často svojich bojových druhov —, zem skropenú krvou, zničené mestá, počujú výbuchy bômb — to všetko dotváralo obraz hrôzy a utrpenia. V spomienkach nájdeme túžbu po víťazstve, po oslobodení našich národov, po šťastnom návrate domov.

Druhú časť zborníka tvoria štúdie odborných pracovníkov Dukelského múzea a iných vedeckých inštitúcií. Čitatelia sa majú možnosť dozvedieť niektoré ďalšie podrobnosti o 1. čs. samostatnej tankovej brigáde v ZSSR v bojoch o Duklu, o bojoch o východ z Karpát a oslobodenie východoslovenských miest, osobitne o oslobodení prvej obce na území Československa Sovietskou armádou, o osvetovej práci v čs. jednotkách na Ondave, o vzťahoch Slovenského národného povstania a Karpatsko-dukelskej operácie a významná je štúdia o vplyve Komunistickej strany Slovenska a Slovenskej národnej rady na formovanie 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Všetky štúdie sú prínosom pre vojenskú historiografiu našich národov, ako aj národov Sovietskeho zväzu.

Zborník dopĺňajú fotografie a dokumenty z archívu Dukelského múzea vo Svidníku.

Zborník je určený predovšetkým mladým čitateľom, je významnou pomôckou pri výchove socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu. Pripomína nám dôležitosť a nevyhnutnosť neustáleho boja za mier pre celé ľudstvo.

PhDr. Ivan MINDOŠ,
riadiťel Dukelského múzea

I. část

Posledný výstrel

Môj návrat do vlasti po päťročnom odlúčení smeroval cez Duklu, a nebola to žiadna idylická prechádzka.

Vlast som opustil ako sedemnásťročný a v júli 1940 som ilegálne odišiel do Sovietskeho zväzu s nádejou, že o tri až päť mesiacov sa spolu s Červenou armádou vrátíme opäť domov. Takto sa nám mladým javila situácia, najmä po páde Poľska v septembri 1939. Boli sme totiž presvedčení, že onedlho dôjde k vojnovému požiaru. Verili sme, že pomoc môžeme očakávať jedine z východu, od Sovietskeho zväzu. Nechceli sme ale čakať, kým nás niekto oslobodí. Lenže po príchode do krajiny soviетov sme si čoskoro uvedomili, že s naším návratom domov to nebude také jednoduché a určite to nebude o päť mesiacov, ako sme si to my, utečenci, priali.

A tak sa nám, predovšetkým zakarpatským utečencom, naskytla po viac ako dvoch rokoch príležitosť pracovne pôsobiť na ďalekom severe (dokonca niektorých zavialo na Ďaleký východ) — neďaleko polárneho kruhu. Mali sme tak príležitosť spoznať a vychutnať, ako na človeka pôsobia polárne noci, kruté zimy, keď napríklad ortuť v teplomeri klesá pod mínus päťdesiat stupňov Celzia. Videli sme, ako sovietski ľudia obetavo pracujú aj v týchto tvrdých prírodných podmienkach. Aj my Čechoslováci sme sa snažili pomôcť sovietskej krajine poctivou prácou a prispieť tak k spoločnému víťazstvu.

Vstup do československej jednotky v ZSSR nám bol umožnený až koncom novembra 1942. V priebehu decembra toho istého roku sa v mestečku Uchta zhromaždilo okolo 600 Čechoslovákov. Do Buzuluku sme cestovali samostatným vlakom. Na miesto určenia sme dorazili začiatkom februára 1943. Po prezentácii ma 12. 2. 1943 prideliť k 3. pešej rote náhradného práporu. Veliteľom našej roty bol nadporučík Pavlík a veliteľom náhradného práporu nadporučík Dočkal. Ešte dnes sa pamätám na niektorých príslušníkov nášho prvého družstva. Veliteľom bol desiatnik Jiří Horňák, družstvo tvorili vojaci Michal Izaj, Balabán, Kuchta, Kričfaľuš a ďalší. Boli to iba Zakarpatskí Ukrajinci, a to nielen v našom družstve.

Určítym predelom v príprave na boj bolo pre mňa preradenie k rote samopalníkov podporučíka Sochora. Bolo to v máji 1943 v Novochoopersku pri formovaní 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR. Dovtedy som slúžil v pešej rote a úloha pešiaka mi vôbec nepristala. Ako pešiak som sa necítil dobre, a to pre svoj fyzický fond i pre značný vekový rozdiel príslušníkov pešej roty, v ktorej nechýbali osemdesiat-

roční, ale ani tridsaťpäťroční. Všetci sme mali vlastné predstavy a predsavzatie, čo najlepšie sa pripraviť a obstáť v boji.

Tu, v rote samopalníkov, som sa zrazu cítil ako doma. Stretol som sa tu s rôznymi mladými ľuďmi. A dokonca sám veliteľ roty Sochor, veliteľ čaty podporučík Petras, rotmajster Bražina, desiatnik Peška, Koryma a ďalší velitelia družstiev — Fuks, Makar, Černý a iní, mali už za sebou prvý úspešný boj pri Sokolove. To mi veľmi imponovalo a zároveň ma burcovalo k takej príprave, aby som dokázal, že aj my, začiatočníci v ničom nezaostaneme.

Hneď od prvých dní sa tu začala intenzívna a náročná príprava. Nikto sa však na nič nestážoval, ba dokonca ani pri menších ochoreniach nezostával nikto doma. A to sa dalo celkom pochopiť, keď uvážime, že každý z nás chcel bojovať. Vedeli sme aj to, že náš protivník má veľké bojové skúsenosti, je zákerný, a preto ho nestačí iba nenávidieť, ale treba vedieť proti nemu aj niečo podniknúť. Naša príprava na predchádzajúce boje sa zintenzívnila zvlášť potom, keď k brigáde dorazili prvé tanky a keď sa utvoril tankový prápor, ktorého súčasťou sa stala aj naša rota. A tak vo vzájomnej súčinnosti znamenal výcvik s tankmi vyvrcholenie našej prípravy na boj.

Medzitým som sa stal veliteľom družstva, a tak mi starostí pribudlo. Úloha veliteľa mi zo začiatku ani veľmi nepristala. Bol som jedným z nich a pritom najmladší, sotva dvadsaťročný.

Vlastný výcvik bol stále náročnejší, a tak sa začali ozývať hlasy, ktoré chceli urýchliť odosielanie na front. Toto volanie zosilnelo zvlášť vtedy, keď sovietske vojská zmarili pokus fašistov o novú letnú ofenzívu pri Orli a Kursku; nakoniec sami prešli do protiofenzívy a zahnali nepriateľa ďaleko na západ. Bolo už len otázkou času, kedy budeme môcť okúsiť aj my bojové šťastie. Naše pranie sa začalo naplňovať, keď sme 30. septembra dostali pokyn opustiť náš dočasný — pre nás tak štedrý — domov, mestečko Novochoopersk. V nasledujúcich dňoch sme sa potom niekoľkými vlakovými súpravami vydali na západ, bližšie k frontu. Čakala nás viac ako 800 km dlhá cesta po železnici a asi 150 km po vlastnej osi.

Po mesiaci sme už boli za Dneprom, na Lutežskom predmostí, odkiaľ chystalo sovietske velenie mohutnú ofenzívu. Živo si spomínam na prvé dni pobytu na tomto predmostí. Naša rota teda mala tú česť dostať sa sem medzi prvými z našich jednotiek a zaistiť nočnú reguláciu presunu brigády pre obsadenie určených priestorov. Ako člen tejto regulačnej služby som mal príležitosť stráviť jednu jedinú noc na jednej z frekventovaných križovatiek a presvedčiť sa o obrovskej sile vojsk a bojovej techniky. Keď som toto všetko videl, povedal som si: „Niet takej sily, ktorá by bola schopná zastaviť túto masu.“ A ani ju nezastavila. Myslím si, že takéto poznanie vlastnej sily je pre každého veľmi prospešné, zvlášť pred akoukoľvek dôležitou akciou.

Konečne 3. novembra o ôsmej hodine sa začala ofenzíva. Kým prvé jednotky nastúpili do útoku, začali sa prejavovať sovietski a naši delostrelci. Niečo podobné som dovtedy ešte nezažil. Dvetisíc diel a mínometov, päťsto kaľuší chýľilo vyše dvoch hodín oheň a železo na zákopy fašistov, ktorí bránili prístupu do Kyjeva. Tu priamo cítite, ako delostrelci šetria váš pot a vašu krv, ako vám chránia život, kým nevyrazíte zo zákopov.

No a potom začali sovietske jednotky útočiť a krok za krokom, i napriek silnému odporu fašistov, postupovali dopredu. Toho dňa večer sa vydala aj naša brigáda, tvoriaca zálohu 38. sovietskej armády, na presun za útočiacimi sledmi. Nasledujúci deň obsadili sovietske vojská detské sanatórium v bezprostrednej blízkosti Kyjeva. Práve na toto miesto sme sa presunuli.

Keď sme vtedy okolo poludnia 5. novembra vyrazili do útoku, zmocnil sa ma zvláštny pocit. Miešala sa v ňom obava so zodpovednosťou. Obava z niečoho, čo až dosiaľ človek neprežil, a zodpovednosť za ľudí, za cieľ.

Za nimi horelo mesto a my sme sa mali teraz k nemu prestrieľať a vyčistiť od fašistov určené pásma najmenej na vzdialenosť desiatich kilometrov. Čo všetko čaká vojaka na takej ceste, to sme v tej chvíli ešte nevedeli.

Do útoku sme vyrazili na tankoch. Najprv sme prechádzali miestami ešte horiacim lesom. Sovietski vojaci, ktorých sme míňali, nám kývali a priali nám bojový úspech. V duchu som sa ubezpečoval, že nesmieme týchto ľudí sklamať. Vedť to, že nám zverili hlavný úsek útoku na Kyjev, to bola skutočne veľká dôvera. Medzitým sme dorazili na kraj lesa. Tu sme sa zastavili, aby nás pechota mohla dohnať. Otvorila sa pred nami široká pláň a v diaľke na menšej vyvýšenine čakal horiaci Kyjev, vzdialený sotva osem kilometrov.

Pechotu sme pustili pred seba a len čo sme vyrazili za ňou, nepriateľ proti nám spustil delostreleckú paľbu. Ani som nevnímal hukot delostreľby, pretože rev tankového motora všetko prehlušil. Mal som vtedy pocit, že všetky delá fašistov miera práve na náš tank. Ani neviete, čo by dal človek v takejto chvíli za to, keby mohol zliezť z toho tanku a ísť niekam inam, lepšie sa zorientovať a využiť prirodzenú ochranu terénu. Nebolo to však možné. Veliteľ tankovej jednotky však vycítil nebezpečenstvo, preto dal pokyn — zvýšiť rýchlosť a rozptýliť zostavu. A tak sme prešli paľbou bez následkov.

Vtom sa pred nami objavila prekážka — mohutná protitanková priekopa. Samopalníci zaujali bojové postavenie proti pozemným a vzdušným cieľom a tanky museli manévrovať, kým ženisti rozrušili svahy priekopy výbušninou a vytvorili priechody. Pechota bola v tej chvíli vpredu bez ochrany tankov. V priebehu 10—15 minút boli priechody hotové a my sme mohli pokračovať v postupe. Necelý kilometer pred mestom sme pechotu predbehli. Nepriateľské pozície zlovestne mlčali.

Zrazu sa na naše tanky začali sypať strely z veľkokalibrových guľometov. Zosadli sme a len čo tank zastavil a chrlil paľbu z miesta, vytvorili sme pred nim ochranný polkruh, aby sme ho bránili pred nepriateľskými protitankovými jednotkami. Keď potom tank vyrazil dopredu pod ochranou susedného tanku, postupovali sme za ním a chránil nás jeho mohutný pancier. V nasledujúcom okamihu sa na našom tanku objavil záblesk. Zároveň som pocítil bolesť — ako keby ma niekto polial rozžeraveným železom. Naš tank dostal priamy zásah protitankovou zbraňou. Neviete si predstaviť, ako mi bolo. Tak som sa tešil na to, že sa s našimi a sovietskymi vojakmi dostaneme do Kyjeva medzi prvými a zatiaľ som ešte ani poriadne nevystrelil a už mám v sebe črepiny z granátu. V kráteri po delostreleckom granáte ma chlapci ošetrili a pokračoval som v boji. Tesne pred mestom sme narazili na ďalšiu prekážku — na hlboký úvoz na železničnej trati. Tanky ďalej nemohli. Preto sme dostali rozkaz pokračovať v útoku bez tankov. Ostalo nám ešte prekonať nevelký

svah, dostať sa na horizont a pred nami už stáli na dosah ruky prvé záhradné domy, slúžiace teraz ako oporné body nepriateľskej obrane. Samopalníci svoju úlohu zvládli veľmi dobre. Práve keď sme sa dostali na horizont, tí prví vybehli na seč bez toho, žeby sa poriadne kryli, a to sa im stalo osudným. Prvý člen môjho družstva, vojak Dzabko, padol. Je to hrozný pocit vidieť umierať bojového druha. Zakrádali sme sa k domu, odkiaľ prišla smrtiaca strela. Prestrieľali sme cestu „plameňometčíkovi“, ten sa dostal až k domu, zasadil tam dva údery z plameňometu a nepriateľský guľomet bol umlčaný. Vnútri sme našli dvoch mŕtvych fašistov.

Obsadením niekoľkých dôležitých oporných bodov sa situácia hneď zmenila v náš prospech. Nepriateľ, prekvapený naším ráznym útokom, začal zmätene opúšťať svoje pozície. My sme pomaly postupovali vpred. Zrazu sa zľava zo záhrad ozval mohutný výstrel. Veliteľ čaty Brezina nám prikázal preskúmať, čo sa tam deje. Neprešli sme ani sto metrov a tu sme objavili skryté nepriateľské samohybné delo — ferdinand, ktoré držalo v šachu nášho ľavého suseda 1. pešieho práporu. Dostali sme sa do tyla „samochodky“, pustili sme do nej plameňometnú dávku a keď fašisti povyskakovali, prehovorili naše samopaly. Tým bolo umlčané jedno z dvoch samohybných diel, ktoré v útoku na Kyjev zničila naša brigáda.

Medzitým k nám dorazili naše tanky. Ich prítomnosť a bojové umenie tankistov nám dávali nádej a istotu na konečný úspech. Cesta do centra mesta bola otvorená.

Až tu v uliciach mesta ma začali nejako opúšťať sily. Ešte s jedným členom družstva som čakal na príchod zdravotníkov, ktorí ma mali odborne ošetriť. Na miesto, kde sme sa zdržiavali, dorazila prieskumná čata podporučíka Reichla patriaca k nášmu 2. práporu. Pridali sme sa k nej a pokračovali v boji. Až ráno 6. novembra pri vyčisťovacích akciách sme našli družstvo, aj tank. Na toto ráno nikdy nezabudnem. Radosť a šťastie opäť slobodných obyvateľov Kyjeva nemali konca. A my, Čechoslováci, sme boli nesmierne šťastní, že sme k tomu tiež prispeli.

Také bolo prvé vystúpenie našich tankistov a samopalníkov po boku ich bojových druhov — červenoarmejcov. Ich prínos a hrdinské činy boli vysoko ocenené sovietskym ľudom, jeho vládou i vojenským velením a brigáde bol udelený vysoký vojvodcovský rad Suvorova II. stupňa a dva tituly Hrdina ZSSR, ktorý dostal aj náš veliteľ roty, poručík Antonín Sochor.

V ďalších bojoch, ktoré nasledovali, slúžili naši tankisti a samopalníci ako vzor v plnení úloh a zdolávaní problémov. Všetky naše bojové vystúpenia, či už pri Čerňachove, Rude, Bielej Cerkvi, Žaškove si vyžadovali plné nasadenie. Až Karpatko-dukelská operácia znamenala pre každého z nás vrchol. Nielen svojím ušľachtilým cieľom pomôcť SNP, ale predovšetkým charakterom a dĺžkou celej operácie. V priebehu sedemdesiatich deviatich dní nepretržitých bojov musel každý z nás siahnúť na dno svojich morálnych a fyzických síl. Preukázať zdatnosť nielen v boji proti zákernému nepriateľovi, nástrahám tisícok mín, ale čeliť aj nepriaznivému počasiu. Skoro každú hodinu nás opúšťali desiatky spolubojovníkov. Lenže tí, ktorí zostali, sa znovu a znovu dvíhali, išli v ústrety smrti. Tak to bolo pri Machnówke a Wrocánke, na kóte 534, na Hyrowej hore a na Obšari. Vtedy som už pôsobil ako veliteľ čaty v rote samopalníkov 3. pešieho práporu 1. čs. samostatnej brigády v hodnosti podporučíka.

Spomínam si najmä na záverečnú fázu operácie. Boje trvali 73 dní. Časť 1. bri-

gády už niekoľko dní tvrdo bojovala o Obšaru a o bezmennú výšinu juhovýchodne od Obšaru. Viditeľne nám ubúdalo síl. Naším útokom chýbala údernosť, a práve v takých kritických chvíľach sme si brali príklad zo sovietskych vojakov. Generál Svoboda si bol vedomý dôležitosti Obšaru, a preto posilnil útočiacu jednotku všetkým, čo mal k dispozícii: dôstojníkmi svojho štábu, spojármi a spojkami.

Boje o tieto výšiny, zvlášť o bezmennú, trvali celý týždeň. Začali sa otvorením novej útočnej operácie 18. novembra a skončili sa 25. novembra 1944. V tom čase už bol 1. čs. armádny zbor značne vyčerpaný a obe brigády mali iba po jednom prápore, asi po 150 ľudí. Boj o bezmennú výšinu viedol predovšetkým 2. prápor 1. brigády, do ktorého boli včlenené 1. a 3. peší prápor. Ja som vtedy velil samostatnej čate samopalníkov a mal som spolu asi dvadsať bojovníkov.

Zatiaľ čo Obšar bol dobytý hneď v prvý deň útoku, bezmenná výšina vzdorovala ďalších päť dní a za ten čas zmenila niekoľkokrát svojho majiteľa. Závažným problémom bolo, že nepriateľ z ovládanej výšiny nielen kontroloval jedinou prístupovú cestu cez priesmyk, ale hlavne ohrozoval bok celej našej a sovietskej útočnej zostavy. Preto aj veliteľ zboru generál Svoboda kategoricky trval na dobytí bezmennej výšiny. Veliteľ práporu kpt. F. Sedláček sa rozhodol pre útok takto: hlavnými silami viesť čelný úder na výšinu, zatiaľ čo s čatou samopalníkov, ktorej som velil, zabezpečiť obchvatný manéver výšiny sprava a údernou skupinou, ktorej velil ppor. Hrouda, zničiť dva bunkre, brániace postup hlavných síl zľava.

Bolo mrazivé ráno 24. novembra 1944. Hustá hmla v sedle a na výšine uľahčovala pechote zaujať pozície k útoku. V duchu som sa tešil tomuto hmlistému počasiu, lebo pri obchádzke výšiny sme potrebovali prekonať dosť veľkú čistinu, ktorá bola pod priamym pozorovacím uhlom nepriateľa. Aby sme včas mohli doraziť na určené miesto, museli sme vyraziť skôr ako hlavné sily. Vyrázili sme zo sedla po svahu dole a opäť hore. Cez čistinu sme sa zakrádali ďalej, bližšie k okraju lesa, nevediac pritom, odkiaľ a v ktorom okamihu nás nepriateľ prekvapí. Museli sme preto všetko preskúmať a až potom sa rozhodnúť k ďalšiemu kroku. Naš predpoklad sa splnil. Nepriateľ nebol na okraji lesa. Bol som rád, lebo ak by nás zasiahli na otvorenej planine, to by veľmi sťažilo našu situáciu. Vklzli sme do lesa a v tom okamihu dopadla salva nášho delostrelca asi 50 metrov pred nami. Nevedeli sme, či máme pokračovať v postupe a dostať sa do vlastnej paľby, alebo vyčkať. Pritom však nebolo možné dať signál delostrelcom, pretože by sme sa prezradili. Nakoniec sa rozhodlo takto: Postupovať vpred bez ohľadu na nebezpečenstvo vlastnej paľby, primknúť sa čo najbližšie k delostrelckému valu a využiť ho k zaujatiu výhodnej pozície. Inštitútom som sa pokúšal odhadnúť systém obrany nepriateľa, rozhodol som sa pre túto akciu: Dve dvojice samopalníkov postúpia nepozorovane vpred až na dohod granátov k nepriateľskému postaveniu. Po vyrazení jadra skupiny do boja treba umlčať nepriateľa. Práve vtedy začalo naše delostrelctvo paľbu. Pechota vzdialená vľavo od nás nám dávala hromovým „hurá“ znamenie, že je v akcii. V tej chvíli sme vyrázili aj my. Naš nečakaný úder nepriateľa prekvapil. Bol zmätený a ústupovým bojom opustil svoje pozície. Kým sme úspešne obsadili dôležité miesto na výšine, naša pechota narazila na organizovaný odpor a pri manévrovaní vošla do mínového poľa. A to jej spôsobilo citeľné straty. Napriek tomu sme však spoločnými silami výšinu ovládli. V boji o výšinu hrdinsky padol ppor.

Hrouda, veliteľ údernej skupiny. Po ňom bola táto výšina pomenovaná. Ranený bol aj veliteľ pešej roty a mnoho ďalších bojovníkov. Z našich vojakov sa pri dobýjaní výšiny najviac vyznamenali vojaci Vacek, Keller, Kendík a rotný Gonda. Dobytím výšiny však boj o bezmennú neskončil. Nikto si nebol istý, či zostane aj naďalej pánom situácie. Na tejto výšine som stál prvý raz so svojimi samopalníkmi. Zhodou okolností mi k vlastným starostiam pribudlo ďalšie bremeno — zodpovednosť za organizovanie obrany výšiny. Veliteľ práporu kpt. Sedláček ma informoval o celkovej situácii na bojisku. Ukázalo sa, že obaja naši susedia dopredu nepostúpili. Preto náš izolovaný postup znamenal značné riziko. Napriek tomuto riziku sme mali výšinu brániť. Otázkou bolo ako postupovať, aby nás preffkaný nepriateľ neoklamal. Už dva razy sa mu to podarilo.

V danej situácii sme sa rozhodli pre nasledujúce riešenie. Zo skúsenosti som vedel, že najzraniteľnejšie miesta izolovanej obrany sú jej krídla. Preto som ich obranu zveril samopalníkom a časti prieskumnej čaty. Stred obrany chránila pechota. So svojím pomocníkom, čatárom Martínkom, sme si za svoje stanovište zvolili nepriateľský úkryt, umiestnený za prednou líniou našej obrany, čiastočne v jej pravej časti. Rozhodli sme sa tak z dvoch dôvodov. Kvôli vhodnému umiestneniu úkrytu a jeho dôkladnému ženíjnému vybudovaniu. Medzitým sa nadviazalo linkové spojenie s veliteľom práporu. Všetko prebiehalo dosť organizovane, ale s určitou dávkou nervozity. Aby som sa presvedčil, ako pokračujú obranné práce, vyslal som k jednotlivým skupinám spojky. Ani neviem, či dorazili na určené miesta, keď vzápätí po ich odchode na nás zaútočili delostrelci. Horšie bolo to, že chlapi mali veľmi málo času na dôkladné vyhlásenie okopov. Smršť delostrelckej paľby vyčíňala ako tajfún. Nič nezostalo na pôvodnom mieste. Aj spojenie nám zlyhalo. Odvážny spojár odbiehal v tomto pekľe odstrániť poruchu na vedení. Čakanie na koniec prepadu sa zdalo byť večnosťou. Konečne sa paľba preniesla za výšinu. Vykukol som z úkrytu a nedočkavo som si prehlíadol predný okraj. Až ma zmrazilo pri pohľade na ťažko ranených kamarátov, na ich bezmocné úsilie odkrívkať k lesu. V tejto chvíli im nebolo možné pomôcť. Nepriateľské prilby sa v lese len tak hemžili. Postupovali v dvoch sledoch, veľmi opatrne sa približovali k okraju lesa, odkiaľ sa chystali zaútočiť na výšinu. Márne som očakával vlastnú paľbu z prednej pozície. Nikto z našich tam už nebol. Uvedomoval som si vážnosť situácie. So svojím pomocníkom sme si rozdelili úlohy. On pripravoval zásobníky do samopalu a ja som prebral funkciu radového samopalníka. Vtedy som si zvlášť uvedomoval, ako je dobré, nebyť v podobnej situácii sám. Pomaly sme sa začínali zorientovávať. Na oboch krídlach sme počuli strelbu. Pritom sme rozoznali, že naši sa držia. To bolo pre nás veľmi veľkým povzbudením a nádejou. Ešte sa mi v bojoch na Dukle nestalo, aby nepriateľ proti mne útočil. Spravidla sme útočili my a on nás zákerne čakal, sám obklopený mínami. Teraz sa karta obrátila. Predný sled nepriateľa medzitým postúpil temer k okraju lesíka. K vrcholu výšiny mu zostalo necelých šesťdesiat metrov, k nám o niečo menej. Nepriateľské rady boli poháňané veliteľmi a nevedeli sa odpútať od lesa. Každý ich krok som sledoval so zatajeným dychom. V určitej chvíli som nadobudol presvedčenie, že už—už sú sformovaní a odhodlaní riskovať. Videl som, že čakajú na vhodný okamih. Samopal konečne zaštekal. Nepriateľ omráčený touto neočakávanou paľbou klesol k zemi. Chvíľu bolo hrobové ticho.

Až potom sa spamätali a spustili bezcieľnu paľbu. To ma utvrdilo v tom, že nás neobjavili. Zrazu som zbadal, ako sa z druhého sledu tu a tam objavujú prilby. Povedal som si, že tých, ktorí sa dostanú najďalej, musím po jednom zneškodniť. Vzápätí som začul hrozný krik z lesa. V diaľke sa mihla nejaká postava a okolo nej niekoľko ďalších. Bol som presvedčený, že je to veliteľ, chcel som mu dopriať ešte pár krokov. Nech poskytne väčší cieľ, aby rana bola istá. S napätím som sledoval každý jeho krok. Pretože bol všade pokoj, postupoval dopredu, až sa celý vynoril. Jedna jediná rana a bolo po veliteľovi. To bol môj posledný výstrel na výšine. „Bezmenná“ majiteľa nezmenila.

Keď doznali posledné výstrely na dnes pamätnom dukelskom bojisku — na výšiniach Jarucha, Obšar, Jawira, Hrabov i ďalších a nepriateľ sa pod silným tlakom sovietskych a československých jednotiek dal na ústup, každý, kto sa dožil tohto okamihu, pociťoval nesmiernu radosť a vieru v skoré oslobodenie našich národov od fašizmu, vo víťazný koniec vojny. Málokto pritom tušil, že ďalšia prekážka nás čaká už na rieke Ondava. A tak Vianoce a Nový rok 1945 sme prežili v zákopoch neďaleko mestečka Svidník. Táto, povedal by som nútená prestávka, nám prišla vhod. Využili sme ju na doplnenie svojich radov a na prípravu na ďalšie boje.

Plukovník v. z. Ivan H u n d a

Vyznamenaný: Československým radom Červenej zástavy, radom Červenej hviezdy, radom Bieleho leva „Za víťazstvo“ — strieborná medaila, 4-krát čs. vojenským krížom z roku 1939, 2-krát medailou Za chrabrosť pred nepriateľom, medailou Za zásluhy II. stupňa, dvoma sovietskymi radmi Červeného práporu, medailou Za odvahu, medailou Za bojové zásluhy, poľským vojnovým krížom a ďalšími pätnástimi československými a sovietskymi medailami.

FEDOR IVANČOV

Vláda násilia a zlovôle

Koncom tridsiatych rokov vyčíňala voľne, bez akýchkoľvek zábran a obmedzení nebezpečná politická víchrica. Nad európskymi krajinami zavisol čierny mrak fašizmu. Uskutočnil sa zradný mníchovský diktát, ktorý sa stal aj začiatkom konca existencie dvadsaťročného štátu — Československa. Čechy a Moravu zachvátili hitlerovci a na ich území vznikol Protektorát. Na Slovensku vznikla farská republika a stáročiami utláčané Zakarpatsko obsadilo horthyovské Maďarsko.

Bolo to v druhej polovici marca tridsiateho deviateho roku. Aj do odľahlej karpatskej dediny Sobatín pri Iršave, kde som vtedy učil, „zavítali“ už v prvých dňoch okupácie dvaja žandári s čiernymi perami na prilbách, kvôli čomu ich neskôr pomenovali miestni obyvatelia „pirjaníkmi“. Žandári mlčky obchádzali dedinu. Preľaknutí Sobatínčania sa zhromaždili pri škole. Kde inde by sa mohli zhromaždiť a dozvedieť sa niečo nové, ak nie u jediných dvoch gramotných ľudí v dedine — u učiteľa a pravoslávneho mnícha Gerasima?

Snažil som sa zvedavým dedinčanom vysvetliť, že sa uskutočnilo horthyovské heslo „Mindent vissza“, čo znamenalo „Všetko vrátiť!“. Čiže vrátiť Zakarpatsko fašistickému Maďarsku. Toto heslo čoraz častejšie doliehalo do uší Zakarpatcov, najmä od novembra tridsiateho ôsmeho roku, keď na viedenskej arbitráži „pridelili“ horthyovskému Maďarsku zakarpatské mestá Užhorod, Mukačevo a Berehovo aj s ich okolím. Odvtedy „pirjaníci“ navštevovali dedinu až pričasto. A noví páni začali vládnuť. Bili za to, že sa na nich niekto pozeral krivým okom, bili chlapcov, že sa nezúčastnili cvičení maďarskej fašistickej organizácie predvojenskej výchovy. Prísne kontrolovali prácu učiteľov, najmä to, či dodržiujeme predpísaný počet hodín maďarského jazyka. Brali do táborov tých, čo sa dobrým slovom zmienili o Sovietskom zväze, ba dokonca aj za ruskú pieseň.

Postupne vyrastali nové koncentračné tábory, fašistami nazývané pracovné tábory, do ktorých sa dostali tícičky nevinných Zakarpatských Ukrajincov.

Životné podmienky v Zakarpatsku sa stávali zo dňa na deň neznesiteľnejšími.

Už od samotného začiatku okupácie Zakarpatska horthyovskými fašistami sa začali ilegálne prechody hraníc do Sovietskeho zväzu. Úteky boli čoraz častejšie najmä po septembri tridsiateho deviateho roku, po nemecko-poľskej vojne, keď medzi okupovaným Zakarpatskom a Sovietskym zväzom vznikla spoločná hranica.

S nádejou na záchranu v Sovietskom zväze prechádzali hranice zo Zakarpatska mladí i starí, muži i ženy.

Sedem mesiacov som sám žil a pracoval v Zakarpatsku pod vládou horthyovcov. Stihol som, ako mnoho mladých zakarpatských učiteľov, prejsť povinným kurzom takzvanej prevýchovy, absolvovať výučbu pre inštruktorov Levente v berehových a neskôr v budapeštianskych kasárňach.

V tom čase sa mi však podarilo ilegálne dopraviť do Sovietskeho zväzu desiatky mladých ľudí. Týždeň pred mojím vlastným odchodom do Krajiny Sovietov som tam odprevadil aj svojich dvoch priateľov — nezamestnaného notárskeho pisára Sobatínca Andreja Popoviča a Juraja Smereku z Iršavy. Zadychčaní od únavy zakrádali sa po úbočí hory, v hustom kroví, aby sa čo najrýchlejšie dostali k štátnej hranici.

V lese vládlo nočné ticho, ktoré zrazu prerušil hrozivý krik:

— Áj! Ki az?! Stoj! Kto je to?!

Andrej a Juraj sa hneď dovtipili, o čo ide. Zostali stáť ako stĺpy, len krošničky pustili k zemi. Postavy sa k nim približovali, delilo ich už len niekoľko krokov.

Jeden z maďarských pohraničiarov posvietil chlapcom do očí baterkou, druhý, s namierenou puškou, prikázal: — Ruky hore! — a posmešne poznamenal: — Aha, to sú tí, čo im nechutí maďarský chlieb! . . .

— No, podte s nami, — dodal prísne prvý pohraničiar.

Pohraničiar si prehodil pušky na plecía a strkajúc pred sebou mládencov, vykročili úbočím hory k dedine, kde bola stanica pohraničnej stráže.

V nevelkej kancelárii vyšetrovateľa okresnej väznice vládlo napäté ticho.

Pred stolom sedel na betónovej podlahe do kľbka stočený, poviazaný povrazom a takmer v bezvedomí Andrej Popovič. Neprítomným pohľadom sa pozeral na ligotavé čižmy vyšetrovateľa, ktoré trčali spod stola. Sedel bez pohybu, pretože aj ten najmenší pohyb mu jatril rany a modriny, ktoré mu pokrývali celé telo.

Neďaleko od zviazaného Andreja, v kúte kancelárie ticho sedel s rukami skrútenými za chrbtom jeho priateľ Juraj Smereka. Akoby dobre nechápal, čo sa tu udia- lo, občas zvedavo pozrel na svojho priateľa, občas na väzenského dozorca, ktorý stál vedľa neho s býčiou žilou v rukách. Dlhé mlčanie konečne prerušil vyšetrovateľ. Uprpel pohľad s monoklom na Andreja a cynicky bubnujúc prstami po stole, začal:

— Tak, kto vás poslal do boľševického Ruska?

Andrej s Jurajom pozreli jeden na druhého, akoby sa chceli očami dohodnúť, čo majú povedať, aby vina nebola priveľká.

— Teba sa pýtajú, hovädo komunistické! — zlostne zreval vyšetrovateľ, ukazujúc očami na zviazaného Andreja.

— Nikto! Sami sme sa vybrali! — hlasom chorého človeka zašepkal Andrej.

— Hm . . . nikto, hovoríš?! — posmešne zopakoval vyšetrovateľ.

Na chvíľu zavládlo v miestnosti opäť ticho. Únavné a skľučujúce. Potom vyšetrovateľ rozkázal väzenskému dozorcovi:

— Nože, presvedč to zviera, aby prehovorilo . . .

Tupé údery býčiou žilou sa striedali s výkrikmi a nárekom. Juraj skrúkol od

bolesti a zvalil sa na zem, keď ho tučný žandár kopol čižmou do brucha. Po Andrejovej brade stekal pramienok krvi a červené kvapky padali na jeho špinavé nohavice.

Vyšetrovateľ zobral do ruky lístok, vytrhnutý zo zošita, ukázal ho Andrejovi a posmešne sa opýtal:

— A kto kreslil túto mapu?

Na papieri bola nakreslená mapa pohraničia. Čiernymi kolieskami boli vyznačené body po obidvoch stranách hranice a červenou ceruzkou bola na nej vyznačená aj cestička z dediny na druhú stranu hranice. Na mape bola vyznačená aj lávka cez potok, neďaleko ktorej stál vodný mlyn. Tam sa mali Andrej a Juraj stretnúť so sovietskymi pohraničiarimi.

— Sami sme to nakreslili, — kategoricky vyhlásil Andrej.

— Klameš! — divoko zreval vyšetrovateľ a vyvolil spomedzi papierov fotografii. Obrátil ju a na zadnej strane prečítal text, ktorý už stihli preložiť aj do maďarčiny: „Na milú spomienku dobrému priateľovi Andrejovi Popovičovi od Fedora. Jún 1939.“

Vyšetrovateľ bol chvíľu ticho, potom prísne pozrel na Andreja a pokračoval vo výsluchu.

— Andrej Popovič — to si ty?

Andrej mlčky prikývol.

Vyšetrovateľ sa lenivo zdvihol zo stoličky, podišiel k Andrejovi, ťažkou čižmou pristúpil jeho opuchnutú bosú nohu a opýtal sa:

— A kto je na fotografii? Určite ho poznáš!

— Poznám, — povedal Andrej, dívajúc sa chladne vyšetrovateľovi do očí. — To je učiteľ z našej dediny.

— Ivančov, však? — s istotou povedal vyšetrovateľ, porovnávajúc písmo na mape s venovaním na fotografii.

— Áno, Fedor Ivančov, — prisvedčil Andrej.

Vyšetrovateľ, spokojný s takým rýchlym vyriešením prípadu, sa opäť posadil za stôl a po ďalšom „osviežení“, ako ironicky nazýval bitku, prikázal väzenskému dozorcovi obidvoch zadržaných odviešť.

Zlovestne buchli dvere jednej z ciel okresnej väznice, ktorá sa na nevedno ako dlho stal ich príbytkom.

Bola daždivá, nezvyčajne chladná októbrová noc tridsiateho deviateho roku.

Znenazdajky, ani presne neviem, koľko mohlo byť hodín, ma zo spánku vytrhol buchot na vchodové dvere a niekoľkokrát opakované zlostné: „Otvor!“

— Kto je? — ozývam sa rozospatý a hľadám zápalky, aby som rozsvietil.

Buchot na dvere a krik sa stupňovali.

Vo chvíli ma prešla ospalosť. Všetko som pochopil. Len čo som stihol pootvoriť dvere, svetlo z izby osvetlilo ligotavé gombíky a bajonety. Do izby vtrhli dvaja statní žandári. Za nimi neochotne, akoby sa niečoho obával, ustráchané vošiel aj dedinský richtár.

Chcel som si aspoň niečo obliecť, ale jeden zo žandárov pristúpil až ku mne a zreval:

— Doklady!

Siahol som do vnútorného vrecka saka, prehodeného cez operadlo stoličky, a podal som žandárovi svoj učiteľský preukaz. Pokiaľ si ho nedôverčivo prezeral, stihol som si obliecť nohavice a košeru.

— Správne, len sa obleč! — dvojzmyselne poznamenal žandár, ktorý nás pozoroval z boku. Asi sa unáhlil a povedal, čo nemal, pretože jeho kolega, ktorý kontroloval doklady, na neho prísne zarezal a ešte prísnejšie sa ma opýtal:

— Ty si ten učiteľ Ivančov?

Nezostávalo mi nič len prikývnuť.

Bolo zrejmé, že tón mojej odpovede sa nevelmi pozdával žandárovi, ktorý kontroloval doklady, ale nevybuchol hnevom, ako by sa dalo očakávať. Skôr naopak — zatváril sa spokojne a pomaly povedal:

— Takže určite budeš poznať Andreja Popoviča? . . .

— Poznám ho, — prikývol som, pretože som sa už dovätípil, o čo ide.

Žandár, ktorý si obzeral doklady, sa ešte trochu poprehŕňal vo svojich papieroch a potom sa ma posmešne opýtal:

— Takže asi poznáš aj Juraja Smereku?

— Aj toho, — povedal som otvorene, — je to kominár z Iršavy.

Zmocnila sa ma neblahá predtucha, že sa Andrejovi a Jurajovi, dedinským mládencom, ktorí pred týždňom ušli podľa mojej rady do Sovietskeho zväzu, pritrafilo niečo zlé.

Žandár ešte raz pozrel na mňa a pomaly vyhlásil:

— V mene Uhorského kráľovstva ťa zatýkam!

Druhý žandár už bol netrpezlivý.

— Obliekaj sa! Obliekaj! — súril ma. — Ale rýchlejšie, бүдös muszka. Pôjdeš s nami, my ťa už naučíme spievať po našom!

Asi sa mu zdalo, že jeho slová nie sú dostatočne účinné, a tak ma pre istotu ešte posúril kopancom čížmy do kolena.

Medzitým sa prvý žandár usadil za stolom, položil si na kolená poľnú tašku a začal v nej niečo hľadať.

Richtár, s výrazom spoluúčasti v tvári, stál v kúte bez pohybu, opieral sa jednou rukou o murovanú pec a v druhej zmätene krkval svoju obnosenu čiapku.

Pozrel som naňho, ale očakávať od neho pomoc či radu by bolo asi zbytočné. Žandár už sedel na lavici a rozkladal papiere pred sebou.

— Tak, ty podliak, nemáš, zdá sa, veľmi v láske uhorskú vládu, ktorá ťa oslobodila, ktorá ti dáva chlieb a slaninu? — pokojným, rozvážnym tónom povedal žandár, ako keby v jeho slovách nebolo ani tej najmenej hrubosti.

Potom sa zdvihol z lavice, podišiel ku mne celkom blízko a neočakávane ma udrel pästou do tváre:

— Бүдös komunista, smradľavý komunista! Naše peniaze berieš a ideš proti našim poriadkom . . . Nie, takých, ako si ty, veru naša vláda trpieť nebude!

Druhý žandár súril:

— No, čo stojíš? Ber si kabát — a pôjdeš s nami!

Pýtal som si dovolenie vziať si plášť, ktorý som mal v skrini vo vedľajšej izbe.

— Predsmrtné želania sú nám posvätné, — posmešne povedal prvý žandár, čo sedel za stolom.

Druhý žandár namieril na mňa svoj bodák, stojac pritom v polootvorených dverách do vedľajšej izby.

Obliekal som si svoj pogumovaný plášť a pritom som si všimol, že okno, ktoré vedie na školský dvor, je otvorené. Otvoril som ho večer, keď som hral na husliach. Pri pohľade na okno ma napadla spásanosná myšlienka: ujsť!

S plášťom som sa veľmi neponáhľal, ale jedným rýchlym skokom som vyskočil na stoličku pod oknom a potom do tmy školského dvora.

Žandár pribehol k otvorenému oknu a vystrelil do temnôt. Ale už bolo neskoro.

Vydal som sa na ďalekú cestu. Neznámymi chodníkmi, tak, aby som podľa možnosti nikoho nestretol. Na prvý nocľah som sa zastavil po dlhom pochode v dedine Babiče, u svojho dávneho priateľa, učiteľa Ivana Marinca. Povedal som mu, kam som sa vybral, a priateľ ma zásobil potrebnými potravinami na niekoľkodennú cestu.

Únavná cesta neobývaným krajom sa mi zdala večnosťou.

Konečne som sa dostal do dediny Hankovice. Tu ma srdečne privítal ďalší môj dobrý známy, učiteľ Ivan Marcij, s ktorým sme kedysi spolu učili pri Iršave.

Strávil som u priateľa dva dni, odpočinul si a zároveň získal aj potrebné informácie na ďalšie putovanie. Až na tretiu noc, tretieho novembra tridsiateho deviateho roku, som sa ocitol na nejakom neznámom kopci. Zastavil som sa, nie však na odpočinok. Odpočívať nebolo kedy, chcel som sa len poobhliadnuť po okolí.

Po piatich dňoch únavnej cesty som na pohraničnom stĺpe prečítal v mesačnom svite štyri vytesané písmená: „СССР“.

V oddelení rýchlika na trati zo Sverdlovka do Kujbyševa sme sedeli šiesti. Štyria z cestujúcich boli sovietski občania, a my dvaja s Ivanom Ševelerom — dvaja z tých tisícov zakarpatských chlapcov, ktorých fašistická horthyovská vláda vyhnala z rodných končín a ktorí hľadali a aj našli záchranu a útočisko v krajine soviетov. Teraz sme s Ivanom Ševelerom, ktorý pochádzal z dediny Bedevľa, ako československí štátni príslušníci dobrovoľne a hlavne urýchlene cestovali do čs. vojenskej jednotky, ktorá vznikla na sovietskom území.

Cestovanie vlakom, s niekoľkými nevyhnutnými presadaniami a vojnou zapríčinenými zdržaniami nám trvalo viac ako tri týždne.

Bolo mrazivé februárové ráno štyridsiateho tretieho roku. V nevykurovanom kupé sa cesta zdala ešte dlhšia, než bola v skutočnosti. Konečne kolesá vagónov naposledy zaškrípali a vlaková súprava sa zastavila pred nízkou, rozložitou stanicnou budovou. Nočný februárový mrázik akoby súril ľuďom, ktorí vystupovali z chladných vagónov.

So spolucestujúcim Ivanom Ševelerom sme sa davom neznámych ľudí predierali z nástupišťa k budove stanice. A hoci bola neosvetlená, v zábleskoch hviezdnej noci som navrchu budovy prečítal — Buzuluk. Potešili sme sa: konečne sme tam, kde sme sa chceli dostať. Očami sme ešte raz preleteli nástupištom a vošli sme do preplnenej čakárne. Hľadali sme nejakého milicionára alebo informátora.

Moje oči spočinuli na neznámom chlapovi v uniforme. Rozmýšľal som: Bude to vojak, ale vyzerá akosi nezvyčajne, nie veľmi sa podobá na krasnoarmejsca — vari len tou ušiankou.

Podišli sme bližšie k tomu s červenou páskou na rukáve, a ja som sa ho opýtal: — Občan, môžete nám povedať, kde sa tu nachádza štáb československej jednotky?

Obidvaja mu podávame jediné doklady, ktoré máme — potvrdenie, v ktorom sa uvádza, že smerujeme do mesta Buzuluk, kde sa máme hlásiť na štábe československej vojenskej jednotky.

Službukonajúci vojak si pozorne pozrel potvrdenie, potom sa letmo pozrel do tváre Ivana Ševelera. Na mňa sa pozrel akosi čudne, hneď ma objal rukou okolo krku a radostne vykrikoval:

— Zdravím ťa, Fedor! Čo ma nepoznávaš? . . .

Pozorne som sa mu pozrel do očí — a objal som ho aj ja:

— Peter, kde si sa tu vzal?

Bolo to veru neočakávané a radostné stretnutie dvoch starých priateľov. Niekoľko rokov sme spolu prežili v Mukačeve. On vtedy študoval na gymnáziu, a ja — učiteľskom seminári. Často sme sa navštevovali, ale osudný tridsiaty deviaty rok nás rozdelil. Už na začiatku tohoto roku sme koncom novembra dobrovoľne a ilegálne prišli do krajiny sovieta.

Len omrvinky spomienok a dojmov, ktoré sa nazbierali za tri roky od nášho posledného stretnutia, sme si stihli vymeniť cestou z buzuluckej železničnej stanice do Čapajevovej ulice, kde bolo náborové stredisko do čs. vojenskej jednotky, sformovanej v Sovietskom zväze.

Hneď nasledujúceho dňa nás spolu s Ivanom Ševelerom obliekli do takej istej uniformy, v akej nás privítal Peter na buzuluckej stanici — do uniformy československého vojaka.

Onedlho sme absolvovali aj poradovú prípravu a vojenský výcvik na brehoch rieky Samarky. Začala sa dlhá príprava na ešte dlhšie boje za oslobodenie našej vlasti spod nenávideného fašistického jarma.

A ako to už u starých priateľov býva, aj tu, v Buzuluku, sme sa spolu, v jednej čate, učili vojenské umenie; spolu sme chodili na prechádzky, spolu sme trávili voľné večery v rodinách sovietskych ľudí, obyvateľov Buzuluku. Boli sme spolu až do začiatku mája štyridsiateho tretieho roku, keď náš záložný pluk odvelili z Buzuluku do mesta Novochoopersk. Tam sa formovala 1. čs. samostatná brigáda pod velením plukovníka Ludvíka Svobodu.

A tu sme sa s Petrom rozišli na dlhší čas. Jeho totiž určili k delostrelcom a mňa k spojárom.

Posledný septembrový deň štyridsiateho tretieho roku nás, vojakov 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR, rozlúčil s pohostinnými obyvateľmi mesta Novochooperska.

Na novochooperskej železničnej stanici nás rozmiestnili do „teplušiek“ dlhej vagónovej súpravy. Bez vtedy zvyčajných prietahov a zbytočných, neplánovaných zastávok sme precestovali stovky kilometrov, prešli desiatky miest a dedín, ktoré nemo rozprávali o vojnovom utrpení.

Naša cesta do prvých bojových akcií sa neskončila len cestovaním vo vojenskom konvoji. Čím viac sme sa približovali k línii frontu, tým viac to zaváňalo pušným prachom. Nakoniec sa naša súprava zastavila na stanici, kde sme na vojnu poznačenej tabuľke prečítali nápis: „Príluky“. To bola tá stanica, ktorá nám dala najjasnejšiu predstavu o účinnosti mín a granátov. Charakteristické pre krajinu, ktorá sa otvorila pred našimi očami, boli do kĺbka poskrúcané koľajnice, polámané a poprevracané železničné vagóny, množstvo kráterov, ktoré po sebe zanechali výbuchy bômb, prázdne nástupište a zhon železničiarov, ktorí dbali o bezpečnosť vojenských transportov.

Na príluckej stanici sa z vagóna do vagóna rozniesol strohý a jasný rozkaz nášho velenia: „Ďalej cestovať nemožno. Presadať!“.

Bolo nad všetko jasné, že ďalej môžeme pokračovať už len peši. Veď už od samotného Novochooperska nás sprevádzal jediný a hlavný rozkaz: „Smer — Praha!“

Neprešlo mnoho času, ako to už na vojne býva, a oddiely našej brigády sa rýchlo sformovali do dlhých kolón a vydali sa na pochod. Ticho mesačnej októbrovej noci prerušoval len rachot tankov a vzdialené hučanie studebackerov, gazov a willysov.

Za volaním okupovanej vlasti sme takto pochodovali dňom i nocou, zabúdali sme na vyčerpanie a únavu. A cestou sme si vždy viac a viac zvykali na pušný prach nepretržitej strelby v predfrontovej zóne. Koncom druhej októbrovej dekády sme sa konečne dostali na ľavý breh mohutného Dnepra. Nálada medzi vojakmi dostala ešte bojovnejší ráz než doteraz. Aj bez rozkazu si každý vytiahol poľnú lopatku, pretože tá je v bojových podmienkach, okrem samopalů a granátov, nemenej dôležitá. Ako krty sme sa zarývali do zeme, ochránili si čo len hlavu pred strelbou nepriateľských zbraní, ktoré nás ani v zákryte borovic nenechali na pokoji.

Smrtonosné výbuchy neprestali ani na chvíľu — ani v to chladné októbrové ráno; keď nám naši velitelia vydali rozkaz:

— Dnes večer nás čaká preprava cez Dneper. Prepravíme sa na pravý breh.

Slovo „preprava“ mnohí z nás poznali len z teoretickej prípravy počas vojenského výcviku.

Nočná tma privítala jednotky našej brigády na ľavom brehu Dnepra. Pred nami sa na rozbúrenej rieke pohojďával pontónový most, ktorý v krátkom čase postavili šikovné ruky sovietskych sapérov. Dlhá kolóna peších oddielov a bojovej techniky vstúpila na most rozkolísaný vlnami. Rýchlo a opatrne sme sa presúvali na pravý breh nespútanej rieky, keď sa vo vzduchu rozľahlo zlovestné hučanie nepriateľských lietadiel, nad nami zažiarilo svetlo farebných rakiet, a hneď za nimi sa po obidvoch stranách pontónového mosta zdvihli k nebu prvé fontány vody od výbuchov nepriateľských bômb. Takéto niečo vyvedie z rovnováhy aj ostrieľaného, skúseného vojaka a nieto nováčika, akými boli mnohí z nás. Uvedomili sme si, že rozhodujú sekundy, ktoré môžu zničiť most, a bezodný Dnepr sa môže stať hromadným hrobom pre vojakov i bojovú techniku.

Do rána sa však jednotky našej brigády dostali na pravý breh Dnepra, na nevelké územie, ktoré v urputných bojoch vybojovali od hitlerovcov červenoarmejsci.

Asi po desiatich dňoch opevnenia na tomto kústiku zeme sme sa dozvedeli, že nás očakávajú boje pri oslobodzovaní hlavného mesta Ukrajiny — Kyjeva.

V predvečer 26. výročia Októbra sa v okolí Kyjeva odohralo skutočné peklo na zemi. Bezpočet kaťuš, nepriechodná húšťava mínometov a diel všetkých možných kalibrov, milióny výbuchov sa zlíalo do nepretržitého hučania, zem sa chvela pod našimi nohami.

Chaos, zavýjanie bojovej techniky a chvenie zeme však po dvojhodinovej delostreleckej príprave ustali. Ale znovu zarachotili motory tankov, nákladných áut a transportérov a vo vzduchu zahučali bombardéry. Lúkami a poliami v smere Kyjeva sa po boku červenoarmejcov približovali k hlavnému mestu Ukrajiny aj naše pešie jednotky.

Začal sa nelútostný boj vo vzduchu i na zemi. K zemi klesali zostrelené lietadlá. Po oboch stranách cesty boli rozbité nákladné automobily, dohárajúce tanky, telá nehybných vojakov. Do uší doliehali stony ranených zomierajúcich.

Už sa zmrákal, keď sa aj naše jednotky, unavené a preriedené, dostali do predmestí Kyjeva. Pred nami bolo mesto, celé v plameňoch. Horeli závody, obytné domy, obchody, školy, horelo všetko, čo sa len podarilo nepriateľovi podpáliť.

Ráno šiesteho novembra utíchla nelútostná strelba a ohlušujúce výbuchy mín a granátov, dohorievali požiare, a Kyjevčania, ktorí našli útočisko v protiletectkých krytoch a pivniciach, začali nespomínať, so slzami radosti v očiach, vychádzať do ulíc, aby privítali svojich osloboditeľov.

Z oslobodenia sme sa tešili aj my — svobodovci —, že sme spolu s Kyjevčanmi takto oslávili 26. výročie Októbra . . .

Bolo to v predposlednom roku vojny, v štyridsiatom štvrtom. V jeho prvých septembrových dňoch nás, vojakov 1. čs. armádneho zboru v Sovietskom zväze, privítali obyvatelia vojnou zničeného mestečka Sambor a jeho okolia. Tvrdé vojnové okolnosti nás priviedli do týchto končín, aby sme si trochu odpočinuli po dlhom a únavnom presune z bukovinských Černoviec a Sandagury. Podľa všetkého sa dalo predpokladať, že nás opäť očakáva nejaká dôležitá bojová operácia. V tomto čase som už bol veliteľom spojárov v automatčičko-výzvednom oddiele. Jedným slovom, zostal som spojárom tak isto ako aj v predošlých bojoch — pri oslobodzovaní Kyjeva, Bielej Cerkvi, Rudy, Žaškova.

Práve v jednom z týchto prvých septembrových dní sa neočakávane rozoznali telefóny a rádiové vysielачky. Veliteľskými stanovišťami jednotiek zboru sa roznesli súrne rozkazy. S tajnými depešami sa čoraz častejšie objavovali spojky.

Noc nás zastihla už na ceste. Zoradené pochodové kolóny, bez akéhokoľvek osvetlenia, cesta-necesta horami i dolinami, v sprievode výbuchov smrtonosných striel, sa vydali na pochod. Nebol dlhý, o to bol však ťažší a namáhavejší: v plnej poľnej sme museli prekonať neznámu horskú krajinu. Aj keď sme si už na také mimoriadne pochody privykali, nemuseli, najmä nie tí z nás, ktorí už prešli bojovou cestou cez Sokolovo, Kyjev, Žaškov, Bielu Cerkvu. A navyše v každom z nás vzrástla túžba čo najskôr vstúpiť na rodnú zem.

Konečne bol niekoľkodňový únavný pochod za nami.

Privítal nás krásny deň siedmeho septembra. Jednotky, v úkryte lesného porastu neďaleko poľského mestečka Krosno, čakali na posledné rozkazy. Na

mape som zistil, že k československým hraniciam je blízko. Bolo to už tak blízko, že v našich predstavách sme už cítili vôňu karpatských borovic, v ušiach sme už počuli dôverne známe zurčanie horských potôčikov tam doma . . .

V podvečer toho istého dňa sa medzi nami ako blesk rozšírila správa: zajtra po boku vojakov Červenej armády začneme útok na mestečko Krosno, a tak zároveň začneme aj Karpatsko-dukelskú operáciu. Čo nás však najviac potešilo, bolo, že ako vojaci 1. čs. armádneho zboru, by sme mohli byť o tri-štyri dni, ak sa nám podarí prelomiť nepriateľskú obranu v Karpatoch, doma, v Prešove.

8. september roku 1944. Tento deň priniesol v karpatských horách nepriateľským vojskám nepríjemné prekvapenie.

Presne o siedmej hodine ráno sa začala polhodinová delostrelecká príprava s množstvom výbuchov granátov a bômb, rachotom motorov na zemi a vo vzduchu doslova ohlušila frontový priestor a prelomila nepriateľskú obranu.

Len čo delostrelecká príprava zamĺkla, bok po boku s červenoarmejcami vydali sa vpred aj vojaci našich jednotiek. Do večera toho istého dňa sa aj naše vybrané jednotky dostali na okraj lesa pri obciach Wrocanka a Machnówka. Vzdialenosť od rodného kraja sa skrátila: k hraniciam nám bolo treba prejsť už len dve desiatky kilometrov. Ale pri Machnówke sa postup našich jednotiek na západ na istý čas zastavil, pretože nepriateľ, dobre opevnený, sa postavil na prudký odpor delostreleckou a mínometnou paľbou. Čas sa však nezastavil, urputné bojové akcie sa neodmlčali ani na chvíľu. V tuhých bojoch sme museli od nepriateľa vybojovať kótu 534, Hyrowu horu, vyháňať nepriateľa z hôr a úbočí, ktoré premenil na neprístupné pevnosti.

Tak sa míňal deň za dňom, bezsenná noc za nocou. V tuhých bojoch zredli rady sovietskych, ale aj našich vojenských jednotiek.

Tie septembrové dni, skropené ľudskou krvou, sa tiahli pomaly, akoby im nebolo konca. Naše túžby, ktoré sme tak dlho nosili v srdci i v myšliach, sa však nakoniec splnili. 4. októbra štyridsiateho štvrtého roku Hlavné velenie Sovietskej armády odvelilo jednotky 1. čs. armádneho zboru až k samým hraniciam rodnej zeme — do okolia poľských obcí Barwinek a Zyndranowa.

Rozžiarili sa tváre teraz už ostrieľaných a skúsených vojakov. Už sme skutočne pocítili dych rodných Karpát, blízkosť otcovského domu, už sme dovideli na končiare, za ktorými sa učupili Komárniky, Krajná Bystrá, Krajná Poľana, Medvedzie či Hunkovce.

V tú mrazivú noc na šiesteho októbra bolo cítiť medzi automatčičkami prvého práporu našej brigády neobvyklé vzrušenie.

Úsvit sa nám zdal veľmi ďaleko. Tak, ako to už býva, keď sa po zdolaní mnohých prekážok blížite k vytúženému cieľu. Skupina odvážlivcov-rozvedčikov sa prebýjala vpred. Práve odbila ôsma hodina, keď sa skupina automatčičkov pod vedením nadporučika Michala Bileja, predrala k miestu určenia. Tu, priamo na Dukelskom priesmyku, vstúpila na hraniciach československú zástavu. Vzápätí za dlhoočakávaným slávnostným aktom, toho istého nezabudnuteľného októbrového dňa, prešli bojovým pochodom hranice jedna po druhej jednotky svobodovcov. Po štvor— až päťročných kľukatých vojnových cestách sme sa vrátili do rodnej zeme.

Od prechodu hraničnej čiary už prešlo niekoľko hodín. Okolo československej zástavy, ktorá viala vo vetre hranici, prešli jednotky nášho zboru a oslobodili obec na československom území — Vyšný Komárnik.

Pre vojakov 1. čs. armádneho zboru sa stali nezabudnuteľnými najmä popoludňajšie hodiny pamätného 6. októbra roku 1944. Prišiel medzi nás náš obľúbený a všetkými vážený veliteľ, ktorý už od samého Buzuluku velil československým jednotkám v Sovietskom zväze — generál Ludvík Svoboda. Za prítomnosti nespočetného miestneho obyvateľstva a svojich odvážnych vojakov otvoril slávnostný akt, a na krvou sovietskych a československých vojakov skropenej zemi postavil prvý pohraničný stĺp.

Ťažko sa hľadajú slová, ktorými možno opísať túto chvíľu. Chvíľu nadšenia a radosti, chvíľu dojatých slz v bojoch zocelených vojakov. Naša radosť bola o to väčšia, že slávnostný akt sa uskutočnil už na oslobodenej zemi, na Dukelskom priesmyku, ktorý sa tak stal bránou slobody národov a národností dnešného socialistického Československa.

NIKOLAJ POLOŽINEC

Spomienky na boje o Duklu

Po okupácii Zakarpatska fašistickým Nemeckom 15. marca 1939 sa medzi mládežou začalo šíriť vlastenecké hnutie. Veľký vplyv na neho mala Komunistická strana Československa, ktorá pracovala v ilegálite. Mladí ľudia tajne odchádzali z okupovaného územia do Sovietskeho zväzu. Odchádzali jednotlivito, v skupinách a dokonca i celé rodiny.

Z našej dediny odišli asi štyridsiati. Väčšina mužov bola z ročníkov z 1915 až 1920. Domovinu však opúšťali aj starší, najmä členovia KSČ, ktorí boli prenasledovaní maďarskými úradmi. Aj ja som spolu so svojimi šiestimi kamarátmi 9. júna 1940 opustil rodný kraj.

V Sovietskom zväze v Komi som pracoval na stavbách a vykonával som rôzne druhy prác. Koncom roku 1942 som sa dozvedel, že v ZSSR sa organizujú československé jednotky. Prihlásil som sa, a tak som 12. februára 1943 vystúpil (spolu s ďalšími — v transporte nás bolo asi 200) na stanici v Buzuluku. Hneď na druhý deň som bol prezentovaný pod evidenčným číslom 2073. Stal som sa príslušníkom čs. jednotky v ZSSR. Onedlho ma zaradili do poddôstojníckej školy, ktorú som ukončil v Novochoopersku. Potom som bol pridelený k 1. čate 1. práporu 1. samostatnej brigády ako veliteľ družstva.

V jeseni 1943 a v zime roku 1944 som sa s 1. rotou, ktorej veliteľom bol por. František Němec (dnes plukovník v zálohe) zúčastnil bojov o Kyjev, Bielu Cerkev, Žaškov a ďalšie.

Po presune 1. brigády do priestoru Rovno — Luck sa rozhodlo o jej rozšírení na zbor. Bol som medzi tými, ktorí boli vybratí a odoslaní do sovietskych dôstojníckych škôl. Veľmi potrebné bolo doplniť veliteľské kádre. Začiatkom mája ma odveľli do Pechotného učilišťa K. J. Vorošilova v rjazani. Z Rovna som odchádzal 2. mája a na mieste som bol asi 14. mája. V rjazanskom učilišti sa zišli príslušníci 1. samostatnej brigády, Volynskí Česi, a taktiež členovia 2. paradasantnej brigády z Jefremova.

Doplnili sme si výstroj a po dvoch dňoch sme sa presunuli za riekou Oku, do výcvikového priestoru učilišťa. Tam sme strávili päť mesiacov. Ubytovaní sme boli v stanoch. Každodenný, skoro až dvanásťhodinový výcvik bol náročný. Hlavnou náplňou bola praktická príprava veliteľov čiat, teórii sa nevenovala veľká pozornosť. Velenie učilišťa navrhlo, aby sme boli vyradení ako dôstojníci v hodnosti

poručíkov. Avšak londýnske MNO tento návrh zamietlo. Keď sme sa vrátili, veliteľ 1. čs. armádneho zboru generál L. Svoboda nás povýšil do hodnosti podporučíkov.

Naše vyradenie ovplyvnila situácia našich jednotiek, ktoré bojovali na Dukle. Začiatkom septembra utrpeli značné straty, a to predovšetkým vo veliteľskom kádri. Trvalo nám štyri dni, kým sme sa presunuli z výcvikového priestoru učilišťa až do Przemysli. Tam nám oznámili, že sme povýšení a zaradení do funkcií v bojových útvaroch. Odtiaľ sme sa nákladnými autami dostali k jednotkám. Ja som bol zaradený k 3. brigáde.

Dostavil som sa do štábu 3. brigády, ktorý bol vtedy v lese severne od kóty 565 Bludná, asi tri kilometre juhozápadne od poľskej obce Tylawa. Hneď som sa oboznámil so situáciou a so štábom a potom ma určili za styčného dôstojníka k 359. pešej divízii Sovietskej armády, ktorá mala svoj štáb v osade Daliowa, vzdialenej od štábu 3. brigády asi 10 kilometrov. Pluky tejto divízie bránili územie na sever od obce Zydranowa. Ako styčný dôstojník som mal za úlohu udržiavať spojenie medzi štábom 3. brigády a štábom 359. pešej divízie, mal som informovať štáby o bojovej situácii týchto jednotiek. Aby som mohol podávať správy, dostal som mapu (1:50 000), na ktorej boli zaznačené obe miesta a využíval som aj pomôcky k ich spojeniu. (Mapu, ktorú som vtedy dostal, mám dnes odloženú ako pamiatku.) V štábe divízie som pôsobil do 4. októbra. Ráno prišlo auto a vodič mi odovzdal rozkaz, že sa mám ihneď vrátiť na štáb brigády.

Keď sme prechádzali osadou Tylawa, dobehli sme na jej severnom okraji nákladné auto, ktoré išlo rovnakým smerom. Vzhľadom na to, že cesta bola zničená od neustáleho ostreľovania, boli sme nútení pokračovať v závese. Blížili sme sa práve k drevenému provizórному mostu cez potok Mszanka, keď na nás Nemci spustili delostreleckú a mínometnú paľbu. Okolo nás a najmä na svahu nad cestou, kde bola v palebnom postavení naša protiletadlová batéria, začali vybuchovať delostrelecké granáty a míny zo šesťhlavňových mínometov.

Keď sme boli od mosta vzdialení 150 až 200 m, jeden granát dopadol priamo na cestu pred nákladné auto, ktoré sa zastavilo a vodič z neho vyskočil, aby sa ukryl v priekope. Ja som nariadil nášmu vodičovi, aby prebehol nákladné auto a čo najrýchlejšie uháňal k štábu brigády, kým most nie je zničený.

Práve keď sme sa ocitli na moste, jeden granát dopadol do riečišťa potoka. Bolo to tesne pri moste, ale našťastie sa nepoškodil. Cez južný okraj dediny Tyława viedla cesta, západne od nej stáli jednotlivé staviská a na východe bol terén otvorený.

Len čo sa naše auto objavilo v tomto priestore, Nemci ho pravdepodobne spozorovali a začali strieľať priamo na nás. Zrejme sa im nepodarilo správne odhadnúť rýchlosť vozidla, pretože všetky granáty dopadli na násyp pri ceste. Na úseku asi jedného kilometra, prv než sme odbočili na poľnú cestu a skryli sa v jej úvoze, dopadlo tesne za našim vozidlom asi desať granátov.

Keď sme prišli na štáb brigády, najedol som sa a mal som sa vrátiť späť k divízii. Hlásil som sa u náčelníka štábu, ktorý mi oznámil, že pôjdem naspäť k 359. pešej divízii, ale dostanem novú úlohu — dohodnúť a zaistiť vystriedanie plukov tej divízie, ktorá mala prejsť na iný úsek. Išlo o pešie pluky číslo 1194, 1196, 1198.

Po získaní pokynov sme spolu s dvoma dôstojníkmi a dvoma vojakmi nasadli do džípu a naša cesta smerovala do osady Daliowa na štáb divízie. Mal som konkrétnu

úlohu, a to zaistiť vystriedanie jednotiek peších plukov Sovietskej armády v prednom pásme obrany, ktorá sa nachádzala na južnom okraji lesa pri obci Zydranowa. Vystriedať ju mali jednotky 4. a 5. práporu 3. brigády. Ďalší dôstojníci, ktorí išli za mnou mali zabezpečiť vystriedanie ostatných útvarov divízie.

Počasie sa práve vtedy veľmi zhoršilo. Už niekoľko dní za sebou pršalo a značne sa schladilo. Bola tu jeseň s dažďami, hmlami a chladom.

Situáciu na štábe divízie sme museli prerokovať na štáboch plukov, ktoré boli priamo v teréne, vzdialené niekoľko sto metrov od predného okraja. Išlo o upresnenie konkrétneho spôsobu zavedenia a odovzdania obranných úsekov.

Keď som sa popoludní vrátil na rázcestie (hradskej a lesnej cesty), asi kilometer na západ od osady Daliowa, a chcel som prejsť do lesa, zistil som, že z potoka Jasulka sa stala búrlivá rieka a bolo jasné, že sa cez ňu autom nedostaneme. Rozmýšľal som, ako sa dostať na druhú stranu potoka, keď tu práve prichádzali dva konské povozy naložené muníciou a išli rovnakým smerom. A tak mňa a dvoch vojakov z rotý poľných žandárov, ktorí mi boli pridelení, previezli na druhú stranu. Sovietski vojaci-pohoniči mi pomohli upresniť stanovište štábu pluku. Jeden štáb sídlil v lese v hájovni. Po nadviazaní spojenia a vykreslení situácie ich jednotiek sme sa dohodli na spôsobe vystriedania a potom sme sa u nich ohriali a usušili. Skôr než sa zotmelo, vyrazili sme k ďalšiemu pluku, a to na pozorovateľňu veliteľa, ktorá bola na kóte 618 Dzjal asi dva kilometre severne od obce Zydranowa.

Medzitým sa už zotmelo, spúšťala sa hmla, takže orientácia v lese bola veľmi obtiažna. A to aj preto, lebo v ňom bolo málo orientačných bodov. Mapu som využiť nemohol, pretože sme si nemali čím posvietiť. Musel som sa spoliehať iba na vlastné zmysly. Nejaký čas sme blúdili mokkými húštinami, až sme sa dostali do hustejšieho lesa a narazili sme na skupinku sovietskych spojárov. Od nich som sa dozvedel, že k pozorovateľni veliteľa pluku sa dostaneme, keď budeme postupovať pozdĺž telefónneho kábla, ktorý viedol priamo k nej. Rozlúčili sme sa so spojarmi a pokračovali sme v ceste. Prestalo pršať, ale aj tak sme boli celí premočení. Zotmelo sa a nebolo vidieť na viac než dva-tri kroky. Pokiaľ bol telefónny kábel na zemi alebo na úzkom kroví, slúžil nám ako orientačný bod, ale ďalej už bol zavesený na stromoch, takže sme ho stratili z dohľadu. Keď sme dlhší čas šli bez toho, aby sme narazili na pozorovateľňu, vojaci, ktorí postupovali spolu so mnou, ma začali upozorňovať, že sme zablúdili a môžeme prejsť na nemeckú stranu. Onedlho sme spozorovali, že les je stále redší a terén čoraz strmší. Vedel som, že hore na kopci by mala byť pozorovateľňa veliteľa pluku, ale nebol som si istý, či je to správna kóta. Z úvah ma vyrušil vojak, ktorý zazrel medzi stromami nejaké svetlo. Vydali sme sa tým smerom a za chvíľu sme zbadali malý ohník a okolo nejaké postavy. Nevedeli sme však, či sú to sovietski vojaci. Približovali sme sa a keď sme zistili, že hovoria po rusky, prišli sme bližšie. Bola to skupina, ktorá obsluhovala veľkokalibrový guľomet. Tá nám potom ukázala, kde je pozorovateľňa veliteľa pluku.

Pozorovateľňu vybudovali na svahu pod vrcholom strmého kopca — kóty 618 Dzjal. Nahor sme liezli po kamenistej sutine, miestami aj po štyroch. Pred vchodom ma zastavil strážny a až po krátkom vysvetlení ma pustil dnu. V provizórnej predsieni sedela obsluha rádiostanice a telefónu. Požiadali sme ju, aby zobudila

veliteľa pluku, ktorý ma pozval dovnútra a po vzájomnom predstavení mi ponúkol cigaretu. Pri svetle petrolejky mi ukázal na mape priebeh predného okraja obrany jeho jednotiek, ale aj zistené ciele v nemeckej obrane a zvlášť opevnený priestor bezmennej výšiny — kóty 460 juhozápadne od obce Zydranowa. Ďalej ma upozornil, že na niektorých miestach prebieha predný okraj obrany v otvorenom teréne, a preto sa musia naše jednotky poponáhľať, pretože následkom, akéhokoľvek pohybu, ktorý Nemci zistia, by boli zbytočné straty a komplikácie pri striedaní. Veliteľ pluku sa volal Zagrebin. Bol to muž stredných rokov a mal hodnosť podplukovníka.

Dohodli sme sa, že velitelia práporu vyšlú na rázcestie lesných ciest sprievodcov, ktorí zavedú roty našich práporov na ich úseky. Pretože už bola polnoc, rozlúčil som sa s veliteľom a vracal som sa na rázcestie, kde mali doraziť jednotky 4. a 5. práporu 3. brigády a kde som mal oboznámiť veliteľa so spôsobom striedania. Keď som došiel na rázcestie, nikto tam nebol. Naše jednotky sa o niečo opozdili a dorazili až za svítania. Veliteľom som objasnil situáciu a upozornil ich na nebezpečenstvo, ktoré plynie z oneskoreného striedania. Zoznámil som ich so sprievodcami, ktorých vyslali sovietske jednotky a počkal som tam až do odchodu poslednej jednotky. Potom som sa vrátil na štáb brigády, ktorej časť mala stanovište v horárni a tak vystriedala štáb pluku.

Moja úloha sa týmto skončila. Medzitým velitelia práporov hlásili, že striedanie prebehlo síce s oneskorením, ale podľa plánu. Napomohla to aj hustá hmla, ktorá sa ráno usadila v celom údolí, takže jednotky mohli ukončiť striedanie cez deň bez toho, aby Nemci niečo spozorovali.

Na štáb brigády som sa vrátil popoludní. Bol som premočený, unavený a hladný. Nejedol som viac ako dvadsaťštyri hodín. Otvoril som bravčovú konzervu, ktorá mi zostala do zásoby, ale nemal som chlieb. Kamarát vybral dva sucháre, a tak sme sa s chuťou pustili do jedla. Pretože som už nemal žiadnu úlohu, našiel som si v pivnici miestiečko, kde som si ľahol a zaspal som.

Na druhý deň som mal službu na operačnom oddelení. 6. októbra ráno sa naše jednotky dali do pohybu, prekročili naše štátne hranice a postupovali ďalej.

Predsunutá časť štábu brigády sa presunula hneď za jednotkami a zaujala veliteľské stanovište v škole v obci Zydranowa. Ostatní zo štábu sa tam presunuli v priebehu dopoludnia.

Po príchode do obce ma zavolať náčelník štábu major Kukla a dal mi rozkaz, aby som osobne nadviazal spojenie s 5. práporom, ktorý postúpil na naše územie, ale štáb brigády sa s ním ešte neskontoval. Zástupca veliteľa brigády plukovník Fanta ma upozornil, aby som bol opatrný, pretože Nemci zamínovovali cesty, aj niektoré ďalšie priestory a naši ženisti nestačili odmiňovať všetky priechody v mýnových poliach. Mal som sa poponáhľať, aby som sa do zotmenia vrátil späť.

Zo štábu som postupoval poľnou cestou a lesným priesekom na kótu 580, ktorá bola na štátnej hranici a potom cez les dolu do údolia potoka západne od kóty 529 Sovarna. Tu som našiel 5. prápor, ktorý zaujímal obranu za neustáleho ostreľovania z mýnometov a diel z priestorov osady Bodružal a Prikra. Upresnili sme postavenie práporu a ja som sa mohol vrátiť späť na štáb brigády. Práve keď som sa lúčil s veliteľom práporu, Nemci začali jednu zo série mýnometných prepádov a neďa-

leko nás začali padať míny. Museli sme sa s veliteľom ukryť v jame, ktorá ostala po vyvrátenom strome. Našťastie tento útok netrval dlho. Po jeho skončení som vyrázil na štáb brigády. Prešiel som asi kilometer, keď som stretol vojakov, ktorí niesli ťažko raneného dôstojníka. Bol to môj kamarát, veliteľ čaty podporučík Vladimír Vavrin, ktorý pochádzal z Čechogradu z Melitopolského okresu. V rjazanskom učilišti sme spali vedľa seba v stane. A teraz som ho videl posledný raz. Raneným som vysvetlil, kadiaľ majú postupovať, aby sa nedostali do mýnového poľa. Vojakov, ktorí prenášali ťažko ranených, som previedol vyznačenou cestou a keď sa zotmelo, vrátil som sa na štáb brigády. Hlásil som splnenie úlohy, upresnil situáciu 5. práporu a jeho postavenie. Náčelník štábu mi poďakoval a poslal ma do kuchyne, aby som sa navečeral.

Na druhý deň 7. októbra som bol určený do predsunutej časti štábu brigády, ktorá mala svoje stanovište na kóte 580 pri hraničnej čiare, ale ešte na našom území. A tak som 8. októbra popoludní stál prvý raz po štyri a pol rokoch pobytu v ZSSR na našom území. Vlastný domov som uvidel až vo februári 1945 po návrate z nemocnice, kde som sa liečil po druhom zranení.

V pásme, ktoré naše jednotky dosiahli 6. októbra, bol ďalší postup zastavený a jednotky prešli do obrany, kde zostali dlhší čas.

Štáb 3. brigády sa presunul z obce Zydranowa do lesa k Vyšnému Komárniku, kde boli vybudované úkryty.

Po niekoľkých dňoch pobytu v štábe brigády som dostal novú úlohu. Určili ma za styčného dôstojníka k ľavému susedovi, k zvláštnemu oddielu Sovietskej armády (zahradootradu), ktorý bránil cestu vedúcu z Jaslička cez Lipovec a Čeremcha na poľskej strane do osady Čertižné na slovenskej strane. Tento oddiel mal iba pešie jednotky, preto mu náš delostrelecký oddiel dal k dispozícii jednu batériu 76 mm kanóna. Batéria zaujala palebné postavenie v priestore osady Lipovec. Oddielu ešte bola pridelená čata tankov. Nemci tu mali pripravenú dôkladnú obranu. Celé údolie, ktoré bolo z našej strany, t. j. od osady Čeremcha, otvorené a ľahko prístupné, bolo zamínované; budovali sa tu niekoľkoradové drôtené záhate i nástrahy, úkryty pre ťažké guľomety s krížovou paľbou a všetko bolo chránené dobre pripravenou mýnometnou a delostreleckou priehradnou paľbou.

Štáb zvláštneho oddielu sídlil v osade Lipovec a pozorovateľňa veliteľa oddielu bola na okraji lesa na západných svahoch kóty 772 nad osadou Čeremcha. Veliteľom oddielu bol major Pučkov. Okrem neho boli v oddiele major Gorijevskij a kapitán Mitin. Tento oddiel bol pravdepodobne poslednou jednotkou 1. ukrajinského frontu. Niekoľko kilometrov na juhovýchod už boli jednotky 4. ukrajinského frontu.

Každé ráno sme sa ešte za tmy presúvali s veliteľom oddielu na pozorovateľňu a večer sme sa vracali na štáb. Nemci mali celé údolie pod dohľadom. Akonáhle sa na ceste alebo v údolí niekto objavil, hneď začali paľbu. A tak sme zažili jednu veľmi nepríjemnú situáciu. Na pozorovateľňu veliteľa oddielu prišiel plukovník zo štábu 38. armády, aby zistil, či možno vyslať prieskum do tyla nepriateľa práve v tomto priestore. Keď sme sa vracali pešo na štáb oddielu, vyšla naša tanková čata do vežového postavenia a začala útočiť na nepriateľa. Po vypálení niekoľkých rán sa tanky stiahli späť a skryli sa v dosť hlbokom koryte potoka. My traja sme sa ocitli

práve v priestore, odkiaľ strieľali naše tanky. Reakcia Nemcov bola obvyklá. Ihneď spustili na toto pásmo delostreleckú paľbu. Okolo nás začali vybuchovať delostrelecké granáty. Boli sme prinútení skočiť do starých okopov, aj keď boli plné vody. Keď Nemci prestali strieľať, vyliezli sme celí premočení. Riečiskom potoka sme sa dostali na štáb oddielu a tam sme sa usušili.

Začiatkom novembra ma odvolali späť na štáb brigády. Zostal som tam asi týždeň a 11. novembra som dostal novú úlohu. Určili ma za veliteľa čaty k 3.rote 5. práporu.

Veliteľom roty bol nadporučík Fantl, ktorý prišiel k 1. čs. armádnemu zboru z Anglicka. „Šliapal“ som lesom do obranného postavenia 3. roty, ktoré bolo na južných svahoch kóty 529 Sovarna východne od Nižného Komárniku. Obranný úsek bol veľký a obrancov málo. Jednotky utrpeli veľké straty. Čata, ktorej som mal veliť, mala iba 11 vojakov. V ostatných čatách bola situácia ešte horšia. Dĺžka obranného úseku roty bola asi 500 m. Preto rota zaujala obranu iba na jednej línii (nemohla mať obranu do hĺbky) s veľkými medzerami medzi družstvami a čatami. Vojaci si vykopali okopy a pre čatu spoločný úkryt. Na vybudovanie spojovacích zákopov už nemali síl.

Nemci mali vybudovanú obranu na svahu na druhej strane potoka. Vzdialenosť medzi našimi a nemeckými zákopmi bola veľmi malá, takže bolo počuť všetko, o čom sa medzi sebou rozprávali. Raz v noci sme začuli najprv výbuch a potom stony a nárek. Myslel som si, že mína z mìnometu zasiahla niekoho z našich. Hneď som skontroloval družstvo a zistil som, že výbuch nastal na druhej strane potoka. Vybúchla protipechotná (spring) mína, na ktorú šliapol v tme nemecký vojak. A tak sme sa presvedčili o tom, že údolie potoka Nemci zamínovali.

Neprialo nám ani počasie. Dážď so snehom rozmočil pôdu natoľko, že mútna voda a blato tiekli do okopov. Nemali sme si kde usušiť odev, pretože rozložiť oheň znamenalo privolať mìnometný útok nepriateľa. Oheň sme rozkladali iba vtedy, keď bola hustá hmla alebo v noci v úkryte, aby nebolo vidno svetlo.

18. novembra sme dostali rozkaz, aby sa rota zhromaždila a presunula k útoku do lesa severne od Nižného Komárniku.

Keď sme došli na určené miesto, prišiel veliteľ práporu a vydal rozkaz zaútočiť na kótu 532 Obšar.

Ja som bol poverený zvláštnou úlohou. Spolu so svojou čatou, s pravidelnou čatou samopalníkov (desať vojakov aj s veliteľom) a ženijnou skupinou (štyria ženisti) som mal postupovať za ľavým krídlom 3. roty až na okraj lesa južne od osady Nižný Komárnik, tam sa odpojiť a samostatne pokračovať v postupe k sútoku potokov východne od Nižného Komárniku, ktorý bolo treba odmínovať a lesom postupovať ďalej cez kótu Jarucha, vyčistiť les od Nemcov a dostať sa až do osady Prikra, tam sa pripojiť naspäť k práporu a zaistiť tak ľavé krídlo útoku 1. čs. armádného zboru. Vľavo od mojej skupiny už neútočila žiadna iná jednotka.

19. novembra, ešte za tmy, som poslal prieskumnú hliadku z pridelených samopalníkov, aby zistila, či už je zničený nemecký ťažký guľomet v úkryte na okraji lesa, východne od osady Nižný Komárnik, ktorý ostreľoval terén na oboch stranách osady. Zostal však nedotknutý a dokonca jeden zo samopalníkov sa zranil. Po delostreleckej príprave sa začal postup peších jednotiek. Ja som so svojou skupi-

rou postupoval podľa rozkazu až na čistinku, kde som mal zmeniť smer (odpojiť sa od roty) a ďalej postupovať východným smerom k sútoku potokov.

Keď som vydával rozkaz pre ďalší postup, vojaci ma upozornili, že niekto prebehol krovím smerom k osade, ale nestačili ho identifikovať. Po niekoľkých minútach zase hlásili, že z dediny smerom k nám sa približuje skupina osôb. Dostali sa do vzdialenosti 100—150 m a vtedy som zistil, že sú to Nemci a že jeden z nich nesie guľomet. Dal som povel, aby náš guľomet začal paľbu. Strelcovi sa však spriechil náboj a nemohol hneď strieľať. Nemci nás medzitým spozorovali, zmenili smer a útek. Skočil som ku guľometu, aby som začal paľbu, ale oni využili husté krovie a výmole. Utekali do údolia potoka, ale vzápätí sa mi stratili z očí, lebo sa skryli vo výmoli. O niekoľko minút sa objavili na druhej strane potoka a ustupovali smerom k osade Prikra. Ešte som za nimi vystrelil, ale to už boli poriadne ďaleko. Nepodarilo sa nám zistiť, či ustúpili všetci alebo tam niekto z nich ostal.

Ešte predtým, než som zorganizoval ďalší postup, pribehla od veliteľa práporu spojka s rozkazom, že pôvodný plán sa ruší a máme splniť novú úlohu. Bolo treba preskúmať situáciu na bezmennej výšine východne od Obšaru a potom sa spolu s jednotkou vrátiť na veliteľstvo práporu. Keď naše jednotky dobyli kótu 532 Obšar, nepriateľ síce ustúpil, nie však ďaleko. Na výšinu spustil delostreleckú a mìnometnú paľbu. Mnoho vojakov 3. roty sa ťažko zranilo a mnohí boli zabití, takže rota vlastne prestala existovať.

Ja som bol so svojou skupinou mimo priestoru ohrozenia, preto sme nemali žiadne straty, ani ranených.

Keď sme skončili prieskum na bezmennej výšine, vrátil som sa na veliteľstvo práporu, ktoré bolo na kóte Obšar. Bola už tma. Po podaní správy mi veliteľ práporu nariadil, aby som so svojou jednotkou zaujal obranu okolo veliteľstva práporu a zostal tam až do rána. Asi o polnoci sa do postavenia práporu dostal nemecký prieskum a nastala veľka prestrelka. V noci sa vojaci ťažko zorientovali. Nevedeli či strieľajú naši alebo nepriateľ. Keď sa všetko utíšilo, vojaci si mohli zdriemnuť.

Nasledujúci deň 20. novembra predpoludním si ma opäť zavolať veliteľ práporu a oznámil mi, že bezmennú výšinu obsadila naša rota, ktorá mala značné straty a teraz nie je schopná výšinu ubrániť.

Mojou úlohou bolo rýchlo sa presunúť so svojou skupinou, ale bez ženistov na bezmennú výšinu a zorganizovať tam obranu.

Keď som s jednotkou (20 vojakov) dorazil na výšinu, našiel som tam jedného podporučíka od tankistov a niekoľko vojakov. Prevzal som velenie a zorganizoval kruhovú paľbu. Práve som dokončoval umiestnenie guľometov, keď zrazu začali vybuchovať delostrelecké granáty a míny. Vojaci si nestihli vykopáť okopy, a preto sa skryli v jamách po vyvrátených stromoch. Spolu s veliteľom samopalníkov sme zaľahli. Črepina z granátu rozsekla asi 10—15 cm hrubý smrek a ten spadol medzi nás. Po skončení útoku som zbadal, že čatárovi (veliteľovi samopalníkov) visí na ľavej strane kúsok roztrhnutej čapice, na hlave však zranenie nemal. Poranenú ruku som mu ošetril hneď.

Obišiel som všetkých vojakov, znovu som upresnil postavenie guľometov a nariadil ihneď sa zakopať. Vykopáť okop v kamenistom teréne nie je však ľahké a trvá to nejakú hodinu. Až keď sa situácia upokojila a mal som čas na seba, pocítil som

v nohe bolestí. Vyzul som si čižmu. Na päte som mal trznú ranu, ktorá krvácala. Odrhol som z nohavíc kúsok látky a ranu som previazal. Večer ma však začala páliť, preto som sa o palici snažil dostať na ošetrovňu, kde mi nohu ošetrili a poslali ma k zdravotníckemu práporu na ďalšie liečenie. Z nemocnice ma prepustili v polovici decembra, keď bol už front na Ondave.

Pri nácviku činnosti prieskumnej hliadky som bol 30. decembra zranený druhý raz. Odviezli ma do sovietskej nemocnice v Sanoku. Jej oficiálny názov bol *Evakohospital NKO čís. 1524*. Primárkou bola kapitánka zdravotnej služby Černomorčenková. Po prepustení z nemocnice ma ponechali v Poprade pri výcvikovom prápore ako veliteľa samopalnej roty a tak som sa už k bojovým jednotkám nedostal.

Koniec vojny ma zastihol (s týmto práporom) v Martine, kde som ležal s vysokými horúčkami. To, že mám maláriu, zistili lekári až po príchode do Prahy. A tu, v Prahe, ktorá sa radovala z ukončenia vojny, som preležal celý august. Do „normálneho“ života som sa vrátil až začiatkom septembra 1945.

MICHAL FEDORKO

Spomienky príslušníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR

Narodil som sa v Šachadi, okres Iršava na Zakarpatskej Ukrajine v rodine roľníka. V meste Berehovo som navštevoval meštiansku školu a neskôr gymnázium. V roku 1938 po mníchovskom diktáte boli priamo za našou obcou čs.-maďarské hranice. Môj otec bol vyslaný čs. vojenskými orgánmi do vnútrozemia Maďarska, kde mal zistiť morálny stav fašistickej armády, jej výzbroj a rozmiestnenie v blízkosti vtedajších hraníc. Pri plnení úlohy ho však chytili, odsúdili a uväznili v Maďarsku. Mal však šťastie, že pri výmene čs. odbojových pracovníkov za maďarských fašistov uväznených na území ČSR, sa dostal domov ešte pred okupáciou.

Pri okupácii ČSR na našu obec postupovala fašistická jednotka, ale nepodarilo sa jej obec obsadiť. Do obrany sa zapojili aj civilisti. Neskôr som musel aj kvôli odbojovej činnosti otca opustiť gymnázium.

Od leta 1939 som bol doma a pracoval príležitostne ako pomocný robotník. Koncom roku 1939 sa mi podarilo prekročiť hranicu a dostať sa do ZSSR. Po prihlásení na sovietske pohraničné úrady som tam našiel už asi tridsať študentov. Sovietske orgány nás pre zložitú medzinárodnú situáciu museli poslať naspäť domov. Rodičom som už predtým povedal, že si idem hľadať prácu a potvrdil som im to aj po návrate.

Spolu s priateľom z našej dediny sme sa však znovu pripravovali na útek do ZSSR. Odišli sme s J. Sabom na stavbu vojenských kasární v pohraničnom pásme pri obci Pitpolozja. Po príchode nás niekoľkokrát kontrolovala polícia, ale prepustili nás.

Po pracovnom čase sme sa schádzali v lese a pripravovali sme útek cez hranicu. Podarilo sa mi v dedine Ždenijovo nadviazať spojenie so sprievodcom, ktorý dobre poznal terén až k hraniciam; mali sme odchádzať po skupinkách. 29. júla v nočných hodinách nás sprievodca previedol cez hranice do ZSSR.

Tam sme sa prihlásili na sovietskej pohraničnej stanici; poslali nás do vnútrozemia. V ZSSR som pracoval do decembra 1942 na stavbe elektrárne na Vorkútke. Už v roku 1942 som sa prihlásil do tvoriacej sa novej čs. jednotky. V roku 1943 odchádzal z Vorkutki celý transport čs. dobrovoľníkov. Cesta do Buzuluk trvala skoro celý mesiac a prišli sme tam tesne po odchode 1. poľného práporu na front.

Dňa 17. februára 1942 som bol odvedený, prezentovaný pod evidenčným číslom

2312 a zaradený k výcvikovej rote nadporučíka Ružičku. Nasledoval tvrdý výcvik. Po skončení výcviku ma vybrali do poddôstojníckej školy. To už bol náš 1. poľný prápor nasadený do bojov pri Sokolove, kde úspešne splnil svoju bojovú úlohu. Význam tohto boja mal veľký ohlas aj za hranicami ZSSR.

Po návrate 1. poľného práporu z bojiska sme sa presunuli do Novochooperska, aj keď sme často stáli — prednosť mali transporty ranených alebo vojakov idúcich na front. Na jednej zo sovietskych staníc sme sa stretli s transportom sovietskych dievčat — vojačok. Aj za tú malú chvíľu sme zabudli na vojnu, spievali a tancovali.

Po príchode do Novochooperska sme pokračovali vo výcviku. Veľkou posilou brigády boli slovenskí dobrovoľníci, ktorí prebehli zo slovenskej armády, a aj Zakarpatskí Ukrajinci, ktorí zasa hromadne utekali z maďarskej fašistickej armády. Hlavným organizátorom prechodu slovenských vojakov bol kapitán Ján Nálepka — hrdina ZSSR; nadporučík Pavol Marcelly previedol rotu slovenských vojakov. V Novochoopersku bol veliteľom 2. roty 1. poľného práporu.

V Novochoopersku som skončil poddôstojnícku školu a bol som zaradený k 1. práporu ako veliteľ družstva u vtedajšieho veliteľa roty nadporučíka E. Scharfa. Bola to príprava na front pre 1. čs. samostatnú brigádu v ZSSR; bola náročná, pretože sme už mali novú techniku a jednotka bola početnejšia. Veľmi rýchlo sme sa spriatelili s miestnym obyvateľstvom. Asi mesiac pred odchodom na front ma vybrali za spravodajského dôstojníka a poslali do kurzu pozorovateľov a po jeho ukončení premiestnili k veliteľskej čate 1. poľného práporu ako práporného pozorovateľa.

Pred odchodom na front sa uskutočnila posledná skúška bojovej pripravenosti 1. čs. brigády za prítomnosti generála Žukova a stranického vedenia na čele s Klementom Gottwaldom. Zložili sme aj vojenskú prísahu.

Koncom septembra 1943 sme sa začali premiestňovať do Priluky. Na železničnej stanici zasiahol nepriateľský nálet jeden vagón a 52 našich delostrelcov bolo vyradených z boja. Z Priluky sme šli v nočných hodinách k Dnepru. Pri presune sme mali pri jednej obci naplánovaný odpočinok, ale keď sme tam dorazili, obec už neexistovala — fašisti ju vypálili. Po niekoľkých dňoch a nociach pochodu sme dorazili do dneprovského lesa — niekoľko kilometrov od miesta sústredenia brigády pri obci Demidovo prebiehal front. Na druhý deň ma vyslali do prednej línie k sovietskym jednotkám, aby som sledoval vývoj situácie a dôležité údaje hlásil na štáb.

Podľa mapy som si vybral najkratší smer lesom k sovietskej obrane. V noci však bola viditeľnosť zlá. Nakoniec som však prišiel k sovietskej obrane — zaviedli ma na pozorovateľňu na okraji lesa. Ráno som začal z pozorovateľne sledovať fašistov v zákopoch — celý deň bol pomerne pokoj, večer podnikli nemecké jednotky útok na pravé krídlo sovietskej obrany, vojaci chytili jedného „jazyka“.

Na druhý deň ma odvelili, pretože moja jednotka sa premiestňovala na iný úsek.

Koncom októbra 1943 sme sa priblížili k Dnepru a v nočných hodinách sme sa cez pontónový most dostali na druhý breh.

Dňa 3. novembra 1943 sa začala slávna bitka o Kyjev — delostreleckou prípravou. Tisíce diel a mínometov chľnilo viac ako 60 minút oheň a železo na zákopy fašistov. Do východiska k útoku sme sa dostali medzi 4. a 5. novembrom 1943. Na pozorovateľni som dostal rozkaz, aby som vystrelil bielu raketu — čo bol signál do

útoku. V rojniciach sme začali útočiť. Sledovali sme terén a hlavne nepriateľa, smer jeho postupu. Dorazili sme k protitankovej priekope a ďalej sme nemohli postupovať. Vďaka našim ženistom, ktorí urobili priechody pre pechotu aj pre tanky, sme však prešli na druhú stranu. Útok trval od včasného rána. Na okraji mesta však nepriateľská paľba hustla. Približujeme sa prískokmi a plazením. Urputný boj sa viedol od domu k domu, všade bolo vidieť oheň a sutiny. Naše jednotky ničili jeden odpor po druhom. Nacisti sa v meste tvrdo bránili. Naši tankisti však robili pod velením poručíkov R. Tesaříka a A. Sochora priam zázraky. Dňa 5. novembra 1943 večer dosiahli posledný postupný cieľ. Ešte v noci dostal veliteľ 1. čs. armádneho zboru plukovník L. Svoboda rozkaz pokračovať aj v noci tak, aby bol Kyjev oslobodený do svitania. Asi o 2.00 hodine 6. novembra 1943 vyrazil čs. tankový prápor do ďalšieho útoku, mal odrezať nepriateľovi ústupnú cestu a dostať sa k Dnepru. Keď sme toho dňa pochodovali Kyjevom, pribehli k nám občania mesta, vítali nás, objímali a ďakovali nám.

Za svoje úspešné bojové vystúpenie bola 1. čs. brigáda vyznamenaná Radom Suvorova II. stupňa. Veliteľ roty tankov poručík R. Tesařík a veliteľ roty samopalníkov poručík A. Sochor boli vyznamenaní titulom hrdina ZSSR.

Od Kyjeva sme nepriateľa prenasledovali až do Vasilkova. Tu časť jednotky budovala obranu pri dedine Barachta. Vybraná časť jednotky mala privítať vtedajšieho prezidenta E. Beneša, ten sa však do Kyjeva nedostavil. Vrátili sme sa do obrany pri Fastove.

Začínala sa tuhá zima, blížili sa Vianoce 1943. Po niekoľkých dňoch sme sa premiestnili k dedine Ruda. Naši prieskumníci zistili, že dedina je obsadená nepriateľom. Celú noc sme stáli vo východiskovej pozícii k útoku vo veľkom mraze. Ráno o 9.00 hod. sme vyrazili do útoku na Rudu. Asi kilometer od nás bolo prvé obranné postavenie nepriateľa. Keď sa jednotka priblížila na vzdialenosť 500 m k nepriateľovi, ten spustil paľbu z guľometov a mínometov. Po urputnom boji sme nepriateľa vyhnali z dediny Ruda a v popoludňajších hodinách bola už v našich rukách. O pár hodín sme dostali rozkaz postupovať ďalej v smere Biela Cerkev. Boje prebiehali na rieke Ros a pri obci Glibočky a to až do zotmenia.

Mohli sme si pár hodín odpočinúť, ale onedlho pribehla spojka, že sa mám ihneď hlásiť u spravodajského dôstojníka štábu podporučíka Štepra. Oznamil nám, že jednotky postupujú dopredu a štáb s nimi nemá spojenie. Podľa jeho rady sme sa dostali pozdĺž telefónneho káblu až na okraj lesa. Videli sme, že na snehu sa černia akési škvrnky. Keď sme sa k nim priblížili, zistili sme, že sú to štyria zabití fašisti, podľa dokladov bol jeden z nich dôstojník. Postupovali sme ďalej otvoreným terénom, ale nezačuli sme žiadnu strelbu. Asi za hodinu postupu sme zazreli pred sebou bielu vystrelenú raketu. Zalahli sme a videli, že sa k nám približuje nepriateľská jednotka o sile asi 20 mužov. Neďaleko bol stôh slamy, tam sme sa ukryli. Veliteľ na nás po nemecky zavolať, aby sme prišli k nim, zrejme si myslel, že sme tiež Nemci. Odpovedali sme paľbou; bolo nás šesť, a začali sme ustupovať — našťastie nebol nikto zranený. Ráno sme našli náš prápor na kóte 208, to už bola dobrá viditeľnosť a spojenie bolo nadviazané.

V popoludňajších hodinách som ďalekohľadom zistil, že na ľavé krídlo našej brigády postupujú nepriateľské tanky a za niekoľko minút začali postupovať aj na

pravé krídlo. Keď boli vo vzdialenosti asi 300—500 m, veliteľ dal rozkaz začať paľbu z protitankových pušiek a ťažkých guľometov, mali sme oddeliť samopalníkov od tankov.

Až na druhý deň sa sovietskym jednotkám pomocou nášho delostrelectva podarilo odrezať hlavnú ústupovú cestu, vedúcu z Bielej Cerkvi na juh. Po ukončení bojov sme sa premiestnili do priestoru Nenadycha, asi 60 km od Bielej Cerkvi, kde sme zaujali obranné postavenie. Sovietske zväzky prenikli do priestoru Umeň-Čerkasy. Nepriateľovi sa však podarilo preniknutie sovietskych vojsk zastaviť, dokonca dosiahnuť rieku Horný Tykyč v priestore Ostorožian a obklúčiť dve sovietske divízie. 1. čs. brigáda bola pričlenená k sovietskemu streleckému zboru, zaujala obranné postavenie v priestore Buzovky, s úlohou zabrániť preniknutiu nepriateľa v smere Žaškov — Kyjev.

2. poľný prápor útočil na Ostorožany s podporou sovietskych tankov a delostrelectva, ale nepodarilo sa mu zmocniť sa obce. V tom čase som bol v pozorovateľni umiestnenej na streche domu. Náhle som spozoroval v diaľke v smere Buzovka viac ako 20 lietadiel. (Denne na našu obranu útočilo viac ako 200 lietadiel). Ohlásil som raketu. Všetky lietadlá sa obrátili späť na letisko, ale asi za hodinu sa vrátili a začali bombardovať našu obranu. Tieto nálety trvali niekoľko dní. Sovietske a naše delostrelectvo však útoky zastavilo. V boji sa vyznamenali ženy od protiletadlových kanónov (zenitiek). Sovietskym jednotkám sa podarilo s našou pomocou prebiť sa z obklúčenia.

Posledné obranné boje zviadla naša brigáda v smere Ivachna, Oratov. Začiatkom februára 1944 sme boli z obrany stiahnutí a presunuli sme sa na Volynsko.

Na Volynsku sme boli v obrane v priestore Torčina. Spomínam si, že práve na Veľkú noc sme boli šiesti Čechoslováci pridelení do sovietskej obrany — mali sme vybrať vhodný priestor a chytiť zajatca. Niekoľko dní a nocí sme sledovali pohyb nepriateľských vojsk a zákopy. Podľa nášho určenia mali prieskumníci chytiť zajatca, ale pri akcii v noci nastala prestrelka, pri ktorej bol zranený podporučík Fantič, takže sa prieskumníci museli vrátiť bez zajatca.

V tom čase sa Sovietska armáda priblížila k hranici Zakarpatskej Ukrajiny a v apríli 1944 opustila 1. čs. brigáda volynskú oblasť. Po železnici sme sa prepravili do Kamenca Podolského, odkiaľ sme prešli do priestoru Černovic, ktorý bol určený pre organizáciu 1. čs. armádneho zboru.

V lete bol náš 1. poľný prápor doplnený dobrovoľníkmi z radov volynských Čechov a Slovákov, ktorí ušli zo slovenskej armády. Prebiehal usilovný výcvik. V tom čase k nám často zavítal súbor Víta Nejedlého aj Ruský umelecký súbor piesní a tancov. Ja som dostal úlohu — vycvičiť asi 30 vojakov nášho práporu v orientácii v teréne podľa mapy a buzoly. Na školenie a prednášky k nám chodili Z. Nejedlý, J. Procházka, I. Turjanica. Pred ukončením bojovej pripravenosti sa uskutočnila inšpekcia: — prišli Z. Fielinger, generál Ingr a ďalší čs. a sovietski predstavitelia.

Po skončení výcviku sme prešli bližšie k našim hraniciam. 1. čs. armádny zbor bol z rozhodnutia sovietskeho hlavného velenia pridelený k 1. ukrajinskému frontu, k 38. armáde — spolu mali uskutočniť Karpatsko-dukelskú operáciu. Na mieste

sústredenia k nám prehovoril generál Svoboda. Hovoril, že máme česť bojovať po boku slávnej Sovietskej armády a potrestať nemeckých okupantov za zločiny, ktoré spáchali v našej vlasti.

Viedol som veliteľa čaty nášho práporu po komunikácii smerom na Krosno, posun sa však veľmi zdržal, terénne cesty sme nemohli použiť a tak sme na miesto zrazu došli oneskorene. Útok sa začal 8. septembra 1944.

Viedol som veliteľskú čatu k obci Wrocanka, keď nepriateľ začal delostreleckú paľbu. Rozptýlili sme sa a zaujali obranu za malou riekou. Nastala veľká panika a mali sme veľké straty. Pre tento organizačný nedostatok bol generál Kratochvíľ zbavený velenia zboru a na jeho miesto nastúpil generál Svoboda.

V popoludňajších hodinách toho istého dňa sme zaútočili na Bóbrku, potom pre nepriateľský odpor bol útok prenesený na Kobylany, Palacowku, Helenówku a kótu 534.

Pri útoku na Palacowku sme pri prvom dome vybudovali spojovací zákop, asi 200 m vľavo od domu bol veľký košatý strom, za ktorým sme vybudovali pozorovateľňu. Na tejto pozorovateľni bol niekoľkokrát aj generál L. Svoboda, aj kapitán B. Lomský, ktorí nám uložili zisťovať, kde má nepriateľ umiestnené protitankové delostrelectvo.

Bol som vyslaný na ľavé krídlo nášho práporu, pri kóte 534, keď som spozoroval asi 300 m od nás na zemiakovom poli čatu nepriateľských vojakov. Nemci sa na nás vrhli v presile a využili moment prekvapenia. Dali sme sa na ústup. Za mnou bežali dvaja Nemci, ale podarilo sa mi uniknúť a ohlásiť situáciu na štábe práporu. Naše mínomety ihneď začali paľbu a nepriateľ bol prinútený ustúpiť. Kóta 534 niekoľkokrát prešla z našich rúk do rúk nepriateľa: Získali sme ju až po urputných bojoch. Sovietska jednotka postúpila až k mestu Dukla a postupovala smerom na kótu Hyrowa hora, o ktorú sa tiež viedol nerovný boj. Keď sme napokon ovládli aj mesto Dukla a pozorovateľňu sme umiestnili na streche domu — spozoroval som, že pred nami asi 700 m vzdušnou čiarou je rozmiestnených 30 nepriateľských vojakov. Po mojom hlásení na štáb spustili mínometníci presnú paľbu a nemeckí vojaci začali bezhlavo ustupovať. Dostal som rozkaz premiestniť sa pod Hyrowu horu. Keď som tam dorazil, už tam bola pechota nášho práporu. Vtedy som tam zazrel aj poškodený tank R. Tesaříka — ten bol ťažko ranený.

Prešiel som do neutrálneho pásma, kde som pozoroval nepriateľskú obranu, ktorá ostreľovala celý les. Spolu so mnou tam sedel aj kapitán F. Sedláček. Videli sme, ako črepina granátu zasiahla do hlavy veliteľa práporu kapitána Jozefa Khola a na mieste ho usmrtila; spolu s ním zahynuli ďalší traja vojaci. Túto smutnú správu som ihneď hlásil na štáb práporu. Kapitána Khola vojaci pochovali neďaleko krytu — bol to energický a spravodlivý veliteľ.

Po ďalších urputných bojoch sa nám podarilo zmocniť sa Hyrowej hory a postúpiť k Barwinku a Zydranowej — boli to posledné obce na poľskom území. 30. septembra 1944 sme začali útok na smere Tylawa — Lodomirová.

Sovietska armáda postúpila v zalesnenom priestore na Studený vrch a dosiahla čs. hranice. Dostali sme rozkaz premiestniť sa do tohto priestoru. Ako predvoj 1. poľného práporu nás viedol nadporučík Vendelín Opatrný, odvážny veliteľ guľometnej roty.

Zalesneným terénom sa nedalo presúvať delostrelectvo — iba mìnometry 82-mm, ktoré sa museli rozoberať a vojaci ich niesli na chrbtoch. Spolu s Jozefom Svrčkom, ktorý prebehol zo slovenskej armády k partizánom a neskôr sa stal príslušníkom 1. čs. armádneho zboru, sme boli vysunutí vpred. Zrazu asi 10 m pred nami vyskočili z krovia dvaja Nemci. Začali sme ich prenasledovať a pri prestrelke bol J. Svrček usmrtený. Zaľahol som a jednotka, ktorá postupovala za nami, spustila prudkú paľbu, ktorá trvala hodinu. 4. októbra 1944 sme sa vrátili do pôvodnej obrany na čiare Barwinek — Zyndranowa. V priebehu bojov 5. októbra 1944 získal náš prieskum zajatca, ktorý vypovedal, že ich jednotky organizujú na Dukelskom priesmyku novú obranu. Nastal však 6. október 1944, keď vojaci 1. čs. armádneho zboru vztýčili po prekročení hraníc čs. štátnu vlajku. Postup však prerušili výbuchy, cesta a celé okolie boli zamínované. Čoskoro nás dohonil veliteľ 1. brigády generál Vedral-Sázavský a dal kapitánovi Odehnalovi rozkaz postupovať rýchlo vpred, aby sme nestratili dotyk s nepriateľom. Pred nami bol náš prieskum. Čoskoro sme sa však dozvedeli, že generál Vedral-Sázavský džípom „nabehol“ na protitankovú mínu a bol smrteľne zranený.

Večer naše jednotky dosiahli okraj lesa, kde zaujali obranu. Okolo bolo plno protipechotných mín, pred nami bola obec Nižný Komárnik.

Spomínam si, že niekde pri postupe v zalesnenom teréne na kóte 532 sme boli v zálohe 1. čs. brigády — velil nám kapitán Sedláček. Jednotky postúpili vpred, nemali sme s nimi spojenie. Dostal som, spolu so štyrmi spojármi a tromi samopalníkmi nadviazať spojenie s našimi vojakmi. Šli sme pomaly, asi za dve hodiny sme sa dostali na mýtinu a spozorovali 15 nepriateľských vojakov. Začala sa prestrelka, stiahli sme sa pod svah a postupovali vpravo. Narazili sme na sovietsky 102. strelecký pluk, ktorého veliteľ padol pri prestrelke.

Večer sme sa vrátili a ohlásili nášmu veliteľovi splenie úlohy. Vojaci dokončievali budovanie zákopov, my sme chceli večerať, ale v tej chvíli nepriateľ začal strieľať zo samopalov. Odpovedali sme rovnako. Neskôr sme zistili, že sme v obklúčení. V nočných hodinách sme už nemali strelivo, ale vydržali sme. Ráno sme dostali nové zásoby nábojov a granátov a na pomoc nám prišiel ženijný prápor. Nepriateľ ustúpil. Na druhý deň predpoludním však opäť zaútočil. Zrazu vedľa mňa dopadla mína a črepina ma ranila do pravého boku. Odniesli ma na obväzište, do kôlne. Ráno ma s ostatnými zranenými odviezli nákladným autom do nemocnice v tyle. Po ceste nás ostreľovali nepriateľské jednotky, ale na šťastie nepresne. Dopravili ma do vojenskej nemocnice v Lvove. Tam som sa pomaly zotavoval. Koncom decembra ma poslali na doliečenie do Przemysla — spolu s ďalšími desiatkami rekonvalescentmi.

Koncom februára 1945 ma major Dubský vybral ako veliteľa čaty regulovčikov k cestnému práporu. Spolu s mojou čatou sme sa zúčastnili bojov o Okoličné a Liptovský Mikuláš.

V marci 1945 som bol menovaný rotmajstrom a dostal som sa s čatou až do Prahy, kde sme obsadili dôležité výpadové cesty a križovatky — spolu so sovietskymi regulovčikmi.

Po oslobodení som sa stal dôstojníkom z povolania, v roku 1958 som dosiahol hodnosť podplukovníka.

Som dlhoročným členom KSČ a držiteľom rôznych štátnych a vojenských vyznamenaní — Rad Červenej zástavy, Rad Červenej hviezdy a ďalších.

Pri príležitosti 40. výročia víťazstva nad fašizmom som sa zúčastnil týchto osláv v Moskve, vrátane slávnostného pochodu na Červenom námestí — dostal som aj medailu k 40. výročiu víťazstva nad fašizmom od sovietskej vlády.

Nedošli

26. októbra ráno som dostal rozkaz, aby som si vzal rádiostanicu, čo ma udivilo; s tou som ešte nemal možnosť pracovať, nedávno sme ju dostali do oddielu a pridelenú ju mal desiatnik Skripinec. Mal som ísť na pozorovateľňu nad Medvedzie. Pomocníka som zo začiatku nemal — všetci radisti boli v teréne — nakoniec som dostal vojaka Příšovského, telefonistu. Pozorovateľňa 7. batérie bola nad južným okrajom dediny. Veliteľom bol poručík Gross, do 1. čs. armádneho zboru vstúpil v Buzuluku a s 1. brigádou sa zúčastnil bojov pri oslobodzovaní Kyjeva, Bielej Cerkvi, Žaškova, do 3. delostreleckého oddielu prišiel v čase jeho zakladania pri Lucku. Bol veľmi nervózny a prísny. Pre rádiostanicu sme mali samostatnú pozorovateľňu, každú hodinu sme mali nadviazať kontrolné spojenie a SV, v noci každé dve hodiny.

Skoro ráno ma zobudili, vraj tu máme kamaráta. Bol to Vašek Helebrant. Bol ranený do nohy, šiel do tylu. Bol aj hladný, ale mohol som mu dať len kúsok chleba. Rozprával mi, že v noci robili prieskum bojov v nemeckých pozíciách. Nemci ich prekvapili veľmi prudkou paľbou, pravdepodobne dostali posily. Nechcel som tomu veriť, keď hovoril, že z ich roty už zostali iba traja. Niekoľko chlapcov z našej dediny, ktorí tam tiež boli, buď padli alebo sú zranení.

V priebehu dňa sme sa dozvedeli, že náš pravý „sused“, sovietska pešia divízia, zaútočila so zámerom preraziť prednú nemeckú líniu a pokúsila sa sprava obísť horu Javira. Bola však so značnými stratami odrezaná od zázemia. Už popoludní sme pozorovali, že vpravo od nás je zvýšená bojová aktivita, hlavne delostrelecká paľba silnela po oboch stranách frontu. Aj naša batéria bola niekoľkokrát v akcii, ale že sa pripravuje väčší útok, to sme ešte my, spojári, nevedeli. Stále sme udržiavali spojenie, telefonisti nemali na vedení žiadnu poruchu, takže ja so svojou rádiostanicou som si pripadal trochu aj zbytočný. V noci bol na našom úseku pomerne pokoj, občas zaznela na prednom okraji strelba z pechotných zbraní, aj delostrelecké potýčky, a do blízkosti našej pozorovateľne padlo niekoľko mín. Vpravo od nás silnela paľba z mínometov a ťažkých diel, útočili sovietske vojská. Skoro ráno dostal veliteľ batérie správu, že sovietske vojská v nočnom útoku prerazili predný okraj nemeckých pozícií a postúpili ďalej, do útoku bol zasadený 25. tankový zbor, aj letectvo.

Pretože sa mala rušiť pozorovateľňa, prišli za nami desiatnik Skripinec a slobod-

ník Redner — že nás majú s Příšovským vymeniť. Skripinec sotva hovoril, poprosil ma, aby som ho zastúpil. Aj keď sme za sebou mali silnú „službu“ v pozorovateľni, boli sme zarastení, špinaví, voda bola až na „území nikoho“, ale nakoniec sme sa rozhodli ostať. Môj pomocník Příšovský nevedel, že je to preňho osudné rozhodnutie, nikomu nenapadlo, čo sa môže prihodiť. V zápätí vyrážame v trojici dopredu — ide s nami aj poručík Gross. Zišli sme dolu na cestu medzi Vyšnou Pisanou a Nižnou Pisanou, kde stál sovietsky vojak. V brehu bol urobený akýsi bunker, keď vošiel, zrazu tam dopadol delostrelecký granát a videli sme už len gejzír hlíny, kusy dreva; či tam bolo viac vojakov neviem, rýchlo sme šli preč. Prišli sme na lúku, kde bolo množstvo padlých sovietskych vojakov. Pretože to bolo veľmi nebezpečné miesto, poručík nás nabádal k rýchlemu odchodu, bolo treba odvolať správu na SV. Prišli sme k potoku, most bol strhnutý, na brehu stál jeden náš tank a ženisti odmínovávali cestu — zbadal som medzi nimi svojho známeho Láďu Fořta. Prehodili sme spolu pár slov a už sme my traja prešli po brvne na druhú stranu potoka. Prešli sme už niekoľko stoviek metrov, keď tank vošiel do potoka na mínu. V tej chvíli som ešte nevedel, že medzi ranenými ženistami i samopalníkmi je aj Láďa Fořt — dozvedel som sa to až po vojne.

Prišiel večer, ideme cez les, zastavili sme, aby som mohol nadviazať spojenie. Zapálil som zápalku, aby som lepšie videl na ručičku. Poručík mi diktoval správu, udal súradnice miesta, kde sa nachádzam — prebral som rozkaz, že sa mám spojiť s SV pešieho práporu. Blúdili sme lesom, hladní. Až o desiatej večer sme konečne našli SV nášho práporu. Poručík odišiel na štáb, aby sa hlásil. My sme boli veľmi hladní, ale poľná kuchyňa prišla až po chvíli, aj to len náhodou, lebo nenašla postavenie svojej roty. To bolo 28. októbra 1944.

Sídlili sme v riedkom lese nad Korejovcami, mali sme pozorovateľňu na jeho okraji. Bola však zlá viditeľnosť, hmla, a preto bolo rozhodnuté, že zostaneme pri prápore a správy nám budú podávať z pozorovateľní pechoty. S našim veliteľstvom sme korešpondovali rádiom, až ráno telefonisti pritiahli linku z nového postavenia batérie. Ja som mal prejsť na spojenie s rádiom, až keby bola porucha na linke telefónneho vedenia. Spojenie fungovalo bez poruchy, bol pomerne pokoj, ani paľbou delostrelectva sme neboli rušení. Priniesli nám raňajky, zostali s nami ešte dvaja telefonisti, boli vo vedľajšom provizórnom bunkri, slobodník Hyčko zostal na kontrolnom stanovišti. Pri raňajkách sme sa rozprávali a poručík nám rozprával o svojom detstve a štúdiách. Vošli sme opäť do bunkra, desiatnik Dovkanič sa usadil do jedného rohu, ja do druhého, pred nami tesne pri vchode sedel poručík. Ani nebolo počuť explóziu, spamätal som sa, až keď poručík vykrikol: „Pomoc!“ Čo som uvidel, to bola hrôza. Příšovský dostal črepinu do pravého oka, desiatnik Dovkanič sa nestihol ani pohnúť — obaja boli mŕtvi. S pomocou vojakov pechoty sme poručíka vyniesli von, skončil však v náručí; bol ranený do nôh a do hlavy. Padlí a ranení boli aj vojaci pechoty, ktorí stáli von pred bunkrom, ja som dostal črepinku do ľavej ruky — mám ju tam dodnes. Rýchlo som dával správu rádiostanicou na štáb, spojenie je neprerušené, oznámil som, kto padol. Keď som však prepol na príjem, odpoveď som už nezačul, nastal ďalší mínometný prepad. Vyskočil som von, črepina granátu sa zasekla do hlíny nado mnou. Ďalej som skúšal nadviazať spojenie, ale mikrofón bol rozbitý. Posielal som preto telefonistu na kontrolné

stanovište po iný aparát a od neho som sa dozvedel, ako to všetko bolo. Na veliteľstve mali službu pri rádiostanici vojaci Kyselka a Balounová. Počuli dobre moju správu a okamžite ju odovzdali ďalej, ale potom sa už spojenie prerušilo, a tak som bol aj ja vyhlásený za mŕtveho. Všetko sa vysvetlilo, až keď sa nadviazalo spojenie telefónom.

Postup našich jednotiek po prechode štátnych hraníc bol na našom území zastavený na čiare Medvedzie — Krajná Bystrá — Nižný Komárnik. Dominantami boli hory Javira a Obšar. Na nich mali vybudované postavenie Nemci — denne sa tu striedali naše a nepriateľské potíutoky. Preto sovietske velenie pripravilo útočnú operáciu — obísť tieto hory a vyjsť na čiaru cesty vedúcej z Dukelského priesmyku na Svidník. Čiastočne sa to podarilo v údolí pri Nižnej Pisanej na Kapišovu, do útoku boli nasadené tanky 25. tankového zboru i letectvo, ale straty na ľuďoch boli veľké. Aby Nemci zastavili postup Sovietskej armády, nasadili do bojov tanky, letectvo aj ťažké delostrelectvo. Toto údolie stálo mnoho ľudských životov a právom bolo nazvané „Údolie smrti“.

Všetci traja padlí boli pochovaní na cintoríne v Medvedzom, neskôr boli pozostatky prevezené na cintorín na Dukle a ich mená sú vyryté na pomníkoch.

JIRÍ BABUSKÝ

Šťastie mu neprialo

Štyridsať rokov života je dosť. A človek si mnoho uchováva v pamäti.

Pochádzam z chudobnej rodiny zo Zakarpatska. Doma nás bolo desať, takže rodičia mali starosti vyše hlavy. Narodil som sa 1. marca 1922 vo Veľkých Lúčkach, v okrese Mukačevo. Po ukončení 4. triedy ľudovej školy som robil prijímacie skúšky na reálne gymnázium a mal som veľkú radosť, keď ma prijali. Poplatky som platiť nemusel, pretože rodičia na to nemali, ale inak som sa o seba musel postarať sám. Každú sobotu a nedeľu popoludní som chodil natierať nábytok a okná. Takýmto spôsobom som získal finančné prostriedky na obživu a štúdium.

Po mníchovskej zrade okupovali Mukačevo horthyovskí maďarskí fašisti a 15. marca 1939 obsadili zvyšok zakarpatského územia. Pre nás študentov to bol veľký úder.

Na gymnáziu bola povinným jazykom maďarčina, ale väčšina študentov ju neovládala a ani nemala záujem naučiť sa ju. My sme mali iné plány a ciele. Zbierali sme sovietske revolučné piesne a verejne sme ich spievali.

Jedného večera urobili maďarskí žandári záťah. Jedenástich nás chytili a uväznili. Zažili sme neslýchané spôsoby týrania. Po týždni sme boli prepustení a začali sme sa pripravovať na opustenie rodného domova a ilegálny odchod do ZSSR.

Bol prvý marec 1940. Deň mojich osemnástych narodenín. Spolu so spolužiakmi z Veľkých Lúčok — Ivanom Kelmanom, Jurom Libom, Dimitrijom Vorgaom a Jurom Pitrom z Gorondy sme odchádzali z rodného kraja.

Dočasný domov sme našli v Skolom, Stryji, Lubnej, Poltave, Charkove a Archangelsku.

V prvej polovici roku 1942 vyšlo oznámenie pre všetkých československých občanov zdržujúcich sa v ZSSR, že je možné dobrovoľne sa hlásiť do československej zahraničnej armády, ktorá sa začínala organizovať v poduralskom mestečku Buzuluk. Neváhal som ani chvíľu a podal som prihlášku na dobrovoľný vstup do československej zahraničnej jednotky. Sovietsky nadporučík mi zdôrazňoval, že to nie je žiadna zábava, ale vojna a aby som bral do úvahy, že proti fašistom budem musieť bojovať so zbraňou v ruke. Podpísal som nejakú listinu, dostal som proviant na cestu a pripojil som sa k tým, ktorí odchádzali do Buzuluku.

Sústredenie som absolvoval na Pečore, kde som mal veľa známych. Z našej dediny tu bol Vasil Bogosta, bývalý úradník verejného úradu vo Veľkých Lúčkach,

jeho syn takisto Vasil, Ivan Kelman, Juro Kučerhan, zakarpatský drevorubač, komunista Ivan Haragonič, Vasil Rusin, Vasil Šmaňko a ďalší.

Naša skupina prišla do Buzuluku v prvej polovici decembra roku 1942. Bol som pridelený krote nadporučíka Růžika. Žiaľ, pár dní po príchode poručík MUDr. Fr. Engl zistil, že mám infekčnú žltáčku, a preto ma poslali ešte s tromi kamarátmi do buzuluckej nemocnice, odkiaľ ma prepustili 27. februára 1943. Medzitým prvý čs. poľný prápor odišiel na front. Po prepustení z nemocnice som bol pridelený ako študent do poddôstojníckej školy, ktorej veliteľom bol nadporučík Július Kostovič.

O mesiac sa robil nábor do školy pre veliteľov čiat. Kapitán JUDr. Jaroslav Procházka skúšal asi päťdesiat vojakov z matematiky a z češtiny. Po úspešnom zvládnutí skúšok som bol prijatý do školy, ktorej veliteľom bol nadporučík Jaroslav Dočkal. Čakalo ma tu nielen intenzívne učenie, ale aj tvrdý bojový výcvik. Spomínam si, že mrzlo, bola príšerná zima ($-30\text{ }^{\circ}\text{C}$) a my sme za 24 kilometrového pochodu cvičili. Niektorým z nás omrzli uši, aj keď sme mali zimné čiapky.

10. mája 1943 sa skončil presun našich jednotiek z Buzuluku do Novochooperska. Štáb náhradného pluku zostal v Buzuluku. Školu pre veliteľov čiat v Novochoopersku zmenili na dôstojnícku školu.

Po absolvovaní dôstojníckej školy som bol pridelený k prvému delostreleckému protitankovému oddielu a zaradili ma k tretej batérii, ktorej veliteľom bol podporučík Jaroslav Perný. Koncom septembra sme sa rozhodli odísť, pretože ustupujúci fašisti ničili nielen stanice a rôzne zariadenia, ale aj internáty.

Cez noc zostala naša batéria v meste, ale bola nariadená bojová pohotovosť. Po polnoci sme sa vydali na cestu smerom na juhozápad, na Kyjev. Prvou zastávkou bola dedinka Velikij Byčkov. Tu sme sa od veliteľa batérie dozvedeli, že naša 1. čs. samostatná brigáda sa má zúčastniť oslobodzovania hlavného mesta Ukrajiny. Mali sme výbornú náladu, tešili sme sa, že po boku červenoarmejcov budeme oslobodzovať starobylý Kyjev — mesto Slovanov.

Presúvali sme sa smerom na Kyjev. Prešli sme vyše sto kilometrov a nevideli sme žiadne mesto, ani dedinu. Fašisti vysťahovali z Ukrajiny do Nemecka mládež a ženy. Využívali ich ako pracovné sily. Starci a deti žili v brlohoch a keď sme sa do ich „príbytkov“ snažili nakuknúť, báli sa nás. Boli sme totiž oblečení v anglických uniformách. Až keď niektorí začali hovoriť po ukrajinsky, uverili nám, že nie sme Nemci a že spoločne s červenoarmejcami bojujeme proti fašistickým votrelcom. Lutovali sme tie otrhané deti a starých ľudí. Dali sme im chlieb, nejaké mäsové konzervy a ďalej sme pokračovali smerom na západ. Dedinčania sa netajili tým, že sa obávajú návratu fašistov, ktorí všetko drancovali, pálili a budovy vyhadzovali do povetria.

Koncom októbra sme sa presunuli do lesa, neďaleko od ľavého okraja rieky Dneper. Tu sme odpočívali dva dni a čakali sme na našu pešiu jednotku. Spriatelili sme sa s červenoarmejcami. Prišli k nám aj poprední sovietski umelci a usporiadali pre nás estrádne vystúpenie.

Počas niekoľkých nocí zhotovili sovietski ženisti pontónový most. V noci sa popresúvali bojové jednotky spolu s tankmi ťažkého delostrelectva a ráno most zasa rozobrali, pretože nepriateľské letectvo bombardovalo každý kúsok brehu i lesa, len čo zaregistrovalo nejaký pohyb.

V noci 23. októbra sme sa dostali na pravý breh Dnepra. V lese sme sa museli zakopať. Budovali sme zemľanky, zakopávali delá a strelivo. Nacisti nás bombardovali vo dne v noci. Naša batéria našťastie neutrpela straty. Raz o polnoci zvolal veliteľ batérie veliteľov čiat a veliteľov družstiev — delovodov a oznámil, že je zostrená bojová pohotovosť a príprava presunu batérie do prednej línie frontu. V tú istú noc veliteľ brigády zvolával dôstojníctvo, aby im pripomenul, že o pár hodín sa začne ofenzíva a oslobodzovanie Kyjeva. Posledný pokyn znel: „*chlapci, bojujte tak, ako by ste bojovali o stovežatú Prahu, alebo za oslobodenie Bratislavu.*“

Hneď na úsvite sa začal presun našej batérie podľa vopred pripravovaného plánu, na predný okraj frontu. Nasledovala silná skoro hodinová prípravná paľba a potom útok na Kyjev. Naša batéria bola určená ako záloha veliteľa brigády, ale útočili sme smerom na predmestie Syrec a závod Boľševik, ktorý bol celý v plameňoch. Fašisti ničili, čo sa dalo. Po dosiahnutí pravého okraja závodu Boľševik sme začali útočiť na stred mesta. Z pravej strany na nás nepriateľ pálił z ťažkého guľometu. Dal som rozkaz zamieriť kanón na guľometné hniezdo, odkiaľ na nás nepriateľ strieľal. Vojak Vasil Konajlo naskakoval na hlavnú kanónu, no vzápätí ho zasiahol nepriateľský guľomet priamo do hlavy. Nastala smutná chvíľa. Za oslobodenie Kyjeva padol prvý kamarát z našej batérie.

Ráno 6. novembra, v predvečer VOSR, sme bránili pravú stranu cesty, ktorá viedla smerom na Bielu Cerkev. Nemali sme čas na odpočinok, lebo sme prenasledovali nacistických votrelcov, ktorí zmätene ustupovali.

Zaujali sme obranné postavenie pri komúne Čajka a Ševčenkivka, kde sme pomáhali Sovietskej armáde v prvej línii obrany. Úspešne sme odrazili niekoľko nepriateľských protiútokov. Na tomto úseku frontu utrpeli naše tankové jednotky straty.

Po oslobodení Kyjeva rozhodlo velenie Sovietskej armády rozšíriť oslobodené územie a postupne oslobodiť celú Ukrajinu. Boj o Bielu Cerkev bol nevyhnutným úderom proti značným nepriateľským silám. Naš veliteľ v mene nás vojakov požiadal velenie tohoto úseku fronty, aby našej čs. brigáde umožnili bojovať v hlavnom smere útoku na Bielu Cerkev. Velenie armády našej žiadosti vyhovel. V tom čase som bol veliteľom prvej čaty. Naša batéria fungovala určitú dobu ako záloha veliteľa čs. brigády. V smere na Ruda sme do boja nezasiahli. Oslobodzovanie jedného veľmi dôležitého bodu dedinky Rudy si vyžiadalo veľa obetí. Padlo tu mnoho vojakov a dôstojníkov. Viac ako dvadsať hodín trval bojový presun našich jednotiek v smere na Bielu Cerkev. Fúkal strašný vietor a teplota klesla pod 30 stupňov Celzia.

K rieke Ros sme sa dostali 30. decembra 1943. Počasie bolo ozaj veľmi nevlúdne — mráz, snehu vyše kolien a hmla. Naše kanóny sa cez riekú Ros nemohli dostať pre tenký ľad. Všetky mosty boli zničené, takže na druhú stranu sme prepravili iba malé kanóny kalibru 45 mm. Sprievodných a protitankových zbraní na podporu našej pechoty samopalníkov, ktorá sa zdržiavala v priestore dedín Čmirivka a Glibočka, na južnom okraji mesta Biela Cerkev, bolo málo. Prinútilo nás to k tomu, aby sme sa zakopali a vyčkali tak na ďalší bojový rozkaz. Naša pechota vyrazila do útoku po krátkej delostreleckej paľbe dňa 30.12. 1943.

My, protitankoví delostrelci, sme mali zneškodniť každý tank či motorové vo-

zidlo, ktoré bude prechádzať po ceste smerom na Žitomir a podporovať pechotu, ktorá smerovala na Bielu Cerkev. Keď sa pred našou pechotou vyrojili nepriateľské tanky, samohybné delá „ferdinandy“ a pechota, nadišla chvíľa zasiahnúť do boja. Vedúci tank nepriateľa bol vo vzdialenosti asi 800 m, keď som vydal rozkaz vypáliť z prvého dela a zničiť ho. Touto úlohou som poveril slobodníka Dimitrija Molnára. Druhý výstrel zasiahol tank do pásu a ten sa začal točiť okolo vlastnej osi. Onedlho spustili fašisti intenzívnu delostreleckú a minometnú paľbu na našu batériu i na našich sovietskych kamarátov.

Slobodník Molnár vyskočil v tomto „pekle“ zo zákopu, nabil kanón, namieril ho na tank, vypálil a vzápätí utiekol za zákop. Zopakoval to iba tri razy, lebo nasledoval nepriateľský zásah priamo do kanónu a Molnár zúriac v zákope čakal na ďalší rozkaz. Za tento odvážny čin bol vyznamenaný Rádom Slávy I. st. a československou medailou Za chrabrosť.

Naši spolubojovníci — červenoarmejci prišli na pomoc so samohybnými delami. Začal sa bojový koncert, ktorým sa skončilo obklúčenie Bielej Cerkvi fašistami.

Svoju úlohu sme splnili, z Bielej Cerkvi neodišlo smerom na Žitomir ani jedno motorové vozidlo.

Na boj za oslobodenie Bielej Cerkvi nemôžem zabudnúť. Naši vojaci boli vtedy takí rozpálení, že pri 30-stupňovom mraze obsluhovali kanóny bez rukavíc ako v teplých letných mesiacoch. Spomínam si aj na to, že po tomto úspešnom boji som v zákope začal učiť slobodníka Dimitrija Molnára čítať a písať. Aj dnes mám z toho veľkú radosť, pretože D. Molnár dosiahol v našej armáde hodnosť podplukovníka.

Po ťažkých bojoch pri oslobodení Kyjeva, Rudy a Bielej Cerkvi sme sa zúčastnili obranných bojov o Buzovku a Ostrožany. Zvlášť pri Ostrožanoch mal nepriateľ veľké zoskupenie bojovej techniky, a tak sme ničili všetko, čo sa len na strane fašistov pohlo.

Onedlho sme boli z toho úseku frontu uvoľnení a naším cieľom bol smer Rovno-Luck. Po presune do Lucka ma kapitán Otakar Rytíř zavolať na štáb delostrelectva a oznámil mi, že prevezmem velenie 5. batérie. S touto batériou som mal podľa rozkazu veliteľa delostrelectva odísť do Alexandrovky, kde sme zaujali obranné postavenie. Presunuli sme sa v noci. Z obranného valu pri Alexandrovke nás za týždeň odvolali. Rady našich jednotiek sa zmenšili. Sovietska armáda medzitým oslobodila Volynskú oblasť, kde žili Česi.

Naša brigáda sa presunula cez Kamenec-Podoľsk do priestoru Černovice, Sadagura, Sňatín a Potoček. Tu nastala reorganizácia brigády, a síce zmenila sa na 1. čs. samostatný armádny zbor v ZSSR. Na Volynsku prebiehal vstup obyvateľov českej národnosti do 1. čs. zboru. Väčšina z nich sa hlásila dobrovoľne. Prichádzali tu aj vojaci zo slovenskej a maďarskej armády.

Náš protitankový pluk bol ubytovaný v lese v rokliach, neďaleko Sňatín a dediny Potočka. Veliteľ pluku kapitán J. Šindelka ma poveril velením tretej batérie. Nastala úmorná práca pri výcviku. Veď asi 75 % z celkového počtu boli v batérii nováčikovia. Konečne mi prideliť i osem dievčat, ktoré mali fungovať ako spojárky a učili sa zaobchádzať s rádiom. Najmladšia z nich bola Anička Medunová, sotva sedemnásťročná.

29. augusta vypuklo Slovenské národné povstanie. Našou povinnosťou bolo hlá-

siť sa okamžite do boja, pomôcť slovenským povstalcem. Po polnoci bol vyhlásený poplach a nastal presun celého armádneho zboru v smere na Hnidavu, Lvov, Przemysl a Krosno.

30. augusta zvolal kapitán Ota Rytíř dôstojnícky zbor nášho protitankového pluku a informoval veliteľov batérii o zámeroch veliteľa 1. čs. brigády a celého armádneho zboru pri útoku na Duklu a Dukelský priesmyk a o pomoci Slovenskému národnému povstaniu. Osvetári Ján Mareš a Rudolf Bajkolský nás informovali o tom, ako prebiehajú boje na slovenskom území, a o potrebe okamžite pomôcť povstalcem.

Krosno mal v rukách ešte nepriateľ, pre ktorého bolo dôležitým oporným bodom. Tento frontový úsek bol obsadený vojskom 38. armády, ku ktorej bol pridelený náš armádny zbor.

Náš druhý protitankový delostrelecký pluk sa presunul na pravý okraj výšiny smerom na Krosno, ktoré bolo od nás vzdialené osem kilometrov vzdušnou čiarou. Tu prieskumníci a veliteľia batérií dva dni zisťovali palebné postavenie nepriateľa.

Keď 30. augusta 1944 vojská nášho 1. čs. armádneho zboru zachytili radostnú správu, že v Banskej Bystrici bola uverejnená výzva k slovenskému ľudu, aby zvrhol klérofašistickú vládu a povstal proti nenávideným okupantom, vedeli sme, že chvíľa bojového nasadenia nášho novovytvoreného armádneho zboru sa priblížila. Bol to skutočne radostný okamih. Práve pre túto chvíľu sme pred niekoľkými rokmi opustili našu drahú vlasť a odišli sme do Sovietskeho zväzu, kde sme čakali takmer päť rokov, niektorí vojaci aj viac, na chvíľu, keď spoločne so Sovietskou armádou budeme bojovať za oslobodenie našej vlasti.

Spolu s červenoarmejcami sme oslobodzovali sovietsku krajinu a teraz začneme s nimi a so slovenským partizánmi a povstaleckými vojakmi oslobodzovať Československo. Vtedy sme ešte nevedeli, aké ťažké a urputné boje nás čakajú, a že budeme zdolávať karpatské hrebene, deliace nás od našej milovanej vlasti krok za krokom, meter po metri a o každý sa povedú zúrivé boje, znamenajúce ťažké straty ako na živej sile, tak aj na vojnovom materiáli.

Na rozkaz k začatiu Karpatsko-dukelskej operácie sme nemuseli dlho čakať. Tejto chvíli sme sa už nevedeli dočkať. Veď šesť rokov sme boli preč z rodnej zeme. Šesť rokov sme nevideli svojich príbuzných, rodnú krajinu, svoju dedinu či mesto, kde sme prežili svoju mladosť. O to všetko nás olúpili nemeckí a maďarskí fašisti.

Veliteľ frontu maršal I. S. Konev nás priradil k 38. armáde, ktorej velil generálplukovník K. S. Moskalenko. Mal som možnosť vidieť maršala Koneva i generála Moskalenka, ktorý sa ma raz spýtal: „Nu, kak, chočetsja domoj v rodnuju Čechoslovakiju, tovarišč podporučik?“ Odpovedal som krátko: „Da, očeň chočetsja, tovarišč generálplukovník.“ Bolo na ňom vidieť, že je unavený, určite viac ako my.

Siedmeho septembra v podvečer veliteľ delostrelectva prvej československej brigády major Otakar Rytíř zvolal veliteľov jednotlivých batérií a vydal nasledujúci rozkaz; „Batéria podporučika Babuského je pridelená k zmiešanému prieskumnému oddielu. Bude, zaistovať bojový pochod 11. pešej roty, ktorej veliteľom je poručík Vlastimil Rajchl“.

Major Rytíř sa obrátil ku mne a rezolútne prikázal: „Juro, pripojíš sa krote poručíka Rajchla, budeš ničiť za pochodu nepriateľské tanky a ostatné mechanizované

jednotky, aby celý prieskumný oddiel docielil na šiesty deň boja mesto Prešov, kde tvoja batéria severozápadne zaujme obranu pre prípad tankového protiútok. Tam budeš čakať na ďalšiu bojovú úlohu.“

Urýchlene som zvolal veliteľov čiat a chvejúcim sa hlasom som im oznámil, že konečne nadišiel čas, aby sme sa zapojili so Sovietskou armádou do oslobodzujúcich bojov za našu vlasť.

Naša batéria bola pridelená k zmiešanému prieskumnému oddielu, ktorého veliteľom bol kapitán Khol. Bol vydaný rozkaz k bojovému presunu cez mestečko Dukla, cez Dukelský priesmyk, Vyšný Komárnik, Nižný Komárnik, Svidník, Giraltovcu a na šiesty deň sme mali zaujať obranu severovýchodne od Prešova a v prípade protiútok brániť mesto.

Premýšľal som, ako sa skončí stretnutie s nepriateľom v mnohých masívoch Karpat. Naši vojaci ešte nemali možnosť bojovať v horách, veď na Ukrajine kopce nie sú. Ale nielen to, navyše viac ako polovica vojakov našej batérie nebojovala ešte vôbec. Má to byť ich prvý bojový krst.

8. septembra 1944 bol na celom úseku frontu relatívny pokoj. Len sem-tam nepriateľ prekvapil rušivou delostreleckou paľbou. Na našej strane bol absolútny pokoj, z čoho sa dalo usúdiť, že čo nevidieť sa začne ofenzíva.

Na úseku obranného postavenia a východiska k útoku nebol azda ani jediný štvorcový meter, na ktorom by nestál kanón, ťažký mínomet alebo na fronte už skôr preslávené sovietske kaťuše. Okolo siedmej hodiny ráno bolo vypálených niekoľko červených rakiet, čo znamenalo začiatok ofenzívy.

Taký delostrelecký a letecký uragán, aký bol v meste Krosno, sme na fronte ešte nazažili. Viac než dve hodiny útočilo delostrelectvo na stranu nepriateľa smerom na Duklu. Naša tretia batéria vystrieľala vyše 850 delostreleckých granátov. Hlavné kanóny boli rozpálené takmer do červena.

Po prípravnej delostreleckej paľbe sa zdvihla pechota a za ňou zarachotili motory tankových jednotiek. Počas útoku sa moja batéria priblížila k druhej pešejrote poručíka Vlastimila Rajchla.

V priebehu zaisťovacieho útoku sme dostali rozkaz spomaliť a pustiť dopredu 1. sovietsky jazdecký zbor, ktorý bol na náš frontový úsek pridelený ako posilňovacia jednotka. Okrem toho spoločne s ním sa presúvali aj tylové jednotky.

Nad ránom sme bez boja obsadili obec Machnówku a postupovali sme ďalej. Asi dva kilometre za Machnówku prišiel za mnou kapitán Khol a dal mi rozkaz, aby batéria bola urýchlene rozmiestnená a zakopaná po oboch stranách cesty, ktorá vedie smerom na Duklu. Dôvodom bolo, že sme sa dostali do styku s nepriateľom, ktorý mal obranné postavenie v lese pred nami. Napochytro som zvolal veliteľov čiat a veliteľov kanónov, okamžite som ich oboznámil s danou situáciou. Sám som rozostavil kanóny po oboch stranách cesty. Velitelia sa bleskurýchle rozišli k svojim delám a plnili úlohy, ktoré som im prideliť. Zakopávali bojovú techniku a budovali provizórne spojovacie zákopy. Počasie bolo veľmi nevlúdne. Bolo sychravo a pre hustú hmlu nebolo vidieť ani na 10 metrov. Ráno po siedmej hodine nás nepriateľ začal ostreľovať sprievodnými zbraňami a tým nám dával najavo, že nás má na dostrel. Keď sa trochu zdvihla hmla, Nemci zosilneli delostreleckú paľbu. Zrazu pred nami zahučali tankové motory. Za spomalenej jazdy na nás začali strieľať

z troch tankov. Bolo mi jasné, že sú to prieskumníci, ktorí nás chcú vyprovokovať, aby sme prezradili svoju protitankovú obrannú silu.

Slobodník Jurko Ivaník mi telefonicky oznámil, že vedúci tank ferdinand ide od neho cca 200 metrov priamo na moju pozorovateľňu. Prikázal som nestrieľať a pustiť tanky na vzdialenosť 50 až 70 metrov a potom proti vedúcemu tanku vypáliť jednu ranu. Keď sa tanky priblížili na túto vzdialenosť, dal som povel k paľbe. Ferdinand bol zasiahnutý a začal horieť. Nepriateľskí tankisti povyskakovali z horiaceho tanku, ale naša pechota ich zlikvidovala. Ostatné tanky sa vrátili do východiskového postavenia.

Onedlho začal nepriateľ silnú delostreleckú paľbu. My sme však neprezradili svoju protitankovú obranu, takže Nemci strieľali bezcieľne zo všetkých sprievodných zbraní, vrátane šesťhlavňových mínometov. Zistili sme to podľa hukotu granátov nad nami. Strieľali totiž na Machnówku, kde sa v tom čase nachádzal celý štáb samostatnej čs. brigády okrem generála Svobodu, ktorého sme zazreli za naším obranným postavením. Za necelú polhodinu sa zdvihla hmla a nepriateľ nás mal pred sebou ako na dlani. Opäť zahučali motory nepriateľských tankov. Tentoraz sa ich vyrojilo deväť. Dal som rozkaz strieľať do tankov, len čo budú vzdialené od kanónov 200 až 250 metrov. Otočil som sa z pozorovateľne dozadu a videl som, že z okraja Machnowky strieľajú na tanky aj sovietske samohybné delá. Vtom som začul za sebou hlas desiatníka Andreja Hložka, ktorý na mňa kričal: „Pán poručík, nemôžem strieľať, zostal som sám.“ Nebol čas na rozmýšľanie, ale stihol som si uvedomiť, že delostreľba nepriateľa pravdepodobne zničila obsluhu dela. Vyskočil som zo svojej pozorovateľne, ktorá stála 50 metrov pred kanónom a takisto aj moja spojka Michal. Urobili sme pár prískokov, ale hneď nasledoval priamy zásah, pri ktorom som bol veľmi ťažko zranený. Ani neviem, ako som sa dostal do Lvovskej poľnej nemocnice, kde som sa prebral až po troch týždňoch. Pravú ruku a ľavú nohu som mal v sadre. Chcel som vstať, ale nešlo to. V tej chvíli som si uvedomil, že bojovú úlohu som nesplnil, veď na šiesty deň som mal s batériou obsadiť severozápadný okraj Prešova . . . Neskôr som dostával z frontu iba stručne správy. Od kamarátov som sa dozvedel, že moju šesťdňovú úlohu naši vojaci splnili oveľa neskôr.

Nechcem opisovať svoje depresívne stavy v nemocnici vo Lvove, v Tbilisi, radšej napíšem citát armádneho generála Ludvíka Svobodu z jeho knihy z Buzulukú do Prahy:

„Protiútok. Nepriateľ nás predišiel. Začal protiútok skôr, než sme my zaútočili. Rozputáva sa prvý boj. Nepriateľské tanky napádajú postavenie 2. práporu. Vojaci z práporu strieľajú na tanky zo všetkých protitankových zbraní. Teraz však musia prehovoriť aj naši protitankisti, inak sa prápor ocitne v nebezpečnej situácii. Už sú tu. Rytíř a Jilma dávajú rozkazy. Protitankisti s obdivuhodnou rýchlosťou zaujmajú palposty. Dobré, chlapci, dobre vás to vaši velitelia naučili. Až tu spoznáte, ako je dobre vedieť sa bleskovo pripraviť k paľbe. Keď ste s týmito kanónmi tak často precvičovali zaujímanie palebného postavenia, kdektorý z vás sa mračil na veliteľa, prečo vás vlastne tou drinou trápi do omrzenia. Nebolo to však márne. Radosť na Vás pozerať, ako vám to teraz pekne ide. Už iba rýchlo mieriť a strieľať. Každá sekunda je drahá. Nepriateľské tanky sa miestami nebezpečne vrezávali do prvého

sledu práporu. Strieľať a zasiahnuť! To predovšetkým. Prvé výstrely, za nimi ďalšie. Naši protitankisti dobre cieľia. Presne mierenou palbou odrážajú nájazd železných oblúd. Nepriateľ ustupuje so značnými stratami. Po tomto neočakávanom napadnutí je jasné, že sme narazili na nepriateľa pripraveného na prednom okraji druhého pásma jeho obrany . . .“

Taký bol môj osud na bojisku pod Duklou. Tešil som sa ako malé dieťa, že sa čoskoro budeme biť s nepriateľom na našom území. Nebolo mi však dopriate, aby som po šesťročnej porobe nášho štátu stál na rodnej pôde ako jeden z prých vojakov nášho 1. čs. armádneho zboru.

Od toho času sa začalo moje putovanie po nemocniciach v Poľsku, v Sovietskom zväze a konečne aj doma a dodnes mám v tele dvadsaťštyri črepín z nepriateľských granátov.

VLADIMÍR NEUVIRT

Cesta na východ

Narodil som sa v Klimkovciach, kde bol môj otec železničným zariadencom, ale už v roku 1935 sme ho stratili.

Navštevoval som meštiansku školu a učiteľ Jozef Váca nám už vtedy vstěpoval obdiv k Sovietskemu zväzu. Zháňali sme si literatúru o ZSSR a neskôr aj počúvali české vysielanie z Moskvy. Nadviazali sme spojenie s Rádiocentrálou Moskva, Slianka 12, odkiaľ sme dostávali rôzny propagačný materiál, ktorý sme rozširovali ďalej medzi mladými ľuďmi. V roku 1936, keď vypukla občianska vojna v Španielsku, spriatelili sme sa s mladým komunistom Petrom Urubom z Klimkoviec, s ktorým sme spoločne s bratom Milošom a Ferdinandom Barvíkom chodievali na rôzne stranické akcie do Ostravy, Orlovej, Fryštáku ap. Uruba nás zásoboval straníckou literatúrou a kolportoval aj časopis *Hej rup!* Predávali sme aj odznaky a zisk sme odvádzali v prospech bojujúceho Španielska. V roku 1937 som prevzal kolportáž časopisu *Svět v obrazech*, ktorý miestny kníhkupec odmietol v tom čase predávať. Tento časopis som kolportoval až do zabratia pohraničia ČSR a teda aj nášho mesta. Krátko predtým v roku 1938 sme spolu s Urubom dostali za úlohu založiť u nás Zväz mladých. Inštruoval nás mladý komunista Kruczchek zo Svinova. Aj keď bol záujem veľký, túto úlohu sme už nemohli kvôli okupácii splniť.

Po okupácii bol aj koniec s rozširovaním ľavicovej tlače, zostalo len počúvanie zahraničného rozhlasu. Chystali sme sa na aktívny odpor proti okupantom — organizovali sme hromadné počúvanie zahraničného vysielania a potom sme začali zhromažďovať zbrane. O niekoľko mesiacov sme už mali u Petra Urbu ukrytých desať kusov zbraní, ďalej aj u F. Barvíka, M. Sudra, Kunza, J. Dobeša a iných. Schôdzky v našom byte sa okupantom nepáčili a preto pod vykonštruovanou zámienkou prišli brata Miloša, Miroslava Sudra a mňa 21. mája 1939 zatknúť. Pri domovej prehliadke u nás našli osem kusov zbraní, určite vedeli o všetkom už vopred. Využil som chvíľu nepozornosti a ušiel z domu. Unikol som prenasledovateľom a najprv som sa ukryl u člena našej skupiny Vladislava Krakovského v Polanke nad Odrou a potom v noci som odišiel k rodine Josefa Blaheta do Jílovca. Môj útek pomohol bratovi Milošovi a M. Sudrovi, že ich neobvinili z neoprávneného držania zbraní. Vypovedali totiž, že zbrane boli dedičstvo po otcovi a niektoré moje. Asi po polroku ich prepustili z väzenia v Ostrave.

Po úteku som mal v úmysle odísť ilegálne do Poľska. Šiel som spolu so strýkom

Jozefom Blahetom a Felixom Řehom do Morávky za istým hostinským, ktorý vedel o možnostiach prechodu do Poľska. Ten nás však varoval, že poľská strana mladých mužov, ktorí ešte za sebou nemali základnú vojenskú službu, posielala späť. Rozhodli sme sa teda, že pôjdeme do Zborovíc pri Kroměříži, k rodine Fabiána Dostála, známeho môjho strýka. Tam som sa ukrýval až do novembra 1941. Situácia v Protektoráte sa čím ďalej tým viac zostrojila a ukrývanie hľadaných osôb bolo prísne trestané. Neskôr som musel odísť a opäť som sa dostal k príbuzným do Jílovca. Po celý čas som udržiaval spojenie so svojim bratom Milošom a aj s mojím bývalým učiteľom Jozefom Vácom. Brat Miloš bol sledovaný gestapom a tak, keď sme sa dopyčuli o pripravách na odpor na Slovensku, rozhodli sme sa tam odísť. Malo nás vtedy odísť asi päť a na cestu sme sa vydali v októbri 1943. Boli sme vyzbrojení tromi krátkymi puškami a jednou pištoľou. Šli sme cez Beskydy, Biely Kríž až do Tepličky nad Váhom. Tu sme sa stretli s Mrázikom a Š. Ďugelom. Odporúčali nám, aby sme šli do Kysaku, kde sa organizuje partizánska skupina. Dali nám aj prostriedky na cestu. Šli sme vlakom až do Humenného, ale nikde sme nenašli partizánske skupiny. Preto sme sa rozhodli ísť v ústrety frontu až na Zakarpatskú Ukrajinu. Dostali sme sa do Uble a Perečina; v Simire, u akéhosi gazdu, sme chceli prenocovať. Pravdepodobne nás však zradil, pretože 14. novembra 1943 nás zatkli maďarskí vojaci a odviekli do kasární v Perečine. Potom sme boli väznení v Užhorode. Vydávali sme sa za Slovákov, ale vedeli sme, že si naše výpovede budú čoskoro overovať. Zaochádzali s nami veľmi kruto a surovo, preto sme sa rozhodli, že využijeme prvú príležitosť na útek. Počítali sme s tým, že na Vianoce bude stráž oslabená a že to využijeme. Tak sa aj stalo, 24. decembra mal službu jeden starší dozorca. Kým zamkol celu, rozprával sa na chodbe s nejakým väzňom. Využili sme to, dozorcovi omráčili a snažili sa ujsť. Jeden z väzňov však začal volať o pomoc. Museli sme rozbiť sklenenú výplň dverí, ktoré viedli na dvor, dostať sa na ulicu a za mesto, kde sme mali dohovorený zraz. Na dohodnuté miesto sme však prišli len my dvaja s bratom Milošom, Kovalčík sa zranil na skle, chytili ho a až do konca vojny bol vo väzení na rôznych miestach Maďarska. Spolu s bratom Milošom sme sa vrátili na Slovensko, po mnohých peripetiách a pomocou známych — rodiny Grünbergerovcov z Michaloviec, Š. Ďugela, Mrázika, A. Šmiedra, L. Valjaška, rodiny Slotovcov a ďalších — sme sa dostali až do Tepličky nad Váhom. Asi vo februári roku 1944 sme nadviazali spojenie s dvoma sovietskymi utečencami, ktorí ušli z nemeckého zajatia — boli to Alexej Čerňov a Žeňka Šumskij. Mali sme za nimi odísť do Humenného. Pridal sa k nám ešte jeden mládenec, vysvitlo, že je Slováč. Brat Miloš potom odišiel do Humenného na adresu Pavlikovský, Humenné-Kudlovce, ja som za ním prišiel o niekoľko dní.

Odbojovú skupinu v Humennom viedol Ladislav Szabó, boli tam aj Š. Petrušovský, Pavlikovský, Hrušický a ďalší. Po príchode do Humenného ma spojka odviekla kopať bunkre.

Po dostavaní bunkrov začiatkom marca sa skupina slávnostne pomenovala na skupinu *Pugačova*, veliteľom bol Jemľjanov, zástupca Kudravec. V tom čase mala skupina asi 15 členov — bolo v nej 12 osôb ruskej národnosti, jeden Slováč (podľa evidencie by mohlo ísť o Ladislava Ondruša z Priboviec, okr. Martin) a dvaja Česi — Miloš a ja.

V začiatkoch spočívala činnosť našej skupiny v získavaní zbraní, pretože naša výzbroj bola veľmi slabá. Spočiatku sme mali len dva sovietske samopaly, dve automatické sovietske pušky, dve vojenské pušky, dve-tri lovecké guľovnice, pár pištoľí a granátov. Na jar sa naša skupina početne rozrástla — prišli J. Špak z Nižnej Olšavy, B. Strasser a J. Čermák z Holíča, juhoslovanský zajatec „Batko“, dvaja Francúzi, niekoľko sovietskych zajatcov — utečencov, J. Sokyra z Trebišova, bratia Juraj a Ondrej Rovňákovci zo Sobraniec, neskôr Š. Kaizer z Myjavy, J. Háber z Humenného a rad ďalších.

Organizácia partizánskej skupiny sa neutajila pred vtedajším štátnym aparátom. Asi v apríli roku 1944 bola proti nám vyslaná jednotka vojakov a četníkov z Humenného. Boli sme včas varovaní, bunkre sme opustili, ale aj tak sme sa boju nevyhli. Straty sme však nemali žiadne a mohli sme ustúpiť. Na našu likvidáciu vyslali fášisti aj dvoch špiónov. Jeden agent sa dostal aj do našej skupiny, vydával sa za Taliana. Neskôr sme však zistili, že nie je Talian a že bol nasadený špeciálne na východné Slovensko.

V snahe získať zbrane aj od slovenských vojakov, bolo nadviazané spojenie s istým vojacom z humenských kasární. Dodal nám najprv jeden ľahký guľomet a sľúbil ďalšie zbrane. Keď sa však mala uskutočniť schôdzka u L. Szabóa v Humennom, celá rodina a partizáni, ktorí boli prítomní, boli zatknutí. Krátko pred zatknutím L. Szabóa sa do našej skupiny dostal istý Valo z Jasenova. Rýchlo si získal dôveru veliteľa Jemľjanova a stal sa jeho poradcom. S jeho príchodom však nastali v skupine národnostné rozpory. V tom čase k nám prišiel Ján Repta z Brezovej pod Bradlom, ktorý obchádzal partizánske oddiely ako spojka ústredného vedenia. Pomery v skupine sa po čase natoľko zhoršili, že slovenskí a českí partizáni odišli spolu s J. Reptom do Martina. Bolo to preto, že boli likvidovaní dvaja dezertéri zo slovenskej armády, o ktorých vine neboli partizáni presvedčení a neboli oboznámení ani s výsledkami vyšetrovania ich previnenia. Neskôr sme sa dozvedeli, že Valo postrelil veliteľa Jemľjanova do brucha a ten potom v nemocnici v Humennom zomrel. Valo ušiel, ale čoskoro ho chytili a po zásluže potrestali. V skupine sa potom stal veliteľom Kudrjavcov a skupina sa neskôr zlúčila s partizánskym oddielom *Čapajev*. Časť partizánov pod vedením Petra Michajlusenka založila oddiel *Jastrab*, ktorý ďalej pôsobil v okolí Humenného.

Koncom júna 1944 sme odišli so spojkou J. Reptom do Martina — O. a J. Rovňákovci, my s Milošom, B. Strasser, J. Černík, Š. Kaizer, Š. Lukáš a J. Žák. Po príchode sme pôsobili najprv v bunkroch na Martinských holiach, potom sme prešli, ako už značne početná partizánska brigáda *M. R. Štefánika*, do Sklabiny. Tam nás doplnil parašutista Velička. V tom čase k nám do hôr prichádzali takmer denne noví partizáni — slovenskí vojaci, sovietski a francúzski zajatci, ktorí ušli z koncentračných táborov a iní. Uskutočnili sa sabotážne akcie na železnici, dovezli sa zbrane z martinských kasární a už 25. augusta 1944 sa partizáni verejne pohybovali v Martine a okolitých obciach.

Z našej skupinky, ktorá prišla z východného Slovenska, boli odvelení za veliteľov J. Rovňák a Š. Lukáš. Spolu s J. Reptom sme asi na druhý deň po vypuknutí Povstania boli odoslaní do tyla Nemcov, do Brezovej pod Bradlom. Tam sme mali za úlohu sústreďovať slovenských vojakov-dezertérov a ďalších partizánov, saboto-

vať tylové spoje fašistov, robiť deštrukciu železničnej trate. To sa nám aj darilo, spolupracovali sme aj s partizánskou skupinou na Myjave pod vedením Miloša Uhra.

V zimnom období nastali problémy so zásobovaním, ubytovaním v lesoch a na kopaniciach. Oddiel sa rozdelil na skupiny, ktoré bojovali za veľmi ťažkých podmienok ďalej. Narušovali sme trate, mosty, prepadávali kolóny fašistických vojsk. Pri jednom takomto prepade dňa 7. 1. 1945 pri Horných Motešiciach, v okrese Bánovce nad Bebravou padol aj môj brat Miloš.

Naspäť na Brezovú sme sa už nedostali, postupovali sme cez stredné Slovensko na východ v ústrety frontu, ktorý sme prešli niekedy začiatkom apríla roku 1945 u Žarnovice. Neskôr sme my, Česi a Slováci, šli do našej armády do Popradu. Bol som zaradený spolu s ďalšími bývalými partizánmi do zvláštneho oddielu, s ktorým som šiel cez Liptovský Mikuláš, Martin-Vrútky, Žilinu, na Hodonín a Brno. Tu sme sa v noci z 8. na 9. mája dozvedeli, že sa vojna skončila. Pre nás však boj ešte pokračoval. Ihneď ráno sme šli do Prahy, kde sme dorazili 10. mája. Potom nás ešte čakal boj s tzv. Warhrwolfami v severnom pohraničí. Domov som sa dostal až 15. februára 1946.

ANDREJ HLAVÁČ

Partizán Belo

Keď sa v rodine Štefana Jakabčíka narodil prvý syn, dali mu meno Vojtech. No nikto nevie, kto ho začal prvý volať Belo. Možno sa tak stalo doma alebo v škole. Možno to boli rodičia alebo kamaráti, ktorí vrtké, okaté chlapča takto premenovali. Ani spolubojovníci, partizáni, či sovietski ľudia ho nevolali ináč.

Vtedy v prvých rokoch po vzniku Československej republiky videl nejedného človeka svoju budúcnosť v ružovom svetle. Lenže skutočnosť bola iná. Najmä, keď svetová hospodárska kríza doľahla aj na plecá soľnobanských robotníkov, hutníkov, na solivarských tesárov, remeselníkov i na švábskych roľníkov.

Belo už za ranej mladosti poznal, aké napätie vládlo v rodnom hniezde, keď sa bolo treba obmedzovať, keď hospodárska kríza gniavila chudobu nielen na vŕšku, ale i pod ním, v celom Solivare. Výnimkou boli iba úradníci z huty, či zo Správy štátnych lesov, možno aj poštmajster, či dvaja-traja železničiar, ktorí sa nemuseli strachovať o robotu.

Pomery v Jakabčíkovom rodine sa skomplikovali i tým, že pribudli ďalšie dve deti, dcéra a syn. Belo ani nepomyslel na meštianku, ale bol rád, že sa mu naskytlo miesto v štátnych lesoch. Tvrdosť tejto školy života ho ubezpečila, že patrí medzi robotníkov, medzi tých, čo tak často vyjadrovali svoju nespokojnosť s buržoáznou republikou. Jeho otec bol komunista, zúčastňoval sa na schôdzkach, demonštráciách, prvomájových pochodoch. Príklad ukazovali aj soľnobanskí hutníci, ktorí boli medzi prvými, čo sa prihlásili brániť Slovenskú republiku rád, čo vstúpili do Komunistickej strany Československa, vytrvalo bojovali proti neľudským podmienkam na pracovisku. Pre príslušnosť k strane, pre svoje revolučné postoje nejedného z nich prišiel o miesto.

Otec neraz pripomenul synovi krízové roky, opísal mu zhromaždenie ľudu, ktoré usporiadala komunistická strana, presnejšie miestna skupina číslo 33697 v hostinci u Hliničana. Na tomto zhromaždení Dezider Šcholtz a Juraj Humeňanský hovorili o úlohe proletariátu v boji proti kapitalistickému systému. Poukázali na možnosť rozpútania vojny a nástupu fašizmu.

Byť nasiaknutý revolučnými myšlienkami, vidieť na vlastné oči, čo sa deje za klérofašistického tzv. slovenského štátu, to silne pôsobilo na mladého človeka. Strana pracovala aj v ilegalite. Jedného dňa žandári a polícia objavili skrýšu, kde komunisti vyhotovovali letáky. Uväznili Mikuláša Forgáča, Františka Kočiša a Antona

Krajňáka. Gestapo odvieкло aj Karola Hagyarího a MUDr. Alexandra Faya. Obidvaja zahynuli v koncentračnom tábore.

Písal sa rok 1942. Belo dostal povolávací rozkaz.

Keď nadišiel deň nástupu, pobalili si veci do kufríka, ktorý zdedil po otcovi. Odchádzal s obavami, lebo o východnom fronte počul veľa, i to, ako si nemecká soldateska bezohľadne počína na okupovaných územiach sovietskej krajiny.

Udalosti nadobudli rýchly spád. Na kasárenskom dvore v Banskej Bystrici mu hodili k nohám mundúr. Za pár minút bol oblečený a ani sa nenazdal, za dva týždne nastúpil s kamarátmi a s celým autopráporom do vlaku, ktorý mal iba jeden smer: východ.

Rušeň zapískal pred Ambrozievkou, potom došiel do stanice. Zastavil sa, vyložili z neho muníciu proti soviatom, potom odišiel pre ďalší náklad a hŕba slovenských vojakov ostala tam kdesi pod Kaukazom, očakávajúc rozkazy svojich veliteľov.

Fašistickí vojaci sa zversky vyvršovali na bezbrannom obyvateľstve. Zatýkania a popravy boli na dennom poriadku. No heslo „Smrť okupantom!“ nenechá nikoho v pochybnosti, že tu existuje nezmieriteľný odpor, nehasnúca sila, ktorá čelí zločini, že tu žijú ľudia, ktorí sa nepoddávajú, bojujú a veria vo víťazstvo. Partizáni i odbojové podzemie presne a veľmi funkčne zapadajú do súkolia heroického zápasu Sovietskej armády s nepriateľom.

Po panickom ústupe hitlerovcov z Kaukazu boli aj zvyšky takzvanej Rýchlej divízie zahnané na Krym a na pobrežie Azovského mora. Aj tu dokazoval prostý slovenský vojak opak toho, čo si želali tisoovskí zradcovia. Pomáhal obyvateľstvu a sovietskym vlastencom, kde len mohol.

Vojaci z banskobystričského autopráporu sa dostali až do Krasnodaru. Bola to dlhá a strastiplná cesta, na ktorej sa mohli presvedčiť, ako nemeckí fašisti vyčítajú. Menšia skupina si predsavzala, že sa musí dostať hlbšie do zázemia. Štefan Malík bol otcom myšlienky. Odcudzili nemeckým vojakom auto, ktoré potom upravili a používali pre vlastné účely. Jedného dňa sa dostali až do Simferopolja, kde ich prideliť k vojenským opravovniam, ktoré boli pod kontrolou Nemcov. Tým, že dostali potvrdenie o svojom novom začlenení, mohli sa na autách pohybovať po celom Kryme.

Belo ustavične rozmýšľal, ako pomôcť sovietskym vlastencom. Vedel, že potraviny a zbrane sú pre nich rozhodujúce. Dozvedel sa, že v Simferopoli na Fedosejskej ulici na čísle 30 býva majiteľka domu, ktorej hovoria Lesnaja. Keď Belo zaklopil na jej dvere, prekvapená žena sa ho opýtala: „Kto vás sem poslal?“ Odpoveď znela: „Z ulice Grečenskej.“ Tým bola potvrdená konšpiračná činnosť medzi vojakmi 11. autopráporu a sovietskym odbojovým ilegálnym vedením.

Od tých čias Belo často navštevoval Lesnuju i jej muža Alexandra Ivanoviča. Práve táto manželská dvojica udržiavala stále kontakty s vedením krymských partizánov v oblasti Zujských lesov.

Ludmila Vasilevna pochádzala z rodiny spisovateľa Gogolja, ovládala niekoľko jazykov, chodievala spievať Nemcom na večierky, aby od nich mohla získať čo najviac informácií pre partizánov. V ilegálnej činnosti jej veľmi pomáhal manžel,

ktorý zadovážoval míny a ďalšie traskaviny od slovenských vojakov. Naši auto-udržbári boli naozaj vynaliezaví. Vedeli získať nemalé prostriedky za ovce, ktoré odcudzili Tatárom, prisluhovačom Nemcov. Ba za tieto peniaze sa im podarilo vyslobodiť (podplatili strážu) aj niekoľkých ilegálnych pracovníkov z väzenia. Medzi nimi dvoch významných inžinierov, partizánku Fetisovovú a Máriu Kobzevovú.

Na jar v štyridsiatom štvrtom sa však gestapu podarilo odhaliť konšpiračnú činnosť Lesnej a 29. marca bola zversky umučená. Jej manžela popravili 11. apríla, dva dni pred oslobodením Krymu Sovietskou armádou.

Belo i po rokoch, keď sa prehŕňa v korešpondencii zo Sovietskeho zväzu, keď si prezerá fotografie z návštevy Simferopolja po vojne, nevie sa odpútať od jednej, kde ho objektív zvečnil, ako tancuje s peknou mladou blondínkou. Je to Galinka, dcéra Lesnej, alias Ludmily Vasilievny Skripničenkovej. Vtedy, keď sa Belo stýkal s jej rodičmi, mala iba štyri roky. V osemdesiatomprvom spolu s manželom zavítala do Československa, aby sa mohla stretnúť so svojím „druhým otcom“ Vojtechom Jakabčíkom. Spomínali na partizánsku vojnu na Kryme, na obeť, ktoré bolo treba priniesť v boji proti fašistom, ale aj na ďalšie osudové chvíle, ktoré prekonal každý z nich v svojom živote.

Sú príbehy, ktoré by ani najosvedčenejší scenárista nevedel tak zdramatizovať, ako sám život. Ďalšie dejstvo vzrušujúceho filmu sa odvíjalo v Belovej pamäti v súvislosti s Romkom, ináč Romanom Boltačevom.

Do domu Alexandry Petrovny v Simferopoli, vdovy po Fjodorovi Boltačevovi, ktorého spolu so 69 komunistami zastrelilo gestapo, sa nasťahovali dvaja slovenskí vojaci, Vojtech Jakabčík a Štefan Malík. Matke dalo hodne námahy, kým svojho Romku presvedčila, že Belo a Štefan nie sú nemeckí fašisti, ale slovenskí vojaci, ktorých proti vôli poslali do bratovražedného boja a ich skupina spolupracuje s partizánmi. Dôkazom toho bolo i to, že sa obidvaja zapojili do akcie záchranu dievčat, ktoré deportovali do reichu.

Bolo to v apríli štyridsiatehotretieho roku. Na hlavnej ulici, vedúcej zo stredného mesta na železničnú stanicu, bolo veľmi rušno, akoby sa tu zišiel celý Simferopol a dával najavo všetok svoj žal, hnev i bezradnosť. Matky srdcervúco plakali nad dcérami, ktoré tatárskimi nacionalistickými policajtmi bičmi hnali k stanici.

„Vráťte nám dcéry, vrahovia! Buď prekliata, ľudská zver!“ leteli výkriky ako šípy, ale bez účinku.

Križovatka. Stát!

Zástup dievčat sa pretrhol, urobil priechod križujúcim nákladným autám wehrmachtu . . .

Ozval sa zúfalý výkrik. To jedno z dievčat vybehlo z radu a vrhlo sa pod nákladné auto. Dav bol nezadržateľný, chcel sa pomstiť. Privolané posily nemeckých samopalníkov kolbami i výstrelmi rozprašovali ľudí pred stanicou. Policajti vháňali dievčence do dobytých vagónov. Žalostné stony, posledné zlomené pohľady a kývnutia na rozlúčku.

Skupina slovenských vojakov v neďalekej uličke prijala Chrenkov návrh. Nasadli

do nákladného auta a zamierili na sever. Sledovali nákladný vlak, ktorý sa dal do pohybu. Večer ich zastihli na malej staničke medzi Simferopolom a Džankojom.

Vlak vošiel do staničky, vystúpili z neho tatárski policajti. Vtom sa z budovy stanice vyrútila skupina ozbrojených slovenských vojakov, ktorým velili Viktor Chrenko. „Musíme si prezrieť vagóny, lebo sa v nich ukrývajú dezertéri,“ vynútil si slovenský veliteľ. Tatári pred namierenými hlavňami nevzdorovali. Kde-tu padol i výstrel na zastrašenie.

„Devušky, bistro uchodite! My slovacckije soldaty, vaši bratia.“

Privolaní nemeckí vojaci z dediny prišli už neskoro. Chceli Slovákov odzbrojiť, strhla sa bitka. No napokon slovenských vojakov zatkli a odviekli do simferopolského väzenia.

Chrenkovi sa vo väzení podarilo nadviazať kontakt s ilegálnym pracovníkom Grigorijom Orlenkom. Za pomoci partizánskej spojky boli jedného dňa v júni slovenskí vojaci, ktorí oslobodili simferopolské dievčatá, znova na slobode. Zamierili tam, kde im velil nielen rozum, ale i srdce.

Najprv ich privítali tajomné, ale aj prívetivé krymské lesy. Na mýtine pod Holubičou balkou si chceli odpočinúť, keď sa zrazu ozvalo: „Ruky vverch!“ Obkľúčila ich partizánska skupina Sviridova. Odhodili zbrane a zvali sa so sovietskymi partizánmi. Dovedli ich k veliteľovi brigády. Viktor Chrenko hlásil: „Súdruh veliteľ, skupina Slovákov Rýchlej divízie prišla do hôr bojovať proti fašistom. Máme k vám veľkú prosbu. Prijmite nás medzi seba.“ — „Zdravstvujte, tovarišči“, privítal ich statný brigádír. Chrenko pokračoval: „Som Viktor Chrenko a toto sú moji druhovia: Vojtech Jakabčik, Štefan Malík, Alexander Gira, Rudolf Bagar, Mikuláš Daňko a Klement Medo.“

Bolo to 12. júna 1943, keď veliteľ partizánskej brigády Nikolaj Dmitrijevič Lugovoj, komisár Jedorov a náčelník štábu Nikolaj Kotelnikov prijali medzi seba prvých slovenských vojakov — krymských partizánov.

Príchod prvej skupiny slovenských vojakov utvrdil partizánov v ich spravodlivom boji a súčasne bol dôkazom o morálnom a vojenskom rozklade armád nemeckých spojencov. Veliteľ brigády Lugovoj poslal hneď na druhý deň rádiošifrovku prvému tajomníkovi krymského oblastného výboru strany V. S. Bulatovovi, v ktorej ho informoval o príchode skupiny Viktora Chrenku, o nespokojnosti v slovenských jednotkách na Kryme a o záujme mnohých Slovákov prejsť k partizánom.

O niekoľko dní prišla odpoveď: „Pozdravujem Ťa, súdruh Lugovoj. Odpovedám na správy, ktoré si mi poslal. Súhlasím vytvoriť zo Slovákov samostatný otriad. V Bielorusku Slováci už bojujú v silných jednotkách na strane partizánov.“

Redaktor partizánskeho časopisu „Za sovietsky Krym“ partizán E. P. Stepanov dostal mimoriadnu úlohu vytvoriť leták pre vojakov „Rýchlej divízie“. Rozkaz bol splnený za pomoci slovenských vojakov. Text znel: „Drahí bratia! Mnohí z vás nazývajú „Rýchlu divíziu“ — „rýchla domov“. Nezabúdajte, že cesta domov, cesta do vlasti vedie cez bitevné pole. Nastúpte túto cestu! Začnite boj za svoju vlasť! Za obnovenie nezávislej Československej republiky, spriatelenej s veľkým Sovietskym zväzom. Prišiel čas rozhodnutia. Získajte všetkých čestných vojakov a dôstojníkov, ktorí nenávidia fašizmus. Rozširujte protihitlerovskú propagandu. Nezabúdajte, že Sovietsky zväz a slobodné Československo majú už niekoľko rokov dohodu o pri-

ateľstve. Smelo prídte do krymských hôr — k nám, partizánom. Uvítame vás ako svojich bratov, spolubojovníkov. Ak tak neurobíte, Hitler vás znovu pošle na front. Preto prejdite bez obáv a so zbraňami na stranu sovietskeho ľudu. Za spoločný boj slovenských národov! Nezložíme zbrane, kým nezvíťazíme. Smrť nemeckým okupantom! Príslušníci 31. delostreleckého pluku „Rýchlej divízie“.

Pod tento leták sa podpísali všetci siedmi prebehľci.

Keď noc zahalila tisícvestometrovú horu Taj-Kobu do tmy, keď sa podhorské dedinky Mežgorie a Mazaska chystali na spánok, dvaja krymskí partizáni Vojtech Jakabčik a Štefan Malík sa vydali na dlhú cestu, lebo štáb slovenskej divízie bol až na druhej strane Krymu, na samom severe polostrova, vo Vojinke. V batohoch niesli mimoriadnu záťaž — letáky. Len čo sa spustili do doliny, začali si uvedomovať, že na každom kroku by mohli natrafiť na nemecké patroly, poľných žandárov, Rumunov a tatárskych policajtov.

Čas plynul a Sovietska armáda si nezadržateľne kliesnila cestu na západ. Aj ku Krymu. Nemci potrebovali pri ústupe bezpečný chrbát. Slovákov na polostrove pokladali v strážnej službe za málo osožných. Hovorilo sa, že ich preložia na front. Tieto chýry stupňovali nespokojnosť v slovenských jednotkách. Návrat domov je nemožný, ostáva druhá možnosť — cesta do hôr.

Krymskí partizáni nedočkavo čakali na svojich poslov, ktorých vypravili s letákmi. Prvého októbra sa Belo vracia zo Simferopola aj so štyrmi slovenskými vojakmi Františkom Babicom, Antonom Vašinom, Jurajom Klenčíkom a Gregorom Bakým.

Ale i ďalšie desiatky a stovky slovenských vojakov sa pridali k partizánom, ich sila sa znásobovala a nepriateľovi spôsobovali citeľné straty.

„Slovenský otriad bol jedným z najaktívnejších. Boli to veľmi statoční a odvážni partizáni. Nebolo akcie, na ktorú by sa neboli žiadali. Povedal by som, Slováci patrili ku „gardovým partizánom,“ tak ich i po rokoch ako penzista charakterizoval veliteľ brigády Nikolaj Dmitrijevič Lugovoj. V jeho denníku je nejedna veta, ne-jeden odsek, ktorý hovorí o statočnosti a chrabrosti Slovákov.

Napríklad v októbrovej akcii v Zuji . . . „V meste vzdialenom necelých dvadsať kilometrov východne od Simferopola bolo ubytovaných šesťsto nemeckých vojakov v budove dvojposchodovej školy. V noci asi tisíc partizánov zaútočilo na toto stanovište. Zúrivý boj trval celú hodinu. Veľa hitlerovských vojakov padlo a niektorým sa horko-ťažko podarilo ujsť. Výsledok boja: 19 zničených automobilov, ukoristené veľké množstvo zbraní a cenné vojenské dokumenty. Sklad s benzínom vyhorel. Partizáni oslobodili desať uväznených vlastencov. V akcii sa vyznamenali aj slovenskí partizáni. Rudolf Tomčík ručnými granátmi umlčal dva guľomety a niekoľko pušiek. Veľmi odvážne a udatne si počínali Alexander Pucher, Vojtech Jakabčik, Alexander Gira, Cyril Ferencík, Dionýz Sloboda a Rudolf Zámečník. Alexander Pucher vyniesol z bojiska dvoch ťažko ranených sovietskych partizánov.“

A tak by bolo možné ďalej čítať z brigádírovho denníka o akcii na ceste Simferopol—Jalta pri dedinke Stredný Šumchaj, o prepade nemeckej posádky v dedine Monetnoje, o prepade dvoch áut s nemeckými štábnymi dôstojníkmi na hradskej Simferopol — Feodosia a ďalšie nezmazateľné činy slovenských partizánov.

Jakabčička si všetci vážili, lebo sa mohli naňho spoľahnúť. Nepoznal slovo nie, nehovoril, že nebezpečná akcia sa nedá splniť. Aj ako partizán nestratil kontakt s Alexandrou Petrovnou, u ktorej býval v Simferopoli. Bola osvedčenou spojkou, vedela ukryť letáky i míny. Za pomoci zradcov sa však dostala do rúk gestapa, ktoré ju uväznilo. Keď sa o tom dozvedeli partizáni, poverili Bela, aby splnil novú, neľahkú úlohu.

A on ju do písma splnil. Do štábu priviedol trinásťročného chlapca, ktorý sa veľmi bál o život svojej matky. „Súdrh veliteľ, tu som ti doniesol najvzácnejšie semienko,“ takto odovzdával Belo partizanskému veliteľovi Nikolajovi Lugovému nepľnoletého Romku. Chlapca poslali partizáni lietadlom do „Veľkej zeme“, kde sa ho ujali v Suvorovovskom učilišti.

Prešli roky a z Romku sa stal Roman, námorník zaradený k čiernomorskej flotile. To, pred čím mal kedysi najväčší strach, čo naplnilo jeho chlapčenské srdiečko bolestnou predtuchou, sa naozaj stalo 23. septembra v roku 1943. Vtedy nemeckí fašisti zavraždili jeho matku a jej telo hodili do studne.

Roman Fjodorovič Boltačev je aj po rokoch vďačný Vojtechovi Jakabčičkovi za svoj šťastný „únos“ k partizánom. Niet radostnejších chvíľ tak pre rodinu Boltačeva, ako aj pre rodinu Jakabčička, keď sa môžu stretnúť na Kryme, či v Solivare. Spomínajú, hovoria o svojich nezabudnuteľných zážitkoch, zdôverujú sa jeden druhému, obdarúvajú sa a plánujú, čo všetko podniknú pri budúcej „vstreči“.

Belo si zavše prezerá listy, ktoré prichádzajú na jeho adresu zo Sovietskeho zväzu. Medzi nimi sú aj tie od Romana. V jednom z nich mu píše, že jedenásť mesiacov strávil na mori, z toho štyri pobudol v Antarktíde a napokon sa vrátil z Mozambiku, žeby rád znova navštívil Prešov-Solivar i svojho záchrancu.

Koho by nehriali dôverné slová, srdečné pozdravy i vreľé poďakovania. Belo ich dostáva najmä pri príležitosti Veľkého októbra, Sviatku práce, Dňa víťazstva, ale aj inokedy. Raz mu píše Grigorij Mitler, lekár u partizánov, potom Emanuel Markovič Gravoveckij, ktorý rozmnožoval letáky, ale aj Stepan Pavlovič Viskubov, štábný radista, N. K. Kotelnikov, politruk, alebo žiaci z Klubu internacionálnej družby. Mnohí na neho nezabudli, chcú sa mu poďakovať, pozývajú ho na návštevu.

No Belo bol najšťastnejší vtedy, keď ho Oblastný výbor Komunistickej strany Ukrajiny a Oblastný národný výbor pozvali na oslavy 40. výročia oslobodenia Krymu. V Simferopoli sa stretol s ďalšími slovenskými veteránmi krymskej partizánskej vojny, so sovietskymi spolubojovníkmi, so známymi, s prudko pulzujúcim mestom, ktoré má už vyše štyristo tisíc obyvateľov. Tieto zážitky boli preňho nezmazateľné. Tak isto pre Simferopolčanov je nezmazateľné meno partizána Bela. Medzi portrétmi hrdinov a legendárnych postáv v simferopolskom múzeu možno nájsť i jeho podobizeň.

Pre veteránov sú najdojímavejšie návštevy miest urputných bojov, miest, kde odpočívajú ich spolubojovníci.

„Tu na Jaman-Taši (Zlom kameni), sme sa poklonili padlým slovenským partizánom. Tu človek musel mať nadľudskú silu i odvahu, ale aj šťastie, aby sa dostal z toho neopísateľného pekla,“ Belo ukazuje fotografiu v pamätníku a oči sa mu zarosia slzami.

Koncom roku 1943, keď Krym odrezala Sovietska armáda, nacisti vynaložili všetko úsilie na to, aby tento strategický polostrov udržali. Z frontu stiahli mohutné sily pechoty, delostrelectva a vyčlenili tankové aj letecké jednotky pre ofenzívu. V decembri v tuhých mrazoch a vo vysokom snehu začali útok. Postupne vypálili 81 podhorských dedín a počas nepretržitých denných i nočných bojov uzavreli pobrežný pás. Dolinami vnikli do hôr, rozčlenili partizánske jednotky a zvierali ich čoraz do užšieho, beznádejného obkľúčenia.

V severnom partizánskom zväzku vydali rozkaz prebiť sa z obkľúčenia a ustúpiť ešte vyššie až na horu Jaman-Taš. Trinásť dní nemeckí fašisti delostrelecky a letecky bombardovali obkľúčené partizánske brigády. Trinásť dní partizáni mučení hladom, zimou, nedostatkom potravín a liekov hrdinsky odrážali útoky. Na tisíce žien, detí a starcov v doline Vasilkovskej Balky našlo svoj spoločný hrob po nemeckom bombardovaní a zverskom masakrovaní ranených. Aj v radoch partizánov pri prebíjaní sa z obkľúčenia boli straty nemalé.

Len za cenu ťažkých obetí sa podarilo partizánskému jadrú prebiť z obkľúčenia. Po premiestnení a doplnení preriedených radov partizáni mohli koncom januára 1944 vystupovať ako potenciálna vojenská sila. Ranených letecky dopravili na „veľkú zem“. Koncom marca Slovákov presunuli do tyla a zaradili do 1. čs. armádneho zboru.

V októbri sa Vojtech Jakabčič dostal do zvláštneho útvaru prideleného k dispozícii generálovi Ludvíkovi Svobodovi. Ako rozvedčík mal prejsť nepriateľskou obranou až do zázemia, splniť rozkaz a vyčkať na príchod bojových zväzkov. Šesťkrát sa podarilo Vojtechovi Jakabčičkovi splniť rozkaz a vyslúžiť si vzhľadom na bojovú činnosť v minulosti Československý vojnový kríž a za zásluhy počas vojny partizánsku medailu druhého stupňa, vyznamenanie za zásluhy druhého stupňa, Za chrabrosť, Za víťazstvo nad Germaninej a ďalšie vyznamenania.

V ten deň, 19. januára 1945, keď sa od Dukly ako lavína pohlo južné krídlo 38. armády gardového generála K. S. Moskalenka, keď sa v oslobodenom Prešove rozozvučali zvony, keď sa ľudia navzájom objímali, vítali sovietskych vojakov, v rozradostenom dave pri mýte pri železničnej stanici otec netrpezlivo čakal svojho syna. Keď sa ho nedočkal, neubránil sa slzám. Ale o čo boli jeho slzy radostnejšie, keď prišiel domov a Belo už bol v Solivare. Neobišlo sa to bez prípitku na zdravie, bez rýchleho zvolaného rodinného zasadnutia, na ktorom zvedavým otázkam nebolo konca. A frontový čatár mal o čom hovoriť, keď opisoval svoju vojnovú epopeju. Po bojoch o Mikuláš ho povýšili na rotmajstra a v Zlíne už bol „pánom“ továrenských objektov na výrobu obuvi. Koniec vojny ho však nezastihol v stovežatej Prahe, ani sa nezúčastnil na tamojšej slávnostnej a historickej prehliadke, lebo sa musel podrobiť liečeniu. To jeho unavené, presilené rozvedčícke oči si zaslúžili, aby sa ich ujali doktori.

Utíchli zbrane, nastali roky obnovy, budovania. Belo však nezložil zbraň ani vtedy, keď sa bolo treba prihlásiť do boja proti benderovcom. V roku 1948 pomáhal v rodnej obci zakladať akčný výbor, stál pri zrode ľudových milícií a nelutoval ani chvíľu voľného času, ak išlo o získanie roľníkov pre spoločné hospodárenie. Príkladne pracoval v novom solivare, až kým neodišiel do dôchodku.

Zvolili ho aj za poslanca Mestského národného výboru v Prešove, aktívne pôsobí v komisii verejného poriadku, sociálnej komisii pri OV ZPB, svedomite si plní povinnosti ako člen uličnej organizácie KSC, ako predseda miestnej organizácie SZPB v Solivare. Zavše si opakuje nesplniteľné želanie, aby deň mal viac ako dvaťsaťštyri hodín, aby mu ostal čas aj na rezbárstvo, na zhotovovanie podstavcov pre poľovnícke trofeje a kedy-tedy, aby si znova mohol preveriť, ako mu nesie darovaná dvojstovka so štítkom: Druhu partizanu Vojtechu Jakabčíku — partizány Kryma. Ale aj pri toľkých povinnostiach, vie si nájsť chvíľku, aby navštívil svoje včelstvo na Sigorde v Slanských vrchoch. V tých vrchoch, v ktorých sa za Slovenského národného povstania vyznamenali solivarskí chlapi ako partizáni Ján Chlapeček, Emil Chlapeček, Štefan Straka, Ján Tešínský, Jozef Kožel, Tomáš Kastelovič a ďalší.

ŠTEFAN BUNZÁK

Od vojaka ku generálovi

V roku 1937 som dobrovoľne vstúpil do armády. Pochádzal som z chudobného kraja na Zakarpatskej Ukrajine. Po skončení základnej vojenskej služby som si chcel nájsť nejaké zamestnanie, ktoré by dávalo záruku stálej obživy. Mojm najväčším priáním však bolo, nastúpiť na strednú školu. Márne. Doma bolo sedem detí, otec bol väčšinou bez zamestnania. Koncom tridsiatych rokov už v Európe nastala kritická politická situácia. Keď som bol v poddôstojníckej škole v Rožňave v roku 1938, fašistické Nemecko vstúpilo do Rakúska. V máji 1938 som odišiel, v čase čiastočnej mobilizácie, na československo-maďarskú hranicu do priestoru Filakova. 4. horský pluk, u ktorého som slúžil, sa zapojil v jesenných mesiacoch 1938 do všeobecnej mobilizácie. Bol som prevelený k 8. horskému pluku, ktorý sa presunul do priestoru Rimavskej Soboty, kde bránil demarkačnú líniu, stanovenú viedenskou arbitrážou. Ťažko mi bolo, keď fašistická horthyovská armáda bez boja vstupovala do mesta. Mali sme zákaz hocijakej provokácie. V zime sa 8. horský peší pluk premiestnil do priestoru Brezna, kde boli jeho príslušníci demobilizovaní. Zostal som v Brezne ako veliteľ skladu náhradného práporu 4. horského pešieho pluku. Po čase, keď prišiel smutný 15. marec 1939 a do Čiech a na Moravu vstúpili fašistické vojská, vojaci českej národnosti boli prepustení z armády. Stal som sa vojakom slovenskej armády. No po čase som sa rozhodol z armády odísť cez Maďarsko na vtedajšiu Zakarpatskú Ukrajinu. Po začiatku druhej svetovej vojny sme spolu s desiatimi ďalšími priateľmi prekročili ilegálne hranice a odišli do ZSSR. Bolo to 12. septembra 1939, pre mládencov prišla veľká chvíľa, keď sa prvýkrát v živote stretli s vojakom veľkej krajiny Sovietov. Potom nastala dlhá cesta od Sokolova až po severný Ural, strednú Áziu, Sibír a potom Buzuluk. 22. 6. 1941, keď som pracoval na severnom Urale, sa začala Veľká vlastenecká vojna. Už v júli 1941 bola podpísaná dohoda o organizovaní československých jednotiek na území ZSSR z radov občanov Československa. Odišiel som do strednej Ázie do mesta Džambul. Čakal som na príležitosť, aby som mohol vstúpiť do československej armády.

Všetok sovietsky ľud pracoval v tom čase v znamení hesla: „Všetko pre front“. Aj my s Ivanom Jeremenkom sme v závode v Džambule plnili normu na 250 %. Začiatkom roku 1943 som odišiel do Buzuluku a tam dobrovoľne vstúpil do radov náhradného pluku čs. jednotiek v ZSSR. Čoskoro na to sa začala formovať prvá čs.

samostatná brigáda v ZSSR z 1. čs. samostatného práporu, ktorý sa vrátil z bojov pri Sokolove, a z príslušníkov záložného pluku; jeho príslušníci prišli vlakovými transportmi z Buzuluku do Novochooperska a medzi nimi som bol aj ja. Najprv som bol zaradený v Novochoopersku k jednotke 1. čs. samostatnej brigády k spojárskej čate 2. práporu, neskôr ma zaradili k 2.rote 2. práporu. Tu som bol vo funkcii veliteľa družstva, potom veliteľa čaty, bojoval som proti fašistickým hordám pri oslobodzovaní Kyjeva, potom Bielej Cerkvi, Žaškova, pri Tovčine neďaleko Lucka na západnej Ukrajine. Na celom východnom fronte Sovietska armáda rýchlo postupovala na západ a blížila sa k čs. hraniciam. Na jar roku 1944 sa začal organizovať 1. čs. armádny zbor v ZSSR. Prevelili ma s celou čatou k 3. samostatnému práporu 1. brigády. Začal sa výcvik a tvrdá príprava na ďalší boj a to už v blízkosti čs. hraníc.

Osvedčil som sa ako veliteľ roty a dostal som dôstojnícku hodnosť. Po ukončení výcviku v priestore Snalina a Černovice sa celý 1. čs. armádny zbor premiestnil bližšie ku Krosnu, odkiaľ sa v súvislosti s pomocou SNP plánuje zasiahnuť do bojov o Dukelský priesmyk.

Na jeseň roku 1944 nastali ťažké boje, v ktorých československí a sovietski vojaci krok za krokom dobýjali kóty, lesné masívy, obce a dediny, cesty a priesmyky, až 6. októbra 1944 vstúpili na čs. územie. Medzi týmito vojakmi som bol aj ja. Prekročením hraníc Československa sa však pre mňa boj neskončil. Bojoval som na Ondave, pri Važci, o Liptovský Mikuláš. Boje pokračovali ďalej až na Moravu a potom prišiel najšťastnejší deň v mojom živote — 9. máj 1945 — koniec druhej svetovej vojny v Európe.

Po skončení vojny som si zvolil životnú cestu budovať novú československú ľudovú armádu na základe skúseností 1. čs. armádneho zboru. Od roku 1945 ako dôstojník a od roku 1960 ako generál som vykonával rôzne vojenské funkcie. Odovzdával svoje skúsenosti mladým dôstojníkom a vojakom. Aktívne som sa podieľal aj na politickej a verejnoprospešnej práci — bol som člen OV KSČ, KV KSČ, poslancom ONV a KNV, od roku 1984 ako generál v zálohe aktívne pracujem v SPB a iných spoločenských organizáciách.

VINCENT KARAFFA

Hrdinská cesta učiteľa Imricha Lysáka

Na východnom úpätí Levočských hôr, v údolí rieky Torusy leží podhorská obec Brezovica. Život obyvateľov naplnený každodennými starosťami, prerušila druhá svetová vojna. Mnohí muži museli odísť na front, iní sa po čase pridali k partizánom. Žiaľ, viacerí sa z vojny nevrátili.

Na jednom z gazdovských domov je pamätná tabuľa, na ktorej môžeme čítať „V tomto dome žil brezovický rodák, kpt. in memoriam Imrich Lysák-Jacko, náčelník štábu 1. čs. partizánskeho oddielu v ZSSR kpt. Jána Nálepku, ktorý padol za slobodu a nezávislosť ČSR 30. 12. 1943.“

Imrich Lysák sa narodil 3. júna 1912 v Brezovici. Pochádza z mnohočlennej maloroľníckej rodiny. Už v prvej svetovej vojne jeho otec narukoval na front a Imrich spolu s dvoma bratmi a matkou chodievali pracovať na pole, či do lesa, aby aj takto mohli vylepšiť svoje ťažké životné podmienky. Otec Imricha Lysáka bol už vtedy v zajatí v Rusku a po niekoľkých rokoch sa ohlásil, keď prišiel rodine list z Tobolskej gubernii na Sibíri. K rodine sa vrátil až po šiestich rokoch, Imrich mal vtedy osem rokov. Keď mal 12 rokov, pretože sa veľmi dobre učil, miestny riaditeľ školy Ferency presvedčil rodičov, aby ho dali na ďalšie štúdium. Začal chodiť na gymnázium v Prešove, kde úspešne absolvoval tri ročníky. V roku 1927 pre zlé sociálne pomery rodiny štúdium prerušil. Pracoval pri zväžaní dreva v lese. Po roku sa mu naskytla možnosť študovať na gymnáziu v Nitre. Matka po šiestich rokoch pripútania na lôžko, zomrela. Otec sa oženil druhý raz a v rodine pribudlo ďalších päť súrodencov. O Imricha sa staral starší brat Andrej. Po skončení gymnázia v Nitre navštevoval cirkevný seminár v Košiciach, počas druhého semestra však štúdium prerušil. Požiadal o učiteľské miesto a dostal ho v dedinke Davidov pri Vranove. Ako pedagóg si počínal veľmi zodpovedne. Počas školského roku 1935/1936 si na prešovskom učiteľskom ústave urobil diferenciálnu skúšku na učiteľstvo. Aby bol bližšie k svojim rodným (bol zviazaný najmä batovi Andrejovi), požiadal o učiteľské miesto v Nižnom Slavkove — osem km od rodnej obce. V 1937 roku musel odísť na základnú vojenskú službu do Sabinova k 10. horskému pešiemu pluku. Odtiaľ bol po výcviku preložený do Levoče a po skončení ŠDZ bol pridelený k protitankovej delostreleckej batérii v Ružomberku ako podporučík. Po všeobec-

nej mobilizácii a obsadení Sudet bol Imrich Lysák-Jacko odvelený do Žiliny a povýšený na poručíka a neskôr nadporučíka.

V roku 1942 bol odvelený na východný front. (Jeho adresa: Laponsko 2.-poľná pošta). Písal svojim bratom a žiadal, aby mu posielali tabák a cigarety. V marci 1943 prišiel na dovolenku a cestou zo susednej obce Krivany, poslal bratom dva kufre. V jednom bol samopal, vojenská výstroj a marxistická literatúra. Keď sa vrátil zo Žiliny, naučil brata Andreja, ako sa narába so samopalom. Hovoril o tom, ako nacisti vyčítajú na Ukrajine a v Bielorusku. Naznačil, že medzi slovenskými vojakmi a sovietskymi partizánmi existuje spolupráca.

Táto spolupráca bola nadviazaná už v roku 1942, keď bol Imrich Lysák veliteľom slovenskej jednotky v meste Ptyč. Ako uvádza V. Šalgovič v knihe *Kapitán Repkin odchádza*: „Pre rozvoj protifašistického hnutia v armáde bolo posilnenie dôstojníckeho zboru aktivovaním učiteľov kladným činiteľom — do armády prišli pokrokoví predstavitelia slovenského učiteľstva, ako bol J. Nálepka, I. Lysák, L. Pavlovič, J. Gonda, P. Marcelly a ďalší, ktorí silne ovplyvňovali myslenie slovenských vojakov.“¹

Po rozbití ČSR si klérofašistický tzv. slovenský štát zaumienil okrem orgánov politickej moci ako HSLS, HG a ďalších zorganizovať silnú armádu, ktorá by plnila úlohy satelitného príviesku. Táto skutočnosť viedla mnohých pokrokových vojakov k organizovaniu nepokojov namierených proti režimu a fašizmu. Protiludácka nálada sa z jednotiek mobilizovaných v roku 1938 preniesla do novovytvorených jednotiek.

Komunistická strana Slovenska vychádzala zo skutočnosti, že armáda je vytvorená vo väčšine z vojakov z radov robotníkov a roľníkov, že slovenská armáda nebola armádou dobrovoľníckou, ale budovanou na povinnej službe, a toto jej zdravé jadro vyvolávalo časté vzbury — napríklad v Kežmarku, Levoči, Kremnici, Žiline a pod. Nepokoje pokračovali aj na východnom fronte v Žitomirskej oblasti, kde bola dislokovaná 2. zaistovacia divízia a kde podobné akcie riadili pokrokovito zmýšľajúci dôstojníci. V Žitomirskej a Polesskej oblasti, kde bola v rokoch 1941 a 1942 umiestnená zaistovacia divízia, rozvíjali bojovú činnosť miestni partizáni pod vedením KS Ukrajiny. Jednotky 101. pešieho pluku, ktoré mali ochraňovať miestne komunikácie, boli rozmiestnené v priestore na úseku trate Ptyč—Kopat—Keviči—Žitoviči. Už v roku 1942 začali miestne partizánske oddiely ničiť trate, mosty, sklady a pod. V tejto činnosti sa obzvlášť vyznamenal jelský partizánsky oddiel, vedený komunistami Bieloruska. A už v auguste 1942 začala spolupráca vojakov 101. pešieho pluku s partizánmi.

Značnú morálnu podporu poskytoval vojakom Čs. komitét v ZSSR a najmä člen predsedníctva Všeslovenského výboru v Moskve Marek Čulen. Na druhom Všeslovenskom zjazde v apríli 1942 boli sformulované základné myšlienky slovenskej spolupatričnosti. M. Čulen a ďalší predniesli svoje vyhlásenia.

„Slovenskí vojaci, násilne nahnaní Nemcami proti bratom — Slovanom Sovietskeho zväzu! Odmietajte bojovať proti Červenej armáde a jej spojencom. Tvorte vojenské komitety pre boj proti lupičskej hitlerovskej vojne . . .“

* ¹ Šalgovič, V.: *Kapitán Repkin odchádza*. Praha 1973, s.

Aktivizácia partizánskeho hnutia nastala po poradách predstaviteľov sovietskej vlády a komunistickej strany so skupinou partizánskych veliteľov S. A. Kovpakom, N. A. Saburovom, A. F. Fjodorovom v auguste a septembri 1942 v Moskve.

„Prvé kontakty s ukrajinskými partizánmi vznikali vtedy, keď sa naši chlapi zoznámili s partizánmi, ktorí prichádzali klásť míny na trať. Po čase nadviazali vzájomné priateľské styky. Dávali sme partizánom potrebné informácie, ktoré využívali pri bojových operáciách. Koncom roku 1942 sme pripravovali prechod väčšej jednotky k partizánom, ktorý sa pre zradu neuskutočnil.“²

Prvé osobné stretnutie s partizánskym velením sa uskutočnilo 26. augusta 1942 neďaleko železničnej stanice Kopceviči, zúčastnili sa na ňom veliteľia partizánskych oddielov, stranícki a komsomolskí pracovníci A. A. Žigár a F. I. Sambuk. Za slovenské jednotky I. Lysák, M. Petro, O. Hovanec, M. Kušnier a K. Fraňo (Repkin bol predvolaný na gestapo do Petrikova). Na stretnutí bolo dohodnuté, že za pomoci K. T. Mazurova a V. I. Zimjanina, ako predstaviteľov bieloruských komsomolských organizácií, prejde celý 101. pluk k partizánom.

V. Šalgovič: „Na základe Čunderlíkovho udania urobilo velenie Zaistovacej divízie spolu s fašistami bezpečnostné opatrenia. Niektoré slovenské jednotky 101. pešieho pluku boli pod kontrolou hitlerovcov. Na viacerých príslušníkov boli vydané zatykače. Po presune jednotiek do oblasti Jelska vzrástla spolupráca medzi vojakmi a partizánmi. Výsledkom bola zablokovaná trať Brest — Gomel a vyradený prísun fašistického vojenského materiálu k Stalingradu. Pod vedením minského straníckeho vedenia bol 3. 11. 1942 zničený 135 m most, svoju úlohu tu zohrali slovenské jednotky v Petrikove a Muliarove. Preprava bola prerušená na 18 dní.“³

Na túto udalosť spomína J. Nálepka: „Začali nás, i ostatných súdruhov, veľmi prísne sledovať. Obviňovali nás zo styku s partizánmi, ale zavrieť nás ešte nemohli, pretože si boli vedomí toho, že v pluku by mohlo dôjsť k vzbure. Veliteľstvo sa preto rozhodlo odoslať nás na Slovensko. Tam nás chceli súdiť ako zradcov. Vedel som, čo chcú, a preto som pripravoval skupinu, ktorá potom prešla k Saburovovi.“⁴

I. Lysák dodáva: „Od prvej chvíle činnosti Zaistovacej divízie si časť dôstojníkov uvedomovala, že má robiť policajtské služby rozličným nemeckým „Gebietskomisárom“ a chrániť ich pred spravodlivým hnevom Bielorusov a Ukrajincov. A práve táto uvedomelá časť slovenských dôstojníkov nadviazala spojenie s partizánmi už v auguste roku 1942.“⁵

I. Lysák bol začiatkom augusta 1942 odvelený do malého bieloruského mestečka Kopatkeviči ako veliteľ jednotky pozostávajúcej z jednej zosilnenej roty. „Hneď prvého dňa môjho účinkovania v mestečku“, píše Lysák, „priniesol mi zástupca starostu susednej dediny zapečatenú obálku. Na liste vytrhnutom zo školského zošitu bolo medzi iným napísané: Veliteľovi mestečka Kopatkeviči pánovi Lysákovi! . . . Veliteľ tylovej Červenej armády, generálmajor . . . dal mi rozkaz, aby som Vám oznámil, že nie je úlohou našej tylovej armády zabíjať Slovákov a Čechov, pretože

² Tamtiež, s.

³ Tamtiež, s.

⁴ AÚD KSS, f. 8/9.

⁵ Archív J. Lysáka.

oni majú spolu s nami bojovať proti hitlerovcom. Vyskytujú sa však prípady, keď polícia spolupracuje so Slováckmi a my sme potom donútení ich zabíjať. Keď vy spolupracíte so svojím národom, ktorý trpí pod fašistickým jarmom a nechce bojovať proti Červenej armáde, musíte políciu od seba oddeliť, uvedomte si, že mnoho Čechov a Slovákov bojuje s nami proti fašizmu. Domnievam sa, že prišiel aj Váš čas. 18. 8. 1942. Veliteľ jednotky: podplukovník Popov“.⁶

18. 9. 1942 píše I. Lysák Nálepkevi: „Janko, snáď si to už skúsil sám, že niekedy málo slov vie človeka až veľmi potešiť. Keď sme sa dozvedeli, že mám byť tým vytúženým komisárom v Kopatkeviči, hovorili mi, že tam je veru žiť veľmi „chorošo“. Všetko bude. A veru, všetko tu je, ale nie pre každého. Predsa je však vidieť, že kraj menil častejšie svojich kamandírov, z ktorých každý len odniesol a nepriniesol . . . Jedného dňa priviedli na dvor muža a ženu, ktorých dcéra a syn ušli k partizánom. Podívam sa na nich, boli obidvaja bez zbrane, bojazliví, zdá sa pripravení na všetko, aj na to najhoršie. Bez rozmýšľania, ani neviem ako, povedal som: či oni môžu zato, oni sami nie sú partizánmi. Prepustil som ich domov. Obidvoch mi priviedol veliteľ polície, ktorým to vtedy trošku heglo, aspoň tak sa mi zdalo. Na druhý deň mi priviedli mladého muža, asi 27-ročného, že vraj rozširoval protinemecký leták, jeden exemplár mi priniesli. Zistil som, že leták síce čítal, ale len zo zvedavosti. Asi po troch dňoch som ho prepustil, doniesol mi med, vrátil som mu to nazad, aby ho dal svojim deťom.

Asi na tretí deň mi hlási veliteľ polície, že má zas jedného zaisteného. Bol to policajt, ktorý chodil po domoch, bral čo sa dalo a bil starých bezbranných ľudí. Nariadil som zobrať všetky nakradnuté veci, ktoré zhabal ako hlavný vinník so šiestimi ďalšími milicionármi, a odovzdať majiteľom. Ponechal som ho vo väzení asi dva dni. Potom som dal nastúpiť milíciu a pred všetkými som mu pohrozil, že ak ešte raz niečo podobné urobí, odoberiem mu pušku i všetko, čo mu dali ako milicionárovi, a vyženiem ho z Kopatkeviči. Čo tu narobili milicionári (nemeckí konfidenti): kôň, krava, voz, bycikel, gramofón, rôzny odev, zrno a čokoľvek iné, čo sa milým policajtom u niekoho zapáčilo, brali pre seba, bez akéhokoľvek ohľadu. Ani sami sa navzájom nešetrili. Pravda, skoro vždy som musel zakročiť v neprospech polície, čo sa im nepáči, ani veliteľovi, totiž bývalému, lebo som ho pre samovoľné jednanie, neposlušnosť a drzé chovanie zbavil funkcie a zavrel. Dokonca som sa dozvedel, že mi vyhrážal zastrelením. Vec si vyšetrím lepšie, no a možno, že vám ho pošlem aj s dokumentmi. Slovom, robím tu veliteľa, sudcu i hodnostára a vôbec všetko možné. Čítam, už som prečítal Annu Kareninu v ruštine, zaujímavá vec, iste si to už čítal.“⁷

I. Lysák ďalej píše: „Partizánom sme denne podávali informácie potrebné pri bojových operáciách. Ako spojky sa osvedčili miestne dievčatá. Koncom decembra sme pripravovali prechod väčšej jednotky k partizánom, ktorý sa pre zradu neuskutočnil. Poručíka Petra a mňa si tiež chceli vypožičať strážcovia štátnej bezpečnosti.“⁸

6. mája 1943 generál Saburov vyzval J. Nálepku a jeho skupinu, aby sa pridala k sovietskym partizánom. 10. mája 1943 J. Nálepka odpovedal: „Váženy súdruh

⁶ Československé listy, 18. august 1942.

⁷ List písaný J. Nálepkevi 18. 9. 1942.

⁸ Tamtiež.

generál Saburov! V znamení III. Všeslovanského zjazdu v Moskve 9. mája 1943 zdravíme Vás a všetkých ostatných a vyhlasujeme, že začíname druhú etapu boja proti nenávideným Nemcom . . . Nechceme žiadnym spôsobom ani prizerať sa zverstvám a zločinom Nemcov, ktorých sa dopúšťajú na našich ruských bratoch. Opúšťame svoje rodiny i vlast, aby sme dali všetok um do služieb vlasti a svoj život nasadili v boji za oslobodenie všetkých slovanských národov. Súčasne predpokladáme plán prechodu slovenských vojakov a dôstojníkov k Vám.“⁹

List I. Lysáka z 10. 5. 1943 snúbenici Táni:

„ . . . žijeme v dobe, ktorá má heslo: Oko za oko!

. . . Nedá sa nič robiť: aj my, nesporne holubičie plemä, musíme sa podrobiť príkazu doby a popustiť zo svojej mäkkosti, keď všade okolo panuje tvrdosť . . .“¹⁰

Pre oddiel historická chvíľa nadišla za svitania 15. mája 1943, keď prešla skupina v priestore Remezy k sovietskym partizánom. Aj I. Lysák so svojimi priateľmi prešli 15. mája 1943 v noci o jednej hod. na koňoch k sovietskym partizánom. Na základe dohody vydal A. N. Saburov už 18. mája 1943 rozkaz o utvorení čs. partizánskeho oddielu. V rozkaze sa hovorilo: „Vychádzam v ústrety prianiu a iniciatíve vojakov a dôstojníkov, ktorí prešli k partizánom, aby bojovali proti nemeckým okupantom, a nariaďujem súdruhovi kpt. Repkinovi dnešným dňom plniť povinnosti veliteľa čs. oddielu a vytvoriť tento oddiel, ktorý bude bezprostredne podriadený mne. Veliteľom partizánskych oddielov v Žitomírskej oblasti nariaďujem: Všetkých partizánov a veliteľov Čechoslovákov ihneď odveliť do štábu partizánskych oddielov Žitomírskej oblasti pre doplnenie formujúceho sa čs. partizánskeho oddielu.“¹¹

Vytvárajúci sa oddiel bol rýchlo vyzbrojený. Generál Saburov mu prideli moderné sovietske samopaly, protitankové pušky a míny. Hospodárske družstvo viedol sovietsky dôstojník Veronov.

J. Nálepka, ako veliteľ 1. čs. partizánskeho oddielu, vypracoval organizačnú štruktúru jednotky: štáb na čele s veliteľom J. Nálepkom, náčelník štábu nadporučík I. Lysák, veliteľ bojovej skupiny poručík M. Petro. Čs. oddiel mal zo začiatku 53 príslušníkov.

Oddiel na príkaz generála Saburovova sa mal spojiť so slovenskými posádkami v Jelsku a zagitovať ďalších vojakov pre protifašistický odboj. Zaisťovacia divízia bola premiestnená do okolia Minska — a prísľub generála Čatloša, že sa vojaci budú čoskoro vracieť domov, bol iba taktickým manévrom, aby neprešli k partizánom. O krátky čas boli cez územie Poľska a Nemecka presunutí do Talianska. Mnohí z nich sa zúčastnili aj tam boja proti fašizmu. Významnú politickú podporu novému čs. partizánskeму oddielu poskytoval A. N. Saburov, veliteľ Žitomírskej partizánskej oblasti, Z. A. Bogatyr, politický komisár a I. A. Arťuchov, veliteľ oddielu Budonnyj a ďalší.

V tejto súvislosti zaznamenáva I. Lysák do denníka oddielu: „V zhode s podmienkami a okupáciou teritória, je úlohou oddielu bojovať proti fašizmu ako proti nepriateľovi demokracie a slobody ľudstva, viesť boj proti okupačnej činnosti

⁹ Šalgovič, V.: c. d., s.

¹⁰ Archív J. Lysáka (List snúbenici).

¹¹ Šalgovič, V.: c. d., s. 127.

Nemcov a Maďarov, vinníkov a hlavných nepriateľov nášho ľudu. Veliteľ oddielu rozhodol viesť tento boj na území Sovietskeho zväzu na strane ukrajinských partizánov pod velením generálmajora Saburova.“¹²

Zaistovacia divízia sa dostala do tzv. slovenského štátu a preto situáciu na fronte prišiel upokojiť sám minister obrany generál Čatloš.

Na území divízie bolo vyhlásené stanné právo: „Vyhlásenie stanného práva v oblasti Zaistovacej divízie. Keďže minister národnej obrany na mňa preniesol podľa § 40 zák. č. 262/1941 slovenského zákona právomoc vyhlásiť stanné právo pre oblasť poľného súdu Zaistovacej divízie, vyhlasujem dňom 10. júna 1943 od 18.00 hod. podľa § 30—31 zák. č. 262/1941 slovenského zákona stanné právo na:

1. zločin zbehnutia k nepriateľovi podľa § 183—191 vojenského trestného zákona,
2. zločin vojenskej zrady podľa § 8 zák. č. 320/1940 slovenského zákona.

Stanné právo platí pre tunajší obvod Zaistovacej divízie.

Varujem každého príslušníka vojsk pred páchaním týchto zločinov. Každý, kto sa po uverejnení tohoto rozkazu takýmto zločinom previní, bude súdený podľa stanného práva a potrestaný smrťou. Tento rozkaz oznámte všetkému mužstvu dvakrát týždenne. Č. 69643/Dôv. II. a oddel. 1943. Veliteľ divízie plk. gšt. Rudolf Pilfoušek“.

„Podľa rozsudku poľného súdu ZD čís. PS-77/1943 zo dňa 2. 6. 1943 boli

1. Ján Nálepka
2. Imrich Lysák-Jacko
3. Michal Petro

príslušníci p. pl. 101 podľa § 191, 204, 45, 32 v tr. z. okrem odňatia hodnosti, straty medaily a vyznamenaní odsúdení na trest smrti povrazom. Na základe § 3 zák. čís. 262/39 movitý i nemovitý majetok všetkých odsúdených bol zaistený a prepadol v prospech štátu.“¹³

Učiteľ Imrich Lysák bol jedným z najbližších spolupracovníkov Jána Nálepku. Do ilegálnej protifašistickej činnosti sa zapojil medzi prvými. Spočiatku rozvíjal agitačnú činnosť medzi vojakmi, vysvetľoval im nezmyselnosť boja proti Sovietskemu zväzu a získaval ich pre prechod na sovietsku stranu. Neskôr sa zamerl na získavanie správ o pohybe fašistických vojsk a transportov. Z jeho iniciatívy sa do ilegálnej činnosti vnášali konšpiratívne prvky. Na jeho návrh J. Nálepka a M. Petro začali používať krycie mená Repkin a Katin.

I. Lysák píše: „Asi na druhý alebo tretí deň po príchode k partizánom, sme dosiahli súhlas veliteľa partizánskych oddielov v Žitomírskej oblasti na založenie vlastného partizánskeho oddielu. Získali sme na svoju stranu slovenských vojakov, ktorí už boli u partizánov a za krátko sa nám podarilo zhromaždiť pevný a bojový oddiel. Náš oddiel stále rástol úmerne tomu, ako sa zmenšovala slovenská Zaistovacia divízia. Spolupracovali sme s ukrajinskými partizánmi, napríklad pri operácii o Davyd — Gorodok v Západnom Bielorusku. Mestečko bolo hniezdom nemeckých okupačných úradov a zradcovských policajtov. Obkolesenie posádky sa nám podarilo. Neskôr sme bojovali juhozápadne od mestečka Olevsk. Posielali sme úderné

¹² AÚD KSS, f. 8/9-15.

¹³ Vojenský historický ústav, Praha č. 1922.

skupiny aj na železničnú trať Šepetovka — Žitomír. Tie mali obyčajne samostatné úlohy a niekedy sa vzdávali od oddielu aj na dlhší čas. Často sa vracali nazad s novými členmi partizánskych oddielov.“¹⁴

Začiatkom júna 1943 posilňovali Nemci v mestách Žitomir, Ovruč, Mozyr, Jelsk, Petrikov, Olevsk svoje jednotky na boj proti partizánom a ich počet vzrástol na 40 000 vojakov. Za týchto podmienok partizáni nezačínali obranné boje, ale zamýšľaním komunikačných spojov a náhlymi prepadmi ničili nepriateľa. Z denníka jednotky sa môžeme dozvedieť: „28. júna 1943 odpoľudnia narazili Nemci na stopu Ivanovho oddielu a po nej sa dostali na okraj lesa. Po objavení oddielu nastal v lese, v ktorom sa vyznamenal guľometčík Jozef Poklemba, boj. Nepriateľ mal straty 30 mŕtvych. Na ceste Borovoje-Tonež bola 29. júna zistená motorizovaná skupina Nemcov a Maďarov, ktorí pripravovali pascu na partizánov. Na túto skupinu bol pod velením kpt. Nálepku okamžite podniknutý útok. V boji padlo 17 Nemcov a Maďarov, z toho jeden dôstojník. Vlastné straty — desiatnik Mažiarik.“¹⁵

Oddiel v močaristých bieloruských lesoch často menil svoje pozície, ako sa môžeme dozvedieť opäť z denníka:

„8. júl — oddiel je na mieste. Pokračujú veľké starosti so zásobovaním. Už niekoľko dní nie je chlieb a soľ. Prepadli sme 5 áut na ceste 2 km od dedinky Borovoje. Boli zničené 4 nákladné autá a vyradených 70 Nemcov. Vlastné straty neboli žiadne.“¹⁶

25. júla 1943 oddiel pod vedením I. Lysáka spolu s Artuchovovým oddielom zaútočil na hitlerovskú posádku v Davyd-Gorodku. Fašistická posádka bola zlikvidovaná. Už 18. júla 1943 bol I. Lysák spolu s ďalšími ôsmimi bojovníkmi oddielu vyznamenaný radom Partizán vlasteneckej vojny I. stupňa.

Z denníka: Úderná skupina, ktorá sa vrátila 10. septembra priviedla pre náš oddiel posilu — šesť ukrajinských chlapcov. Koncom júna sa Nemci pokúšali zlikvidovať partizánske hnutie v priestore medzi Mozyrom — Ovručom — Turovom a Novogradom — Volynským. Sústredili tu niekoľko divízií, medzi nimi aj maďarské. Zamýšľané obkolesenie nedokončili a asi po 14 dňoch odvelili svoje jednotky na front. Za 14 dní bojov zničil náš oddiel spolu s jedným ruským oddielom 14 nákladných áut, dve osobné auta s dôstojníkmi a likvidoval vyše 250 nepriateľských vojakov a dôstojníkov.“¹⁷ Po urputných bojoch s fašistami v Bielorusku a po ich odsune zo Žitomírskej oblasti boli partizáni značne vyčerpaní, ba niektorí podľahli chorobám. Vedeli o bojovej činnosti 1. čs. zboru pod velením L. Svobodí a preto poručík Petro dlho neuvažoval, kde by ich účasť bola v tejto etape boja najviac potrebná. Koncom septembra 1943 dostali súhlas k leteckému presunu k 1. čs. armádnemu zboru.

Generál Marcelly spomína: „V brigáde prebiehalo podpisovanie druhej štátnej vojnovnej pôžičky. V našej brigáde sa s úspechom plnilo heslo — budeme biť nepriateľa olovom a rubľom! Príslušníci brigády dávali všetko, čo mali. Keď sme prišli k brigá-

¹⁴ Ročenka SZPB 1987. Bratislava 1987, s. 186.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Archív J. Lysáka.

¹⁷ Tamtiež.

de, pripojili sme sa dodatočne k zbierke aj my. Slovenskí vojaci zo ZD mali sovietske ruble, zozbierali sme 18 241 rubľov. Pôžička sa použila na zakúpenie tankov, lietadiel a ďalšej vojenskej techniky. V liste sme žiadali zakúpiť tank a pomenovať ho Jánošík: mal byť medzi tankmi Lidice, Ležáky, Ján Žižka a ďalšie do 1. čs. brigády v ZSSR. Na pôžičku prispelo 59 vojakov, niektorí vojaci nemali ruble. Tank Jánošík mal byť symbolom bratskej spolupráce českého a slovenského národa proti spoločnému nepriateľovi a za obnovenie slobodnej a šťastnej Československej republiky.“¹⁸

Na inom mieste generál Marcely píše: „ . . . Okrem našej takmer dvestočlennej skupiny Slovákov, ktorá prišla do Novochooperska 5. júla 1943, prišla k brigáde okolo 25. septembra 1943 ďalšia skupina 230 mužov. Bol to posledný doplnok početného stavu brigády. V skupine boli Slováci a Ukrajinci. Z dôstojníkov bol v tejto skupine poručík Lysák, poručík Petro z čs. partizánskeho práporu generála Suburov a poručík Hazucha. Pri privítaní tejto skupiny Slovákov mal podplukovník Přikryl krátky prejav, v ktorom obhajoval londýnske MNO v potrebe vzdelania a vojenských škôl. Poručík Lysák mu odpovedal, že nemá zmysel hovoriť o týchto otázkach a klásť v takomto veľkom boji prekážky ľuďom, ktorí prišli s cieľom bojovať proti fašizmu a za oslobodenie našej vlasti. Práve takéto škatulkovanie ľudí rozbilo jednotu národov Československa a stálo to veľa krvi, kým sme sa znova našli po boku národov Sovietskeho zväzu a zjednotili sa v spoločnom boji proti hlavnému nepriateľovi ľudstva — fašizmu.“¹⁹

Po bojoch čs. jednotky pri Vasilkove neďaleko Kyjeva boli vojaci nasadení do bojov; I. Lysák do funkcie veliteľa roty, s ktorou mal pokračovať smerom na Bielu Cerkev. Po krátkej príprave nastal boj na širokom fronte. Jednotka, ktorá postupovala smerom od Rudy 30. decembra 1943 sa dostala na rovinatý, zamrznutý a zľadovatený terén.

Veliteľ roty I. Lysák bol na úseku pri cukrovare. Dal povel na útok. A prvý išiel do boja s nepriateľom. Nepriateľská guľka však prevrtala jeho hrud'. Veliteľ zomiera, ale boj pokračuje. Uplynulo veľa dní, nedá sa však zabudnúť na činy tých, bez ktorých by dnešok nemohol existovať.

Imrich Lysák bol za svoje bojové zásluhy proti fašizmu vyznamenaný v Bielorusku radom Partizán vlasteneckej vojny I. stupňa, brigádnym rozkazom č. 43 1. čs. sam. brigády v ZSSR z 23. I. 44. Za boje o Bielu Cerkev mu bol udelený prvý čs. vojnový kríž 1939. Výnosom MNO č. 14 z 8. augusta 1944 mal udelený druhý čs. vojnový kríž 1939 in memoriam. Vestníkom MNO č. 115 z 7. 12. 1946 s účinnosťou a poradím od 9. mája 1953 Imrich Lysák bol povýšený in memoriam na štábného kapitána.

V mestečku Ruda pri Bielej Cerkvi dal po ťažkom boji 30. decembra 1943 okolo štrnásť hodiny predseda miestneho soviету pokyn, aby občania prešli bitevné pole, poskytli pomoc raneným a pochovali mŕtvych. Na klzkom ľade, ktorý sa vytvoril z odpadovej vody cukrovaru, ležalo telo čs. dôstojníka. Rozopli plášť, na

hrudi mu videli niekoľko vyznamenaní, medzi nimi aj rad Partizána vlasteneckej vojny Sovietskeho zväzu. Pochovali ho pri miestnom kostole. Po piatich dňoch ho preniesli na miestny cintorín, kde boli pochovení ostatní bojovníci.

J. Primák, obyvateľ Rudy, ktorý sa zúčastnil pochovania I. Lysáka, venoval so svojimi priateľmi veľa pozornosti jeho pamiatke. V miestnom múzeu v Rude zriadili spomienkový kútik na vlasteneckého učiteľa, aktívneho bojovníka proti fašizmu in memoriam št. kpt. Imricha Lysáka, učiteľa z Brezovice okres Prešov.

¹⁸ Kol.: *Dejiny SNP*, IV., s. 231—2.

¹⁹ Tamtiež, s.

Major in memoriam Jozef Szabó pedagóg — vlastenec

V proletárskom prostredí v Prešove na Veselej ulici, dnes Kotrádovej, sa 29. januára 1914 narodil ako siedme dieťa Jozef Szabó.

Ustarosteným rodičom pribudla ďalšia radosť i starosť. Otec bol dôchodca a so zaopatrením početnej rodiny to bolo značne zložité. Malý Jozef sa po ukončení meštianskej a slovenskej ľudovej školy rozhodol ďalej študovať na Ruskom učiteľskom ústave v Prešove. Svojou húževnatosťou a nadaním po čase predčil svojich spolužiakov, viacerých dokonca doučoval. Veľmi rád športoval a bol členom významného športového klubu v Prešove — ETVE.

Po skončení štúdia na učiteľskom ústave odišiel na Zakarpatskú Ukrajinu, kde pôsobil ako učiteľ v Zimíre a ďalších obciach v okolí Jasina. Veľmi si oblúbil tamojších ľudí i kraj a ťažko sa s nimi lúčil, keď ho povolali na základnú vojenskú službu. Po skončení dôstojníckej školy pôsobil ako vojak v Poprade a Zvolene. Počas vojny sa ako dôstojník dostal na východný front. Tam poznal, čo dokáže svojim zbesilým vyčíňaním fašizmus a tu aj nadviazal spojenie s ruským ilegálnym hnutím.

V roku 1943 sa vrátil na Slovensko; prideliť ho ako spravodajského dôstojníka k štábu 1. divízie, ktorá bola v máji spolu s 2. divíziou dislokovaná do priestoru Dukelského a Lupkovského priesmyku.

Už na začiatku 1944 roku sa partizánske hnutie na východnom Slovensku úspešne rozvíjalo. Dôstojník J. Szabó nadviazal kontakty s partizánskymi skupinami, ktoré operovali u nás, ale aj na poľskom území, najmä so skupinami Tadeusza Kościuszku, Jaroslava Dobrovského, Adama Mickiewicza a i. Najušší kontakt udržiaval s partizánskou jednotkou *Alexander Nevský*, ktorá už v apríli 1944 operovala spolu s Armadou ľudovou v blízkosti poľských hraníc a pripravovala sa na prechod cez rieku Západný Bug.

Po urputných bojoch s jednotkami SS „Galizion“ sa partizánska jednotka *Alexander Nevský* presunula na poľskom území do Janovských lesov. V tomto období mala vyše 700 príslušníkov. V priestore Janovských lesov nadviazala spoluprácu s civilným obyvateľstvom a poľskými partizánmi, ktorí pôsobili v Lubjanskej oblasti. Po ťažkých bojoch s nemeckými fašistami sa 21. júna 1944 podarilo sovietskym a poľským partizánom prebiť z nemeckého obkľúčenia a nastúpiť ďalšiu bojovú cestu k hraniciam Slovenska, k Dukle. Jozef Szabó spolu s veliteľom rozvedky partizánskeho zväzku *Alexander Nevský* Stanislavom Wronským pripravil prechod

cez obsadený Dukelský priesmyk. Tento ojedinelý prechod sa uskutočnil v noci z 3. na 4. augusta 1944 pri obci Šarbov — na uvítaní sovietskych hostí sa zúčastnil kapitán Stejskal a na dohodnutej schôdzi s veliteľom partizánskeho zväzku Karasi-ovom-Stepanovom plukovník Markus, major Polk a ďalší dôstojníci štábu, medzi nimi aj Jozef Szabó. Toho čakali už ďalšie náročné úlohy. Po nadviazaní spojenia s partizánskou skupinou *Čapajev*, ktorá pôsobila v Slanských vrchoch, ilegálnym straníckym podzemím a po odzbrojení dvoch divízií slovenského vojska v septembri 1944 sa značná časť vojakov pridala k partizánom, ktorí v septembrových dňoch bojovali na území východného Slovenska a v menších skupinách aj na povstaleckom území. Partizánsky zväzok *Alexander Nevský* začal svoju koordinovanú bojovú činnosť už na východnom Slovensku; trvala do 7. septembra 1944, keď zväzok nastúpil svoju bojovú cestu na územie SNP.

V tomto čase sa stáva J. Szabó členom partizánskej skupiny *Alexander Nevský*, v oddiele Ľudovíta Sýkoru. Ich bojová cesta do srdca SNP — Banskej Bystrice — bola veľmi náročná. Prechádzali Levočskými vrchmi, Kráľovou hoľou až do Banskej Bystrice, odkiaľ pokračovali ďalej do miesta svojho sústredu na Kordiky. Partizánsky zväzok *Alexander Nevský* čakali veľmi tvrdé boje v okolí Handlovej a Prievidzi a 27. septembra 1944 sa oddiely presunuli k Starej Kremničke, Banskej Štiavnici, Žibritovu, Krupine a k osade Švab. Začiatkom októbra 1944 prenikli fašistické jednotky z údolia Hrona do Banskej Štiavnice a 18. októbra podnikli útok s cieľom obsadiť Krupinu. Tu narazili na silný odpor partizánskej jednotky *Alexander Nevský* — významnú veliteľskú úlohu v oddiele Ľ. Sýkoru zohral aj J. Szabó. Na tomto úseku úspešne bojovali aj francúzski partizáni pod vedením kapitána de Lanuriena. Tento niekoľkodňový boj partizánov s fašistickými jednotkami hodnotila aj povstalecká Pravda z 25. októbra 1944 v článku *Kozáci bojujú ako levy*.

V období po prechode povstalcov do hôr sa zväzok *Alexander Nevský* rozdelil do menších skupín. Oddiel, v ktorom pôsobil Jozef Szabó, sa pohyboval v okolí Topoľčian, Zlatých Moraviec a Skycova. Jeho činnosť bola zameraná na prieskum a menšie bojové akcie. 16. novembra 1944 vybratá jednotka 13 mužov na čele s Jozefom Szabóm prechádzala lesom nazývaným Cibajka a zastavila sa v horárni, kde si chcela pravdepodobne oddýchnuť. Zbadali však, že horáreň obkľúčili Nemci. Pochopili, že ide o zradu. Kapitán Jozef Szabó, vidiac túto bezvýchodiskovú situáciu, vybehol ako prvý proti Nemcom a strelbou sa prebil až k vápenke. Boj silnel, straty boli na jednej aj druhej strane. Jozef Szabó bol zasiahnutý do nôh a pravej ruky, no nevzdával sa. Stihol ešte vybrať doklady a zahrabať ich pod brvno vápenky. Boj však trval ďalej, on strácal sily, ale strieľal. Poslednú guľku si však nechal pre seba. Skonal. On — významný veliteľ, skromný človek, komunista a pedagóg.

Vláda ČSSR ocenila hrdinstvo Jozefa Szabóa a udelila mu posmrtné hodnosť majora, vojnový kríž a medailu SNP I. stupňa.

Listy z dukelských zákopov

Všetci traja boli podporučníci a padli v bojoch o Dukelský priesmyk. V radoch hrdinskej 38. armády sa prebýjali cez Karpaty, aby pomohli bratom — Slovákom v ich boji s hitlerovskými okupantmi. Podporučníci a poručíci zomierali vo vojne častejšie ako ostatní. Boli vždy vpredu, viedli svojich vojakov do útoku vždy osobným príkladom.

Všetci traja písali vo vzácnych voľných chvíľach listy domov a dostávali správy od príbuzných. Listy boli na fronte tiež zbraňou. Boli to listy povzbudivé, ktoré im písali matky, ženy a sestry, nehladiac na ťažký život v tyle. Frontoví vojaci takisto povzbudzovali svojich príbuzných, písali listy stručné, ale každé slovo znamenalo veľmi veľa.

O osobitnej náročnosti bojov o Dukelský priesmyk sa už napísalo dosť. Čo však môže hodnovernejšie dotvoriť atmosféru bojov ako listy z dukelských zákopov. Skúpe riadky listov hovoria sami za seba. Sú to pravdivé svedectvá účastníkov prvých a najťažších bojov o oslobodenie Československa.

Podporučník Vladimír Leďajev mal dvadsať rokov. Na front sa vrátil po vyliečení zranenia. Ešte z nemocnice v poľskom mestečku Jaroslaw napísal domov o tom, že je tu veľa ovocných stromov — hrušiek, sliviek a jabĺk. Zaujímal sa o zber zemiakov doma. List písal 11. septembra, práve v čase zberu zemiakov. „*Nebojte sa o mňa, všetko je v poriadku. Inak to u tankistu ani nemôže byť. Blíži sa koniec vojny, preto treba dorážať fricov.*“*

V boji s nepriateľom pokračoval na Dukle. Aj odtiaľ písal matke do Gorkovskej oblasti: „*Dobrý deň, mama. Posielam pozdrav z frontu. Teraz sa nachádzame pri hraniciach Československa v Karpatoch. Pre turistov sú tu pekné miesta. Je čím potešiť sa, ale my na to nemáme čas. Hory a bažiny vyčerpali naše sily, celý čas sa človek hrabe v blate, stroj nezaberá a všetko ešte pod nemeckou palbou. Sám som v poriadku, práca je dosť — cez deň každú chvíľu. Viac informovať už nemám o čom. Všetko ostatné je v poriadku. Čím skôr mi odpovedz.* 7. 10. 1944.“

O dva dni neskôr, 9. októbra, Vladimír Leďajev padol na severozápadnom okraji Vyšnej Pisanej . . . Tento list bol vtedy ešte na poľnej pošte, na pečiatke je dátum odosielania — 14. 10. 1944.

Pred nami je ešte jeden list — trojuholník. Je adresovaný do Arménska. Napísal

ho svojej sestre podporučník Semjon Ovčinnikov. Mal 28 rokov, pochádzal z Om-skej oblasti. Opäť je to krátky list, napísaný ceruzkou tesne pred začiatkom úderu na Dukelský priesmyk.

„*Nachádzam sa v zákopoch v Poľsku. Bol som v ofenzíve od 25. 7. 1944 do 15. 8. 1944. Potom bol oddych. Teraz znovu do útoku . . . Zatiaľ mi guľka prederavila len nohavice, nohy sa nedotkla. Mám hodnosť podporučníka, guľometníka — s maximum. Dostávam 600 rubľov.*“

V ďalšom liste 16. októbra 1944 napísal: „*. . . bojovať treba ešte veľa, nádej ostať nažive je však malá, možno nijaká. Teraz som v horách, nepriateľ je odo mňa 200 metrov, pripravujeme zdrvujúci úder. Pochopiteľne, v horách je bojovať ťažko.*“

Mal, žiaľ, správne tušenie. Padol o osem dní, 22. októbra 1944, dva kilometrov na severozápad od hory Javira pod kótou 749, Karpatské hory“, ako bolo napísané v „pochoronke“, ktorú dostala matka. Je to v „Údolí smrti“ — tak nazvali vojaci údolie medzi Nižnou Pisanou a Kapišovou. Práve tu sa odohrali najurputnejšie a najkrvavejšie boje v priebehu celej Karpatsko-dukelskej operácie.

Okrem listov posielali frontoví vojaci domov aj korešpondenčné lístky. Vľavo bola spravidla kresba, ktorá zobrazovala sovietskych vojakov a text — napríklad na lístku, ktorý poslal V. Leďajev, bol zobrazený vojak s nábojnicami na dlani a pod ním: „*Strelaju tak: što odin patron, to Nemec!*“ (Strielam tak, že každý náboj trať Nemca). Vpravo bolo miesto pre adresu. Celá opačná strana bola určená pre samotný list. Tieto korešpondenčné lístky sa vyrábali z nekvalitného tenkého papiera, a preto teraz po rokoch môžeme ťažko nájsť nejaký lístok v zachovalom stave.

Podporučník Alexej Maročkin, tak ako Leďajev, sa dostal na Duklu z nemocnice.

13. októbra 1944 napísal Alexej Maročkin matke do Pskovskej oblasti o tom, že ho pustili z nemocnice a že sa cíti dobre. Zaujímal sa, čo robia bratia, či chodia do školy. „*Veľmi sa mi cnie za vami a mám o vás obavy*“, tak končí svoj jednoduchý a krátky list.

Počas vojny bolo na pošte veľa trojuholníkových listov. Niet divu. List bol jediným prostriedkom spojenia vojakov s ich blízkymi. Dovolenky boli skôr výnimkou. Z frontu domov prichádzali však nielen listy a „pochoronky“. Niekedy písali aj neznámi ľudia. Jekaterina Maročkinova dostala list podpísaný veliteľom jednotky a jeho zástupcom pre veci politické: „*Velenie vojenskej jednotky poľná pošta 32039 Vám vyjadruje úprimnú sústrasť pri príležitosti straty nami všetkými Vášho milovaného syna, nášho bojového druhá Alexeja Grigorijeviča Maročkina. Bol odchovancom bolševickej strany a celý sa oddal víťazstvu. Nikdy a nikde nepoznal strach. S otvorenou a čistou dušou šiel do boja a víťazil. 12. novembra 1944 pretrhla črepina nepriateľského granátu mladý život Alexeja.*“

„*Posielame Vám jeho rad, chráňte ho ako pamiatku na hrdinské činy odvážneho vojaka. Sľubujeme, že budeme biť nemeckých fašistických netvorov za ich zločiny a dobijeme ich vo vlastnom brlohu.*“

Dodajme iba, že nositeľ Radu Veľkej Vlasteneckej vojny Alexej Maročkin padol počas delostreleckého prepadu na čs.-poľskej hranici z pravej strany cesty Dukla—Vyšný Komárnik.

Ďalší list a ďalší osud. Matrjena Gračovová z Čkalovskej (dnes Orenburskej)

oblasti dostala list od pre ňu neznámeho človeka. Volal sa Nikolaj Makarov. Vlastne, bol to len korešpondenčný lístok: „Pozdrav z Poľska. Napísané 20. 12. 1944. Dobrý deň, drahí a milí. Dostávame listy pre Vášho syna Sašu. Stalo sa to 22. novembra, keď sme plnili svoju úlohu. Obsadili sme jednu obec, ale Nemci podnikli protiútoky a Váš syn ich odrážal (bolo to v Československu, v Karpatoch). Zasiahla ho nemecká guľka a ranila do hlavy, on však neprestal strieľať z maxima, — drahá guľka ho zabila.“

Nositeľ Radu slávy Alexander Gračov padol pri oslobodení obce Nižný Komárnik. Mal iba 19 rokov. Bol však odhodlaný zomrieť za vlasť. Niekoľko dní pred smrťou napísal matke: „Práve sme prišli na československú hranicu, rozpútalo sa tu hotové peklo. Ale neustúpime ani o krok. Vybuchujú granáty, dookola ležia fašisti. Unavení vojaci sa bijú od rána do súmraku. Lejú sa potoky krvi, ale my sa neľákame smrti. Neplač, moja drahá mama, nie som tu sám. Fašistom všetko odplatíme.“

Spolubojovníci sa lúčili s padlými druhmi. A bola to, ako hovoria veteráni, najťažšia a najstrašnejšia chvíľa na fronte. Bojové priateľstvo je priateľstvo najvernejšie. Mnohí navždy zostali v tejto zemi, v týchto horách. Ich živí druhovia museli ísť dopredu, museli znovu bojovať s nepriateľom. Chceme si preto spomenúť na tých, ktorí nedošli a nedožili. Budeme si pamätať ich mená, veď bojovali a zomierali za nás, za našu slobodu.

KAREL KROUPA

V Dukelskom priesmyku s tankom Žižka

S menom slávneho husitského vojvodu Jána Žižku bojoval proti fašizmu rad hrdinov na zahraničnom i domácom fronte. Už v čase občianskej vojny v Španielsku niesla názov Ján Žižka guľometná čata čs. interbrigadistov. V SNP bojovali dve partizánske brigády pod menom slávneho hajtmána, niesla ho aj partizánska brigáda Čechov a Slovákov v Juhoslávii. V Karpatsko-dukelskej operácii sa preslávila posádka tanku Žižka.

Stredný tank T-34 Žižka s kanónom kalibru 76 mm a dvoma guľometmi prevzali v Kiverciach veliteľ Jiří Porazík a vodič Vladimír Palička. Tank bol najskôr len cvičné vozidlo, ktoré nemalo byť poslané do boja; ale situácia na Dukle si to vyžiadala.

Posádka tanku bojovala v Karpatsko-dukelskej operácii v tomto zložení: veliteľ a zároveň strelec Jiří Porazík, vodič Vladimír Palička, radista a guľometčík Jiří Prošek a nabíjač Antonín Ardelán. Po prvýkrát zasiahli v septembri 1944 do boja pri Kobylanoch a na severozápadnom okraji kóty 534, kde s ďalšími tankmi podporovali útok samopalníkov hrdinu Sovietskeho zväzu Antonína Sochora.

„Uviazol som s tankom v mokrine na úpätí svahu,“ spomína Vladimír Palička. „Ženisti prišli na pomoc, zoťali pár stromov, rozrezali ich a brvná kládli pod pásy tankov. Uprostred práce sa objavil na oblohe messerschmidt, nalietaval a strieľal z palubného guľometu. To sme sa vtedy vždy skryli za tank a ako príval strieľal zmlkol, pokračovalo sa. Porazík vymontoval z tanku guľomet a strieľal na lietadlo. Nakoniec sme spolu so ženistami tank z bažiny vyslobodili a šli do boja.“

Sovietske velenie nasadilo značné tankové sily do útoku na mesto Duklu — mali pomôcť z obkľúčenia gardovému zboru generála Baranova. Dobytia Dukly, zverené našim jednotkám, sa zúčastnila aj posádka tanku Žižka. Stroj sa niekoľkokrát otriasal zásahom míny alebo menšieho granátu, ale mohol pokračovať v jazde a v palbe. S bojom o mesto, keď poškodili Nemci tanku len kryt, sú späť dve ďalšie epizódy, na ktoré spomína Vladimír Palička: „V meste po jeho oslobodení, prišiel do nášho tanku veliteľ 1. čs. tankovej brigády Vladimír Janko a nad mapou dával (ja som svietil presnou lampou) Richardovi Tesaříkovi, Lumírovi Pisarskému a ešte jednému veliteľovi, meno už neviem, rozkazy — smer ďalšieho útoku. Po oprave kolesa nám naložili na tank, za vežu, debny a granáty. Pri jazde na nás začal páliť nepriateľský desathlavňový mínomet. A jedna z mín zasiahla náš náklad.“

* Všetky listy sú uložené v Archíve Dukelského múzea vo Svidníku — pozn. aut.

Výbuch granáty rozmetal, zostalo len pár triesok z debien, ale tank sa iba zachvel.“
Posádka tanku Žižka sa podieľala aj na bojoch o Hyrowu horu. Hlavné zásluhy tu z tankistov mali vojaci Richarda Tesaříka.

„Tečko“ s nápisom Žižka na veži sa priblížilo do Zyndranowej. Prieskum ohlásil, že dedina je „naša“, posádke nepridelil ani samopalníkov. A tak tank vošiel do dediny s otvoreným príklopom. Vodič Palička viedol stroj po širokej ceste. Šiel radšej po už vyjazdených miestach, „koľajach“, to keď za tankom Žižka vyšli dva ľahké tanky a samohybné delo. Ich posádky nedbali na vyjazdené „koľaje“ a všetky tri stroje nabehli na mínu.

Pri jazde do stredu Zyndranowej nastal za tankom akýsi pohyb. Najprv ho zaregistroval nabíjač Ardelán a po ňom Porazík. Nemci bežali za tankom s pancierovými pástami. Veliteľ a strelec Jiří Porazík otáčal vežu a pálił do fašistov. Zo stromu za potokom zliezol nepriateľský prieskumník a zrazu zaznel výstrel z „panzerfaustu“. Prvá rana dopadla vedľa tanku, druhá zasiahla koleso a vypálila v ňom dieru.

„Jirko, kde si?“ volal Palička. Z „panzerfaustníka“ zostala len krvavá škvrna. V diaľke je križovatka, vbehol akési dievča v kroji, máva. Palička hovorí: „Jirko, niečo tam bude.“ A hľa: po ceste ide motocykel. Porazík, výborný strelec, zneškodnil nemecký motocykel a prieskumné vozidlo. Vtedy osemnásťročný volynský Čech desiatnik Jiří Porazík zasahoval cieľ vždy prvou ranou. Delo tanku Žižka páliło ešte do stodoly, kde tiež boli ukrytí hitlerovski vojaci.

Po definitívnom obsadení Zyndranowej tankisti zaujali v noci z 30. septembra na 1. októbra 1944 kruhovú obranu v teréne na sever od obce, smerom k československej štátnej hranici. Rádiostanice neboli kvôli utajeniu v prevádzke, do tanku Žižka viedla zo štábu poľná telefónna linka. V kruhovej obrane bol vo veži každého tanku vojak s pripraveným granátom, aby ho použil pri najmenšom podozri-
vom pohybe v okolí.

Tej noci prišiel medzi tankové posádky osvetový dôstojník 1. čs. tankovej brigády poručík Čeněk Hruška, poslanec Národného zhromaždenia. Priniesol so sebou československé štátne vlajky a rozdal ich posádkam. Vlajku mala vztýčiť posádka, ktorá ako prvá vstúpila na územie Československa.

„Dnes budeme mať tú česť,“ hovoril nad ráno 1. októbra Čeněk Hruška, „vstúpiť ako prví na územie vlasti a vztýčiť na hranici čs. štátnu vlajku.“

Vo chvíli, keď hovoril svoj krátky prejav, zahvízdali strely nepriateľského míno-
metu. Osádka tanku Žižka sa spolu s poručíkom Hruškom ukryla pod tank.

Ráno 1. októbra 1944. Tanky, vlastne po predchádzajúcich bojoch ich zvyšky, asi desať, vychádzajú z kruhovej obrany na útok na štátnu hranicu. Radia sa za sebou do kolóny, najskôr musia prekonať potok, už tam musia byť niektoré stroje vyslobodzované z bahna. Za potokom sa tanky zaraďujú do bojového tvaru. Hustá hmla ich momentálne chráni, nepriateľ strieľa iba podľa hluku tankových motorov. V tej hmle si Porazík dáva na chrbát bielu šatku a tak ide pred tankom. Palička podľa toho vedie stroj. Šatka, to bol jeden z dohovorených signálov.

Hmla, ktorá útočiacie tanky dosiaľ chránila, sa dvíha, nad lesom, už československým, je slnko — nepriateľ má tanky brigády ako na dlani. Od hranice na ne zúrivou útočí. Dym z výbuchov zakrýva snečné paprsky. Veliteľ a strelec Jiří Porazík páli, hlaveň dela je rozžhavená, nabíjač Ardelán má stále pripravených v ruke päť nábojov. Vodič Palička priezorom vidí, ako horí susedný tank, osádka ďalšieho vyskakuje, váľaním sa po zemi sa snažia vojaci uhasiť horiace kombinézy.

Tankov ubúda, a čím je ich menej, tým viac nepriateľ strieľa zo všetkých zbraní na tie, ktoré zostávajú. A jedným z nich je tank Žižka, doterajšia paľba akoby sa ho netýkala. Ale nemôže to trvať večne.

„Jirko, nevidím!“ kričí vodič Vladimír Palička; tank dostal zásah do predného panciera a sklá v priezoroch boli zničené. Palička vedie stroj naslepo, pridáva plyn, vpred k hranici!

***

Nepriateľské protitankové kanóny, čo boli vpredu, Porazík zničil, alebo zneškodnil, ale zboku, kde je pancierovanie slabšie, dostáva tank Žižka zásah nepriateľským granátom. A priamo do motora, ktorý zhasína. V celom tanku je tma. Palička siaha na štartér, nič.

Plamene sa šíria odzadu, tank „sedí“ hlboko v zemi. Vodičský príklop aj veliteľská vežička sú zaseknuté, ale osádke sa predsa nakoniec darí „táčko“ opustiť. Nabíjač Ardelán je zranený do nohy, zranený je aj guľometčík — radista Jiří Prošek. Palička, zasiahnutý črepinou do nohy, vlečie na chrbte nabíjača Ardelána. Preč od horiaceho tanku! Čo keby vybuchlo strelivo a veža vyletela do vzduchu! Veliteľ Porazík opúšťa tank ako posledný, vytrháva z plameňov československú štátnu vlajku a ručné granáty a samopal. Tankisti padajú do blízkeho zákopu, granáty vybuchujú okolo nich. Blížia sa nemecké uniformy. „Halt!“ Chcú dostať osádku živú. Ale tá sa nevzdáva, všetci vyskakujú von zo zákopu do blízkych kráterov po výbuchoch, hádžu granáty. Zachraňujú sa. A za chrbtom im horí v plameňoch tank menom Žižka. Jeho osádka sa dostala 1. októbra 1944 k hraniciam najbližšie, ale ani ona ju neprekročila a nevztýčila štátnu vlajku. Táto historická chvíľa nastala až ráno 6. októbra, keď Vladimír Týrek upevnil do plechu telegrafného stĺpa pri ceste v priesmyku na československej pôde prvú vlajočku zhotovenú z poľných novín.

Ženista z Dukelskej ulice

„Pozrite sa, tam býva Vasil Halatin, tak by sme ju mohli nazvať Dukelská,“ povedal pred časom riaditeľ školy, keď sa v Šanove pri Hrušovanoch nad Javišovkou pomenovávali ulice. Návrh bol prijatý, a tak dukelský hrdina, nositeľ troch Čs. vojnových krížov, Radu Červenej hviezdy a mnohých ďalších našich aj sovietskych vyznamenaní, býva na Dukelskej ulici.

Dlho by sa dalo rozprávať o živote lesného robotníka, ktorý v roku 1940 prišiel z vtedajšej Zakarpatskej Ukrajiny, zabranej Maďarmi, do Sovietskeho zväzu. V boji pri Sokolove staval s ďalšími ženistami zákopy, držal obranu na ľavom krídle Jarošovej roty, pri Kyjeve budoval priechody pre tanky, staval most pri Vasilkove a kládol míny pri Buzovke, Žaškove a Ostrožanoch.

Začiatku Karpatsko-dukelskej operácie v spetembri 1944 sa Vasil Halatin zúčastnil pri Krosne ako veliteľ 2. rotы ženijného práporu, prideleného k 1. brigáde. Veliteľom práporu bol nadporučík Lexa, ktorý prišiel, bez vojnových skúseností, cez Irán z Veľkej Británie. Priviezol si päť kufrov, mal v nich „parádu“ uniformu.

„Pán nadporučík, tu nie ste v Londýne, v tomto sa tu radšej neukazujte,“ povedal veliteľovi práporu Vasil Halatin. „To je preda podľa predpisov,“ odpovedal nadporučík, ale obliekol si poľnú uniformu.

„Lexa bol vychovaný v starej buržoáznej armáde, ale správal sa statočne, bol to vlastenec, antifašista,“ hovorí Vasil Halatin.

„A tie jeho kufre? Pamätám sa, ako som mu raz povedal, že tu na fronte, môže o ne ľahko prísť a bude rád, keď mu zostane lyžica a ručník. Raz za mnou prišiel a povedal: Moja williska nabehla na mínu, kufre sú v luft.“

Vasil Halatin potom rozpráva o kóte 534, tej najkrvavejšej. „Tam, pri jej úpäť, sme trikrát za deň premiestňovali štáb — sedem oddelení, sedem bunkrov.“

A jedna malá príhoda pod kótou 534:

„Šiel som v noci za chlapcami. Počujem kroky niekoho, kto šiel oproti mne, tlmené slová sú české. V tom do mňa jedna z protiúdcích postáv vrazila. — Čo si slepý? hovorím. — Nehnevajte sa, veď je tma ako vo vreci, — odpovedala tmná silueta. Bol to generál Svoboda. Stretával som ho všade, vo dne — v noci, hovoril som si: spí vôbec niekedy?“

Zyndranowa, posledná poľská dedina pred štátnou hranicou s Československom — Halatinovi ženisti tam kopali bunker pre L. Svobodu. Narazili pri tom na silný

prúd vody. „Čo teraz? Bunker tu zostane, odvodníme ho,“ povedal veliteľ rotы Halatin. Urobili v bunkri drevenú podlahu, pod ňou ale tiekla voda. Generál prišiel a poznamenal niečo o vode: „Taký bunker som ešte nemal — s kúpeľňou.“

Prišiel slávny deň, 6. október 1944. To bol Vasil Halatin už nadporučík — návrh na povýšenie mal už dávnejšie, ale „páni“ na MNO v Londýne ho škrtli, nemá vraj predpísané vzdelanie. Povýšený bol až pod Hyrowou horou, to už L. Svoboda nepozeral na príkazy z Londýna.

6. októbra 1944 dostal Halatin rozkaz, aby v Barwinku vyčistil od mín terén pre húfnice. Všetky míny boli prepojené drôtom. Spolu s dvoma poddôstojníkmi Halatin drôty prestrihovali, každú mínu tak „osamostatnili“ a potom postupne zneškodnili. Odpaľovať míny hromadne náložami nechceli, aby nezničili domy poľských obyvateľov.

Pretože bol 6. októbra v Barwinku, neprežil Vasil Halatin tie nádherné chvíle slávnostného prechodu cez československú štátnu hranicu. Keď toho dňa zahynul pri výbuchu protitankovej míny veliteľ 1. brigády generál Vedral-Sázavský, poslali Halatina a Baláža, aby odstránili ďalšie prípadné míny na ceste. Odstránili ich, Halatin osobne odpaľoval nálož. Gejzíry kameňov a krátery potom ženisti zarovnávali hlinou a drevom, aby mohli po ceste prechádzať ďalšie vozidlá.

Nasledujúci deň, 7. október 1944, bol pre Vasila Halatina tragický . . . „Stalo sa to večer, medzi 19. a 20. hodinou, v oblúku Vyšný a Nižný Komárnik, keď sme šli posilniť pechotu,“ spomína. „Mína, výbuch — oči ma pália, vari som oslepol? Sanitár mi telefónnym káblom stiahol pravú nohu — topánka je plná krvi, pravá noha roztrieštená, ľavá takisto. V pláštenke ma odniesli na štáb. Potom ma odviezli na poľskú stranu do poľnej ošetrovne. Operácie, potom nemocnica v Rzeszowe, odtiaľ sanitným vlakom dvanásť dní a dvanásť nocí až do Tbilisi. Tam som ležal jedenásť mesiacov. Ľavú nohu mi zachránili, pravú nie.“

V daždi, v mraze a na snehu, v paľbe, koľkokrát bez jedla, nás na Dukle meter za metrom, hnala do boja túžba po domove, cítili sme, že sa k nemu každým krokom približujeme. Bojové úlohy musíme splniť čo najpochvejšie, len tak sa dostaneme čoskoro domov. Bojom. Nečakať, že prideme k hotovému, že Sovietska armáda bude bojovať namiesto nás, ako si to mnohí na Západe ale aj v našej londýnskej vláde predstavovali. Mysleli si, že po oslobodení sa bude u nás vládnuť po starom — ako v predvojnovnej kapitalistickej republike. Tak to nie, hovoril som si ako vojak aj ako komunista; členom KSČ som sa stal v štyridsiatom štvrtom v Novochopersku.“

Šiel som s frontovým ženistom obcou Šanov pri Hrušovanoch nad Javišovkou. Ukazoval mi novú samoobsluhu, kanalizáciu, nové domy . . . O obnove pohraničnej dediny pri československo-rakúskych hraniciach sa zaslúžil vo funkcii predsedu a potom tajomníka MNV aj Vasil Halatin. Bojoval aj za socializáciu dediny, pracoval aj ako pokladník pri železnici a veliteľ závodnej stráže na štátnom majetku.

Dlhé roky bol Vasil Halatin predsedom základnej organizácie Českého zväzu protifašistických bojovníkov, teraz je členom jeho výboru ako aj okresného v Znojme. V odborárskych funkciách sa zaslúžil o vybudovanie siene bojových tra-

dícií — materiály im dodali hlavne z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Sú tu dokumenty, fotografie i predmety z bojov partizánskej brigády Jána Žižku v Juhoslávii — rad jej bývalých príslušníkov žije v obci a okolí. Návštevníci vidia aj snímky z Buzuluky, Sokolova, Kyjeva, z karpatských hrebeňov, z prekročenia hraníc v Dukelskom priesmyku.

Ženíjny veliteľ Vasil Halatin prežíva aj v súčasnosti dukelské boje — pri besedách so žiakmi, vojakmi či pohraničníkmi. Odborári z obce robia aj zájazdy na Duklu a na miesta bojov Slovenského národného povstania. Často s nimi ide aj mládež, aby poznala miesta, ktoré stáli toľko obetí v boji proti fašizmu za slobodu našej vlasti.

IVAN MINDOŠ

Bojovali na Ďalekom východe

V tomto roku si pokrokové ľudstvo pripomína koniec druhej svetovej vojny nielen na európskom kontinente, ale v celosvetovom meradle. Sovietska armáda podľa spojeneckej dohody v Postupime porazila Kvantunskú japonskú armádu a japonský cisár Hirohita bol nútený podpísať 2. septembra 1945 definitívnu kapituláciu.

Kvantunská japonská armáda bola jedna z najsilnejších armád v zoskupení japonských vojsk na ázijskom kontinente. Bola početná, dobre technicky vybavená, vojensky a ideologicky pripravená na útok na sovietsky Ďaleký východ. Jej porážkou stratilo Japonsko dôležitú vojenskú prevahu a možnosť pokračovať v dlhoročnej vojne.

Na tejto porážke sa podieľal aj náš rodák z obce Regetovka v Bardejovskom okrese, Fedor Kuruc.

Pochádza z maloroľníckej rodiny. Jeho otec odišiel v čase buržoáznej Československej republiky za prácou do USA ako stovky chlapov z toho kúta našej vlasti, aby mohol uživiť rodinu.

Počas druhej svetovej vojny Fedor ako chlapec pomáhal na jeseň 1944 partizánom a po oslobodení obce 1945 sa dobrovoľne prihlásil do Sovietskej armády — 13. apríla. Spolu s ním sa dobrovoľne z obce na front hlásili aj jeho kamaráti J. Šurkala, M. Turok, A. Kuruc, J. Tapšák a J. Leva. V Bardejove sa na komandantúre zapisuje do 126. pluku, ktorý na poľskom území v Krakove uskutočnil základný výcvik, zameraný na ovládanie všetkých druhov ručných palných zbraní sovietskej i inej výroby. Fedor Kuruc bol pripravený ako samopalník prieskumu. Zúčastnil sa aktívne boja pri oslobodení Ratiboru, Opavy a ďalších moravských a českých miest a obcí. Po boku sovietskych bojových druhov získal skúsenosti, stal sa naozajstným sovietskym „soldatom“. Vzorne si plnil svoje vojenské a frontové bojové povinnosti.

Blížil sa koniec druhej svetovej vojny, ale fašistické jednotky sa nevzdávali ľahko. Pri Čáslave padlo v bojoch s fašistami aj niekoľko jeho bojových sovietskych druhov. Aj dvaja jeho krajanovia padli. On ostal nažive a pomáhal tým, ktorí boli ranení.

9. máj 1945 — kapitulácia fašistického Nemecka. Konca druhej svetovej vojny

sa dočkal Fedor Kuruc bez zranenia pri Prahe. Boje však neutíchli ani po 9. máji. Bolo treba likvidovať ešte zvyšky Schürnerovej armády.

Po definitívnom ukončení druhej svetovej vojny na európskom kontinente pokračoval Fedor Kuruc v presune sovietskych vojsk z Československa na územie ZSSR. Cez Tarnopol — Kyjev — Moskvu na Ďaleký východ do Vladivostoku. Tu boli sovietske vojská nalodené a pripravené do boja proti Japonsku. 9. augusta 1945 Sovietsky zväz vypovedal Japonsku vojnu. Na lodi z Vladivostoku sa F. Kuruc spolu s bojovými druhmi plavil až do Provedenia a na Kurilské ostrovy. Tu bol v 72. sovietskej brigáde už precvičený na inú vojenskú odbornosť, na protitankového strelca, ovládajúceho sovietsku zbraň — protitankovú pušku konštruktéra Simonova. Po prvýkrát ju vyskúšal proti japonským tankom na Sachaline. Boje boli veľmi ťažké.

„Nikdy nezabudnem na bojové akcie sovietskych jednotiek pri zálive Kurilských ostrovov a na to, ako sa Japonci neskôr začali masovo vzdávať do zajatia. Bolo to úžasné. Mali sme radosť, že sa už konečne skončí tá strašná vojna a zavládne svetový mier,“ po rokoch spomína F. Kuruc.

Sovietske jednotky, v ktorých slúžil Fedor Kuruc, bojovali nielen v auguste, ale ešte aj začiatkom septembra 1945 na Kurilských ostrovoch a na Sachaline. Tu ich zastihla krutá zima. Plavebné cesty boli zamrznuté, bolo nevyhnutné vyčkať až do jari 1946, keď celý vojenský konvoj mohol odplávať k sovietskemu pobrežiu. F. Kurucovi ostali v pamäti ťažké frontové dni, boje s nemeckými fašistami a japonskými jednotkami Kvantunskej armády. Po návrate na sovietske územie poznal, koľko zla napáchali fašisti na ľudských životoch i na národnom hospodárstve. Na vlastné oči videl vypálené mestá a dediny, zničené fabriky, železničné trate.

Dnes, keď sa pozerá na udalosti uplynulých rokov, obdivuje grandióznosť činov sovietskeho ľudu, chrabrosť jeho ozbrojených síl v rokoch veľkej vlasteneckej vojny. Len čo dohrmeli posledné delá v Nemecku a zvestovali definitívnu porážku fašizmu v Európe, sovietske vojská sa vydali na nové ťaženie s cieľom uchrániť spravodlivú vec oslobodzovania národov Ázie od japonských utláčateľov a zabrániť kviprelievaniu na Ďalekom východe. ZSSR získal za krátky čas nad armádou militaristického Japonska rozhodujúcu prevahu v počte vojsk aj bojovej technike, ktorá prispela k víťaznému zavŕšeniu poslednej bitky druhej svetovej vojny.

Fedor Kuruc nikdy nezabudne na svojich veliteľov Sovietskej armády, veliteľa práporu majora Skľankina a politického zástupcu majora Antonoviča, ktorí ho naučili dívať sa na triedne rozdelený svet, svet vykorisťovateľov a slobodne žijúcich ľudí.

V 72. sovietskej brigáde boli okrem Rusov aj Poliaci, s ktorými dodnes udržiava úzky kontakt a po rokoch si dopisujú a navštevujú.

Za bojové zásluhy bol vyznamenaný viacerými sovietskymi vyznamenaniami „Za pobeđu nad Germanijou“ a „Za pobeđu nad Japonijou“ a ďalšími radmi a medailami.

Domov sa vrátil až po vojne v auguste 1947. Aktívne sa zapojil do budovateľského úsilia pri výstavbe novej republiky.

Dnes, aj keď už je na dôchodku, často sa stretáva na školách s našou mládežou, ktorej rozpráva o hrdinskej Sovietskej armáde, našej osloboditeľke, ale aj o svojich frontových zážitkoch na sovietsko-nemeckom a japonskom fronte.

Dcéra našla hrob svojho otca

Začiatkom júla 1941 sa dobrovoľne prihlásil do radov Sovietskej armády aj Pavel Semionovič Antoncev. V tomto období sa začínajú v Moskve organizovať protivzdušné obranné jednotky. P. S. Antoncev sa medzi prvými prihlásil biť nepriateľa svojej vlasti, brániť hlavné mesto ZSSR Moskvu. Dovtedy pracoval ako politický pracovník na moskovskej Kalininskej železničnej stanici.

Pri obrane Moskvy sa so svojou rotou preslávil aj P. S. Antoncev. Pod jeho velením vtrhla jednotka do obývaného obvodu Beľského okresu moskovskej oblasti. Fašisti tu zapálili domy a obydlia. Všetko dookola horelo, iba jeden dom nie, — ako sa vojaci presvedčili, bol obložený slamou, dvere a okná boli obité doskami a z vnútra bolo počuť výkriky a stonanie. Fašisti nahnali dnu 40 občanov a pripravovali sa dom podpáliť. Rota Antonceva ich zachránila od istej smrti, fašistov likvidovala pri úteku. O tejto úspešnej bojovej akcii písali aj frontové noviny 155. streleckej divízie z 26. marca 1943. P. S. Antoncev povedal: „Videli sme izbu a v nej štyridsať prestrašených ľudí, ktorí čakali na smrť. V pamäti mi zvučali príkazy fašistického velenia, ktoré sme získali od zajatcov, keď Hitler 3. januára 1942 svojím príkazom zaväzoval každého vojaka Wehrmachtu, aby každá usadlosť bola zlikvidovaná, spálená alebo podmínovaná.“

V nerovnom ťažkom boji Antoncev spolu s guľometčikom Narbijevom, vojakmi Varšenidzem a Semanovom sa ako prví prebili do osady, kde zlikvidovali obrannú fašistickú skupinu. Rota nadporučika Antonceva zachránila pred zničením závod a jeho zariadenie.

V augustových dňoch pod Moskvou zachránil so svojou jednotkou životy deťom v materskej škôlke, keď na budovu spadla bomba.

Za tieto bojové zásluhy bol Antoncev vyznamenaný Radom Červenej hviezdy.

Po víťazstve sovietskych vojsk v Stalingrade a na Kurtskom oblúku preberá Červená armáda iniciatívu na všetkých úsekoch sovietsko-nemeckého frontu, ženie fašistických okupantov k západným hraniciam ZSSR, ku Karpatom.

V septembri 1944 bojuje 659. strelecký pluk 155. streleckej divízie, v ktorom bola začlenená aj rota Antonceva, na Dukle. P. S. Antoncev už bol povýšený do hodnosti kapitána a viedol prieskumnú rotu, ktorá sa prebýjala hlboko do tylu nepriateľa. Antoncev mal u svojich podriadených veľkú autoritu, všetci ho mali radi, bol odvážny, smelý, všetci oceňovali jeho vysoké morálne vlastnosti, veľkú humánnosť a zásadovosť. Vedel podporiť svojich bojovníkov v najťažších chvíľach,

vedel ich povzbudiť do víťazného boja proti okupantom. Proti fašistom bojoval nielen v svojej vlasti, ale aj na území Poľska a Československa.

Za bojové úspechy v Karpatoch a Dukelskom priesmyku a za prieskumnú činnosť, ako aj za „získaných“ zajatcov bol vyznamenaný medailou Za odvahu.

V ťažkých bojoch na Dukle, 14. októbra 1944, veliteľ roty automatčikov 659. streleckého pluku kapitán Pavel Semionovič Antoncev padol hrdinskou smrťou. O jeho úmrtí dostala správu manželka a deti. Najstaršia dcéra Alevtina Pavlovna, ktorá mala tri roky, keď otec odchádzal na front, začala hľadať svedkov smrti i hrob svojho otca. Nebolo to ľahké. Ako učiteľka jednej z moskovských škôl, začala písať listy. Prvý do redakcie Krasnaja zvezda, či sa neozve niekto z otcových spolubojovníkov. Osobne zašla do Ústredného archívu ozbrojených síl Sovietskeho zväzu do Podolska. Podľa čísel vyznamenaní sa dozvedela, v ktorom pluku a divízii jej otec slúžil. Dozvedela sa aj mená spolubojovníkov, ktorým takisto napísala listy, aby jej povedali niečo bližšie o otcovej bojovej činnosti, aj o smrti.

Z listov, ktoré Alevtina Pavlovna v októbri 1985 doniesla do Dukelského múzea vo Svidníku, keď prišla po rokoch hľadať hrob svojho otca, vyberáme:

Z listu Baryšnikova: „Drahá dcérka, Tvoj list ma veľmi potešil. S Tvojím otcom som prešiel frontovými cestami, bojoval hrdinsky do posledného dychu. Chráň jeho pamiatku.“

Z listu G. Lejbu:

„Veľa nás naučil Váš otec, bez vedomosti a návykov, akým môžeš byť vojakom? S takým človekom si mohol ísť do ohňa i do vody!

S Vaším otcom som prežil na fronte takmer rok. V Karpatoch sme ho stratili, dcérka, padol na mýnovom poli po výbuchu míny.“

Z listu V. Rebjakina:

„Tvoj list ma veľmi potešil, dcéra moja. Zatvorím oči a vidím svojho bojového veliteľa. Bol prísny, smelý a pritom ľudský. Bol naším otcom. Nikdy nezabudnem, ako sa „hodil“ do plameňov horiaceho domu, aby zachránil deti. Uniforma na ňom horela, ale deti zachránil. Som hrdý na tvojho otca, dcéra moja.“

Z listu K. Grebeňuka:

„Bol som pridelený do 155. streleckej divízie a vrote ma prijímal Tvoj otec. Učil nás ako treba bojovať, ako biť nepriateľa . . . V Karpatoch sme šli dopredu krok za krokom. A tu zrazu vpredú — výbuch. Tvojho otca sme ťažko raneného v celte doniesli na ošetrovňu. Nikdy nemôžeme zabudnúť na bojových priateľov.“

Z listu F. Atamaňuka:

„S Vaším otcom som prešiel nemálo frontových ciest. Videl som ho v rôznych situáciách. Bol to dobrý veliteľ, mal rád svojich vojakov. Každý z nás, kto ho poznal, napíše Vám len tie najlepšie a najteplejšie slová. Váš otec zomrel na svitaní. Išli sme horským chodníčkom, ja som bol v prieskumnej hliadke. Na priesmyku sa ma veliteľ prišiel opýtať, aká je bojová situácia. Vysvetlil som mu ju. Kráčali sme spolu a tu zrazu — výbuch. Stúpili sme na mínu. Naše lôžka v poľnej vojenskej nemocnici boli takisto spolu, pri sebe. V ten deň som ostal bez nohy. On odmietol amputáciu, veril, že sa ešte vráti na front, chcel dôjsť do Berlína. Dostal však silnú otravu krvi. Ťažko mi je písať, dcérka tieto riadky . . . Žiaľ, nedožil sa dňa víťazstva nad fašistickým Nemeckom.“

V Krasnogorodke žije žena P. S. Antonceva Anna Spiridonovna a ich deti, Alevtina Pavlovna a syn Stanislav Pavlovič.

Dcéra Alevtina mnoho rokov hľadala hrob svojho otca. Našla ho v Československu, vo Svidníku pod historickou Duklou, kde v štyroch spoločných hrobách odpočívajú večný sen 9000 padlých sovietskych hrdinov v boji za našu slobodu. Kyticou kvetov vyjadrila vďaka aj všetkých našich občanov za slobodu, ktorú im pred vyše štyridsiatimi priniesli spoločne československí a sovietski vojaci.

II. část

ERVÍN PAULIAK

**Prínos Komunistickej strany Slovenska
a Slovenskej národnej rady
k rastu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR
v košickom období ich činnosti**

Dôsledné poznanie činnosti Komunistickej strany Slovenska a Slovenskej národnej rady po všetkých stránkach, teda aj v oblasti pokračujúceho národnooslobodzovacieho zápasu alebo širšie — vo vzťahu k ešte prebiehajúcej druhej svetovej vojne — je nevyhnutné a nesmierne významné. Za uplynulých štyridsať-dva rokov urobila naša historiografia nepochybne veľký kus pozitívnej práce a jej poznanie je pomerne hlboké. To však neznamená, že je úplné a ukončené. Práve zo stupňa vedeckého poznania jednoznačne vyplýva, že ho treba ďalej prehĺbovať, dopracúvať sa k širšej, ale zároveň konkrétnejšej a precizujúcej analýze historických faktov, ktoré boli pre spoločenský pobyt určujúce a v značnom meradle determinovali aj povojnový vývin.

Všeobecne je známe, že čím bližší bol koniec vojny, tým naliehavejšie sa vynárali programové otázky povojnového usporiadania a to nielen v meradle európskom či svetovom, ale aj vnútri jednotlivých štátov, ktoré v záverečnom období vojny obnovovali svoju národnú samostatnosť, štátnu celistvosť a suverenitu. Aj oslobodzovaná Československá republika sa ocitla pred takýmito otázkami.

Všeobecne je známe, že tento historický fakt bol výsledkom internacionálneho zápasu proti fašizmu s rozhodujúcim vkladom Sovietskeho zväzu, vrátane internacionálnej oslobodzovacej misie sovietskych ozbrojených síl a revolučnej vlny, ktorá sa prudko vzdula v záverečnom období vojny a ktorou kulminoval dlhoročný protifašistický zápas národov, vrátane národnooslobodzovacieho protifašistického zápasu československého ľudu.

V predmetnom období, o ktorom chceme rozprávať, však ešte stále bola vojna a o víťazstvo nad fašizmom sa neúprosne bojovalo. Pritom bolo jasné, že o výsledku vojny sa naďalej rozhoduje na sovietsko-nemeckom fronte, že tento front ostal naďalej určujúcim.

Napriek úzkemu, parciálnemu problému nášho príspevku treba poukázať aj na širší vzťah komunistickej strany k vojne. Práve tento vzťah determinoval obsah jej vojenskej politiky ako súčasť politiky všeobecnej a podčiarkujeme, že súčasť významnej.

Bezprostredne po rozhovoroch členov zahraničného byra KSČ s prezidentom Benešom v decembri 1943 v Moskve nasledoval list K. Gottwalda československým komunistickým pracovníkom v Londýne. Obsah listu znamenal jednak hodnotenie

a sumarizáciu výsledkov rozhovorov, ale zároveň vytyčoval aj líniu a postup strany v danej etape vojny i krátko po oslobodení republiky. Vzťah k vojne bol jednoznačný. Podčiarkovalo sa najmä, že „*národy Československa majú životný záujem na skorom skončení vojny a že Československo ako štát, ktorý je v stave vojny s Nemeckom, je politicky, zmluvne i morálne zaviazané brať plnú účasť na spoločnom vojenskom úsilí*“.¹ Išlo o to, aby sa táto zásada nielen deklaratívne uznávala, ale zároveň v praxi národnooslobodzovacieho protifašistického zápasu uskutočňovala. V liste sa zdôrazňovalo, že sa v podstate dohodlo: „*1. Aby vláda považovala za svoju prednú štátnu úlohu viesť a organizovať na území republiky aktívny boj proti okupantom všetkými prostriedkami* . . .“²

Línia strany zároveň jednoznačne predpokladala, že sa vojnové úsilie nášho ľudu, jeho vklad do porážky fašizmu bude v období oslobodzovania republiky zvyšovať. Túto skutočnosť K. Gottwald opätovne podčiarkol v máji 1944, keď popri inom písal, že v období oslobodzovania „*bude hlavnou úlohou vlády, Národného frontu a všetkého nášho ľudu doma, aby bolo čo najviac stupňované naše vlastné vojnové úsilie, aby boli nasadené všetky ľudské sily a materiálne prostriedky na ďalšie vedenie vojny až do úplného oslobodenia republiky a konečnej porážky nepriateľa. Na rozdiel od doterajšieho stavu budú za základňu a východisko takejto mobilizácie síl slúžiť postupne oslobodzované územia*“.³

Vzťah strany k vojne bol teda kardinálnou otázkou jej vojenskej politiky a zároveň podstatným programovým predsavzatím. Riešenie tejto otázky zodpovedalo reálnemu stavu, vyhranenému antifašizmu i cieľom národnej a demokratickej revolúcie, ktorá sa mala rozvíjať v podmienkach vrcholiaceho národnooslobodzovacieho zápasu. Zatiaľ, čo protifašistický boj v tyle nepriateľa, na ešte okupovanom území republiky sa mal naďalej rozvíjať, nadobúdať na intenzite i kvalite, na postupne oslobodzovanom území malo ísť o úplne novú kvalitu. Pravda, kým sa začala táto nová kvalita stávať realitou, vypuklo Slovenské národné povstanie a v hlbokom tyle sovietsko-nemeckého frontu sa na dva mesiace vytvorilo dočasné oslobodené územie.⁴

Komunistická strana sa stala po prvý raz vo svojich dejinách stranou vládnuťou. Konkrétne rozloženie triednych síl a z neho vyplývajúca politická prax korigovala a spresnila niektoré programové predpoklady, najmä však ich uskutočňovanie revolučnými orgánmi moci. Máme na mysli predovšetkým Slovenskú národnú radu, ktorá vystúpila ako nový, jedinečný a nezastupiteľný fenomén a s ktorou sa pôvodne v nami sledovaných predmetných otázkach vojenskej politiky strany osobitne nerátalo. Po ústupe povstalcov do hôr, strate dočasne oslobodeného povstaleckého územia a prechode SNP na novú kvalitu — partizánsku vojnu — oslobodzované a natrvalo oslobodené územia boli výhradne výsledkom víťazného postupu Sovietskej armády. Nami sledovaná problematika vojenskej politiky strany sa kon-

¹ *Cesta ke Květu*, I—1. Praha 1965, dok. č. 3, s. 60.

² Tamtiež.

³ G o t t w a l d, D.: *Spisy*, zv. XI. Praha 1955, s. 326.

⁴ Vojenská politika strany v prvom období Slovenského národného povstania, teda na dočasne oslobodenom povstaleckom území, nie je predmetom našej štúdie. Týmto otázkam nevenujeme pozornosť.

centrovala na toto postupne oslobodzované a nepretržite rozširované územie, s trvalou obnovou suverenity československej štátnosti, de facto i de iure.⁵

Presadzovanie a uplatňovanie vojenskej politiky strany v období oslobodzovania Slovenska, resp. Československa Sovietskou armádou malo, pravdaže, svoju kontinuitu s celým obdobím druhej svetovej vojny, teda s celým obdobím národnooslobodzovacieho protifašistického zápasu československého ľudu. Okrem už spomínanej stránky novej kvality spočívajúcej v tom, že sa táto politika uskutočňovala na trvale oslobodzovanom území, bola tu aj druhá stránka novej kvality. Tá spočívala v príchode Sovietskej armády, armády nového typu, armády — osloboditeľky. Internacionálna oslobodzovacia misia Sovietskej armády a jej prítomnosť na našom území blahodárne vyplýva na rozmach národnej a demokratickej revolúcie.⁶ Predovšetkým objektívne stelesňovala podporu progresívnych revolučných síl na čele s robotníckou triedou a jej predvojom — komunistickou stranou. Je nepochybné, že z toho vyplývala aj priaznivá situácia na uskutočňovanie vojenskej politiky strany.⁷ To plne platí aj pre činnosť KSS a SNR.

Celé obdobie oslobodzovania predstavuje z hľadiska obsahu vojenskej politiky strany jeden celok, jednu etapu napriek tomu, že jej obsahová stránka má svoj vnútorný vývin. Z hľadiska intenzity a kvality plnenia obsahových cieľov vojenskej politiky rozlišujeme v tomto celku štyri obdobie, ktoré majú svoju vnútornú charakteristiku. Periodizáciu delíme takto:

Prvé obdobie ohraničujeme od začiatku oslobodzovania Československa Sovietskou armádou do začiatku februára 1945. Vnútorne sa toto obdobie dá ešte členiť na dva časové úseky:

- a) od začiatku oslobodzovania do asi polovice decembra 1944;
- b) od polovice decembra 1944 do začiatku februára 1945.

Druhé obdobie trvalo od začiatku februára 1945 do košickej konferencie KSS na prelome februára a marca 1945.

Tretie obdobie zahŕňa časový úsek od košickej konferencie KSS do príchodu členov zahraničného byra KSČ v Moskve do Košíc a utvorenia Prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov v Košiciach a vyhlásenia Košického vládneho programu.

Štvrté obdobie ohraničujeme od konštituovania sa ústredných orgánov v Košiciach do završenia oslobodenia Československa Sovietskou armádou a vyvrcholenia národnooslobodzovacieho protifašistického zápasu československého ľudu.

Základnou vývinovou tendenciou jednotlivých období a v kontinuite v celom

⁵ Sovietska armáda spravovala iba nerozsiahle prifrontové pásma a jej orgány veľkoryso a často aj tam umožňovali a podporovali činnosť SNR a národných výborov. Prirodzene, aj v otázkach vojenskej politiky, najmä v uskutočňovaní nábora alebo mobilizácie mužov do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

⁶ Tieto otázky nie sú predmetom našej štúdie, preto ich nerozvádzame.

Pozri; P a u l i a k, E.: *Sovietska armáda a československá antifašistická národná a demokratická revolúcia*. In: Zborník múzea Slovenského národného povstania č. 4, Martin 1979, s. 109—129.

⁷ Príslušné orgány Sovietskej armády mali úprimný záujem na tom, aby 1. čs. armádny zbor v ZSSR rástol kvantitatívne i kvalitatívne. Vojenská rada 4. ukrajinského frontu vytvárala na to potrebné podmienky, vyplývajúce z dohôd a zmlúv.

období bolo zvyšovanie intenzity a kvality realizácie programových cieľov vojenskej politiky strany. Pritom však nastalo aj ďalšie precizovanie programu, hoci sa podstata nemenila. Pokúsime sa teraz o konkrétnejšiu analýzu tohto historického faktu.

V prvom podobdobí a v rámci neho v časovom úseku „a“, sa začalo oslobodzovanie najseverovýchodnejších a východných čípoľ Slovenska. Počínajúc 21. septembrom — oslobodením obce Kalinov — ako prvej čs. obce a prvou polovicou októbra, vrátane vstupu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na pôdu vlasti v Dukelskom priesmyku — 6. októbra 1944 — sa začali vytvárať prvé podmienky uplatňovania vojenskej politiky strany na oslobodenom území. Bolo prirodzené, že intenzita a kvalita cieľov vojenskej politiky bola priamo úmerná rozširujúcej sa rozlohe oslobodeného územia, nie však výhradne. Ak túto otázku chápeme primárne — čo je nepochybne správne — tak sekundárne treba vidieť, že podstatný vplyv mala aj organizačná štruktúra strany a orgánov ľudovej moci, vrátane ich akčnej schopnosti.

Od začiatku oslobodzovania Slovenska až do polovice decembra 1944, teda v časovom úseku, ktorý sme označili písmenom „a“ prvého podobdobia, praktické realizovanie vojenskej politiky strany na oslobodenom území spočívalo — a to v podstate výhradne — na orgánoch 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a na národných výboroch. Líniu strany oficiálne zabezpečovalo zborové oddelenie osvetu na čele s J. Procházkom a neoficiálne neverejná zborová stranícka organizácia. V podstate však tieto dva orgány zabezpečovali jedinou líniu v dialektickej jednote. Vychádzalo sa zo známych straníckych dokumentov, ktoré sme už uvádzali a z osobných inštrukcií K. Gottwalda. „Klement Gottwald“ — píše J. Procházka — navštívil v prvej polovici júla zbor v predhorí Karpát a 10. júla roku 1944 mal v Sadagure veľmi dôležitý rozhovor s vedením straníckej organizácie. „8 Podľa tohto svedectva K. Gottwald „objasnil celkovú situáciu a vyložil stanovisko strany k základným otázkam nášho hnutia vo vtedajšom čase. Tým dal jasne najavo, že zbor neplní len obmedzené úlohy vojenské, ale že jeho úlohou je v súvislosti so zmenami situácie plniť pružne a tvorivým spôsobom nové dôležité politické úlohy celonárodného významu“.⁹

Možno je toto tvrdenie trochu nadsadené a azda aj nesprávne v tom, že slovenské národné orgány a ich poslanie opäť absentujú. Pre daný čas to však určite nebolo najpodstatnejšie. Aj bez hlbšej analýzy musíme prísť k záveru, že sa orgány zboru, predovšetkým jeho veliteľ generál L. Svoboda a pracovníci všetkých stupňov osvetu, na svoje úlohy na oslobodenom území adekvátne pripravovali. Už v polovici októbra 1944 vydal veliteľ zboru vyhlášku, či skôr výzvu na získavanie dobrovoľníkov do jednotiek zboru. Dňa 10. októbra vyšiel zborový osvetový rozkaz č. 4, ktorý bol smernicou pre činnosť osvetu vo vzťahu k úlohám na oslobodenom území a aktivizovalo sa v ňom, že vyjdú Smernice pre národné výbory o plnení

⁸ Procházka, J.: *K boji moskovského vedení KSČ a straníckej organizácie o politický charakter čs. vojenských jednotiek v SSR*. In: *K některým otázkám národně osvobozenického boje československého lidu za druhé světové války*. Praha 1961, s. 170.

⁹ Tamtiež.

úloh, ktoré vydá veliteľ zboru. Avizované smernice vyšli koncom októbra. Hovorilo sa v nich: „1. Jedinými orgánmi, príslušnými pre všetku vojenskú správu v oslobodených obciach a okresoch, sú demokraticky zvolené Národné výbory . . . Národný výbor všemožne spolupôsobí a pomáha pri mobilizácii do československej armády . . . vyhlási všetkému obyvateľstvu mobilizačné vyhlášky a zabezpečí ich presné a včasné uskutočnenie. Odošle všetky mobilizované osoby do miesta príslušného alebo najbližšieho československého vojenského veliteľa, povereného prevádzaním mobilizácie . . .“¹⁰

Uvádzali sa aj ďalšie vojenské a branno-bezpečnostné úlohy národných výborov a nebolo ich málo.¹¹ Prirodzene, kvalita ich plnenia závisela od schopností národných výborov, najmä však od ľudí, ktorí stáli na ich čele.

Zdalo by sa, že územná štruktúra strany ostávala bokom. Je to však naozaj iba zdanie. Tak ako sa tvorili národné výbory, tak sa v istom predstihu obnovovala a vychádzala z ilegality aj územná štruktúra strany. Prvoradou úlohou komunistov bolo práve zakladanie národných výborov v legálnych podmienkach a ich vedenie v duchu úloh politiky strany. V prvých týždňoch oslobodzovania však na oslobodenom území nejstvoval centrálny územný stranícky orgán, ktorý by celú štruktúru viedel a riadil. Nie div, že príslušníci osvetu jednotiek zboru — komunisti — zohrali nemalú úlohu aj pri rozbiehaní práce straníckych organizácií a orgánov v miestach a okresoch.

Charakteristikou prvého časového podobdobia teda bolo, že iniciatíva nového prílevu mužov do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR vychádzala prevažne od jeho orgánov. Oslobodené územie bolo nevelké a navyše podstatná časť iniciatívy zboru sa upriamila na Zakarpatskú Ukrajinu¹², ktorá bola administratívnou súčasťou predmníchovskej ČSR a jej územie oslobodzovali výhradne jednotky Sovietskej armády. Napokon treba pripomenúť, že až do konca októbra existovalo dočasne oslobodené povstalecké územie, ktorého obrana musela byť v primárnej pozornosti KSS a SNR. Až postupne sa ich pozornosť prenášala na územie trvalo oslobodené Sovietskou armádou.

V polovici decembra 1944 sa postupne začali pozitívne prejavovať nové podmienky, ktoré si vyžadovali aj nové metódy a obsah práce. Najpodstatnejšie bolo, že jednotky 4. ukrajinského frontu oslobodili Východoslovenskou operáciou niekoľko významných miest. Boli to najmä Humenné, Michalovce a Trebišov. Oslobodené územie sa zväčšilo. V Michalovciach sa v polovici decembra konštituoval Oblastný výbor Komunistickej strany Slovenska, ktorý sa usiloval usmerňovať prácu okresných výborov strany v dovtedy oslobodených okresoch východného Slovenska. Vydal aj niekoľko čísiel „Pravdy“, ktorá sa rozširovala na oslobodenom území. Napriek tomu, že sa nám nezachovalo príliš mnoho dokumentov, môžeme

¹⁰ *Cesta ke Květnu, I—2*. Praha 1965, dok. č. 141, s. 461.

¹¹ Íšlo najmä o otázky správy v regióne svojho pôsobenia, ale aj o bezpečnosť občanov a všestrannú pomoc oslobodzovacím sovietskym alebo československým vojskám. (Pozri tamtiež).

¹² Problematika vojenskej politiky strany na Zakarpatskej Ukrajine nie je predmetom našej štúdie. Navyše slovenská politická proveniencia — KSS a SNR — na toto územie svojím vplyvom nezasahovali.

vysloviť záver, že tento stranický orgán podstatne vplýval na zvyšovanie akcie-schopnosti stranických organizácií v miestach a okresoch a preto zrejme oprávnené začiatok jeho činnosti označujeme písmenom „b“ v rámci prvého podobdobia. V oblasti vojenskej politiky v jeho činnosti dominovali najmä vzťah k Sovietskej armáde a získavanie dobrovoľníkov do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Svoje tvrdenie opierame nielen o obsah činnosti tohto orgánu, ale aj o fakt, že žiadny iný orgán nemohol adekvátne nahradiť územný orgán strany, ani mocenský ľudový orgán.

Zvýšená intenzita práce strany sa odrazila v koncepcnej práci národných výborov, predovšetkým v okresoch. Napriek tomu, že národné výbory museli riešiť mnoho otázok rozvíjajúcej sa revolúcie i otázok života občanov, ktoré nezniešli odklad, ani otázky vojenskej politiky nezostávali bokom. Z mnohých faktov vyberieme aspoň jeden.

Často užívanou formou tvorby programov národných výborov, prevažne v deklaratívnej podobe, boli konferencie národných výborov. Azda ani v jednom z týchto programov vojenská politika neabsentovala. V jednom z dokumentov okresnej konferencie národných výborov v Medzilaborciach, ktorá sa konala 10. dec. 1944, sa konštatovalo, že „*ľud nášho okresu . . . vynaloží všetky svoje sily, aby pomocou Červernej armády a mobilizáciou pre československú armádu prispel k urýchleniu porážky fašistického Nemecka a k priblíženiu dňa úplného oslobodenia celej našej republiky*“.¹³ Toto predsavzatie vyslovila okresná konferencia NV v telegrame Slovenskej národnej rade, ku ktorej sa obracala ako „*k predstaviteľke slovenského národa*“¹⁴, dávajúc jej zároveň na vedomie, že „*dnešným dňom sa ujal demokraticky zvolený dočasný Okresný národný výbor v Medzilaborciach správy okresu*“.¹⁵

Prirodzene, v duchu týchto predsavzatí a programových postulátov sa robili aj konkrétne opatrenia organizačno-politického charakteru. Vo vyhláske dočasného ONV v Medzilaborciach, ktorá nasledovala krátko po konferencii, sa napríklad vyzývalo: „*2. Dobrovoľne vstupujte do radov 1. československého armádneho zboru v ZSSR . . . 3. Pomáhajte Červej armáde, našej osloboditeľke!*“¹⁶

Výsledkom činnosti národných výborov, stranických organizácií a príslušníkov 1. čs. armádneho zboru vo všetkých oslobodených okresoch v prvom podobdobí oboch časových úsekov bolo, že sa do zboru podarilo získať najmenej 2000 dobrovoľníkov.¹⁷ Podstatný prílev sa zaznamenal po 12. decembri 1944. V tento deň sa totiž na veliteľstve 4. ukrajinského frontu uskutočnila osobitná porada k problémom čs. zboru. Veliteľ frontu gen. I. J. Petrov vyslovil súhlas s tým, aby „*dôstojníci*

¹³ *Cesta ke Květnu I—2*. Praha 1965, dok. č. 148, s. 473.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ VHA — ZSSR, mise, VOÚ, č. j. 64. taj., príl. č. 8. Hlásenie generála Svobodu generálovi Mechlisovi.

Do zboru dobrovoľne prichádzali aj čs. občania, bývalí príslušníci partizánskych jednotiek, ktoré prišli na oslobodené územie. Domnievame sa, že v citovanom hlásení veliteľa zboru títo neboli zahrnutí.

zboru organizovali nábor dobrovoľníkov v prífrontovom pásme, v okresoch Medzilaborce, Snina, Humenné, Michalovce a Trebišov“.¹⁸

V decembri 1944 prišla do oslobodeného Trebišova časť delegácie predsedníctva SNR, ktorá bola utvorená uznesením SNR ešte v Banskej Bystrici.¹⁹ Napriek tomu, že o jej činnosti v Trebišove hlboké poznanie doposiaľ absentuje, môžeme bez nadsázky povedať, že jej prítomnosť pôsobila pozitívne. Musela takou byť už sama o seba. Prinajmenšom totiž predstavovala perspektívu, že do zásadných otázok čoskoro vstúpi vrcholný vládny a zákonodarný orgán, majúci aj revolučnú skúsenosť, aj potrebnú autoritu.

Oslobodené územie na Slovensku dosiahlo koncom roku 1944 okolo 8000 km².²⁰ Činnosť organizácií a orgánov Komunistickej strany Slovenska a národných výborov sa začala rozbiehať ihneď a, ako sme videli, otázkam plnenia úloh vojenskej politiky strany sa venovala náležitá pozornosť. Vcelku môžeme uzavrieť, že zodpovedala daným podmienkam a že ťažko bolo možné dosiahnuť viac. Za najväčšie pozitívum považujeme to, že sa získavali prvé skúsenosti, ktoré sa náležite mohli zúročiť neskôr.

V januári 1945 sa na sovietsko-nemeckom fronte postupne rozhorievala jarná ofenzíva Sovietskej armády. Najmä na poľskom bojisku, teda na severnom strategickom smere, sa odohrali významné udalosti. Ani československý úsek sovietsko-nemeckého frontu, pomocný karpatsko-pražský strategický smer neostal bokom. Už v prvej polovici januára sa postupne rozvinula Západokarpatská operácia vojsk 4. a časti síl 2. ukrajinského frontu. Do operácie sa prirodzene zapojil aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR, ktorý už plne obnovil svoju bojovú hodnotu. Oslobodzovacie boje Sovietskej armády a po jej boku bojujúcich rumunských a československých jednotiek priniesli podstatné rozšírenie oslobodeného územia Slovenska. Vojská 4. ukrajinského frontu postúpili do konca januára do údolia Váhu pred Liptovský Mikuláš a vojská 2. ukrajinského frontu do údolia Hrona až po Brezno. Táto nová situácia vytvárala nové podmienky aj na uplatňovanie vojenskej politiky strany.

Januárové oslobodzovacie boje zavŕšili oslobodenie východného Slovenska, vzaté administratívne — celého dnešného Východoslovenského kraja. To bolo veľmi významné aj z hľadiska nami sledovanej problematiky. V tomto periodizač-

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ Plénum Slovenskej národnej rady prijalo 23. októbra 1944 „Nariadenie Slovenskej národnej rady o dočasnej plnej moci predsedníctva a členov predsedníctva Slovenskej národnej rady“. V § 1 sa hovorilo:

„*Právomoc Slovenskej národnej rady, stanovená v § 1 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Sb. n. SNR a právomoc ústredných úradov zriadených podľa nariadení Slovenskej národnej rady č. 3 a 8/1944 Sb. n. SNR sa dočasne prenáša na Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.*“ (*Cesta ke Květnu I—I*. Praha 1965, dok. č. 89, s. 288). Tento zákonný akt SNR bol politicky správny, zabezpečoval — okrem iného — kontinuitu činnosti jej orgánov a bol neobyčajne významný aj z hľadiska predmetu našej štúdie.

²⁰ Do toho zaratúvame aj časti okresov južného Slovenska až po Levice, ktoré oslobodzovali vojská 2. ukrajinského frontu. Nami sledovaná činnosť slovenskej proveniencie sa však v týchto okresoch začínala rozvíjať o niečo neskôr.

nom období sa na oslobodenom území už naplno prejavila činnosť nového fenoména — Slovenskej národnej rady — ale aj centrálného orgánu KSS — jej ústredného výboru. Oba orgány sa konštituovali v Košiciach. Bez prietahov a veľmi pohotovo začali rozvíjať politicko-organizátorskú, propagandistickú a SNR aj vykonnú vládu a zákonodarnú činnosť.

Už 4. februára 1945 vyšiel v Košiciach Manifest Slovenskej národnej rady, ktorý mal programový, ale zároveň aj mobilizačný charakter. V dokumente sa popri inom hovorilo: „Bojovali sme proti nemeckému nacizmu v ilegálite. Bojovali sme proti nemu naším národným povstaním. Bojujú proti nemu naši najlepší v slovenských horách. Budeme proti nemu bojovať všetkými prostriedkami i my, ktorých Červená armáda oslobodila.

Bojaschopní chlapi! Vstupujte do československej armády, ktorej zbor pochoduje s hrdinskou Červenou armádou po Slovensku.

Dôstojníci československej a bývalej slovenskej armády, partizánski velitelia! Hláste sa dobrovoľne už dnes do Zboru československej armády. Postavte sa po bok svojich statočných bratov v nej a po bok slovenských partizánov, bojujúcich za chrbtom zákerného nepriateľa.“²¹

Iba o jediný deň neskôr — 5. februára 1945 — bol ďalší významný čin. Tretie zasadanie predsedníctva delegácie SNR pre oslobodené územie totiž konštatovalo, že pri riešení „vojenských otázok bolo rozhodnuté predložiť zboru povereníkov alebo plénu SNR návrh, ktorý vypracoval generál Píka na základe rozhovorov o vojenských otázkach v Moskve . . .²² Tento návrh by sa potom poslal generálovi Svobodovi so žiadosťou, aby podľa týchto zásad postupoval pri organizovaní armády slovenských brancov“.²³

Osobitne významné bolo, že sa SNR už v tomto dokumente zaoberala aj politickou spoľahlivosťou dôstojníkov slovenskej národnosti. Hoci sa SNR k problému viac ráz vrátila, už na zasadaní sa dohodlo, že „bude pri Zbore zriadená preverovacia komisia dôstojníkov slovenskej armády, ktorí majú byť prevzatí do čs. armády . . . Konečné rozhodnutie o prevzatí slov. dôstojníkov do čs. armády prináleží však Slovenskej národnej rade.“²⁴

Napokon nemôžeme obísť stanovisko tohto orgánu, ktoré malo priam ďalekosiahly politický význam. V uznesení sa doslova hovorilo: „Čo sa týka «veliteľstva

²¹ *Cesta ke Květnu, I-2.* Praha 1965, dok. č. 156, s. 487.

²² Delegácia SNR v zložení L. Novomeský, J. Ursíny a plk. J. Vesel, ktorá bola vyslaná z B. Bystrice do Londýna, sa vracala na Slovensko cez Moskvu. V decembri 1944 viedla delegácia rozhovory, na ktorých sa zúčastnili K. Gottwald a V. Kopecký za zahraničné byro KSČ v Moskve, F. Němec a J. Valo za vládu delegáciu, vyslanec Zd. Fierlinger a náčelník čs. vojenskej misie generál H. Píka. Dňa 1. 1. 1945 bol schválený dokument, ktorý generál Píka zaslal hlavnému veliteľovi a ministrovi čs. vlády v Londýne. Podstatou dokumentu bolo, že sa v rámci jednotnej čs. armády mali vytvárať slovenské národné jednotky. Opatrenie sledovalo predovšetkým podnietenie morálno-politického stimulu slovenského živilu v mobilizácii do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Tieto zásady sa v podstate uskutočnili vo výstavbe 4. samostatnej brigády, ktorá sa vo februári 1945 začala formovať v Levoči. Keďže tieto otázky nie sú pre našu štúdiu podstatné, nevenujeme im ďalšiu pozornosť.

²³ ŠÚA SSR, f. P SNR — košické obdobie. Zápisnica z 3. zasadania delegácie SNR pre oslobodené územie z 5. 2. 1945.

²⁴ Tamtiež.

oslobodeného územia»²⁵ pri Úrade vládneho delegáta, predsedníctvo rozhodlo sa požiadať vládneho delegáta, ministra Nemca, o rozpustenie «VOÚ», nakoľko podľa zmluvy²⁶ má byť pri jeho úrade len vojenská misia a nijaké «veliteľstvo oslobodeného územia». Súčasne SNR požiada o to, aby personál pre vojenskú misiu nepotrebný bol ihneď odvelený k Zboru československej armády.“²⁷

Slovenská národná rada týmto uznesením, ktoré svojou ďalšou činnosťou doviedla do dôsledkov, torpédovala protifidové, kontrarevolučné úsilie benešovskej odbojovej buržoázie. Vytvorenie a činnosť VOÚ, vrátane pokusov o vybudovanie tzv. tylovej armády mimo rámec 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, sledovali naplnenie mocenských ambícií benešovskej odbojovej buržoázie. Nekompromisné stanovisko SNR jednoznačne korešpondovalo s obsahom vojenskej politiky KSČ a protifidové zábery benešovskej odbojovej buržoázie vskutku zmarilo. A práve vzhľadom na to, malo aj ďalekosiahly význam pre napredovanie našej národnej a demokratickej revolúcie.

Dňa 6. februára 1945, po dohovore s veliteľom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a so súhlasom Vojenskej rady 4. ukrajinského frontu vyhlásila Slovenská národná rada mobilizáciu do československej armády. Mobilizácia sa vzťahovala na dvadsať slovenských okresov vtedajšej územnej organizácie, a to na Spišskú Novú Ves, Starú Lubovňu, Bardejov, Kežmarok, Poprad, Sninu, Levoču, Sabinov, Prešov, Humenné, Vranov nad Topľou, Giraltovce, Trebišov, Sobrance, Košice, Michalovce, Dobšínú, Kapušany, Sečovce a Gelnicu. Mobilizácia obsiahla ročníky dôstojníkov a rotmajstrov z povolania do 50 rokov, dôstojníkov a rotmajstrov v zálohe do 45 rokov, vojakov a poddôstojníkov do 35 rokov.²⁸ Vidno, že mobilizácia bola čiastočná. Všestranné zabezpečenie mobilizácie uložilo predsedníctvo SNR národným výborom.

Azda jedinou chybou, ktorá neskôr pôsobila negatívne a bolo ju treba naprávať, bola široká škála výnimiek, ktoré mobilizačná vyhláška pripúšťala. Hovorilo sa v nej totiž doslova toto: „Osobám, nastúpením ktorých do činnnej vojenskej služby bol by vážne ohrozený chod bezpečnostnej služby, verejných alebo dopravných a iných, obecnému blahu slúžiacich podnikov, ako aj živiteľov rodín, vydáva vyčkávacie osvedčenie predseda Miestneho národného výboru.“²⁹

Škála výnimiek bola teda naozaj dosť široká a niektoré národné výbory ju chápali benevolentne. A aj vzhľadom na to sa tento nedostatok neskôr naprával.

²⁵ Veliteľstvo oslobodeného územia bolo zriadené rozkazom prezidenta Beneša 12. 6. 1944 a na jeho čelo bol postavený generál A. Hasal — Nižborský. (VHA — f. MNO—Londýn, I. odbor; Západ I/1/6/2.)

²⁶ Ide o čs. — sovietsku dohodu o správne oslobodeného územia republiky a o vzťahoch medzi československými orgánmi a orgánmi sovietskymi po vstupe Sovietskej armády na územie Československej republiky, ktorú podpísali v Londýne 8. mája 1944. V 4. článku tejto dohody sa ustanovilo: „Na zaisťovanie styku medzi sovietskym (spojeneckým) vrchným veliteľom a československým vládnym delegátom bude u sovietskeho (spojeneckého) veliteľa ustanovená československá vojenská misia. (Cesta ke Květnu, I-1. Praha 1965, dok. č. 20, s. 126).

²⁷ ŠÚA SSR, f. P SNR — košické obdobie. Zápisnica z 3. zasadania delegácie SNR pre oslobodené územie z 5. 2. 1945.

²⁸ VHA—ZSSR, IV/27/1/2. Mobilizačná vyhláška zo 6. 2. 1945.

²⁹ Tamtiež.

Slovenská národná rada chcela účinne prispieť k mobilizácii i vlastnými orgánmi. Jej predsedníctvo dňom 10. februára 1945 obnovilo činnosť Povereníctva SNR pre veci vojenské.³⁰ Za povereníka vymenovali plukovníka dr. M. Ferjenčíka, ktorý túto funkciu vykonával už v Banskej Bystrici, na dočasne oslobodenom povstaleckom území. Za zástupcov povereníka určili majora dr. A. Rašlu (KSS) a dr. V. Sláviku, ktorého neskôr vystriedal major M. Polák (DS).³¹

Povereníctvo SNR pre veci vojenské ešte v deň otvorenia svojej činnosti predložilo Predsedníctvu SNR návrh nariadenia na obnovenie posádkových veliteľstiev alebo posádkových správ na oslobodenom území. V nariadení sa zdôrazňovalo, že „ . . . pôsobnosť posádkových veliteľstiev, respektíve posádkových správ záleží: . . . zabezpečiť a spravovať majetok bývalej československej vojenskej správy, zabezpečiť a udržiavať stály styk so sovietskym veliteľom mesta, s národnými výbormi a s miestnymi úradmi, zriadenými Slovenskou národnou radou . . . spolupracovať pri vykonávaní mobilizácie“. ³² Vzhľadom na to, že konkrétnu mobilizáciu výhradne uskutočňoval náhradný pluk 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, správne sa podčiarkovala spolupráca novoformovaných, regionálnych vojenských orgánov s orgánmi zboru. Tým sa mala vylúčiť nežiadúca dvojkolajnosť. V ďalšom období sa posádkové veliteľstvá poväčšine snažili mobilizáciu dôsledne zabezpečiť ihneď po začatí svojej činnosti.

Utváranie nových vojenských orgánov a ich preferovanie Slovenskou národnou radou sa pozitívne prejavilo aj v tom, že sa znižoval význam pôsobenia generála Hasala a ľudí, ktorí ho obklopovali. Tým sa zároveň znižoval vplyv benešovskej odbojovej buržoázie na vojenskú politiku alebo inak povedané — vplyv na vojenské stránky našej národnej a demokratickej revolúcie. Povereníctvo SNR pre veci vojenské si osobovalo právo zúčastňovať sa aj na rokovaníach s príslušnými orgánmi Sovietskej armády, pokiaľ išo o otázky mobilizácie a podobne.³³ Tento postup zvyšoval vplyv KSS, ktorá vychádzala bezvýhradne z intencií politiky KSC a svojou konkrétnou činnosťou presadzovala jej uskutočňovanie.

Slovenská národná rada sa usilovala zabezpečovať uskutočňovanie mobilizácie dôsledne. Nekompromisný postoj k jej plneniu zaujímali v orgánoch SNR i v národných výboroch predovšetkým komunisti. Pomoc frontovým jednotkám Sovietskej armády³⁴ a zabezpečenie mobilizácie do československej armády boli prvoradou úlohou. Napríklad, aj v smerniciach pre činnosť novoutvoreného Okresného národného výboru pre Lučenský okres, s predbežným sídlom v Lovinobani, sa pre činnosť orgánu určovali „*tieto hlavné zásady: 1. všemožná podpora a pomoc Červej armáde; 2. zvýšenie aktivity slovenského národa v boji proti nacistom*“.³⁵ Po-

³⁰ SNR sa týmto aktom vrátila k povstaleckej tradícii. Už totiž v prvom zbere povereníkov (1. 9. — 5. 9. 1944) bol tento rezort zriadený, ale neobsadený. V druhom zbere povereníkov (5. 9. — 23. 10. 1944) na čelo rezortu určili pplk. dr. M. Ferjenčíka. (*Cesta ke Květnu I-2*. Praha 1965, s. 722).

³¹ Tamtiež, s. 723.

³² ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie, č. 2/45 dôv.

³³ Pozri: R a š l a , A.: *Slovenská brigáda*. In: Nové slovo č. 2/1970, s. 8.

³⁴ Problematika pomoci oslobodzovacím jednotkám Sovietskej armády a po jej boku bojujúcich rumunských vojsk tvorila druhú stránku vojenskej politiky strany. Tieto otázky v našej štúdii neriešime.

³⁵ ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie, č. j. 15/45.

dobne Slovenská národná rada riadila a usmerňovala činnosť všetkých národných výborov na oslobodenom území Slovenska.

Mnohé národné výbory vyvíjali nevednú iniciatívu pre zabezpečenie mobilizácie po všetkých stránkach. Napriek tomu, že prostriedky boli veľmi skromné, hospodárstvo rozvrátené a vojnou spustošené, hľadali národné výbory možnosti pomôcť rodinám vojakov. „*Oddelenie sociálnej starostlivosti*“ — písalo sa o činnosti ONV v Michalovciach — „*stará sa o rodiny dobrovoľne narukovaných do čs. armády. Rodičom dobrovoľníkov sa vyplatila podpora a to: slobodným 500 Kčs, ženatým bezdetným 600 Kčs . . .*“ Ďalej sa vymenúvali rôzne opatrenia, ktoré sledovali materiálnu pomoc rodinám vojakov. Už vo februári 1945 vyvíjali podobnú činnosť národné výbory na východnom Slovensku všeobecne a postupne aj na južnom a strednom Slovensku.

Prirodzene, v uskutočňovaní mobilizácie sa vyskytoval celý rad problémov. Vynárali sa subjektívne i objektívne ťažkosti a prekážky, ktoré bolo nevyhnutné prekonávať a hľadať riešenia, aby mobilizácia nadobudla žiadúce tempo.

Nepochybné je, že právomoc národných výborov, vyplývajúca z mobilizačnej vyhlášky SNR, bola v nejednom prípade nad ich sily. Inak povedané, nad objektívnu mieru zodpovednosti, ktorú mohli uniesť. A práve preto bolo požadovaných výnimiek neraz veľa.³⁶ Čas však postupne dozrieval na to, aby sa tieto subjektívne nedostatky darilo naprávať. Rozhodujúcu úlohu mohli zohrať jedine komunisti. Strana si túto skutočnosť uvedomovala.

Na priebeh mobilizácie vplývalo nemálo negatívnych faktorov, ktoré mali objektívny charakter. Boli súčasťou vojnového a revolučného času a ich odstránenie nebolo možné zo dňa na deň. Absolútne rozvrátená doprava — rozbité železnice a nedostatok automobilov — spôsobovala, že mobilizovaní branci mohli použiť iba vlastné nohy alebo volské či konské potahy, ak sa príslušný národný výbor o ne postaral. Povereníctvo SNR pre veci vojenské a týchto problémoch vedelo, a preto v druhej polovici februára 1945 nástojčivo žiadalo mobilizovanie pracovných síl a dopravných prostriedkov na opravu železničnej trate Košice — Poprad. Ani táto úloha však nebola jednoduchá.³⁷ Nevyhnutnosť čo najrýchlejšej opravy železnice zdôvodňovali aj pokračujúcou mobilizáciou. Zdôrazňovalo sa najmä, že je „*1. kolízia mobilizácie pre československú armádu a mobilizácie pracovných síl najmä u železničných zamestnancov. Cesta k prezentácii do Popradu³⁸ a späť (v prípade, že dotyčný dostane vyčkávacie osvedčenie) trvá z Margecian 6—8 dní*“.³⁹

³⁶ V tomto zmysle však rezolútne odmietame názor niektorých starších publikácií, kde sa nedostatky v mobilizácii prezentujú takmer ako jej úmyselné marenie. Takéto hodnotenia sú podľa nášho názoru poznamenané subjektivismom a nezodpovedajú historickej pravde.

³⁷ V polovici marca, teda o niečo neskôr vo vzťahu k času, o ktorom hovoríme, iba na železničnom úseku Poprad — Legiňa — Michalany sústredili mobilizáciu pracovných síl 1300 ľudí. Výsledok sa na rokovaní P SNR hodnotil kriticky. Predsedníctvo hľadalo možnosti a postupy, aby sa počet ľudí nasadených na práce podstatne zvýšil.

(ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie. Zápisnica zo schôdze P SNR z 13. 3. 1945.).

³⁸ V Poprade bol v danom čase dislokovaný náhradný pluk 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, u ktorého sa vykonávala lekárska prehliadka, prezentácia a zadelenie mobilizovaných vojakov.

³⁹ ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie, šk. I. List povereníctva SNR pre veci vojenské P SNR zo 17. 2. 1945.

S týmito, ale aj s mnohými ďalšími problémami sa koncom februára 1945 pomaly naplňalo druhé obdobie v duchu našej periodizácie. Bolo charakteristické neúnavnou a cieľavedomou prácou národných výborov na oslobodenom území a prirodzene aktívnou činnosťou Slovenskej národnej rady a jej orgánov v Košiciach. Skutočnou vedúcou politickou silou, iniciátorom a dušou všetkých opatrení boli komunisti. Iba Komunistická strana Slovenska, hoci najkrutejšie postihnutá fašistickými represáliami, mala pevnú organizačnú štruktúru a autoritu u nás pracujúcich, čo jej faktické, vedúce postavenie znásobovalo. „Komunistická strana“ — napísal G. Husák — „bola fakticky jedinou politicky organizovanou silou na oslobodenom území; jej členovia a funkcionári boli svojou iniciatívou, cieľavedomosťou, ale i počtom hybnou silou . . . v celom obnovovanom verejnom živote.“⁴⁰

Dňa 20. februára 1945 pricestoval do Košíc Gustáv Husák. Prišiel z Moskvy, kde sa zdržoval od konca januára, a mal viacero rozhovorov s Klementom Gottwaldom. Do Košíc teda pricestoval vyzbrojený názormi a pokynmi zahraničného byra KSČ v Moskve, ktoré bolo treba „prevteliť“ so línie Komunistickej strany Slovenska. Prirodzene, aj z hľadiska vnútornej situácie, sa na oslobodenom území Slovenska, vrátane nami sledovanej problematiky, vynárala nevyhnutnosť nových opatrení, jednotný postup. G. Husák pri vymenúvaní nedostatkov uviedol, že sa vyskytovali aj „v pomoci frontu a rozširovaní našej účasti na oslobodzovaní republiky i nespokojnosť sovietskych miest . . .“⁴¹ Strana sa usilovala tieto problémy riešiť. Azda najpodstatnejšie však bolo, že „vedenie Komunistickej strany Slovenska“ — píše ďalej G. Husák — „ . . . nevydalo jednotný dokument o svojej politike a najbližších cieľoch, stranícka tlač sa do niektorých okresov nedostávala, alebo len oneskorene. Ukázalo sa nevyhnutným orientovať správne a jednotne celú stranu na oslobodenom území, dať jej jednotnú líniu vo všetkých zásadných otázkach, upevniť jednotné vedenie strany a jej líniu vnieť do každej základnej organizácie, medzi všetkých členov. Preto sa vedenie Komunistickej strany Slovenska na porade 21. februára rozhodlo zvolať do Košíc pracovnú konferenciu strany“ . . .⁴²

Pracovná konferencia KSS sa uskutočnila podľa rozhodnutia vedenia strany v dňoch 28. 2. — 1. 3. 1945 v Košiciach. Hoci konferencia riešila mnoho naliehavých otázok, od ktorých závisel ďalší rozvoj národnej a demokratickej revolúcie na oslobodenom území, nemohla obísť a ani neobišla otázky boja proti fašizmu, vrátane zvyšovania vkladu nášho ľudu do vlastného oslobodenia.

Môžeme bez nadsadzovania povedať, že KSS považovala mobilizovanie ľudu do aktívneho boja za vyhnanie fašistických okupantov, za svoju najsvätejšiu povinnosť. Slovenskí komunisti na svojej konferencii zvažovali tento boj v mnohých súvislostiach, ale konkrétne a adresne.

V hlavnom referáte, ktorý predniesol G. Husák, sa zdôrazňovalo: „Mobilizovanie a vypätie všetkých materiálnych i morálnych síl nášho národa na oslobodenie

⁴⁰ H u s á k, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1974, s. 618.

⁴¹ Tamtiež.

⁴² Tamtiež.

celého Slovenska a celej ČSR je prvotnou úlohou všetkých demokratických zložiek na Slovensku, a teda i prvotnou povinnosťou našej strany.“⁴³

Prirodzene, konferencia KSS riešila všetky závažné otázky rozvoja národnej a demokratickej revolúcie, vytyčovala líniu postupu strany. Základným dokumentom sa stal Ohlas Komunistickej strany Slovenska k členom KSS a k celej slovenskej verejnosti, ktorý konferencia schválila 1. marca 1945. Už v úvodnej časti ohlasu, nazvanej *Za oslobodenie celého Slovenska a celého Československa*, sa podčiarkovalo: „Dnes hlavnou našou úlohou je: sústredenie všetkých demokratických a národne uvedomelých síl slovenských na boj za víťazné ukončenie vojny po boku Červenej armády a na výstavbu šťastného a demokratického života v oslobodenej vlasti.“⁴⁴

Konferencia neobišla ani morálno-politickú problematiku, predovšetkým jej nezastupiteľnosť ako faktora urýchlenej mobilizácie Slovákov do novej československej armády, ktorú stelesňoval bojujúci zbor.⁴⁵

Po konferencii, alebo už súbežne s ňou sa začali uskutočňovať mnohé opatrenia, ktoré mali priniesť konkrétne a pozitívne výsledky. Hoci vládny delegát minister F. Němec už 10. februára v depeši do Londýna konštatoval, že „na čs. území sú tiež jednotky 2. ukrajinského frontu, s ktorými nemáme spojenie“,⁴⁶ rokovanie na štábe 2. ukrajinského frontu bolo až kedysi na prelome februára a marca.⁴⁷ Na rokovaní sa riešili mnohé otázky, prirodzene, aj mobilizácia. Vojenská rada frontu a osobne veliteľ frontu maršal Sovietskeho zväzu Radion Jakovlevič Malinovskij, sa k požiadavke SNR postavili veľmi kladne. S mobilizáciou do jednotiek čs. zboru vyslovili bezvýhradný súhlas a to aj v takých okresoch vtedajšej územnej administratívy, ktorých územie ešte patrilo do protifrontového pásma a bolo teda spravované orgánmi Sovietskej armády. Vďaka tomu sa začiatkom marca 1945 mohla rozšíriť na ďalších osem okresov, a to Brezno nad Hronom (dnes Brezno), Revúca, Rožňava, Nová Baňa, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota a Modrý Kameň.

Na spomínanom rokovaní sa posudzovali aj ďalšie naliehavé otázky doby. Išlo napríklad o stálu delegáciu SNR pri štábe frontu, či o styčného dôstojníka, o pomoc Sovietskej armády pri odmiňovaní polí, aby sa mohli začať jarné práce, o zásobovanie obyvateľstva, o možných formách pomoci obyvateľstva Sovietskej armáde a pod.

Predsedníctvo SNR vzalo výsledky rokovania na vedomie 17. marca 1945.

⁴³ V a r t í k o v á, M.: *Komunistická strana Slovenska*. Dokumenty z konferencií a plén 1944—1948. Bratislava 1971, dok. č. 23, s. 80.

⁴⁴ Tamtiež, dok. čs. 26, s. 106.

⁴⁵ V ohlase, v časti nazvanej — *Za slobodné Slovensko v slobodnom Československu* — sa v bode 5 hovorilo: „V záujme úspešného vedenia vojny po boku Červenej armády a v záujme dôsledného uskutočnenia zásady rovnoprávnosti oboch našich národov považujeme za účelné a potrebné, aby v rámci jednotnej československej armády, predchnutej jednotným protifašistickým duchom a podliehajúcou jednotnému veleniu, sa zo slovenských vojakov a dôstojníkov tvorili slovenské vojenské jednotky zo slovenskými dôstojníkmi na čele a so slovenskou veliacou rečou . . .“ (Tamtiež s. 110).

Išlo o opatrenia, ktoré sme už v inej súvislosti spomínali, a ktoré mali mať dočasný charakter.

⁴⁶ *Cesta ke Květnu I-2*. Praha 1965, dok. č. 161, s. 497.

⁴⁷ Rokovania sa zúčastnil minister F. Němec a za SNR mjr. A. Rašla a dr. M. Murzin.

V zápisnici sa konšatovalo, že „Predsedníctvo SNR s uspokojením berie na vedomie správu o rokovaní . . . Vzhľadom na nadviazanie styku so štábom 2. ukrajinského frontu bude potrebné vymenovať zo strany SNR styčného dôstojníka. Vhodnú osobu vyberie delegácia predsedníctva, ktorá odchádza k veliteľovi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR“.⁴⁸

Významný posun programových riešení mobilizácie Slovákov do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nastal 21. marca 1945. V ten deň sa na veliteľstve 4. ukrajinského frontu uskutočnila ďalšia významná porada. Za československú stranu sa porady zúčastnili vládny delegát minister F. Němec, generál Boček v zastúpení veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a major. dr. A. Rašla za SNR. Na porade sa dohodlo, že počínajúc 27. marcom 1945 vyhlási Predsedníctvo SNR novú mobilizáciu a to vo všetkých dvadsiatich siedmich okresoch Slovenska. Mobilizácia sa mala vzťahovať na mužov narodených v rokoch 1910—1926, teda na sedemnášť odvodných ročníkov. Mobilizácia mala byť úplná, takmer bez výnimiek. Nastúpiť mali aj takí branci, ktorí nevykonali vojenskú službu v bývalej československej alebo v bývalej slovenskej armáde. Napokon sa predpokladalo, že novomobilizovaný počet mužov dosiahne okolo 12 000.⁴⁹

Slovenská národná rada vyhlásila mobilizáciu v uvedených intenciách a začala uskutočňovať konkrétne opatrenia na zabezpečenie, na dosiahnutie predpokladaných výsledkov. Iniciátorom a skutočnou vedúcou silou bola Komunistická strana Slovenska.

V celom procese považujeme za podstatné najmä nasledujúce skutočnosti. Predsedníctvo SNR sa zamýšľalo nad celým radom opatrení ešte skôr, ako sa uskutočnila spomínaná porada na veliteľstve 4. ukrajinského frontu. Návrhy boli pripravené, ale zatiaľ neschválené. Znamenalo to však, že SNR alebo československá strana vôbec, išla na poradu pripravená.

Na novej, svojou podstatou takmer všeobecnej mobilizácii, sa Predsedníctvo SNR oficiálne uznieslo 23. marca 1945. Zároveň sa schválilo predsavzatie, že sa o úspešné vykonanie mobilizácie rozvinie široká celonárodná kampaň. Na pretras prišli aj nedostatky staršieho či novšieho rázu v jednotlivých okresoch. Spomínala sa aj skutočnosť, že sa vyskytli prípady, keď branci ukrajinskej národnosti odmietli nastúpiť do čs. armády, ale sa dobrovoľne hlásili do Sovietskej armády.⁵⁰ Prirodzene, tento problém sa nepovažoval za hlavný, ale za okrajový. Opatrenia dosvedčujú, že ho Predsedníctvo SNR aj takto, teda správne, chápalo.

Dňa 27. marca sa Slovenská národná rada obrátila osobitným listom na okresné a miestne národné výbory. List bol svojím obsahom naliehavou výzvou na tieto orgány ľudovej moci, aby na dôsledné uskutočnenie mobilizácie vynaložili maximálne sily a považovali to za prvoradú politickú úlohu.⁵¹ Napokon sa Predsedníctvo SNR uznieslo, že sa do všetkých okresov vyšlú splnomocnenci SNR, ktorí mali

⁴⁸ ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie. Zápisnica z Predsedníctva SNR zo 17. marca 1945.

⁴⁹ Československá armáda v záverečných mesiacoch druhej svetovej vojny. In: *Historie a vojenství*, č. 1/1965 — Príloha.

⁵⁰ ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie. Zápisnica z Predsedníctva SNR z 23. marca 1945.

⁵¹ ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie, č. 177/1945.

operatívne riešiť vynárajúce sa problémy tak, aby sa dosiahol stopercentný, teda optimálny úspech mobilizácie.⁵²

Činnosť Slovenskej národnej rady a jej orgánov predstavovala v porovnaní k predchádzajúcim opatreniam nepochybne kvalitatívny posun. Začala sa adekvátne chápať skutočnosť, že úloha národných výborov je neobyčajne zložitá, ťažká a zodpovedná a preto sa im malo konkrétne pomôcť. Za osobitne významné považujeme ocenenie skutočnosti, že na plnenie naliehavých úloh mobilizácie nestačil len vydávanie vyhlášok a smerníc, ale že je nevyhnutná konkrétna pomoc schopných organizátorov na mieste činu, teda tam, kde sa o splnení úloh rozhoduje. Vzhľadom na to, že SNR a jej orgány mali v tomto čase už dostatok síl, bolo rozhodnutie Predsedníctva zodpovedajúce a na plnenie úloh malo pozitívny vplyv.

Kvalitatívny posun politicko-organizačných opatrení tohto obdobia sa prejavil aj v ďalších faktoch. Do hnutia za úspešné vykonanie mobilizácie začal 26. marca 1945 vstupovať Prípravný výbor Slovenského národného frontu. Na svojej schôdzi schválil osobitné „Prevolanie“, ktoré 27. marca publikoval ústredný orgán KSS — Pravda. „Prevolanie“ bolo naliehavým apelom. „Slováci,“ hovorilo sa v ňom, „bráňte svätú slovenskú zem proti jej nemeckým hanobiteľom a pustošiteľom! Po boku slávnej Červenej armády vyžeňte Nemcov z celého Slovenska a z celej Československej republiky! Uposlúchnite mobilizačnú výzvu Slovenskej národnej rady a postavte sa pod slávne zástavy 1. čs. armádneho zboru! V dejinách sú zriedkavé chvíle, v ktorých národy samé rozhodujú o svojom budúcom osude. Takéto chvíle prežívame teraz my, Slováci. Ide o našu slobodu, o náš mier, o náš budúci národný život. A o všetkom tom máme rozhodnúť my — svojím bojom proti nemeckým votrelcom . . .“⁵³

Aj z letného pohľadu je zřejmé, že sa apelovalo predovšetkým na morálnu a emocionálnu stránku slovenského národa. Tento počín zodpovedal danému času, jeho revolučnosti a ešte stále neutíchajúcemu zápasu proti fašizmu. Veľmi správne sa preto v ďalšej časti podčiarkovalo: „Slávna Červená armáda a spojenci nastupujú k posledným útokom proti hitlerovskému Nemecku, aby na večné veky zbavili ľudstvo krvavej pliahy nacizmu a nemeckého militarizmu. K tomuto poslednému, ale stále ešte tvrdému boju sa musia pridružiť sily všetkých národov túžiacich po slobodom živote. V šíkoch týchto bojujúcich slobodumilovných národov je aj miesto nás Slovákov.“⁵⁴

Uvedli sme už, že počín Prípravného výboru Slovenského národného frontu znamenal kvalitatívny posun. Osobitne chceme zdôrazniť, že tento počín mal byť záväzným pre celý, formujúci sa Slovenský národný front, teda aj pre demokratickú stranu v mestách a okresoch, lebo práve jej organizácie a orgány sa dopúšťali najokatejšej a nežiadúcej benevolencie.⁵⁵

⁵² ŠÚA SSR, f. SNR — košické obdobie, č. 522/1945.

⁵³ Pravda, 27. marca 1945.

⁵⁴ Tamtiež.

⁵⁵ V tejto súvislosti bolo vyslovené mnoho kritik. V liste tajomníka ÚV KSS oblastnému tajomníkovi KSS v Michalovciach sa v tejto súvislosti zdôrazňovalo: „Ak na strane niektorých demokratov sú tendencie uvoľňovať bez príčiny svojich ľudí, tak proti tomu treba ostro vystúpiť, ale za žiadnych okolností

V týchto súvislostiach sa prácou na zabezpečenie plnenia schválených opatrení naplňalo tretie obdobie našej periodizácie. V Moskve sa končili rokovania strán Národného frontu, na ktorých sa zúčastnila aj delegácia SNR ako jednotný reprezentant Slovenska. A na oslobodenom území, konkrétne v Košiciach, mali onedlho začať prácu ústredné, teda československé, de facto i de iure, vládne orgány.

Komunistická strana Slovenska bola aj v končiacom sa hodnotenom období na čele celonárodnej kampane za úspešnú mobilizáciu, za zvyšovanie vkladu slovenského ľudu do boja proti fašizmu, do boja za oslobodenie Československa. Komunisti si vytýčili bezpodmienečnú úlohu „dosiahnuť obrat v mobilizácii do 1. čs. zboru”.⁵⁶ Strana nástoživo volala aj do vlastných radov a to najmä v duchu oprávneného predsavzatia, „aby všetci funkcionári a všetci členovia strany prenikli vedomím osobnej zodpovednosti za úspešný priebeh mobilizácie. Treba v praxi uskutočniť naše heslo, že komunisti majú byť prví a majú ukázať príklad”.⁵⁷

Do kampane za úspešný priebeh mobilizácie, čo vo svojom dôsledku znamenalo — za ďalší rast 1. čs. armádneho zboru — postupne vstúpila celá strana — od Ústredného výboru až po základné organizácie. Prehlbovala sa koncepcnosť a cieľavedomosť. Svedčil o tom aj článok Úloha komunistov v mobilizácii, ktorý vyšiel v Pravde 31. marca 1945. Článok argumentoval a burcoval zároveň. Podčiarkol nevyhnutnosť angažovaného prístupu celej strany k tejto úlohe a nástojil, že „prácu každého funkcionára a člena strany treba hodnotiť podľa toho, ako v okruhu jeho pôsobnosti bola uskutočnená mobilizácia”.⁵⁸ Veľmi správne sa v článku akcentovala tradícia a skúsenosť strany zo Slovenského národného povstania, keď na dočasne oslobodenom povstaleckom území práve KSS ako vedúca sila antifašistického vystúpenia slovenského ľudu dokázala plne zabezpečiť aj mobilizáciu do 1. čs. armády na Slovensku.

Prirodzene, opatrenia KSS a SNR nezostali bez konkrétnych výsledkov. Bez toho, aby sme uvádzali konkrétne čísla, práve hodnotené obdobie znamenalo prudký posun napred. Doplnili sa jednotky zboru a formovali nové. Práve v období najťažších bojov pri Liptovskom Mikuláši postupne prišla na front novosformovaná 4. čs. samostatná brigáda, ktorá dostala neoficiálny prívlastok „slovenská“. Brigáda mala okolo 4 700 mužov.⁵⁹ Dostatok mužov v zborovom náhradnom pluku,

nie tak, že by sme my, komunisti, demokratov prelicitovali. Bolo by veľmi dobré, keby ste si v rámci Pripravného výboru Národného frontu konkrétne určili spoločný postup pri mobilizácii. Tým sa vám dostáva možnosť zaviazat si demokratov v tejto veci a zakročiť v tých konkrétnych prípadoch, keď je to potrebné.“ (A ÚV KSS, skup. 1/8, zložka — Výstavba aparátu strany.)

⁵⁶ A ÚV KSS, skup. 1/8, zložka — Výstavba aparátu strany.

⁵⁷ Tamtiež.

⁵⁸ Pravda, 31. marca 1945.

⁵⁹ 4. čs. samostatná brigáda sa sformovala v Levoči a na front prichádzali jej jednotky postupne. 5. marca 1945 vydal veliteľ zboru rozkaz na nasadenie 7. poľného práporu a 11. marca 8. poľného práporu. Od 14. marca boli na fronte už všetky pešie jednotky. (VHA—ZSSR, VIII/21, Vojnový denník 4. čs. brigády, zápis z 5. 3. 1945 a zo 14. 3. 1945). 18. marca prišli na front oba delostrelecké pluky brigády, a tým bola jej bojová zostava kompletná. (VHA—ZSSR VIII/2/4; Vojnový denník delostrelectva 4. čs. brigády.)

ktorý sa dislokoval v Poprade, a postupne vznikajúce výcvikové strediská vo viacerých posádkach boli zdrojom dopĺňovania za straty, na fronte nevyhnutné. Podľa výkazov, ktoré sa nezdarujú byť celkom presné, do 6. apríla 1945 bolo zmobilizovaných 503 dôstojníkov, 130 rotmajstrov, 3669 poddôstojníkov a 6 206 vojakov, spolu teda 10 523 mužov. K rovnakému dňu mal 1. čs. armádny zbor v ZSSR 31 725 osôb, z ktorých 18 097 bojovalo v jednotkách na fronte.⁶⁰

Po ustanovení Prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov a vyhlásení Košického vládneho programu v Košiciach sa v duchu našej periodizácie začalo posledné obdobie. Do nami sledovaných problémov vstúpila čs. vláda a najmä jej MNO, na čele ktorého bol dovtedajší veliteľ zboru generál L. Svoboda. Poverenictvo SNR pre veci vojenskej zaniklo. Pri predsedníctve vlády sa vytvoril významný orgán Vojenská rada. Napokon, v Košiciach a v Nitre sa ustanovili Oblastné vojenské veliteľstvá.

Do Košíc pricestovalo aj zahraničné byro KSC z Moskvy, na čele s Klementom Gottwaldom, a o krátky čas bol vytvorený dočasný ÚV KSC.

Komunistická strana Slovenska aj v tomto období uskutočňovala konkrétne opatrenia na ďalší priebeh mobilizácie, vyhlásenej už prezidentom republiky. Už 8. apríla 1945 sa v Košiciach uskutočnila konferencia funkcionárov KSS, na ktorej sa zúčastnil aj K. Gottwald. Pokračujúca mobilizácia do 1. čs. armádneho zboru sa v ústrednom referáte stavala do jednej roviny so všestrannou pomocou Sovietskej armáde. V referáte sa ďalej hovorilo, „že vedenie strany stanovilo minimálny počet na stranícku prácu v okresoch (13—14). Vzhľadom k tomu urobila podobné rozhodnutie aj Demokratická strana. Tieto návrhy boli schválené Predsedníctvom SNR. Dnes bude vydaný presný zoznam ľudí oboch strán, ktorí môžu byť uvoľnení. Všetci ostatní musia nastúpiť vojenskú službu”.⁶¹

Stanovisko ÚV KSS išlo, ako vidíme, do podrobností a bolo správne. Adekvátna bola morálno-politická stránka veci a avantgardnosť komunistov. Preto sa nie náhodou podčiarkovalo, že „strana bude považovať za ťažký priestupok, keď si ktokoľvek bude len podávať žiadosť”.⁶²

Na konferencii vystúpil aj K. Gottwald. K mobilizácii sa priamo nevyslovoval. Zdalo sa, akoby túto otázku obišiel. Bolo to však naozaj iba zdanie.

Klement Gottwald sa vyslovil k zásadným otázkam národnej a demokratickej revolúcie. Jeho vystúpenie bolo plné revolučného optimizmu, ale triezve a realisticke. „Ujasnil komunistom — napísal neskôr B. Laštovička — „že ide predovšetkým o to, aby sa strana spolu s robotníckou triedou prebojovala na čelo celého národa, aby . . . podtala korene buržoáznej moci . . . pod práporom národnej a demokratickej revolúcie”.⁶³

⁶⁰ VHA — Vojenská rada pri predsedníctve československej vlády, zápisnica z 2. schôdze z 10. apríla 1945. Správa ministra národnej obrany o 1. československom zbore. (Usudzujeme, že v počtoch už nie sú zahrnuté vznikajúce výcvikové strediská, ktoré neriadili orgány zboru.)

⁶¹ Vartíková, M. c.d., s. 127, dok. č. 32.

⁶² Tamtiež.

⁶³ Laštovička B.: *V Londýně za války*. Praha 1961, s. 572. (Poznamenávame, že v tomto mal B. Laštovička pravdu, ale KSS a jej vedenie hodnotil subjektivisticky. Ani po rokoch nepochopil, že sa mýlil. Svedčia o tom jeho hodnotenia na s. 557—572 citovaného diela.)

Videli sme, ako sa slovenskí komunisti usilovali o jednotný postup v zabezpečovaní mobilizácie s Demokratickou stranou, akú váhu položili na platformu Národného frontu. Klement Gottwald podčiarkol, že „taktika Národného frontu je našou základnou taktikou a zostane našou na dohľadný čas. Žiadna iná taktika dnes nie je možná. Boj proti reakcii, vedený z platformy Národného frontu — v tom je naša sila“.⁶⁴ A práve to malo svoj silný vnútorný náboj i v úsilí slovenských komunistov o odstránenie pretrvávajúcich nedostatkov v mobilizácii i na zintenzívnenie pomoci oslobodzovacej Sovietskej armáde.

„Čo neurobí naša strana,“ podčiarkol K. Gottwald v závere svojho vystúpenia, „nebude. Naša strana sa nesmie nikdy odvolávať na objektívne ťažkosti, pretože nikto iný ich prekonať nemôže a iné objektívne podmienky nie je možné vytvoriť.“⁶⁵

Áno, taká bola skutočnosť. Aj v mobilizácii, v stupňovaní úsilia nášho ľudu v boji proti fašizmu bola strana nezastupiteľná, bola skutočnou vedúcou silou. Vystúpenie Klementa Gottwalda túto skutočnosť podčiarklo, znásobilo tvorivé sily slovenských komunistov, mobilizovalo funkcionársky aktív strany. Azda práve v tom bol jeho najväčší význam.

Zabezpečovanie a uskutočňovanie mobilizácie napredovalo aj v ostatných týždňoch a vlastne už dňoch druhej svetovej vojny a záveru oslobodzovania Československa Sovietskou armádou. Jednotky zboru už nestačili absorbovať prílev mužov. Zvyšoval sa počet výcvikových stredísk, otvárali sa kurzy a školy. Do škôl dôstojníkov v zálohe, zaradili okolo 3500 poslucháčov⁶⁶, čím sa mal perspektívne riešiť nedostatok kvalifikovaných veliteľov nižšieho stupňa.

Napriek všetkým peripetiám — a nebolo ich málo, lebo taký už je život i v revolučnom čase — mobilizácia pokračovala tak, že rodiaca sa nová československá armáda mala na báze 1. čs. armádneho zboru v ZSSR k 9. máju 1945, keď sa skončila druhá svetová vojna v Európe a zároveň zavŕšilo oslobodenie Československa Sovietskou armádou, okolo 60 000 ľudí a z toho pod 40 000 bolo v jednotkách, na práve sa skončiacich bojiskách, na fronte.⁶⁷ A to rozhodne nebol malý výsledok k tomu smerujúcej práce a úsilia komunistov na čele ostatných vlasteneckých síl.

Úsilie Komunistickej strany Slovenska a Slovenskej národnej rady o rast 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v košickom období ich činnosti bolo adekvátne obsahu a charakteru národnej a demokratickej revolúcie. Vychádzalo zo strategickej línie a taktických úloh Komunistickej strany Československa, zabezpečovalo konkrétne plnenie úloh jej vojenskej politiky v tejto predmetovej oblasti. Vo svojom dôsledku malo blahodarný vplyv na rast 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, na zvyšovanie bojových a morálno-politických kvalít jeho príslušníkov. Jeho význam sa pozitívne prejavil aj po skončení vojny, v zápase KSC s buržoáziou o plnenie Košického vládneho programu, primárne v jeho vojenskej časti.

⁶⁴ Cesta ke Květnu I-2 s. 594, dok. č. 210.

⁶⁵ Tamtiež, s. 515.

⁶⁶ VHA—MNO, 4. odd., č. j. 12/Taj., z 11. apríla 1945.

⁶⁷ VHA—ZSSR, III/26/5.

ZDENĚK VALIŠ

1. československá samostatná tanková brigáda v ZSSR v bojoch o Duklu

„Vaše pranie bude splnené.“ Tak znela časť telegramu, ktorým sa J. V. Stalin poďakoval vojakom 1. československého samostatného poľného práporu v ZSSR za zbierku na výzbroj pre Sovietsku armádu. Onedlho sa splnila aj ich prosba, aby za zozbierané prostriedky zakúpili tanky pre československú vojenskú jednotku.

A nielen to, vrchné sovietske velenie umožnilo výcvik kádrov v jednom zo svojich najlepších tankových učilišť v Tambove a neskoršie v Saratove. V rámci československej vojenskej jednotky, organizovanej na území Sovietskeho zväzu, boli iba dvaja tankisti z predmníchovskej československej armády, a to Bohuš Polanský a Jiří Lízálek. Ostatní tankisti boli vybraní z pešiakov alebo úplne z nováčikov. To znamenalo, že 1. československá tanková brigáda bola úplne novou jednotkou, ktorej dôstojnícky i poddôstojnícky zbor bol odchovancom sovietskej tankovej školy a celkom prijal sovietsku teóriu aj prax tankového boja i výcviku.

Už 26. júla 1943 mohol veliteľ 1. československej samostatnej brigády v ZSSR zriadiť v rámci brigády samostatný tankový prápor,¹ ktorý sa veľmi osvedčil v bojoch pri Kyjeve a v ďalších bojoch na Ukrajine. Skúsené kádre tohto práporu mali predpoklady stať sa základom pre vytvorenie 1. čs. tankového pluku vtedy, keď sa československá vojenská jednotka presunula na Volynsko.²

¹ Organizácia tankového práporu bola takáto: veliteľstvo práporu, rota obrnených vozidiel, rota ľahkých tankov, rota stredných tankov, rota automatčikov, spojovacia čata, pomocná protitanková zákopnícka a rota technickej obsluhy. VHA (ZSSR V/39). Denný rozkaz č. 38, č. 3, 1. čs. sam. brigáda v ZSSR, Novochoopersk, 26. 7. 1943.

² Najprv sa tankový pluk organizoval v rámci 1. čs. brigády, a to od 1. 4. 1944 v takomto zložení: štáb pluku, veliteľská čata, zdravotnícka čata, spojovacia čata, hospodárska správa, dva tankové prápory (druhý z nich fungoval ako výcvikový), delostrelecký oddiel samohybných diel s dvoma batériami, prápor automatčikov, prieskumný motorizovaný oddiel a rota technickej obsluhy. VHA (ZSSR V/26) Dôverný rozkaz č. 3, čl. 1, 1. čs. sam. brigáda v ZSSR, Pole 4. 4. 1944. Tento rozkaz veliteľa 1. čs. brigády predišiel de facto o niekoľko dní memorandum generalného štábu Červenej armády z 10. 4. 1944 k vytvoreniu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, v rámci ktorého sa mal vytvoriť aj tankový pluk. V 1. čs. brigáde bol však vytvorený iba akýsi rámec tankového pluku. S jeho organizáciou sa v skutočnosti začalo až na základe rozkazu veliteľa 1. čs. zboru dňa 20. mája 1944, keď bol utvorený samostatný tankový pluk zložený z I. a II. tankového práporu a oddiel samohybných diel. VHA (ZSSR IX 2/3/čj. 3869) taj. 1944; porov. VHA (ZSSR V/43; Brigádny rozkaz č. 101, č. 3, 1. čs. sam. brigáda v ZSSR, SV 30. 5. 1944.

V polovici augusta roku 1944 v priestore Černovic sa už mohlo začať vytváranie 1. československej tankovej brigády v ZSSR ako samostatnej tankovej jednotky v rámci 1. čs. armádneho zboru, ktorá mala mať tri tankové prápory, každý po dvoch tankových rotách a motorizovaný prápor automatčikov a ďalších jednotiek — spolu 1346 mužov so 65 tankmi.³

Karpatsko-dukelská operácia tak zastihla 1. čs. tankovú brigádu v štádiu intenzívneho výcviku, organizovania a materiálnych príprav. Vtedy mala brigáda deväť tankov — tri stredné tanky T-42, štyri stredné tanky T-34, jedno samohybné delo SD-85 a tri brenn carryery, z toho bol jeden T-34 a SD-85 v oprave v Przemysli.⁴ Skoro celá technika mala už úplne vyčerpanú životaschopnosť (mnohé zo strojov prešli bojom od Kyjeva a mali najazdených 3000 kilometrov), a preto bola iba s najväčšou námahou udržiavaná v prevádzke ako cvičná. Na týchto strojoch sa uskutočňoval intenzívny výcvik všetkých posádok pre predpokladaný počet 65 tankov aj s náležitou zálohou. O náročnosti a svedomitosti výcviku svedčia tieto slová bývalého veliteľa tankovej brigády, vtedy ešte štábného kapitána Vladimíra Janka:

„Výcvik v riadení sa realizoval zásadne v noci, cez deň potom poškodený tank zavliekol traktor na improvizovanú strelnicu a zatiaľ čo v zadnej časti tanku vodiči a mechanici opravovali motor alebo podvozok, strelci, velitelia a radisti absolvovali výcvik vo veži, v rádiospojení, mierení, riadení paľby, prípadne aj v ostrej strelbe. Nebolo hodiny počas dvadsaťtyrhodinového dňa, aby aj niektoré poškodené vozidlo nebolo využité na výcvik . . . Jediným heslom všetkých bolo: Nečakať na dodanie všetkého, ale vlastnými prostriedkami a vlastnou prácou vytvoriť všetko, čo bolo potrebné na rýchle dosiahnutie úplnej bojovej pohotovosti. Nadšenie a obetavosť, s akou pracovali všetci príslušníci brigády, bolo príkladné.“⁵

Aj dvestokilometrový pochod z Černovic do frontového pásma (asi tri kilometre na západ od Baryče), kam tanková brigáda dorazila 5. septembra 1944, bol využitý na výcvik a zvýšenie bojaskopnosti jednotky.

Keď sa príslušníci tankovej brigády dozvedeli o pripravovanej ofenzíve cez Karpaty, všetci sa dobrovoľne hlásili do boja, veď nikto z nich nechcel zostať bokom. Zatiaľ však mohli byť nasadené iba tri tanky, a preto nakoniec musel urobiť štábný kapitán Vladimír Janko výber z každého práporu. Po sľube „nesklameme“ boli do Machnówky odoslané dva tanky T-42, jeden tank T-34 a dva studebeackery ako záloha veliteľa 1. čs. zboru spolu so 4. peším práporom 3. čs. brigády.⁶

Už po prvých dňoch Karpatsko-dukelskej operácie bolo zrejmé, že to budú tuhé boje. Útok sa striedal s protiútokom. Tankisti chodili na veliteľstvo brigády, kedy už dostanú tanky a budú môcť aj oni zasiahnuť do bojov. Vo vojenskom denníku veliteľstva tankovej brigády sa o tom píše:

„Nedodanie materiálnej časti a vedomie, že ostatné jednotky 1. čs. zboru bojujú

³ Podľa dôverného rozkazu veliteľa tankovej brigády sa brigáda začala organizovať dňa 1. 8. 1944 z tankového pluku. VHA (ZSSR IX/3/1/1/1, Dôverný rozkaz č. 1., čl. 1, 1. čs. sam. tank. brigáda v ZSSR, SV 31. 7. 1944.

⁴ VHA (ZSSR IV/B/7/7*), Hlásenie o bojovej činnosti 1. čs. tankovej brigády v ZSSR z 12. 10. 1944.

⁵ VHA (HZpr), nezaradený materiál.

⁶ VHA (ZSSR IV/B/7/7), Hlásenie o bojovej činnosti 1. čs. tankovej brigády v ZSSR z 12. 10. 1944.

o Dukelský priesmyk a Prešov spôsobil, že sa zhoršil morálny stav dôstojníkov a mužstva tankovej brigády. Každého trápila iba jediná otázka: Kedy dostaneme materiálnu časť?“⁷

Avšak ani sovietske jednotky nemali v tomto čase nadbytok tankov. Veď krátko predtým sa skončila veľká ofenzíva na západnej Ukrajine a v priestore Sandomeru práve prebiehali kruté boje sovietskych jednotiek s nacistickými tankovými divíziami o udržanie a rozšírenie strategicky dôležitého predmostia na Visle, južne od Varšavy.⁸

Zásluhou veliteľa tankových vojsk 1. ukrajinského frontu generálplukovníka N. A. Novikova mohlo byť pranie čs. tankistov aspoň sčasti splnené. Po súhlase veliteľa frontu maršala I. S. Koneva N. A. Novikov prisľúbil požičať 1. čs. tankovej brigáde 41 tankov, ktoré boli v opravovniach v Przemysli a Bachuži.

Netrpezliví tankisti sa hneď rozišli do dielní, ktoré boli v tyle, aby sami pomohli a prispeli tak k rýchlejšiemu ukončeniu opráv a aby sa čo najskôr mohli zapojiť do boja. 22. septembra 1944 prevzala tanková brigáda spolu jedenásť stredných tankov T-34, dve samohybné delá SD-85 a tri ľahké tanky T-70.⁹

Medzitým 13. septembra sa odpojili od tankovej brigády pod velením podporučíka Jozefa Vávru dva tanky T-70 a jeden tank T-34, aby posilnili zálohu 1. čs. armádneho zboru. Na druhý deň nasledoval túto skupinu s jedným tankom T-34 aj podporučík Jaromír Hecht, ktorý bol zároveň vymenovaný za veliteľa všetkých nasadených tankov,¹⁰ ktoré boli oporou útoku pechoty na kótu 534. 15. septembra bol pri útoku zničený jeden z najstarších tankov brigády, ktorý niesol čestný názov Lidice.

Už 16. septembra dostala brigáda prvých päť stredných tankov T-34 a jedno samohybné delo SD-85 z dielní v Buchuži. Tak sa mohol organizovať 1. tankový prápor, ktorý potom tvorili dve rotý po piatich tankoch a jeho veliteľom sa stal kapitán Ambrož Bílek. Podľa operačného rozkazu č. 25 veliteľa 1. čs. armádneho zboru mal 1. tankový prápor 17. septembra zaistiť v priestore juhozápadne od Głoj-sce spojenie 14. sovietskej gardovej divízie s 1. čs. armádnym zborom a súčasne mal byť pripravený podporovať útok 1. čs. brigády na Teodorówku a odraziť prípadný nepriateľský protiútok zo smeru Dukla—Iwla. Časť práporu potom mala zaistiť spojenie medzi 1. a 3. čs. brigádou.¹¹ Na druhý deň bol v bojoch ťažko

⁷ VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády v ZSSR, 9. 9. 1944.

⁸ Na túto skutočnosť bol upozornený už koncom júla 1944 náčelník Čs. vojenskej misie v ZSSR generál Heliodor Píka, keď dostal súhlas vrchného velenia Červenej armády k utvoreniu tankovej brigády v rámci 1. čs. armádneho zboru. VHA (ZSSR IV/A/2/1 čj. 25) taj. 1944.

⁹ Od PTRZ-5 Przemysl boli prevzaté stredné tanky T-34 s týmito evidenčnými číslami: 311 155, 386 53, 37 213, 354 281, 30 861, 305 203, 308 167, 306 136, 031 1220, 381 66, 310 406 a samohybné delá SV/85 s evidenčnými číslami: 401 017 a 406 479. Od PTRZ-4 Rešov to boli tanky T-70 s evidenčnými číslami: 309 526, 309 591 a 211 807. VHA (ZSSR IV-tylo/A/6/17). Materiálny rozkaz č. 7, čl. 2, 1. čs. arm. zbor v ZSSR-tylo, CV 20. 10. 1944.

¹⁰ Boli to tri tanky T-34, dva tanky T-42 a jeden tank T-70. VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády v ZSSR, 14. 9. 1944.

¹¹ VHA (ZSSR IV/B/6/2)

ranený kapitán Ambrož Bílek¹² a velenie 1. tankového práporu prevzal o 13.00 hodine vtedajší náčelník štábu práporu nadporučík Bohuslav Novotný.

18. septembra 1944 bol zorganizovaný 3. tankový prápor v takom istom zložení ako prvý. Každá rota mala päť tankov, jednak pre nedostatok tankov a jednak preto, že sa bojovalo v horách.¹³ Novoutvorený prápor posilnil prvý sled 1. čs. brigády, ktorá odrážala nepriateľský útok na kóte 534 v priestore Helenówka. Iba tri tanky ostali ako záloha veliteľa brigády.

20. septembra 1944 o desiatej hodine ráno vydal veliteľ tankovej brigády operačný rozkaz číslo 15, podľa ktorého mal 3. tankový prápor v spolupráci s pechotou 1. čs. brigády vyraziť do útoku, len čo dosiahne 14. sovietska gardová divízia kótu 551. Úlohou práporu bolo očistiť priestor Teodorówki a zabrániť nepriateľskému protiútoku zo smeru Dukly na Teodorówku. 1. tankový prápor v tejto akcii vystupoval ako záloha veliteľa brigády, preto ho stiahli z východného okraja obce Lenky a sústredili do obce Helenówka, aby bol zabezpečený úspešný postup na Duklu a prípadne, aby odrazili fašistický protiútok zo smeru Dukla—Frankow.¹⁴

Útok sa začal o 13. hodine po krátkej intenzívnej paľbe do predných línii nepriateľa a do jeho vzdialenejších delostreleckých a mìnometných postavení. O 14. hodine vyrazili tanky 3. práporu a účinne zasiahli do boja. Už po dvadsiatich minútach sa tanky dostali na východný okraj Teodorówki a o 15. hodine sa začal útok v smere na Duklu. Jej severnú časť dosiahol už o 16.30 hod. a pomáhal pechote pri oslobodzovaní mestečka. Veliteľ brigády vyslal dva tanky 1. práporu z Teodorówki na Duklu, aby nadviazali spojenie s 3. práporom. Oba tanky zostali v akcii na Dukle. Prieskum narazil asi 500 metrov južne od Dukly na protitankové prekážky a dostal sa tam do silnej protitankovej paľby. Veliteľ brigády preto nariadil úpornú obranu mestečka.

Druhý deň dopoludnia na severe Dukly spolupracovali 1. a 3. tankový prápor, aby udržali úspešné pozície z predchádzajúceho dňa. Na základe operačného rozkazu č. 26 veliteľa 1. čs. armádneho zboru bola tanková brigáda pridelená k 3. čs. brigáde, pretože mala zaútočiť na výšinu 578.¹⁵ O 16.35 hod. vyrazilo do útoku osem tankov pod velením poručíka Richarda Tesaříka v spolupráci s pechotou. Po tridsiatich piatich minútach sa dostala výšina do rúk československých vojakov. Tanky zostali vo vežovom postavení a podporovali pechotu v ďalšom útoku smerom na kótu 467. Vo večerných hodinách, keď pešie jednotky ukončili svoj postup, tanky posilnili ich postavenie k obrane.

Po skončení bojov zostalo iba šesť tankov, ktoré boli schopné ďalšieho boja a tie sa sústredili pod velením poručíka Richarda Tesaříka. Vyradenie piatich tankov

¹² Kapitán Ambrož Bílek podľahol zraneniu 3. októbra 1944 v nemocnici v Rzeszowe. VHA (ZSSR IV/A/4/1), Dôverný rozkaz č. 87, čl. 1, 1. čs. arm. zbor v ZSSR, SV 9. 10. 1944.

¹³ Tanková brigáda mala 18. októbra tento počet tankov (stav o 18. hodine): v akcii bolo 19 tankov, v tyle 4 tanky a SD-85 a 1 tank zničený, I. tankový prápor mal v akcii 2 tanky T-42 a 2 tanky T/34, v tyle potom 4 tanky a jeden zničený tank; II. tankový prápor nemal žiaden tank a III. tankový prápor mal v akcii 1 tank T-42 a 6 tankov T-34 a v tyle 2 SV-85. VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády v ZSSR, 18. 9. 1944.

¹⁴ Porov. VHA (ZSSR IX/3/1/6/1), Operačný rozkaz č. 15.

¹⁵ Porov. VHA (ZSSR IV/B/6/1), Operačný rozkaz č. 26.

spôsobili väčšinou výbuchy protitankových mìn. Poškodené tanky boli odtiahnuté do dielní.¹⁶

Ráno 22. septembra 1944 doručili tankovej brigáde operačný rozkaz č. 27 veliteľa 1. čs. armádneho zboru, podľa ktorého bolo úlohou brigády posilniť všetkými tankmi postup 1. čs. brigády smerom na kótu 694.¹⁷ K dispozícii mali však iba šesť tankov.

1. čs. brigáda sa dohodla na spolupráci s veliteľstvom delostrelectva 1. čs. brigády a tanky vyrazili o 12.45 hod. pod vedením nadporučíka Richarda Tesaříka¹⁸ na výšinu 576. Po jej prekročení pokračovali v útoku na kótu 694. Hyrowa hora bola najvyššou horou, na ktorú počas druhej svetovej vojny československí tankisti útočili. Tanky sa do prudkého svahu šplhali veľmi pomaly, išli na plný plyn. Nacisti začali paľbu z protitankových zbraní a silnú mìnometnú paľbu do priestoru výšiny 694, ktorá bola natoľko prudká, že pechota prešla do obrany a v boji zostal len jediný tank. Fašisti tu po prvý raz na sovietsko-nemeckom fronte použili 88 mm protitankovú pušku proti tankom Offen Rohr. Touto zbraňou vyradili z boja päť československých stredných tankov. Jeden v priestore Helenówka, tri na kóte 694 a posledný v priestore obce Zyndranowa. Na Hyrowej hore neboli síce touto zbraňou prestrelené dva tanky, ale silou výbuchu zahynuli vodiči tankov, takže oba tanky sa zrútili z kopca a zastavili ich až mohutné stromy.¹⁹ Päť padlých a šesť ranených . . .

Medzi nimi bol aj Richar Tesařík, ktorý podľa slov veliteľa 1. čs. armádneho zboru brigádneho generála Ludvíka Svobodu predviedol „jeden z jeho husárskych kúskov“.

„Na stanovišti operačného oddelenia tankovej brigády“, spomínal bývalý osvetový dôstojník brigády Čeněk Hruška, „privolaný lekár obviazal popáleniny a ranené miesta nadporučíka Tesaříka, pričom sme boli ohrozovaní nemeckou paľbou z mìnometov. Zachránila nás naša willyska, ktorá stála pred nami a zachytávala črepiny mìn. Po ošetrení raneného mi veliteľ brigády prikázal, aby som ho previezol na ošetrovňu brigády, vzdialenej odtiaľ 15 kilometrov. Naložili sme Tesaříka a uprostred delostreleckej paľby sme ho viezli z Hyrowej hory cez Duklu na ošetrovňu. Bolo to hrozná. Cesta hrboľatá, všade samý balvan a naša willyska zastala, lebo niekoľko črepín zasiahlo motor. Roztlačovali sme willysku a potom sme v behu do nej naskočili. Išli sme tak dlho, kým nás nezastavil ďalší balvan. Opako-

¹⁶ Porov. VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády 21. 9. 1944.

¹⁷ Porov. VHA (ZSSR IV/B/6/1), Operačný rozkaz č. 27.

¹⁸ Poručík Richard Tesařík bol mimoriadne povýšený dňa 15. 9. 1944 na nadporučíka pechoty v zálohe. Rozkaz o povýšení bol však vydaný až 20. 9. 1944. VHA (ZSSR IV/A/4/13), Dôverný rozkaz č. 71, čl. 1, 1. čs. armádny zbor v ZSSR, SV. 20. 9. 1944.

¹⁹ VHA (ZSSR IV/B/7/7), Hlásenie o činnosti 1. čs. tankovej brigády z 12. 10. 1944, kde sú účinky zbrane charakterizované: Pri kolmom dopade na pancier prepáli mína kráter (lievik) do hĺbky asi 8 cm, priemer vrchnej časti lievika asi 6 cm a ďalej do hĺbky panciera sa vypáli diera o priemere asi 1,5 až 2 cm do hĺbky asi 6 až 8 cm, takže pri kolmom prepálení sa vytvára v pancieri diera, ktorá má hĺbku okolo 18 cm. Keď rozstrieckneme trochu horiaceho termitu, v pancieri sa vypaľujú jamky do hĺbky 0,5 až 2 cm, takže pri dopade horiaceho termitu na hlaveň sa plášť prepáli čiastočne alebo úplne a tým je kanón vyradený.

vali sme všetko znovu, až nám nakoniec začal motor pracovať. Prechádzali sme horiacou Duklou, ktorá bola bombardovaná. Nemci stratili poslednú väčšiu oporu v Dukelskom priesmyku, a to Hyrowu horu. Pred Kobylanami sme sa zase dostali do delostreleckej nepriateľskej paľby, ale rýchlo sme prechádzali a konečne sme sa ocitli v našej brigádnej ošetrovni a ešte toho večera sme sa vydali na cestu do Krosna, kde bol lazaret sovietskych letcov. Tu nášho raneného ihneď prijali a ráno ho mali operovať. 23. septembra lekár sňal obvazy z hlavy, tváre a rúk nadporučíka Tesaríka.²⁰

Fašisti na Hyrowej hore síce útok československých tankov odrazili, ale veliteľ roty automatčikov 2. pešieho práporu poručík Arnošt Steiner, ktorý pozoroval útok tankistov z neďalekej úžlabiny, využil vhodnú situáciu a vyrazil so svojou jednotkou, aby prekvapil nacistov. Tí sa sústredili v zákopoch a pozorovali tanky. Boli tým tak zamestnaní, že nepredpokladali útok z opačného smeru. A práve tento moment využil Arnošt Steiner, napadol fašistov ručnými granátmi z boku a zozadu. Úspech bol taký nečakaný, že mu pri podávaní hlásenia a ovládnutí kóty 694 nechcel nikto z nadriadených veriť.²¹

Ale boj o Hyrowu horu sa odohrával aj na južnej strane výšiny. Tu veľmi dobre prebiehala spolupráca tankov pod velením podporučíka Rudolfa Jasioka s pechotou. Veliteľ tankovej roty ukázal tankistom svetelnou raketou, kde sú nepriateľské guľomety a rota potom postupne ničila tieto ciele. Zanedlho sa boj v tejto časti frontu skončil.

Operačný rozkaz číslo 28 veliteľa 1. čs. armádneho zboru stanovil tankovej brigáde túto úlohu: podporovať všetkými tankmi akciu 2. pešieho práporu.²² Brigáda mala k dispozícii sedem tankov pod vedením podporučíka Jaromíra Hechta, ktoré vyrazili o 11.40 hod. do útoku, aby danú úlohu splnili. Hneď po začatí útoku zastavila 2. peší prápor nepriateľská mínometná paľba. Pechota i tanky prešli preto do obrany. Aj na druhý deň boli tanky pripravené podporiť útok pechoty. Pretože prieskum nezistil v smere predpokladaného postupu žiaden odpor, rozhodol sa veliteľ 2. pešieho práporu štábný kapitán Josef Knop, že bude postupovať s malými skupinkami bez tankov krovím a výmoľmi. Svoje rozhodnutie zdôvodnil tým, že tanky na seba priťahujú mínometnú paľbu, ktorá spôsobuje pechote zbytočné straty. Tanky — sedem stredných a jeden ľahký — preto zostali v obrane asi 300 metrov severne od kóty 576.

25. septembra o piatej hodine ráno doručili styčným dôstojníkom operačný rozkaz číslo 30 veliteľa 1. čs. zboru²³ a na jeho základe vydal veliteľ brigády svoj operačný rozkaz číslo 19.²⁴ Podľa týchto rozkazov mala 1. čs. tanková brigáda zasiahnuť všetkými tankmi a podporovať tak útok peších jednotiek 3. čs. brigády na nepriateľské postavenie na výšine 557 a na severných svahoch hory Kyčera. O 9.45

²⁰ VHA (HZpr/56)11.

²¹ Podrobnejšie Steiner, A. — Drebot, J.: *Za cenu života*. Praha 1981, s. 101—107.

²² Porov. VHA (ZSSR IV/B/6/1), Operačný rozkaz č. 28.

²³ Porov. VHA (ZSSR IV/6/1), Operačný rozkaz č. 30.

²⁴ Porov. VHA (ZSSR IX/3/1/6/1), Operačný rozkaz č. 19.

hodine prekročili tanky pechotu a pred dvanástou hodinou sa sústredili na juhovýchodnom okraji obce Hyrowa.

Od 15. hodiny posilňovali tanky a automatčici 4. peší prápor, ktorý postupoval smerom na juhozápadný okraj obce. Nepriateľ začal z neďalekého lesa silnú protitankovú paľbu a po nej nasledovala paľba z diel a mínometov. Tanky prechádzali dedinou a v jej západnej časti prešli do obrany tak ako pechota.

Po úporných bojoch v tomto priestore sa tanková brigáda na základe rozkazu veliteľa 1. čs. armádneho zboru vrátila 26. septembra späť na Duklu. Sústredila sa na vykonanie nutných opráv tankov a na obnovenie bojaskopnosti v lese asi 800 metrov na sever od križovatky ciest Tylawa — Jaslička. Odtiaľ boli 27. septembra večer vyslané dva tanky, aby zaistili ľavé krídlo 1. čs. armádneho zboru juhovýchodne od obce Zyndranowa a dva tanky i jedno samohybné delo mali na južnom okraji obce Barwinek zaistiť pravé krídlo 1. čs. armádneho zboru; v tom čase nastalo zlúčenie prvého a tretieho tankového práporu v jeden, ktorého veliteľom sa stal nadporučík František Vrána.

Hranice Československej republiky už boli na dosah ruky. Aj tankisti, hoci utrpeli v minulých bojoch ťažké straty, sa snažili, aby boli na hraniciach prví. Pomocou ženistov sa im podarilo nájsť a upraviť veľmi ťažko zjazdnu cestu, ktorá viedla priamo na najvyšší hrebeň pred postavením nepriateľa. Nasledujúcu úlohu mal 1. tankový prápor zvládnuť so štrnástimi strednými a dvoma ľahkými tankmi.

30. septembra 1944 mali tanky z východiska (asi päťsto metrov južne od Zyndranovej) zaútočiť spolu s práporom automatčikov a 3. peším práporom v smere výšin 460—578, kde mali zdolať nepriateľský odpor na bezmennej výšine a zaistiť tak pravé krídlo útočiacej zostavy, zničiť nepriateľa na hrebeni kóty 578 a dosiahnuť československé hranice práve v priestore výšiny 578. Po zmocnení sa tohto priestoru pechotou, sa mali tanky sústrediť pri kostole v Zyndranovej, kde sa organizovala príprava na odrazenie nepriateľských protiútokov z juhovýchodného a juhozápadného smeru. Útok malo podporovať delostrelectvo 1. a 3. čs. brigády štyridsaťminútovou delostreleckou prípravou. Veliteľ tankovej brigády si nechal v zálohe tri tanky na okraji lesa asi pol kilometra na východ od kóty 618.²⁵

Počas delostreleckej prípravy o 8.25 hodine vyrazili tanky z vyčkávacieho postavenia, ktoré bolo v lese asi jeden kilometer na východ od kóty 618. Za pol hodiny už tanky stáli vo východisku pripravené do útoku. O 9. hodine začali tanky spolu s pechotou útok. Časť tankov postupovala na bezmennú výšinu, avšak ich hlavná sila zaútočila na kótu 578. Boj trval štvrt hodiny a bezmennú výšinu získali československí vojaci.

Ale útok na kótu 578 zastavili bočné paľby nacistov zo stredu obce Zyndranowa a taktiež mýnovými poliami, na ktorých bol zničený jeden tank T-42, jedno samohybné delo SD-85 a jeden tank T-70. Tank T-42 veliteľa roty podporučíka Rudolfa Jasioka zhorel. Tanky, ktoré zostali, zaujali vežové postavenie v údolí kóty 460. Na rozkaz veliteľa 1. čs. armádneho zboru sa tanky sústredili k novému útoku na

²⁵ Porov. VHA (ZSSR IV/B/7/7), Hlásenie o bojovej činnosti 1. čs. tankovej brigády v ZSSR z 12. 10. 1944.

kótu 578 v strede obce Zyndranowa, kde sa k nim pripojila záloha veliteľa tankovej brigády.

Po novej delostreleckej príprave na juhozápadnú časť obce Zyndranowa a kótu 578 sa o 17. hodine začal nový útok, ktorý však silná nepriateľská delostrelecká a mìnometná paľba odrazila. 3. peší prápor i 3. čs. brigáda sa vrátili do východiskového postavenia, zatiaľ čo tanky zaisťovali časť cesty v priestoroch kóty 400. Hlavné sily sa sústredili v priestoroch asi 1,5 kilometra na východ od výšiny 618 a za jednu noc im doplnili pohonné hmoty a strelivo.

Po boji zostalo 1. čs. tankovej brigáde šesť pojazdnych tankov, z nich štyri boli pod velením podporučíka Jaromíra Hechta a dva tanky, ktoré prišli z dielni na Dukle, zostali pri veliteľstve brigády.²⁶

V noci bol vydaný nový rozkaz, ktorý sa týkal útoku v nasledujúci deň. Po padlom nadporučíkovi Františkovi Vránovi prevzal velenie podporučík Jaromír Hecht. 1. tankový prápor, posilnený práporom automatčikov, sa dohodovoril s veliteľom 4. pešieho práporu o spolupráci a o 9.30 hod. vyrazili do útoku zo severozápadu cez kótu 460 na výšinu 578. Týmto manévrom sa malo vyhnúť bočným paľbám z obce Zyndranowa a zároveň využiť hmlu v údolí. Ale krátko po začiatku útoku pechotu zastavil útok z nepriateľských mìnometov a dezorganizoval ju.

Predpoludním, keď tanky pokračovali v útoku na kótu 578, sa náhle zdvihla hmla, čo nepriateľ okamžite využil a zaskočil nás prudkou bočnou paľbou zo Zyndranovej. Pechota zostávala pozadu za postupujúcimi tankmi, ktoré preniesli svoju paľbu do priestoru Zyndranovej. V tejto prestrelke bolo zničených všetkých šesť československých tankov a jedno samohybné delo. Večer zostal brigáde iba jeden tank T-34 a jedno samohybné delo SD-85.

Keď sa zotmelo, tankisti sa snažili odtiahnuť poškodené tanky. Nepodarilo sa im to však, pretože nepriateľ reagoval na každý šramot paľbou z diel a mìnometov.

Na druhý deň, 2. októbra 1944, skončila 1. čs. tanková brigáda svoju bojovú akciu na základe rozkazu veliteľa 1. čs. armádneho zboru. Brigáde totiž zostal iba jeden bojaskopný tank a to ľahký tank T-70.

Od začiatku Karpatsko-dukelskej operácie, resp. od 18. septembra do 3. októbra 1944, zničila 1. čs. tanková brigáda nepriateľovi 11 dzotov, 3 fausty, 6 ľahkých guľometov, 4 ťažké guľomety, 12 guľometných hniezd, 4 kanóny PÚV a 2 protitankové delá. V bojoch potom získala 1 protitankovú raketovú pušku, 3 ťažké guľomety, 2 ľahké guľomety, 1 mìnomet a skladište mìnometného streliva a spôsobila nepriateľovi stratu 240 vojakov. Ale ani sama nevyšla z týchto bojov bez strát. Padlo 5 dôstojníkov a 21 mužov; ranených bolo 6 dôstojníkov, 1 rotmajster a 44 mužov; nezvestných bolo 9 mužov a 1 dôstojník. Za toto obdobie bolo vyradených 21 tan-

²⁶ 30. októbra 1944 boli na mìnových poliach pri Zyndranovej zničené dva tanky, pod bezmennou výšinou tiež dva, jeden tank (podporučíka R. Jasioka) zhorel na juhozápadných svahoch kóty 678, jeden tank (nadporučíka F. Vránu) bol nezvestný, jeden ľahký tank T-70 a dva stredné tanky sa opravovali na veliteľstve I. tankového práporu. VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády v ZSSR, 30. 9. 1944.

kov, z toho 7 zničil nepriateľ úplne. Ostatné sa po bojoch odtiahli a opravovali sa vlastnými prostriedkami tankovej brigády.²⁷

Keď chceme charakterizovať prvé boje 1. čs. tankovej brigády v septembri a začiatkom októbra roku 1944, musíme si uvedomiť, že brigáda bola uvedená do bojov postupne, podľa toho ako dostávala tanky. Nakoniec vojaci využili aj tzv. učebné tanky, s ktorými prebiehal usilovný výcvik viac ako pol roka a mnoho z nich prešlo bojom od Kyjeva. Tanky a samohybné delá, ktoré brigáda získala od veliteľstva 1. ukrajinského frontu, boli už opravené.

Tanky zasiahli do bojov vtedy, keď už pechota bola po urputných bojoch fyzicky i morálne značne vyčerpaná. Prispel k tomu aj hornatý terén, ktorý bol schodný aj pre tanky. Napríklad v boji o Hyrowu horu museli tanky vytiahnuť do východiskovej polohy pri útoku dva traktory. Pomoc traktorov bola potrebná aj pri zaujatí miesta sústredenia po tomto boji.

Tanky boli od začiatku, s výnimkou jedného dňa, vždy vo vežovom postavení v prvom slede pechoty, a to preto, aby udržali dosiahnutú líniu a pre malý počet peších jednotiek. Pre silnú mìnometnú paľbu sa nemohla robiť ani údržba týchto tankov.

Pri technických opravách v prvom slede utrpeli technickí pomocníci veľké straty. Takmer 50 % strát z počtu osádok spôsobilo vykonávanie menších opráv a zásobovanie techniky v prvom slede.

Nepriateľ ovládol vyššie položené pozorovateľne a dobre vybudované uzly obrany na miestach, kde nebolo možné použiť tanky. Charakteristickým preň bolo aj to, že nepriamu paľbu delostrelectva a mìnometov sústreďoval na priestor, v ktorom boli práve tanky. Neschodnosť terénu a veľké stúpanie znemožnili tankom rýchlo sa dostať z týchto priestorov. O mohutnosti takéhoto sústredenia paľby svedčia tieto príklady: V boji o československé hranice bol vyradený jeden tank priamym zásahom ťažkej míny, v boji pri Dukle zasiahla ťažká mmína jeden tank do vrchného panciera; v boji o kótu 578 vyradil dva tanky výbuch ťažkého granátu; v boji o Teodorówku sa dva tanky prevrhli do rokliny, keď sa snažili uniknúť z priestoru a pri obrane Nižného Komárnika bol vyradený jeden tank priamym zásahom míny do hlavne kanónu.²⁸

Aj napriek únave a stratám zostávala morálka príslušníkov brigády na výške. Blízkosť československých hraníc maximálne vystupňovali úsilie všetkých. Boli to tvrdé a ťažké boje, v ktorých mnoho tankov zmenilo štyri až päť razy svoju osádku. Aj v 1. tankovom prápore nastala štyri razy zmena veliteľa.

Aj keď nepriateľ vyvíjal zúfalý odpor, 6. októbra 1944 sa 1. čs. armádny zbor spoločne so sovietskymi jednotkami prebojoval k československým hraniciam. Celých dvadsaťosem dní tu bojovali, kým dosiahli tento cieľ.

Na československom území sa zapájali jednotlivé tanky²⁹ do ďalších bojov paľ-

²⁷ Porov. VHA (ZSSR IV/B/7/7), Hlásenie o bojovej činnosti 1. čs. tankovej brigády v ZSSR z 12. 10. 1944.

²⁸ Tamtiež.

²⁹ Stav tankov v brigáde bol 7. 10. 1944: 2 tanky T-34 a jedno delo SD-85 boli pridelené k rýchlostnému prieskumnému oddielu 1. čs. brigády, jeden tank T-34 slúžil ako učebný (cvičný) v II. tankovom prá-

bami z pascí alebo ako „kočujúce tanky“ v priestore Nižného a Vyšného Komárnika, Nižnej a Vyšnej Pisanej, Jasliska a Lodomirovej až po Ondavu.

Tie osádky, ktoré nemali tanky, počas bojov usilovne cvičili neďaleko frontu, dopĺňali príslušníkov, ktorí neboli schopní bojovať a v boji o horu Obšar zasiahli dokonca ako samopalníci.

Keď sa na rieke Ondave front zastavil, zvyšok tankov 1. tankového práporu (7 tankov a jedno samohybné delo) spolu so ženistami predstierali sústredenie vyššej tankovej jednotky v priestore Svidníka a Stropkova, aby odlákali fašistov z priestoru Jasla, kde sovietske vojská pripravovali nový prielom, ktorého sa potom zúčastnili aj príslušníci 1. tankovej brigády v ZSSR. Ťažko získané skúsenosti na Dukle sa stali v ďalších bojoch veľmi cennými.

pore v Kruliku Poľskom, dva tanky T-34 boli v dielňach v Daleve, ďalšie dva tanky T-34, jedno SD-85 a jeden tank T-70 v dielňach v Zydranowej a jeden tank T-70 bol vo veliteľskejrote brigády. VHA (ZSSR IX/3/1/3/1), Vojenský denník 1. čs. tankovej brigády v ZSSR, 7. 10. 1944.

IGOR SLEPCOV

Oslobodenie Kalinova v spomienkach a dokumentoch

Boje v karpatských horách, prvé boje na československom území a oslobodenie prvej obce Československa Kalinov sú významné medzníky v histórii oslobodenia Československa Sovietskou armádou. Pretože sa nezachovalo veľa dokumentov o tejto historickej udalosti a hrdinskej dobe, vzácnymi svedectvami sa stali spomienky priamych účastníkov a svedkov. Ich výpovede pomáhajú dokresliť obraz a priebeh prvých oslobodzovacích bojov.

Uprostred septembra 1944 nadobudla sovietska ofenzíva v Karpatoch (jej cieľom bolo poskytnutie pomoci Slovenskému národnému povstaniu) veľký rozmach. Napätie bojov stále vzrastalo. K úderu 38. armády 1. ukrajinského frontu, ktorá sa prebýjala k Dukelskému priesmyku, sa postupne pripojila celá 1. gardová armáda a 18. armáda 4. ukrajinského frontu. Sovietske vojská sa nachádzali v bezprostrednej blízkosti československých hraníc, ale každý krok dopredu vyžadoval obrovskú námahu, vypätie a veľké straty. Nepriateľ sa snažil za každú cenu zlikvidovať nebezpečenstvo preniknutia sovietskych vojsk na územie Československa.

18. septembra 1944 bola vojskám 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka stanovená nasledujúca úloha. 19. septembra v podvečer mali prísť na československú hranicu a v podvečer 24. septembra hlavnými silami získať čiaru Habura — Medzilaborce a ďalej pokračovať smerom na Humenné.

18. septembra armáda mala v svojej zostave tri strelecké zbory, tankovú brigádu, delostrelecké a mìnometné jednotky. 19. septembra o 10. hodine ráno po delostreleckej príprave obnovili vojská armády útok; prekonávajúc nepriateľský odpor postúpili o 3 až 5 km. V ten deň sa vyznamenali mnohí vojaci a dôstojníci. Za bezpríkladnú odvahu bol I. M. Nedvižaj poctený titulom hrdinu Sovietskeho zväzu in memoriam. Statočne si počínali aj vojaci jednotiek pod velením nadporučíka I. M. Jevtušenka a kapitána G. M. Šavluchašviliho.¹

Títo dôstojníci patrili k 242. horskej streleckej divízii 3. gardového horského streleckého zboru. Horskí strelci boli práve 19. septembra pričlenení do zostavy 1. gardovej armády, ale do bojov na začiatku bola nasadená iba 242. divízia tohto zboru.

O zaujímavej skutočnosti spojenej s pridelením 3. horského streleckého zboru

¹ Grečko, A. A.: *Čerez Karpaty*. Moskva 1972, s. 155—136.

píše vo svojich spomienkach armádny generál S. M. Štemenko, ktorý počas vojny pracoval ako náčelník operačnej správy Generálneho štábu Sovietskej armády. Zmieňuje sa o tom, že 20. septembra 1944 prišiel k 4. ukrajinskému frontu zástupca najvyššieho veliteľa maršal G. K. Žukov. Cieľom jeho návštevy bolo, rovnako ako deň predtým u 38. armády 1. ukrajinského frontu, osobne preskúmať situáciu a urobiť potrebné opatrenia, aby sa urýchlil postup sovietskych vojsk v Karpatoch. Zároveň bol splnomocnený v prípade potreby rozhodnúť v mene najvyššieho veliteľa.²

Maršal Žukov sa podrobne oboznámil so situáciou na fronte, súhlasil so zámermi veliteľa frontu generálplukovníka I. J. Petrova a „zároveň upozornil na niektoré nedostatky v riadení bojových operácií, aby na úseku A. A. Grečka okamžite zasiahol 3. horský strelecký a 11. strelecký zbor“.³

3. gardový horský strelecký zbor, ktorému velil generálmajor A. Vedenin, mal veľké skúsenosti z bojov v horách, jeho príslušníci bojovali na Kaukaze, Kubáni a Kryme. Do jeho zostavy patrili 128., 242., 318. horská strelecká divízia a 93. gardový delostrelecký pluk.

19. septembra si v bojoch na prístupoch k československým hraniciam úspešne počínala aj 129. gardová strelecká divízia 107. streleckého zboru. Zvlášť sa vyznamenali vojaci a dôstojníci 325. gardového streleckého pluku, ktorým velil účastník bojov na Kaukaze a Kryme major N. D. Alexenko. V ten deň sa im podarilo preniknúť do tyla nepriateľa, čím vyvolali paniku v jeho radoch. Príslušníci pluku ukoristili veľa nepriateľskej techniky a munície a prenasledovali nepriateľa smerom k čs.-poľskej hranici.

Do večera 19. septembra postúpili jednotky 242. horskej streleckej divízie dopredu o 8 až 10 km a oslobodili niekoľko pohraničných poľských dedín — Wislok Welky, Wislok Dolny, Górný a iné. Väčšina jednotiek tejto divízie sa na noc upevnila na dobytých postaveniach, ale osobitné oddiely pokračovali podľa rozkazu veliteľa divízie generálmajora V. B. Lisinova v útočnej činnosti s cieľom cez noc obsadiť ďalšie dôležité kóty.

Ráno 20. septembra pokračovala 242. horská divízia v útoku a o 8. hodine 45. minúte 1. strelecký prápor 897. horského streleckého pluku ako prvý vstúpil na čs. pôdu.⁴ Do 11. hodiny prišli aj ostatné jednotky divízie k štátnej hranici Československa v priestore trigonometra 823.⁵

O 14. hodine prekročili čs.-poľskú hranicu na úseku severovýchodne od Paloty aj jednotky 129. gardovej streleckej divízie.⁶ Ako prvý z tejto divízie prekročil hranicu a vztýčil tam červenú zástavu 325. gardový strelecký pluk majora N. D. Alexenka. Za tento úspech bol pluk vyznamenaný Radom červenej zástavy a dostal poďakovanie od vojenskej rady frontu. Viacerí vojaci a dôstojníci boli vyznamenaní radmi a medailami.⁷

² Štemenko, S. M.: *Pracoval som v generálnom štábe*. Bratislava 1975, s. 338.

³ Tamtiež, s. 339.

⁴ Vedenin, I. A.: *Načalo osvoboždenia Čechoslovakii*. Vojenno-istoričeskij žurnal, č. 6, 1963, s. 59.

⁵ Grečko, A. A.: c. d., s. 137.

⁶ Levčenko, V. S.: *Sraženie v Karpatoch*. Moskva 1960, s. 91.

⁷ Grečko, A. A.: c. d., s. 138.

Účastník oslobodenia Kalinova, generálporučík G. F. Samojlovič, ktorý bol v hodnosti majora vtedy vo funkcii ženijného náčelníka 167. streleckej divízie, tvrdí, že 325. gardový strelecký pluk prekročil hranicu ešte 19. septembra a „bez meškania na kótach hlavného karpatského hrebeňa rozhodne postupoval dopredu, zišiel po ich južných svahoch k československej obci Kalinov a náhlym útokom o 12. hodine toho dňa z neho vyhnal jednotky nepriateľa. Pluk bol prinútený upevniť sa v Kalinove, odrazil niekoľko nepriateľských protiútokov, ale Kalinov ubránil do príchodu jednotiek 3. horského streleckého zboru“.⁸

Tento údaj sa však nepotvrďuje ani v jednom zo známych dokumentov alebo svedectiev iných priamych účastníkov. Deň prekročenia čs.-poľskej hranice, 20. septembra 1944, je uvedený aj v Dejinách druhej svetovej vojny,⁹ preto budeme považovať svedectvo G. K. Samojloviča za chybné.

Na československej hranici sa pred sovietskymi vojakmi naskytl obraz, ktorý major I. Olchovik v červenoarmejských novinách 4. ukrajinského frontu opísal takto: „Dolu zelený les, zhora vidieť iba vrchy stromov a ďalej široké údolie, obce . . . Sme priamo na hranici Poľska a Československa. Sú tu nízke kamenné stĺpy. Na jednej strane výrazne napísané písmeno „D“, na druhej strane „S“. Tak Nemci označili hranicu medzi poľskou krajinou, ktorú považovali za vlastnú, a „samostatným“ Slovenskom. Táto výšina je bránou do Československa. A krásny obraz, ktorý sa naskytl pred našimi očami, je československá krajina.“¹⁰

Práve v ten deň, 20. septembra, navštívili vojakov 3. gardového horského streleckého zboru príslušníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Toto stretnutie sa vrylo do pamäti jeho účastníkov. Veliteľ 242. horskej streleckej divízie generál V. B. Lisinov spomína „ . . . medzi 11. a 13.30 hodinou prišla na moju pozorovateľňu skupina československých dôstojníkov zo zboru generála L. Svobodu pozrieť sa na rodnú zem a presvedčiť sa, či je divízia skutočne na československom území“.¹¹

Pravdepodobne ide o skupinu československých dôstojníkov vedenú Ivanom Turjanicom, ktorá sa v ten istý deň stretla aj s veliteľom zboru generálom A. Vedeninom. Ten o tom píše: „Len v druhej polovici dňa sa mi podarilo dostať sa na československé územie. Nehladiac na silnú nepriateľskú paľbu, pred večerom sem prišli viacerí dôstojníci z čs. zboru, ktorý bojoval v zostave 38. armády, vrátane skupiny dôstojníkov, ktorí sa stále nachádzali pri štábe nášho zboru pre spojenie s 1. čs. armádnym zborom. Na jej čele bol pracovník osvetového oddelenia, člen Komunistickej strany Československa Ivan Turjanica. Bol to príjemný človek, úprimný, spravodlivý, nebojácný. My sme sa s ním pevne, tak „po chlapy“ spriatelili.“

Stretnutie čs. príslušníkov s našimi vojakmi sa zmenilo na ozajstnú slávnosť. Česi a Slováci objímali a bozkávali našich vojakov a veliteľov. Dali si dolu čiapky, kľakli si a bozkávali rodnú zem, brali ju do vreckoviek a schovávali do svojich kabátov.“¹²

⁸ Samojlovič, G. F.: *V gornile vojny zakaľonnaja*. (Bojevoj put' 167-strelkovej divízie v gody Velikoj Otečestvennoj vojny.) Moskva 1980, s. 141.

⁹ *Dejiny druhej svetovej vojny*, 9. Praha 1981, s. 167—168.

¹⁰ Stalinskoje znamia, 11. októbra 1944.

¹¹ Mindoš, I.: *Kalinov*. Košice 1979, s. 20.

¹² Vedenin, A.: c. d., s. 60.

Pri inej príležitosti A. Vedenin dopĺňa svoje zážitky z týchto pamätných chvíľ: „Fašisti zúrili ako besní, boj ani na chvíľu neutíchal, ale kdesi v priestore Kalinova sa odohrávala scéna, ktorá ešte aj dnes musí vzrušiť každého, a ktorej možno veriť azda len preto, že o nej rozprávam ako priamy účastník. Som starý kozák, ostrieľaný v nejednom boji, ale vtedy som mal slzy na krajíčku.“¹³

Červenoarmejský denník *Za našu pobeđu* venoval značný priestor úspechu sovietskych vojakov. Úvodník Slávny pluk našej gardy bol venovaný pluku gardového majora N. D. Alexenka, ktorý prekonal húževnatý odpor hitlerovcov a prvý dosiahol hlavný karpatský hrebeň. Vyzdvihovalo sa hrdinstvo vojakov a ich veliteľa: „Pozdravujeme Vás, súdruh gardový major Alexenko! V urputných bojoch s nepriateľom ste sa predstavili ako dôstojný reprezentant slávneho dôstojníckeho zboru Červenej armády.“¹⁴ Značné miesto bolo na stránkach tohto čísla venované ešte čerstvým spomienkam vojakov pluku na tieto pohraničné boje. Delostrelec, gardový seržant A. Nikolajev napísal, že kvôli tomu, aby zničil dva guľometné hniezda na priesmyku, musel dve hodiny ťahať kanón hore na vzdialenosť 800 m. „Ale keď sme ho konečne dostali do palebného postavenia a začali priamu zameranú paľbu, zničili sme obidva mínometry v priebehu piatich minút. Na zničenie jedného guľometu obyčajne potrebujeme 5 až 10 granátov.“¹⁵

Vojak N. Demeškin hovoril o tom, ako zajal nemeckého dôstojníka: „Nachádzali sme sa 250 metrov od nemeckých zákopov a asi 50 metrov bolo treba prejsť po otvorenom a ostreľovanom priestore. Guľky vírili prach a zdalo sa, že niet ani najmenšieho miesta, kde by nepadli. Pripravil som si ručné granáty a sústredene pozoroval nepriateľa. Po krátkej prestávke začal páliť guľomet, po chvíli guľomet zmlkol. To znamená, že Nemec si vymieňal nový pás nábojov. Vrhol som sa dopredu. Keď Nemec znovu začal paľbu, už som bol mimo nebezpečia — guľky svištali nadomnou. Smelo som sa preto plazil dopredu. Keď do zákopu zostávalo asi dvadsať metrov, hodil som jeden po druhom obidva granáty. Guľomet zmlkol. Vtedy som skočil do zákopu. Pozerám — ležia tam zabíjajúci guľometníci. Postupujem ďalej a vidím dvoch Nemcov. Obraciam jedného — je ťažko ranený. Obraciam druhého — bol to dôstojník — žije. — Vstávaj! — zavelil som. Ale vtedy už prišli naši vojaci a ja som im odovzdal zajatca.“¹⁶

Sovietski vojaci prejavovali v ťažkých podmienkach veľké hrdinstvo. Napríklad v boji pri susednej obci Palota bol kanón slobodníka Sajenka z 287. streleckého pluku umiestnený na výšinu. Nepriateľ spozoroval tento kanón a spustil na neho paľbu štyroch delostreleckých a mínometných batérií, neskôr sa k nim pripojili dva 75-mm kanóny. Počas niekoľkých minút vystrelili nepriateľské kanóny viac ako 60 granátov na kanón Sajenka, ale bez úspechu. Pod silnou paľbou Sajenko sám zničil dva kanóny nepriateľa.¹⁷

Pretože sa nepriateľ obával ďalšieho vývoja vstupu sovietskych a čs. jednotiek

¹³ Rudé právo, 9. mája 1963.

¹⁴ Za našu pobeđu, 4. októbra 1944.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Levčenko, V. S.: c. d., s. 91.

na územie Slovenska, presunul do tohto priestoru 1. tankovú divíziu. Hitlerovci vytvorili silné zoskupenie svojich síl a prostriedkov proti pravému krídlu 1. gardovej armády a v noci na 21. septembra zaútočili na krídlo 155. streleckej divízie. Bol to pluk pechoty s 15 až 20 tankami, za podpory asi 20 delostreleckých a mínometných batérií. Divízia odišla 2 až 3 km smerom na severovýchod.

Práve v tom čase sa jednotky 318. horskej streleckej divízie presúvali k línii frontu a nachádzali sa v priestore Wislok Dolny. Tam sa stretli s ustupujúcimi jednotkami 155. streleckej divízie. Generál V. F. Gladkov, bývalý veliteľ 318. horskej streleckej divízie, spomína na túto bojovú epizódu: „Hneď nato prišiel od veliteľa 1. gardovej armády styčný dôstojník. Odovzdal mi ústne pokyny A. A. Grečka: obrátiť divíziu v severozápadnom smere a nedovoliť prielomu nepriateľa na Kalinov. V noci ku mne majú prísť dva protitankové delostrelecké pluky.“

Naše jednotky ešte nestihli zaujať bojové postavenia a nepriateľ už začal delostreleckú paľbu. Objavilo sa niekoľko tankov a roje pešiakov. Naši vojaci sa rýchlo pripravili na boj. Prvá batéria 443. protitankového oddielu začala priamu paľbu na útočiacu pechotu. Veliteľ kanónu seržant Sadyrov zničil jeden tank. Ostatné delostrelecké oddiely pluku využívali krytie prvej batérie a za pochodu zaujímali postavenia a začínali priamu paľbu. Výbuchy granátov dvíhali mračná dymu a prachu. To bránilo tankom viesť dobre namierenú paľbu. Pechota nepriateľa zalahla a tanky sa odplazili na protilahlé svahy kót.“¹⁸

Počas odrazenia tankových útokov sa vyznamenalo hlavne mužstvo 4. batérie 1642. protitankového delostreleckého pluku. Veliteľ batérie, nadporučík A. M. Stojakin, vlastným príkladom nadchýnal svojich vojakov. Pretože obsluha prvého kanónu bola prakticky celá zlikvidovaná, ku kanónu sa postavil sám. Aj keď bol ťažko ranený, zničil dva nepriateľské tanky a neodišiel z bojiska, pokiaľ neboli odrazené všetky protiútoky nepriateľských tankov.¹⁹

Hitlerovským vojskám sa nepodarilo odrezať sovietske vojská, ktoré prenikli ku Kalinovu. Ten svojím spôsobom zakrýval dôležitý uzol obrany a komunikácie nepriateľa — Medzilaborce —, a preto mal tiež veľký význam. Dôraz sa kládol na udržanie cesty, ktorá viedla z Poľska cez obce Czeremcha, Čertižné, Habura a Borov na Medzilaborce.

21. septembra začala už od tretej hodiny ráno 128. horská strelecká divízia pod velením generálmajora M. I. Koldubova postupovať smerom na Kalinov a v ranných hodinách sa časťou síl zachytila na výšinách na východ od obce. Nepriateľ sa pevne držal predovšetkým na vyššom západnom okraji obce. Jeho sily tvorili 228. horský strelecký pluk, 97. ľahká poľná divízia a jednotlivé jednotky 357. a 96. pechotnej divízie. Bolo to dosť silné zoskupenie, cez ktoré by sa nedalo preraziť čelným úderom. Vtedy sa veliteľ 128. horskej streleckej divízie generál M. I. Koldubov rozhodol obchvatným manévrom svojich dvoch plukov zaútočiť zo severu a východu a takto oslobodiť Kalinov. Veliteľ zboru generál A. Vedenin s týmto plánom súhlasil.

21. septembra o 12. hodine začal 327. gardový horský strelecký zbor útok v sme-

¹⁸ Gladkov, V. F.: *Atakujet gornostrelkovaja*. Moskva 1972, s. 63.

¹⁹ Levčenko, V. S.: c. d., s. 95—96.

re kóty 474 a Habury. 315. gardový horský strelecký pluk začal jedným práporom obchvat v smere trigonometra 425 a časťou síl druhého práporu v smere kóty 579.

O 12. hodine 30. minúte hlásil generál M. Koldubov generálovi A. Vedeninovi, že 327. pluk obsadil kótu 474. Tým bol nepriateľom znemožnený prísun posíl z priestoru Habury. Zároveň jeden z práporov 315. pluku vyšiel do priestoru trigonometra 425 a odrezal nepriateľovi ústupové cesty z Kalinova. Druhý prápor tohto pluku vyšiel k severnému okraju Kalinova a v boji zlikvidoval zvyšky kalinovskej posádky.

Tento manéver 128. divízie nedal nepriateľovi možnosť využiť svoj palebný systém na východnom svahu kóty 579. Nepriateľský 228. horský strelecký pluk v Kalinove bol prakticky úplne zlikvidovaný. Tí, čo ostali nažive, boli zajatí. Pri výsluchu zajatý vojak Alfred Kurbauer z Drážďan vypovedal, že ich sem 20. septembra premiestnili z Turku. Útok sovietskych vojsk bol taký prekvapivý, že pluk nestihol ustúpiť a spolu so svojim veliteľom sa dostal do obklúčenia.²⁰ Veľkú úlohu pri likvidácii posádky v Kalinove zohrala rota pod velením Grigorjana. Odrezala Nemcom cestu na juh a nedovolila im odísť z obce. Potom sa sama ocitla v ťažkej situácii — nepriateľ na ňu útočil z juhu i severu. Vojaci však nielen vydržali, ale aj pevne blokovali cestu ústupu hitlerovcom. Dve delostrelecké batérie pomáhali 4.rote Grigorjana. Kanónová batéria páčila do kolón na ceste, batéria mínometov kalibru 107 mm ostreľovala v teréne sústreďenia nepriateľa.

Aj napriek tomu sa skupine hitlerovcov podarilo dostať blízko k sovietskym vojakom. Vtedy sa vyznamenali stranícky organizátor roty Semjon Kovšov a guľometčík Alexej Časnyk. Bývalý zástupca veliteľa 327. horského streleckého pluku pre veci politické spomína: „Kovšov sa so skupinou vojakov vrhol do protiútok, proti jednotke hitlerovcov, ktorá chcela z výhodných pozícií zneškodniť našich vojakov. Začal sa boj muža proti mužovi. Naši sa na život a na smrť bili s hitlerovcami. Guľometník Alexej Časnyk pod krupobitím nepriateľských striel vyniesol svoj guľomet na otvorené miesto a začal palbu zblízka a hitlerovci sa dali na útek. Alexej Časnyk bol však ťažko ranený a bolo ho treba dopraviť do poľnej nemocnice.“²¹

Nepriateľskému pluku sa nepodarilo dostať z obklúčenia. Na čele so svojim veliteľom a celým štábom bol zajatý. Kapituláciu prijal veliteľ 315. pluku podplukovník I. A. Kostin. Táto udalosť zdvojnásobila radosť z úspechov v prvých bojoch na území Československa. „Boj o Kalinov zaujíma osobitné miesto v pamäti mojich spolubojovníkov a v mojej vlastnej. Na fronte, ako je známe sa ľudia snažili neprejavovať svoje emócie. K dobrému správaniu patrila zdržanlivosť. Ale keď sa podarilo zajať pluk hitlerovcov, nemohli sme a ani nechceli skrývať svoju radosť. Navzájom sme si stískali ruky, hádzali čiapy do vzduchu, gratulovali hrdinom boja,“ spomína V. M. Malkin.²²

Jedným z takýchto hrdinov bol aj veliteľ čaty ženijnej roty 315. pluku nadporučík B. L. Buňatan. V jeho bojovej charakteristike sa dočítame: „V bojových podmienkach je súdruh Buňatan smelý, iniciatívny a chladnokrvný. Napríklad v bojových

²⁰ Vedenin, A.: c. d., s. 61.

²¹ Malkin, V. M.: *Karpatskije orly*. Moskva 1975, s. 35—36.

²² Tamtiež, s. 36.

akciách počas prielomu československej hranice v priestore obce Kalinov sa Buňatan so svojou čatou aktívne zúčastnil na porážke a zajatí obklúčenej skupiny Nemcov. Zásluhou odvahy a rozhodnosti súdruha Buňatana bolo za krátky čas zajatých 67 nemeckých vojakov a dôstojníkov, medzi ktorými bol zajatý veliteľ pluku so zástavou pluku.“²³

Hneď po oslobodení sa do obce začali rýchlo vracat obyvatelia, ktorí sa väčšinou skrývali v okolitých lesoch — tu si vykopali zemľaky, odniesli si tam najpotrebnejšie predmety a skromné zásoby potravín. Všetci nadšene vítali svojich osloboditeľov.

O bratskom vzťahu miestnych obyvateľov k armáde osloboditeľke sa sovietski vojaci presvedčili už počas prvých stretnutí na hranici. A. Vedenin spomína na starších občanov Jána Václavka a Júliusa Mulika, ktorí sprevádzali sovietskych vojakov do nepriateľského tyla. „Obidvaja vlastenci . . . poskytli veľkú pomoc nielen práporu (1. prápor 900. pluku — pozn. aut.), ale aj iným jednotkám zboru. Tam, kde naše jednotky narazili na silné opevnené nepriateľské oporné body a uzly odporu, Václavak a Mulik viedli jednotky cestičkami, o ktorých nepriateľ nemal ani tušenia.“²⁴

Na inom mieste A. Vedenin s vďačnosťou píše o dvoch československých občanoch Krikunovovi a Kašubovi z Vydrane, ktorí dovedli prvých sovietskych vojakov až do obce Kalinov.²⁵ Ján Micaaj spomína, že to bol kapitán G. N. Šavluchašvili so skupinou vojakov z 900. horského streleckého pluku.²⁶

Na prvé stretnutie so sovietskymi vojakmi spomínajú aj ďalší obyvatelia Kalinova. Mikuláš Daňo hovorí: „Z pivnice, kde bola ukrytá moja rodina, som pozoroval, ako z kopca do obce prichádzajú sovietski vojaci. Prišli aj do môjho dvora. Bolo deväť a pár minút, keď sa v pivničných dverách objavili červenoarmejci a pýtali si trochu vody. Dali sme im mlieko, pretože voda v potoku bola znečistená po daždi a mŕtvolách a studne boli nepoužívateľné.“²⁷

Vasil Suvák rodák z Kalinova spomína, ako občania J. Sičák a V. Kokuľa upozornili sovietskych vojakov na nemecké mínomety za domom M. Prokopa a Vasil a Nikolaj Suško im ukazovali nemecké guľometné hniezda.²⁸

V pamäti obyvateľov obce ostali navždy mená tých spoluobčanov, ktorí sa stali obeťami vojny. Ivan Micaaj ich v svojej krátkej spomienke uvádza: Andrej Antoňak-Michaľkiv, Vasil Kokuľa a jeho manželka, Júlia Kokuľová a jej manžel Andrej Kokuľa, Andrej Fecura, Michal Kazimír, Mária Vovková, Ivan Vovk, Andrej Rapáč, Júlia Rapačová, Michal Hnidák, Mária Daňová-Gojdičová, Michal Suvák, Nikolaj Suško, Andrej Sičák-Lycko, Michal Kokuľa, Júlia Kokuľová.²⁹ Už po vojne, pri výbuchoch mín, zahynuli ďalší traja občania.

Vojnové boje spustošili tento kraj. Smrť číhala na každom kroku, všade boli

²³ Archív DM, kr. SA, pr. č. 11/85.

²⁴ Vedenin, A.: c. d., s. 60.

²⁵ Kol.: *30 slobodných rokov okresu Humenné*. Košice 1974, s. 60.

²⁶ Pravda, 21. septembra 1974.

²⁷ Mindoš, I.: c. d., s. 25.

²⁸ Tamtiež.

²⁹ *Tridsať slobodných rokov*, s. 56.

mŕtvol. Bol to hrôzostrašný obraz. A. Daňová: „I ja som nakoniec utiekla do lesa, s vnučkou v náručí. Pamätám si len na to, že celou cestou, a bolo to aj šesť kilometrov, som bežala pomedzi samé mŕtvol.“³⁰ Generál V. F. Gladkov: „Obďaleč stál rozštiepený strom, pod ním sedelo dievča. Malo na sebe vyblednutú vojenskú blúzu a na hlave lodičku. Vedľa ležal vojak s hlavou položenou na jej kolenách. — Pozrite, — ukázal náčelník politického oddelenia, — tak sa na seba zadívali, že ani generála nevidia. — Poďme k nim, — povedal som. Podišli sme bližšie. Dievča v pravej ruke držalo obvaz, ľavou sa zľahka dotýkalo bledej tváre. Bolo mŕtve. Vedľa ležala otvorená zdravotnícka kabela, nezaistený samopal a vojakova skrvavená čiapka. Ani on nežil. Bol to smutný obraz. Pozrel som na strom. Jeho vrcholec bezvládne visel dolu.“³¹

Miestne obyvateľstvo v Kalinove ako aj iných podkarpatských obcí malo problémy so zásobovaním potravín. Skromné zásoby, ktoré sa podarilo zachrániť pred Nemcami a zobrať so sebou do lesa, sa rýchlo minuli. Reálna bola hrozba hladu. Pomohli však osloboditelia. A. Sušková, obyvateľka Kalinova, spomína: „Pamätám si to ako včera. Nemali sme čo dať do úst, nuž som zobrala na ruky najmenšie dieťa a so slzami v očiach som išla hore obcou, poprosiť sovietskych vojakov aspoň o hrst múky. Sovietsky vojak sa ku mne obrátil: — Čo tu chceš? — Povedala som, že nie pre seba, ale pre svoje deti som prišla poprosiť o trochu múky. Vedľa stál voz, na ktorom bolo veľa vriec. Zlutoval sa nado mnou a povedal: — Nechceš krúpy? — A nečakajúc na odpoveď, skočil na voz, rozviazal vrece a nasypal mi za plnú sukňu jačmenných krúp. Veľmi som vtedy ľutovala, že som so sebou nezobrala nejaké vrece. Aj za pol vreca by mi bol nasypal.“³²

Treba povedať, že na začiatku poskytli nevyhnutnú pomoc obyvateľstvu prvých oslobodených obcí sovietske poľné kuchyne a kuchyne 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Ale situácia si vyžadovala rózne opatrenia. A po žiadosti veliteľa 1. čs. armádneho zboru generála L. Svobodu poskytlo sovietske velenie bezplatne 500 ton múky pre obyvateľstvo oslobodeného územia. Chlieb upečený z tejto múky ochutnali aj Kalinovčania.

Sovietski vojaci zachránili obyvateľov Kalinova od hladu. „Z hostiteľov sme sa zmenili na hostí“, spomína A. Suško. „Žili sme z kuchyne sovietskych jednotiek. Čo mali, dali radi aj nám.“³³

Miestni obyvatelia sa snažili zo všetkých síl odvdáčiť osloboditeľom. O tom hovorí aj táto epizóda. Počas zmeny palebného postavenia delostreleckej batérie zabil v okolí Kalinova kone, ktoré ťahali kanón. Na ceste do obce sa stretol jeden roľník so sovietskym vojakom. Videl, ako sa delostrelci trápia, aby dostali kanón hore strmým svahom, a navrhol, že zoženie tri kone. Svoj sľub splnil a doviedol kone, ktoré nechal ako dar obce osloboditeľom.

Inokedy sa stalo, že sovietski vojaci zachránili kone Kalinovčanom. V. M. Malkin spomína: „Asi dve desiatky koní, ktoré sa pásli pri obci v noci boli vyplašené

delostreleckou paľbou a vbehli do „uzemia nikoho“ medzi našim plukom a práporom hitlerovcov. Ráno sme s Morgunovským (veliteľ 327. horského streleckého pluku — pozn. aut.) uvideli tieto kone a znepokojili sa: stratia sa, zahynú. Keď hitlerovci začali delostreleckú paľbu na naše postavenia, kone z užľabiny vybehli na otvorené priestranstvo, potom sa im znovu podarilo zabehnúť naspäť. S nasadením života, využívajúc reliéf terénu, sa dvom našim vojakom — spojárom podarilo tam dostať a vyhnat kone do postavení našej jednotky. Hitlerovci si kone všimli a začali do nich strieľať. Dva kone zabili. Zvyšok sa však podarilo zachrániť.“³⁴

Potom pomocník veliteľa pluku pre tylo Agejev odovzdal kone občanom Kalinova, ktorí sa srdečne poďakovali sovietskemu dôstojníkovi a prostredníctvom neho aj celej Sovietskej armáde.

Na druhý deň ráno ešte raz prišla k Agejevovi delegácia Kalinovčanov a priviedla so sebou dva kone ako dar. Jeden dostal veliteľ pluku, druhý jeho zástupca pre veci politické — slúžil mu až do konca vojny.³⁵

21. septembra 1944 sa Kalinov stal prvou slobodnou obcou na území Československa, ale to ešte neznamenal koniec bojov v jeho okolí, nebol koniec útrapám jeho obyvateľov. V priebehu celého nasledujúceho dňa hitlerovci podnikali zúrivé pokusy prebiť sa ku Kalinovu a dobyť ho späť. O tvrdom charaktere týchto bojov hovorí fakt, že v priebehu dňa nepriateľ stratil (zabitých a ranených) okolo 1000 vojakov a dôstojníkov, 18 tankov, 4 útočné delá, 3 obrnené transportéry, niekoľko desiatok kanónov a mínometov.³⁶ Aj napriek hrdinstvu sovietskych vojakov boli následkom nemeckých protiútokov jednotky 242. a 128. horskej streleckej divízie prinútené opustiť Haburu a Borov. Kalinov však ostal slobodný. „22. 9. 1944 zaútočili nemecké tanky na Kalinov dvanásťkrát. Nemecké protiútoky boli však odrazené. Fašisti sa ešte niekoľkokrát pokúšali útočiť, ale sovietske vojská Kalinov už držali pevne vo svojich rukách,“ spomína Ivan Micaj.³⁷

Počas protiútokov sa vyznamenala batéria pod velením kapitána M. I. Kargalceva zo 4. gardového protitankového delostreleckého pluku. Ich presná streľba na prístupových cestách ku Kalinovu znamenala vyradenie troch tankov, štyroch obrnených transportérov, dvoch útočných diel, päť kanónov kalibru 75 mm, desiatky mínometov a veľa mŕtvych.³⁸ Sovietski vojaci sa bili hrdinsky. Veliteľ čaty 327. horského streleckého pluku poručík J. Surkov už bez nohy bojoval do posledného náboja. Ten si nechal pre seba. Hrdinskou smrťou padol veliteľ mínometnej čaty poručík Gordej Pavľuk. Už mal iba dva mínometry, keď na jeho postavenie vyšli dva tanky a útočné delo. Viacerí vojaci čaty padli. Ťažko raneného Pavľuka chytili fašisti, priviazali ho za nohy k dvom tankom a roztrhali.³⁹ Vojaci jeho rotý sa zaprisahali, že pomstia jeho smrť.

Príkladov obetavosti, statočnosti a odvahy sovietskych vojakov na tomto úseku

³⁴ Malkin, V. M.: c. d., s. 51.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ Levčenko, V. S.: c. d., s. 97.

³⁷ Tridsať slobodných rokov. s. 56.

³⁸ Levčenko, V. S.: c. d., s. 96—97.

³⁹ Malkin, V. M.: c. d., s. 44.

³⁰ Nové slovo, 27. septembra 1979.

³¹ Tamtiež.

³² Družno vpered, č. 9, 1964.

³³ Rudé právo, 7. mája 1979.

frontu sa dá uviesť veľké množstvo. Nemôžeme však nespomenúť tých, ktorým vlast udelila najvyššie vyznamenanie. Za bezpríkladné hrdinstvo preukázané 22. septembra na kóte 564 bol zástupcovi veliteľa 900. horského streleckého pluku podplukovníkovi A. I. Ďominovi udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu in memoriam.

Tam, v ten istý deň vyznamenali aj vojakov 1. práporu 900. horského streleckého pluku 242. horskej streleckej divízie komunistov M. Sijakojeva a komsomolcov N. Andrujuščenka a S. Dostovalova. Do večera odrážali protiútoky nepriateľa, ich guľomet zničili viac ako stovku hitlerovcov. Za hrdinstvo a odvahu boli M. M. Sijakojev a N. P. Andrujuščenko vyznamenaní Radom Červenej zástavy, S. V. Dostovalovovi bol udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu in memoriam.

Mnohí vojaci a dôstojníci, ktorí sa vyznamenali v týchto bojoch, boli navrhnutí na vyznamenanie. Bol o tom písomne upovedomený každý vojak. Text jedného z takých listov znel: „*Červenoarmejcovi súdruhovi Tonkobajevovi. Velenie jednotky vie o Vašom hrdinskom čine, ktorý ste vykonali 22. septembra, ďakuje Vám a navrhuje Vás na vláadne vyznamenanie. Nepochybujeme, že budete aj naďalej obratne používať svoju zbraň v boji s nemeckými fašistickými okupantmi, bez strachu biť nepriateľa ako gardový vojak až do konečného víťazstva našej armády nad hordami hitlerovcov. Veľa úspechov, drahý súdruh Tonkobajev.*“⁴⁰ Tieto písomné poďakovania, ktoré podpisoval spravidla veliteľ pluku a jeho zástupca pre veci politické, značnou mierou prispievali k zvýšeniu morálneho a bojového ducha vojakov.

Ráno 23. septembra vyrazili sovietske jednotky do útoku. 315. horský strelecký pluk obsadil Borov. Rozviedka však hlásila, že do priestoru Čertižné a Vydraň boli prisunuté čerstvé posily nepriateľa o sile pešej divízie so 40 tankami. Bolo treba očakávať ďalší pokus vytlačiť sovietske vojská za československo-poľskú hranicu. Gardoví horskí strelci odišli spať.

Zaktivizovalo sa aj hitlerovské letectvo, ktoré nanášalo bombové údery na pozície sovietskych jednotiek, ostreľovalo ich z guľometov. Počas jedného z takých bombových náletov padol veliteľ 327. gardového horského streleckého pluku major J. M. Morgunovskij.

Boje v priestore Kalinova, ako aj v celých Karpatoch, prebiehali v osobitne ťažkých podmienkach. Často sa stalo, že bolo treba bojovať v obklúčení, útočiť bez podpory tankov a delostrelectva. Straty na ľuďoch boli veľké. V jednotlivých rotách ostávalo nie viac ako 40 mužov. Zvlášť veľké straty boli v radoch komunistov, ktoré boli vždy príkladom v boji. Volanie „Komunisti dopredu!“ znelo na najťažších úsekoch. Napríklad v priestore Kalinova stratil 327. pluk dve tretiny členov svojej straníckej organizácie, štyri pätiny straníckych organizátorov v rotách a batériách a siedmich z deviatich politických pracovníkov.⁴¹

Miesta po padlých a ranených komunistoch neostávali prázdne. Do strany vstúpili ďalší vojaci. Počas bojov pri Kalinove v tom istom 327. pluku bolo do strany prijatých 37 červenoarmejcov, mladších a stredných veliteľov.⁴² 23. septembra tu

⁴⁰ Tamtiež, s. 48.

⁴¹ Tamtiež, s. 62—63.

⁴² Tamtiež, s. 63.

na brehu Laborca prijali do strany aj hrdinu bojov v Karpatoch gardového seržanta V. N. Golovaňa, ktorý o tri týždne padol v bojoch o oslobodenie obce Zvala a neskôr mu bol udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu in memoriam.

V nasledujúcich dňoch odrážali sovietske vojská zúrivé protiútoky nepriateľa podporované tankmi. Občas sa situácia v niektorých brániaciach sa jednotkách stávala kritickou, ale vojaci bojovali s vypätím všetkých síl a neustupovali. Uvedieme iba dva príklady. Čata seržanta P. Ivanenka odrážala protiútoky nepriateľa v počte pešej roty. Nemci ich tlačili z obidvoch strán, ale hárka vojakov, ktorí ostali v čate Ivanenka, sa húževnato bránila a udržala svoj úsek až do príchodu posíl. Petr Ivanenko bol vyznamenaný Radom slávy II. stupňa.

V bojoch v priestore Kalinova sa vyznamenal aj ďalší hrdina karpatských bojov Džuman Karakulov. Počas evakuácie ranených z jednotky, ktorá bola obklúčená nepriateľom, hitlerovci objavili transport ranených. Karakulov sa však dostal zozadu k nemeckým guľometníkom a zlikvidoval ich ručnými granátmi. Za ďalšie boje pri Zvale bol Džumanovi Karakulovi udelený titul hrdinu Sovietskeho zväzu in memoriam.

Na sklonku dňa 29. septembra 1944 vytlačili sovietske vojská nepriateľa na západ a znovu obsadili obce Habura, Borov a Vydraň. Situácia na obidvoch stranách sa dočasne stabilizovala.

Sovietske velenie využilo prestávku a zhodnotilo priebeh prvých bojov na území Československa. Z jednotiek hlásili veľké straty, ale na druhej strane nezmenšovali sa ani straty nepriateľa. Tie boli značné. Len 3. gardový horský strelecký zbor v období od 19. do 25. septembra zničil v priestore Kalinova asi 30 nepriateľských tankov, 60 kanónov, do 100 guľometov, veľké množstvo viachlavňových mínometov a veľa ďalšej bojovej techniky; zmocnil sa troch skladov munície, množstva áut, zajal 400 nemeckých vojakov a dôstojníkov. Hitlerovci mali padlých a ranených 6000 vojakov a dôstojníkov.⁴³ K tomu ešte treba dodať, že bojovú činnosť zboru v tomto období komplikovala nevyhnutnosť kryť na dlhom úseku pravé krídlo zboru, ktoré bolo súčasne aj prvým krídlom armády a frontu.

Boje o oslobodenie Kalinova, boje na kalinovskom výklenku navždy ostali v pamäti ich účastníkov a svedkov nielen ako prvé boje na československom území, ale aj ako boje neobyčajne tvrdé, spojené s veľkými stratami. Potvrdili odhodlanie sovietskych vojakov prísť aj napriek ťažkostiam na pomoc bojovníkom Slovenského národného povstania. Červenoarmejci splnili svoju internacionálnu povinnosť a zo všetkých síl pomáhali slovenským povstalcem v boji proti spoločnému nepriateľovi — fašizmu.

Spomienky účastníkov a svedkov týchto bojov nám dávajú pravdivý a presvedčivý obraz udalostí o hrdinskej jeseni 1944, ktorá sa zapísala do histórie celého národa.

⁴³ Tamtiež, s. 62.

JOZEF RODÁK

Osvetová práca v 1. čs. armádnom zbore v období obranných bojov na Ondave a v ďalšej bojovej činnosti na našom území

Po zdĺhavých bojoch v Karpatsko-dukelskej operácii dosiahol 28. novembra 1944 1. čs. armádny zbor rieku Ondavu a prešiel do obrany.

Bojová činnosť v tomto období sa obmedzovala na menšie bojové akcie, ktoré boli zamerané na hĺbkový prieskum. V priestore činnosti zboru sa objavil aj nemecký prieskum a preto bola nariadená zosilnená obrana štábov na jednotlivých stupňoch. Československí prieskumníci prejavovali veľkú statočnosť predovšetkým pri prekročení zamrzutej rieky Ondavy, na rieke totiž boli sústavné stretnutia s obranou nepriateľa, ktorá tu bola dokonale vybudovaná.

Nová bojová situácia si vyžiadala niektoré organizačné zmeny. 38. sovietska armáda bola začlenená do zostavy 4. ukrajinského frontu a s ňou aj 1. čs. armádny zbor. Stalo sa to preto, lebo 38. armáda operovala na sever od československo-poľských hraníc a zbor zostal na území Československa.

Určené operačné pásmo zboru bolo také široké, že nebolo možné kontrolovať a obsadiť súvislú líniu. Preto boli na vhodných miestach vybudované oporné body a medzery kontrolovali hliadky.

V priebehu Karpatsko-dukelskej operácie utrpel 1. čs. armádny zbor citeľné straty a preto bolo hlavnou úlohou doplniť preriedené stavy.

Noví branci prichádzali do zboru z oslobodeného územia východného Slovenska a zo Zakarpatskej Ukrajiny. Značný počet ich prišiel zo zajateckých táborov.¹ Pretože vznikla potreba ich vycvičiť, alebo precvičiť, pri brigádach boli zriadené výcvikové prápory. V tom čase veleniu zboru podliehali tri dôstojnícke školy a organizované boli aj kurzy pre špecialistov a poddôstojníkov.

V období obranných bojov na Ondave sa podarilo obnoviť plnú bojovú schopnosť jednotiek 1. čs. armádného zboru. Pociťoval sa veľký nedostatok tankov. Pokračovali však prípravy na ďalšie boje. Keď sa 12. januára 1945 začala Západokarpatská operácia, bol 1. čs. armádny zbor v plnej bojovej sile. (V prvej mobilizácii od 1. novembra 1944 do 15. januára 1945 sa podarilo získať 8070 dobrovoľníkov — zo zajateckých táborov 3070, zo Zakarpatskej Ukrajiny 2991, z iných krajín 407 a zo Slovenska 1602.)²

¹ Procházka, J.: *Na Ondave. (Spomienky)*. Rukopis, archív DM, s. 323.

² AVHÚ — Veliteľstvo čs. vojskných jednotiek v ZSSR — I/1,2 č. j. OI taj. 1945, s. 1—2.

Obdobie obranných bojov na Ondave sa vyznačovalo tým, že sa do popredia dostali dôležité vojenské a politické otázky. Šlo o prebudovanie 1. čs. armádného zboru na armádu, o svojbytnosť slovenského národa, o oslobodenú Zakarpatskú Ukrajinu a o nábor dobrovoľníkov z radov obyvateľstva na oslobodenom území východného Slovenska do čs. jednotiek.

V tomto politickom dianí sa 1. čs. armádny zbor stával dôležitým činiteľom pri uskutočňovaní národnej a demokratickej revolúcie. Súčasne sa usilovne pripravoval na ďalšie boje.

Prvého decembra 1944 sa osveta zboru presunula do Kožuchoviec, aj keď so zdržaním, lebo cesta bola veľmi zamínovaná.³ Nemci mali vo zvyku strhnúť za sebou všetky mosty a obchádzky okolo nich zamínovali. Odmínovanie nebolo ľahké a stálo mnoho obetí. Zamínované boli totiž cesty, domy a aj všetky prístupy k nim.

Podľa rozkazu museli autá ísť po vyjazdených koľajach, v opačnom prípade by hrozilo nebezpečenstvo, že sa narazí na mínu.

Kožuchovce boli v tom čase takmer „ľudoprázdne,“ lebo fašistické vojská všetko obyvateľstvo násilne evakovali, alebo pred ich hrozbou utiekli ľudia do blízkych lesov. Osveta zboru bola rozmiestnená v jednotlivých domoch. Pri pobyte osôb sa dbalo na to, aby každý šiel len po miestach, kde bol nadpis „odmínované“.

Štáb zboru bol vtedy umiestnený vo vedľajšej dedine.

Osvetoví dôstojníci pracovali podľa plánu v jednotlivých strediskách, kde sa nachádzali noví príslušníci zboru. Kapitán Kohout zostal ako osvetový dôstojník v DVS — 15 (delostrelecké výcvikové stredisko), kde bolo 1200 osôb. Podporučík Infner bol ako osvetový dôstojník pri štábnych jednotkách a podporučík Patlevič bol ako osvetový dôstojník vo výcvikovom stredisku Krivá, kde bolo 500 ženistov a spojárov.⁴

22. decembra 1944 prišiel náčelník osvetového oddelenia 1. čs. armádného zboru v ZSSR kapitán Procházka na štáb 1. čs. armádného zboru, kde informoval generála L. Svobodu o situácii v oslobodenom Chuste a Humennom. Prítomných na štábe oboznámil aj s politickou situáciou doma i v zahraničí a zmenil sa aj o úlohách národných výborov na oslobodenom území. V tom čase už pracoval Národný výbor v Humennom. Aby boli obyvatelia aj z oslobodeného územia informovaní o politickej a vojenskej situácii, vydával 1. čs. armádny zbor časopis *Nová sloboda*. Obyvatelia z Kalinova, Paloty a Vydrane chodili preň do Woly Nižnej na poľskom území.⁵

25. decembra 1944 bolo vo Veľkom Bukovci (teraz Bukovce vo Svidníckom okrese) zhromaždenie osvetových dôstojníkov — namiesto plánovaného stranického vedenia zboru. Prítomných bolo 13 príslušníkov zboru a program bol pomerne obsiahly.

Prvý bod bola najnovšia informácia o politickej situácii na oslobodenom území

³ Procházka, J.: c. d., s. 323.

⁴ Procházka, J.: c. d., s. 237.

⁵ Šnobl, J.: *Svedectvo o veľkom boji*. Praha 1960, s. 172.

Zakarpatskej Ukrajiny. Vysvetlené boli otázky vlastnej vôle ukrajinského národa o pripojenie sa k bratskému Sovietskemu zväzu.

Druhý bod sa týkal otázky postavenia Slovenska v oslobodenej vlasti s prihliadnutím na dôležitosť úlohy Slovenskej národnej rady. V tejto súvislosti bol zdôraznený jej význam pri výstavbe novej armády, osvetoví dôstojníci sa v politických otázkach mali opierať o členov komunistickej strany, ktorí pôsobili v Slovenskej národnej rade. Počítalo sa s tým, že s ďalším oslobodzovaním slovenského územia, bude veľký príliv Slovákov do jednotiek 1. čs. armádneho zboru, a preto kapitán J. Procházka dal prítomným osvetovým dôstojníkom úlohu vyhľadávať pre práce v osвете príslušníkov slovenskej národnosti, ktorí by boli po stránke politickej na požadovanej úrovni a prispeli by ku konsolidácii situácie v jednotkách.⁶ V treťom bode sa rozoberala otázka nováčikov v zbere a ich výchovy vo výcvikových práporoch. Z výcvikového práporu 1. brigády dochádzali hlásenia, že mnoho nových príslušníkov má malý prehľad o domácej i zahraničnej politickej situácii. Títo ľudia boli v období fašistickej okupácie silne dezorientovaní. Stávalo sa aj to, že nováčikovia zo zajateckých táborov nemali náležitý výstroj, čím sa u niektorých prejavovala apatia k výcviku a ich bojový a morálny duch bol nízky. Okrem toho mali nováčikovia za sebou veľmi krátky výcvik. Osvetový dôstojník 1. brigády Kopold napríklad uviedol, že niekedy aj nováčikovia, ktorí neprešli výcvikom, sú vysielaní k bojovým práporom.

Vo výcvikovom práporu 3. brigády bolo 1700 ľudí, z toho 1170 po trojdňovom výcviku odišlo k práporom.

Zo ženíjného práporu zboru prišla požiadavka, aby bola vo výcvikovej rote „osveta“ zaradená do výcviku. Pre osvetových dôstojníkov to boli neľahké úlohy — zbor bol po stránke národnostnej rôznorodým útvarom, ale celá jednotka musela fungovať ako jednoliaty bojaschopný celok. Preto sa vyhľadávali nové politické formy a metódy, aby noví príslušníci dosiahli vyššiu uvedomelosť.

Za tejto situácie sa v osвете zboru rozhodli, že pošlu k náhradnému pluku do Humenného osvetových dôstojníkov, ktorí tam predniesli 15 prednášok, a aj nováčikov v Medzilaborciach uvítali osvetoví dôstojníci.

Pre potreby osvetových dôstojníkov boli vytlačené osnovy prednášok, na základe ktorých sa uskutočňovala stranícka práca v jednotkách zboru. Osvetový dôstojník Mareš dostal za úlohu postarať sa o vytlačenie letákov pre nováčikov, prípadne aj brožúrok.

V osnovách prednášok mali okrem iného byť otázky týkajúce sa problémov v tomto období na Slovensku. Osvetoví pracovníci mali pravidelne robiť besedy s vojakmi na rôzne témy a mali organizovať výchovnú prácu v poddôstojníckych školách.

Náčelník osvety kapitán J. Procházka pripravil pre osvetových dôstojníkov prednášku na tému *Poddôstojník ako veliteľ a vychovávateľ*. Okrem toho v osвете zboru bola pripravená prednáška *Ako uskutočňuje poddôstojník osvetovú činnosť*.

V štvrtom bode sa prerokovali otázky zvukovej agitácie proti nepriateľovi — výzvy, aby sa vojaci vzdali. V 1. brigáde trvalo vysielanie tri dni, v 3. brigáde tri

⁶ Procházka, J.: c. d., s. 239.

noci a podobne. Na takúto zvukovú agitáciu Nemci odpovedali paľbou. Veľmi dobre a odvážne si počínal príslušník zboru Peša, ktorý dobre hovoril po nemecky. Slová z reproduktorov bolo počuť na vzdialenosť 1 až 2 kilometre.

Ďalšie body patrili otázkam kurzu osvetových dôstojníkov a ich rozmiestneniu. Hovorilo sa aj o 15 schopných poslucháčov pre osvetovú prácu.

Prerokovali sa aj otázky súvisiace s tlačou pre miestne obyvateľstvo, hovorilo sa o reorganizácii a rozšírení oddelenia osvety zboru a špecializácie pracovníkov. Aktuálne boli aj otázky rozšíriť sieť osvetových poddôstojníkov a pomáhať civilnému obyvateľstvu.

Začiatkom decembra 1944 navštívil kapitán J. Procházka štáb 4. ukrajinského frontu, kde ho prijal člen vojenskej rady generál Mechlis za prítomnosti náčelníka frontovej politickej správy generála Pronina a generála Kovalenka. Pri tomto stretnutí ich kapitán J. Procházka informoval o bojových akciách zboru a o morálnom a politickom stave v jednotkách a o potrebách týkajúcich sa ďalších úloh zboru. Tieto informatívne rozhovory boli pre príslušných činiteľov frontu nevyhnutné, pretože zbor bol ešte len krátko pridelený k 4. ukrajinskému frontu.

Cestou späť sa kapitán J. Procházka zastavil v Michalovciach, kde v tom čase už mala svoje sídlo vojenská redakcia časopisu *Nová Sloboda*, ktorý vychádzal pre civilné obyvateľstvo. Hlavným redaktorom bol podporučík Imrich Roth. Kapitán J. Procházka si zvolal redakčnú radu časopisu, ktorá mu podala informáciu o redakčných prácach, ale aj všetkých ostatných problémoch, ktoré sa dotýkali časti oslobodeného územia východného Slovenska. Vojaci v redakcii požadovali vozidlo a aby k nim bol pridelený dopisovateľ. Oznamili, že v blízkosti Michaloviec bolo založených sedem národných výborov. Neskoršie podporučík Roth začal spoločne so súdruhom Maurerom vydávať denník *Pravda*, ktorý bol orgánom KSS. Noviny sa tlačili v miestnej tlačiarňi zo začiatku len ručne, pretože elektráreň bola poškodená.

Osveta zboru, ktorá bola umiestnená v Kožuchovciach, sa 9. decembra 1944 presťahovala do Bukovca, kde už sídlil štáb zboru.

Pripravoval sa nový kurz osvetových dôstojníkov a osvetoví dôstojníci v brigádach vyhľadávali vhodných kandidátov predovšetkým na obsadenie osvetového aparátu v zbere osvetovými dôstojníkmi. Zisťovalo sa aj, kto z členov strany padol, alebo bol ranený, prípadne premiestnený k inej jednotke a podobne. V tom čase bolo do Kožuchoviec zvolané stranícke vedenie zboru, na ktorom sa zhodnotili skúsenosti z Karpatsko-dukelskej operácie a hovorilo sa aj o nových úlohách. Osvetoví dôstojníci informovali vedenie, ako pokračuje ustanovovanie národných výborov a aké problémy sú s tým spojené.

Na záver rokovania sa prijalo rozhodnutie, že štáb osvety navštívi jednotky 1. a 3. brigády v palebných postaveniach, aby sa oboznámil s vojenskou situáciou.

Spojenie so štábom 3. brigády, ktorý sa nachádzal na pravo od cesty z Bukoviec do Stropkova, sa nadviazalo ľahko. Horšie prístupové cesty boli k sídlu štábu 1. brigády, ktorý sa nachádzal v Ladomirovej na hlavnej ceste z Dukelského priesmyku do Svidníka. Bolo treba vyjsť z Bukovca na východ a pustiť sa po rozbahnejnej ceste na sever, po ktorej na niektorých miestach pretekala potok, a potom ďalej na cestu vedúcu z Bodružalu do Krajnej Poľany, a až tak do Ladomirovej.

10. decembra 1944 navštívil kapitán J. Procházka štáb 1. brigády v Ladomirovej. Stretol sa s osvetovými dôstojníkmi Kopoldom a Vašom. Títo ho informovali o osvetovej práci brigády, o práci osvetových dôstojníkov medzi vojakmi, navrhli aj nových kandidátov do funkcie osvetových dôstojníkov. Zmienili sa aj o niektorých čs. dôstojníkoch, ktorí prišli z Anglicka a medzi vojakmi čs. jednotiek rozširovali názory, ktoré boli v rozpore s tým, ako sa 1. čs. armádny zbor formoval na území Sovietskeho zväzu.

Skupina týchto dôstojníkov sa schádzala osobitne a presadzovala na jednotlivé miesta svojich ľudí. Ich politika bola zameraná proti komunistom a vo svojich názoroch obraňovala mocenské postavenie československej emigrantskej vlády v Londýne.

Na základe tejto informácie vydal štáb brigády týmto dôstojníkom zákaz takejto činnosti a udelil im výstrahu. Na nátlak osvetového dôstojníka Kopolda bolo zakázané aj zoskupovanie sa dôstojníkov z Anglicka.

Počas rokovania osvetových dôstojníkov bol prijatý návrh, aby boli komunisti v brigáde v stálom styku, navzájom sa informovali a aby mali kontakt aj s príslušníkmi, ktorí boli organizovaní v iných politických stranách. Osobitný dôraz kládli na tých príslušníkov zboru, ktorí k 1. brigáde prichádzali zo zajateckých táborov a maďarskej armády. Vyskytla sa aj situácia, že prápor sa skladal z 95 % z takýchto príslušníkov.⁷ S týmito ľuďmi bolo treba dôsledne politicky pracovať, aby ich bojová morálka a uvedomelosť bola v duchu, v akom 1. čs. armádny zbor bojoval v Karpatsko-dukelskej operácii.

V tento deň prišiel k 1. brigáde vedúci 7. oddelenia major Parchomenko. Vyžiadal si informáciu o situácii v prvej línii a priviezol so sebou zvukové zariadenie na propagandu proti Nemcom a Maďarom, ktorú obstarávali vojaci, perfektne hovoriaci po nemecky a po maďarsky. Ako zvyčajne, odpovedali Nemci na túto propagandu paľbou.

V období obranných bojov 1. čs. armádneho zboru na Ondave v decembri 1944 bolo osvetovým dôstojníkom určené, aby so svojimi orgánmi uskutočnili nábor dobrovoľníkov do zboru podľa ústnych smerníc generála Svobodu.

Vytvorili sa propagačné náborové skupiny z osvetových dôstojníkov, ktorí boli pre osvetovú prácu školení vo zvláštnych kurzoch. Ku každej propagačnej skupine bol pridelený sovietsky dôstojník ako komisár, lebo táto akcia sa uskutočnila v pásme bojových operácií.⁸

Na tieto účely boli utvorené štyri propagačné skupiny, ktoré 16. decembra 1944 odišli do určených miest. Jedna skupina pracovala v okrese Medzilaborce, viedli ju Stašo a Belko a tvorili ju poddôstojník a päť mužov. Druhá pôsobila v okrese Snina a boli v nej rotmajster Svojanovský, rotmajster Roško, podporučík Cap, jeden poddôstojník a päť mužov. Tretia sa pohybovala v okrese Humenné a jej členmi boli kapitán Kohout, slovenský partizán poručík Juhás, major Bilej a ďalší. Štvrtá skupina rozvíjala svoju činnosť v okresoch Michalovce, Trebišov a Sobrance a viedli ju Fisch a podporučík Ivanič.

⁷ Tamtiež, s. 263.

⁸ Tamtiež, s. 270.

Tieto skupiny zohrali pri nábore dobrovoľníkov významnú úlohu; dôkazom je to, že 1. čs. armádny zbor sa stal úplnou bojaschopnou jednotkou.⁹

S príchodom nových príslušníkov do jednotiek 1. čs. armádneho zboru bolo treba prispôbiť aj tlač vydávanú v zbere — upraviť nový rozdeľovník a pripraviť obsahový program. Z nových hľadísk sa propagovalo hlavne priateľstvo so Sovietskym zväzom, vysvetľovali sa problémy na oslobodenom území východného Slovenska, popularizovala sa nová republika na demokratických základoch, prispievalo sa k zvyšovaniu bojaschopnosti a bojového ducha v jednotkách.

Ďalej sa prerokovávali otázky národných výborov a úloha partizánov, vysvetľoval sa vzťah národa a armády a ďalšie otázky, o ktoré sa zaujímali noví príslušníci.

Prijalo sa aj rozhodnutie, že vo vhodnom čase a podľa možností sa bude vydávať časopis pre dôstojníkov.

Žiadúce bolo aj získavať vojakov pre spoluprácu pri objasňovaní a riešení problémov. S príchodom nových príslušníkov do zboru vznikali aj niektoré hospodárske problémy; hovorilo sa najmä o nedostatkoch vo výstroji. Len určitá časť vojakov mala zimný výstroj (vafanky, teplú bielizeň, vatované nohavice a pod.)

V súvislosti s tým vznikali aj ďalšie problémy a z tohto dôvodu sa museli konať častejšie zhromaždenia osvetových dôstojníkov. Ich práca sa na oslobodenom území každým dňom zväčšovala. Museli sa riešiť štátoprávne problémy, príchod nováčikov z oslobodeného územia, otázky výcviku, politická a výchovná práca v zbere na všetkých stupňoch, politická práca medzi civilným obyvateľstvom, výstavba novej armády a podobne. Všetky tieto otázky nebolo možné riešiť bez aktívnej účasti politických a výchovných pracovníkov, pokrokových veliteľov a dôstojníkov a predovšetkým bez straníckej organizácie a komunistov.

S veliteľom zboru potom boli prerokované niektoré najdôležitejšie otázky, ktoré sa predtým prerokovali na zhromaždení osvetových dôstojníkov — hlavne zabezpečenia línie frontu pred prenikaním nemeckých výzvedných skupín do tyla 1. čs. armádneho zboru. Pozornosť sa venovala aj osobám, ktoré Nemci ponechali v tyle pri ústupe. Tieto otázky sa stali dôležité po prekročení hraníc a dočasnom zastavení sa frontu na rieke Ondave.

Úsek frontu pri obrane, ktorú zbor zaistoval, bol pomerne otvorený pre nemeckú špionáž. Ochrannú činnosť v tom čase zaistovalo 2. oddelenie zborového štábu, tá však bola nepostačujúca. Preto sa velenie rozhodlo zriadiť pre tieto účely oddelenie obranného spravodajstva (OBZ). Jeho náčelníkom sa stal nadporučík Bedřich Reicin.

27. decembra 1944 odišiel generál L. Svoboda, kapitán Procházka a sovietsky styčný dôstojník major Kambulov do Michaloviec, kde zasadala vojenská rada 4. ukrajinského frontu. Zasadanie viedol veliteľ frontu armádny generál I. J. Petrov, prítomní boli aj dôstojníci štábu, medzi ktorými boli generálpukovník Mechlis, generálporučík Pronin a ďalší.

Na tomto zasadnutí sa hovorilo aj v otázkach týkajúcich sa čs. leteckej divízie. Rada schválila, aby sa osvetovým dôstojníkom tejto divízie stal kapitán Kohout. Okrem toho bolo schválené aj zvláštne oddelenie kontrarozvedky v zbere.

⁹ Do 25. decembra 1944 bolo získaných 1024 dobrovoľníkov.

Po tomto zasadnutí sa zo strany veliteľstva zboru javila nevyhnutná potreba prerokovať niektoré otázky so zástupcami SNR. Šlo predovšetkým o mobilizáciu na oslobodenom slovenskom území, o priebeh náboru dobrovoľníkov, o všestrannú pomoc civilnému obyvateľstvu a v tom bola zahrnutá aj materiálna pomoc, o tlač, plagáty, heslá a zakladanie národných výborov. Žiadal sa aj častejší kontakt zboru s predstaviteľmi SNR.

28. decembra 1944 sa stretli zástupcovia zboru so zástupcami SNR. Na tomto stretnutí bol prítomný veliteľ 1. čs. armádneho zboru generál L. Svoboda, ktorý hovoril o nevyhnutnosti mobilizácie a náboje dobrovoľníkov a zároveň navrhol pomoc pri vydávaní potrebných tlačív pre informáciu obyvateľstva. Ďalej hovoril o pomoci civilnému obyvateľstvu — vyzval prítomných, aby navštívili jednotlivé okresy a na mieste pomáhali národným výborom. Šlo len o okresy mimofrontového pásma. Prítomní zástupcovia SNR na tomto stretnutí informovali o tom, že poskytli pomoc vo forme zálohy vo výške 30 miliónov korún okresným národným výborom. Mestu Humenné bola poskytnutá pôžička 70 000 korún na nákup múky.¹⁰

Na tomto stretnutí sa prijal názor, že pre miestne obyvateľstvo treba vydávať zvláštny časopis, tlačit plagáty, obrazy, heslá a obstarávať čs. štátne zástavy. Práca osvetových dôstojníkov pri postupnom oslobodzovaní nášho územia prinášala stále nové poznatky. Do okresov na východnom Slovensku oslobodených Sovietskou armádou boli vysielané agitačné skupiny, ktoré tu vyvíjali potrebnú politickú činnosť.

Na jednej zo schôdzí osvetového aparátu bolo prijaté uznesenie, že do 1. januára 1945 sa skontroluje činnosť všetkých skupín, že vyjde brožúrka, ktorá bude určená nováčikom. Bolo doporučené ustanoviť aj technicko-propagačnú komisiu, ktorá by vydávala plagáty, heslá, a bolo treba aj vyhľadávať ľudí a zabezpečovať potrebný materiál.

Do škôl pre veliteľov peších a delostreleckých čiat bude určený stály osvetový dôstojník.

Pre činnosť týchto štábov sa rozhodlo, že hneď zo začiatku sa uskutočnia prednášky na témy *Za čo bojujeme* a *Nemci — hlavný nepriateľ našich národov*.

Prerokovali sa aj návrhy na povýšenie osvetových dôstojníkov.

Podľa plánu predniesol v kurze pre osvetových dôstojníkov a v škole pre veliteľov čiat úvodnú prednášku, 31. decembra 1944, kapitán J. Procházka. Prednáška bola na tému *Vzťah ČSR a ZSSR*. Vo večerných hodinách sa v Bukovci konali oslavy na privítanie nového roku 1945, zúčastnili sa na ňom aj osvetoví dôstojníci a major Kambulov. Na Nový rok sa v zdravotnom prápore 1. brigády v Krajnej Poľane konala „večerinka“, na ktorej boli slávnostné príhovory na počesť víťazného postupu Sovietskej armády.

V priebehu ďalších dní prichádzali správy od jednotlivých agitačných skupín. Poručík Fisch, ktorý viedol agitačnú skupinu v Michalovciach, priniesol svoje poznatky o niektorých ťažkostiach, s ktorými sa jeho skupina stretla. V Michalovskom okrese sa v tomto období odohrával boj o moc. K reakčným živlom vtedy

¹⁰ Procházka, J.: c. d., s. 200.

patrili agráreni, ktorí sa snažili ovládnuť národné výbory. Uskutočňovali štvavú agitáciu proti vstupu do 1. čs. armádneho zboru; vyhlasovali, že čs. armáda nie je jednotná, jedna je v Anglicku a druhá v ZSSR.

Reakčné živly viedli silnú protisovietskú agitáciu, odmietali armáde poskytnúť potraviny a dobytok. Do čs. armády odmietali ísť z dôvodu, že musia obrábať pôdu. Vyslovovali názor, aby do armády vstupovali členovia národných výborov.

Iba robotníci a chudobní roľníci pochopili význam vstupu do armády a do jej radov išli dobrovoľne.

Tieto informácie boli dôležité pre osvetových dôstojníkov a vyplývali z toho nové úlohy pre popularizáciu čs. armády.

5. januára 1945 sa uskutočnilo zhromaždenie redakcie zborových časopisov. Otázky sa týkali Slovenska, jeho vzťahu k ZSSR a k Sovietskej armáde, problémy nováčikov, včasné vychádzanie časopisov a ich distribúcia. Bolo im doporučené uverejňovať stručné správy o obnove nového života na oslobodenom území, o boji proti zradcom a kolaborantom a pod.

V druhom bode programu sa hovorilo o dôležitých zásadách rovnoprávnosti Čechov a Slovákov. Zvýraznila sa úloha časopisov, ktoré mali propagovať dôležitú úlohu SNR a v nej predovšetkým úlohu komunistickej pracovníkov informovať o naozajstných cieľoch klérofašistického tzv. slovenského štátu a poukázať na tragické následky jeho zradcovskej politiky.

Na druhej strane sa zdôrazňovalo popularizovanie SNP, jeho význam, zoznamovanie čitateľov s činnosťou slovenských partizánov a ich hrdinstvami.

Zvláštna pozornosť sa venovala výchove nováčikov, lebo medzi niektorými sa objavovali prípady skleslosti a názory, že sa blíži koniec vojny a už nie je treba bojovať s veľkým úsilím. Pred osvetovými dôstojníkmi stála naliehavá úloha takýchto vojakov odhaľovať, politicky na nich pôsobiť a vysvetľovať im začo a proti komu bojujú; že je dôležité bojovať do konečného víťazstva.

V diskusii sa k problémom tlače hovorilo aj o vhodnosti vydávať zvláštny časopis pre dôstojníkov, ktorý by bol v tomto čase určený predovšetkým mobilizovaným slovenským dôstojníkom a prípadne i dôstojníkom z radov slovenských partizánov. Uskutočnenie tejto požiadavky nastalo až v apríli 1945 v Košiciach, kde začalo pracovať nové ministerstvo národnej obrany a keď sa utvorili podmienky pre toto uskutočnenie.

Vysvetlili sa aj otázky, prečo noviny vychádzajú oneskorene. Práca neustále rástla a redaktorov ubúdalo. Články neboli dopredu pripravené, väčšina redaktorov písala na rýchlo, čím trpela kvalita. Oneskorenie spôsobilo niekedy aj to, že sa čakalo na posledné správy z frontu, alebo na nejakú dôležitú správu. Bola nadškrtnutá požiadavka, aby prišli do redakcie ďalší redaktori a doplnil sa stav ľudí, ktorí by robili technické práce — korektori, sadzači a typografi. Zdokonalit bolo treba aj rádioslužbu a pre prácu s prijímačom vyberať ľudí so širším rozhľadom.

Redaktori sa sťažovali na sťažené podmienky, stroje boli značne opotrebované, tlač na nich trvala pomerne dlho, strojové zariadenie potrebovalo modernizáciu a v redakcii chýbal aj telefón. Mala sa zlepšiť aj redaktorská práca. Žiaduce bolo písať úvodníky, v ktorých sa malo viac reagovať na to, čo sa deje v jednotkách. Na záver zhromaždenia redaktorov sa hospodárskemu oddeleniu osvetu uložilo posta-

rať sa o technické zariadenie. Samotná redakcia mala urobiť konkrétne návrhy, ktoré sa budú presadzovať v tylových orgánoch alebo na veliteľstve zboru.

Situácia tlače sa neskôr značne zlepšila, keď sa využívali tlačiarenské zariadenia nachádzajúce sa na oslobodenom území.

Na druhý deň 6. januára 1945 sa konalo zhromaždenie osvetových dôstojníkov zboru. Na zhromaždení sa prerokovali body:

1. *Boj za demokraciu a uplatnenie vôle ľudu. Vysvetľovať, že Sovietska armáda je záštitou demokratických a protifašistických síl. Mať jasnú predstavu o situácii na Zakarpatskej Ukrajine a na Slovensku.*
2. *Agitácia za pozemkovú reformu — čeliť zradcom, kolaborantom, hlinkovcom a gardistom.*
3. *Práca medzi dôstojníkmi.*
4. *Príprava nového kurzu osvetových dôstojníkov, nábor dobrovoľníkov.*
5. *Prebiehajúci kurz osvetových dôstojníkov a rozmiestnenie absolventov.*
6. *Osvetoví dôstojníci — čítanie novín, besedy.*
7. *Agitácia proti nepriateľovi.*
8. *Súpis partizánov.*

Jednotlivé body programu potom osvetoví dôstojníci prerokovali v jednotkách, vysvetľovali situácie na fronte, a tak prispievali k zaistovaniu bojovej morálky v zbore.

8. januára 1945 navštívil veliteľstvo zboru veliteľ 1. gardovej sovietskej armády generálplukovník A. A. Grečko. Generál L. Svoboda s ním prerokoval ďalšiu výstavbu 1. čs. armádneho zboru a účasť jednotiek zboru na fronte. V tento deň bol v Bukovci ukončený kurz pre osvetových dôstojníkov a absolventi boli pridelení k jednotkám; niektorí boli povýšení do hodností podporučíkov.

Na základe predchádzajúcich skúseností a porád osvetových dôstojníkov predniesol 9. januára 1945 v Medzilaborciach náčelník osvetových dôstojníkov kapitán J. Procházka prednášky pre skupinu dôstojníkov, ktorí prišli z Anglicka. Témy: *Vzťah ČSR a ZSSR, Pomery na oslobodenom území Československa, Pôsobenie osvety v zbore, jej úlohy a organizácia.*

V ten deň prišli na veliteľstvo zboru aj sovietski lektori, ktorých vyslalo veliteľstvo 4. ukrajinského frontu uskutočniť v jednotkách niekoľko prednášok. Kapitán J. Procházka s nimi stanovil témy prednášok:

1. *Súčasná situácia.*
2. *Osloboditeľská úloha Červenej armády.*
3. *Veľký hrdinský čin ZSSR.*
4. *Rislingovci — nástroj hitlerovského Nemecka, zradci vlastných národov.*
5. *Bojové súdruženstvo slovanských národov a boje fašistov proti slovanským národom.*
6. *Problémy mieru a bezpečnosti.*

Potom boli sovietski lektori vyslaní k jednotlivým brigádam — podplukovník Ančiškin k 1. brigáde, podplukovník Kulov k 3. brigáde, podplukovník Vinokurov

k tankovej brigáde a major Šundenko do dôstojníckych škôl. Na záver, keď skončili svoju činnosť v jednotkách, ich prijal generál Svoboda. Sovietski lektori odišli od zboru 12. januára 1945.

Ohlas na prednášky medzi vojakmi bol veľmi dobrý, osvetový dôstojník tankovej brigády Čeňek Hruška hlásil, že podplukovník Vinokurov hovoril 10. januára k ženistom a príslušníkom spojovacej čaty tankovej brigády, ako aj štábu jednotiek. Na druhý deň mal besedu s osvetovými poddôstojníkmi a ich pomocníkmi. V ten deň vystúpil aj na dôstojníckom zhromaždení, kde objasňoval otázky mieru a bezpečnosti po vojne. 17. januára 1945 sa uskutočnilo zhromaždenie osvetových dôstojníkov v Bukovci. Náčelník osvety kapitán J. Procházka informoval prítomných o nastoľovaní demokratického poriadku na Zakarpatskej Ukrajine, rozoberali sa aj otázky pozemkovej reformy a rozdelenie pôdy na oslobodenom území Slovenska.

Veľkú pozornosť zbor venoval niektorým príslušníkom, ktorí nerobili „dobré meno“ našim jednotkám. Stranícke organizácie mali účinnejšie pomáhať oddeleniu obranného spravodajstva pri odhaľovaní takýchto osôb.

Rozoberali aj otázky bojaschopnosti 1. čs. armádneho zboru — poukázalo sa na niektoré neprírodnosti, ktoré sa vyskytli v dôstojníckych školách (svojoľné opustenie jednotky). Bolo prijaté uznesenie, že takéto prípady treba bezodkladne hlásiť a naliehať na potrestanie vinníkov. Prerokovali sa aj prípady zlej morálky a neprípustné metódy niektorých dôstojníkov pri výcviku.

Na tomto zhromaždení bolo prerokované aj rozmiestnenie absolventov kurzu osvetových dôstojníkov a dohodnuté smernice na usporiadanie ďalšieho kurzu.

Celkový stav osvetových dôstojníkov v zbore dovtedy bol takýto: v štábe zboru 5, v 1. brigáde 12, v 3. brigáde 12, v tankovej brigáde 3, v redakcii časopisu, tlačiarňi a pomocnejrote 12, v 5. delostreleckom pluku 1, v čs. leteckej zmiešanej divízii 3, v náhradnom pluku 9, v dôstojníckych školách 1. V súvislosti s usporiadaním nového kurzu pre dôstojníkov hospodárskej služby, bol stanovený aj plán prednášok:

1. *Antihitlerovská koalícia.*
2. *Pomer ČSR a ZSSR.*
3. *Politické dejiny vojny.*
4. *Vojenské dejiny vojny.*
5. *Náš zahraničný odboj.*
6. *Za čo bojujeme.*
7. *Náš domáci odboj.*
8. *Organizácia a úlohy politicko-morálnej výchovy.*

Pre tieto prednášky bol vypracovaný aj časový harmonogram.

Činnosť osvetových dôstojníkov bola počas obranných bojov na Ondave zaistovaná v redakcii časopisu *Nová Sloboda* v Michalovciach a v náhradnom pluku v Humennom.

V redakcii a tlačiarňach pracovalo spolu 21 osôb, z toho 16 vojakov a 5 civilistov

(takýto stav bol k 13. januáru 1945). Náhradný pluk v Humennom mal 1519 príslušníkov, ktorí tvorili 5 rôt — štábnu, náhradnú, strážnu, pracovnú a tranzitnú. Súčasťou pluku boli odvodné strediská — doplňovacie správy. Výcvikové priestory boli v Snine, kde bolo 1200 osôb, v Pustých Hamroch 150 osôb a v Cirovskej Belej 169 osôb.¹¹

V Humennom bola zriadená poddôstojnícka škola — odvodné stredisko pre doplňovanie počtu náhradného pluku v Humennom bolo zriadené v Medzilaborciach. Prápor rekonvalescentov mal v tom čase ešte svoje sídlo na poľskom území v obci Polana.

V Humennom vtedy pracovali ako osvetoví dôstojníci Jaromír Machač a Jahulek-Faltys. V Snine pracovali rotmajster Magna a slobodník Hofman, v P. Hamroch desiatnik Tondl, redakciu časopisu viedol čatár Unger.

18. januára 1945 začali fašistickí vojaci ustupovať z obranných pozícií na Ondave; 1. čs. armádny zbor spolu so sovietskymi vojskami prenasledovali ustupujúcich hitlerovských vojakov.

S postupom čs. jednotiek sa 19. januára 1945 zároveň presúval prvý sled štábu zboru a s ním aj osвета, ktorá sa usadila v dedinke Rovné juhozápadne od Svidníka. Štáb zboru sídlil v Cernine a vo večerných hodinách sa na štábe objavil minister Nemeč a generál Hasal.

V noci na 20. januára 1945 oslobodila po boku sovietskych vojsk 1. brigáda Zborov a 3. brigáda Bardejov. Do oslobodeného Zborova potom prišiel generál Svoboda so sprievodom a na ulici prehovoril k zhromaždeným miestnym občanom — informoval ich o niektorých úlohách, ktoré bude treba zabezpečovať na oslobodenom území.

Prvý sled osvety zboru sa potom premiestnil do Zborova, časť osvetového oddelenia zostala ešte v Rovnom a zvyšok bol v Bukovci.

21. januára 1945 sa štáb zboru cez Bardejov a Prešov presunul do obce Malý Šariš. Tam sa usídlila aj zborova osвета.

V tom čase sa v obci uskutočnilo zhromaždenie občanov, na ktorom v mene príslušníkov zboru vystúpil osvetový dôstojník nadporučík Koval. Zároveň bol vtedy zvolený aj prípravný výbor na utvorenie národného výboru.

V súvislosti s postupom zboru sa 26. januára 1945 osвета presunula do Bijacovic. Na základe pokynu vydaného kapitánom Procházkom sa v dedine uskutočnilo zhromaždenie občanov. Kapitán Procházka tu hovoril o medzinárodnej situácii, o našom odboji a o nových pomeroch v oslobodenom Československu.

27. januára 1945 po oslobodení Levoče sovietskymi jednotkami sa štáb a osвета presunuli do tohto mesta.

Na druhý deň v popoludňajších hodinách sa v prízemnej sále radnice konala schôdza miestnych občanov, na ktorej bol prítomný kapitán Procházka ako zástupca veliteľa mesta.

Po zhodnotení kandidátnej listiny navrhutej občanmi mesta bol za predsedu mestského národného výboru zvolený komunista Ján Fuks.

Osvetoví dôstojníci Bejkovský a Leboviš pomáhali zase pri zakladaní národných

¹¹ Tamtiež, s. 311.

výborov v oslobodených mestách a obciach na východnom Slovensku — v Sabino-ve, Lubici, Olšanoch, Fričovciach a Poprade.

Po ustanovení národného výboru v Poprade sa tu konala 4. februára 1945 v spolupráci s osvetovými dôstojníkmi 1. čs. armádneho zboru veľká manifestácia, na ktorej sa zúčastnilo asi 3000 občanov. Prerokovali sa iniciatívne návrhy pri obnove národného hospodárstva a na záver zhromaždení zaspievali Internacionálu.

Potom sa konala aj okresná konferencia KSS za prítomnosti 80 delegátov.¹² Do vedenia boli zvolení mladí komunisti.

V Poprade bolo v tom čase zriadených päť výcvikových stredísk — vojaci sa tu cvičili pre 4. brigádu. Bola tu aj poddôstojnícka škola a tri dôstojnícke školy, autoškola pre vodičov a zriadený bol aj kurz pre osvetových dôstojníkov. Sídlo tu mali aj štábnu rota, náhradná rota, tranzitná rota a prijímacia komisia pre nováčikov. Vojenská organizácia bola značne zložitá, ale dôležité úlohy sa splnili. Pracovalo tu aj osvetové oddelenie — podporučík Machač a Silbiger, čatár Unger, vojak Prauze a slobodník Gleisner.

Pri 1. výcvikovom prápore bol osvetárom rotmajster Magna, ktorý bol neskôr odvelený k prijímacej komisii, pri 2. výcvikovom stredisku desiatnik Tondl, pri 3. výcvikovom stredisku slobodník Hofman a pri delostreleckom výcvikovom stredisku čatár Jahulek-Faltys.

Pri prijímacej komisii pracovali osvetoví dôstojníci Kahan a Ivanič. Fisch, ktorý pôsobil v dôstojníckych školách, bol odvelený a 14. februára prešiel k 4. brigáde.

Osvetové oddelenie vydávalo správy, ktoré boli rozmnožované cyklostylom. V popoludňajších i popoludňajších hodinách robili osvetoví dôstojníci v kasárňach a vo výcvikových strediskách prednášky pre vojakov.

Vyskytli sa aj určité technické ťažkosti, pretože časť propagačného materiálu — obrazy, knižnica sa ešte nachádzali v Humennom, ale problém bol aj v tom, že v osvete pracovalo málo ľudí. Vznikla požiadavka získať niekoho pre vedenie klubu, obsluhu pre premietanie filmov a podobne.

Aj napriek týmto ťažkostiam sa sledovala politickovýchovná osvetová práca. Nedostatky boli v tom, že nebolo dokonalo organizované privítanie nových príslušníkov prichádzajúcich do zboru, prípadne sa to robilo náhradným spôsobom na ubytovniach. Boli aj prípady, že sa systematicky nerobili prednášky.

Po zistení týchto nedostatkov boli prijaté účinné opatrenia — pravidelne rozdávať noviny a vychádzajúcu tlač, organizovalo sa čítanie novín a správ medzi nováčikmi. Miestnosti, kde prichádzali noví príslušníci, boli vyzdobené plagátmi, nadpismi, obrazmi a heslami. Kultúrne vystúpenia zabezpečovali dychové a umelecké súbory. Noví príslušníci zboru dostávali brožúrky, kalendáre a Stalinov spis o Veľkej vlasteneckej vojne.

V súvislosti so sviatkom vzniku Sovietskej armády boli aj v čs. jednotkách dôstojné oslavy.

17. februára 1945 sa uskutočnilo zhromaždenie osvetových dôstojníkov v Liptovskom Petri; kapitán Procházka tu vysvetlil niektoré otázky, ktoré boli prerokované na Krymskej konferencii. Tieto otázky boli vysvetlené podľa správ, ktoré vysielal

¹² Tamtiež, s. 332.

sovietsky rozhlas a rozširovala tlač. Na základe toho bola pre osvetových dôstojníkov spracovaná osnova prednášky, podľa ktorej sa malo prednášať pre vojakov. Aj tlač zboru mala v svojich orgánoch venovať značnú pozornosť tejto konferencii a rozkazom vrchného veliteľa.

Na záver zhromaždenia sa hovorilo o konkrétnych problémoch v systemizácii osvetového a politického aparátu v zbere. Toto zasadnutie malo už ráz straníckej akcie. Po oficiálnej časti sa začalo zasadanie zborového straníckeho vedenia, ktoré bolo venované kádrovým otázkam, činnosti straníckych orgánov v zbere, objasneniu základných smerníc straníckej politiky v zbere a jeho pôsobenia na civilné obyvateľstvo. Nedostatkom bolo, že neexistovalo riadne spojenie s tankovou brigádou a s čs. zmiešanou leteckou divíziou. Na veliteľstvo zboru občas prichádzal Čeňek Hruška alebo iní osvetoví pracovníci, ktorí referovali o situácii vo svojich jednotkách a informovali sa o situácii v zbere a na Slovensku. Po príchode nových dôstojníkov do zboru sa zväčšila potreba zdokonaľovať politickú výchovu aktuálnych prednášok. Pre dôstojníkov sa odporúčalo uskutočniť prednášky na témy — *Vzťah ZSSR a ČSR, Ostražitosť a piata kolóna a Nové Československo*. V brigádach mali byť organizované krúžky o dejinách ZSSR a o zborníku Veľkej vlasteneckej vojny.

V tomto období sa prijalo rozhodnutie, aby časopis *Nová Sloboda* ďalej nevychádzal a medzi vojakmi bola rozširovaná tlač, ktorú vydávala Slovenská národná rada. V zbere sa začala organizovať sieť dopisovateľov pre denník *Pravda*, orgán KSS vychádzajúci v tom čase v Košiciach.

Pre osvetových poddôstojníkov a ich pomocníkov bolo určené usporiadať dvojdenný seminár.

12. marca 1945 bol v Poprade ukončený 23-dňový kurz pre osvetových dôstojníkov, kde okrem našich lektorov prednášali aj sovietski lektori. Veľmi obľúbený bol sovietsky lektor podplukovník Zozuľa. Kurz spolu ukončilo 51 príslušníkov, 33 osvetových dôstojníkov bolo určených pre osvetu, 11 pre potreby oddelenia obranného spravodajstva. Rozdelenie osvetových dôstojníkov sa uskutočnilo podľa potreby a momentálnej situácie. Najkvalifikovanejší z nich boli určení na štáb, ďalší pre náhradný pluk a pre 5. delostrelecký pluk.

Pre zbor však boli potrební ešte ďalší 30 osvetoví dôstojníci.¹³ Preto bolo nevyhnutné vyhľadávať ďalších kandidátov na funkcie osvetových dôstojníkov a usporiadať ďalší kurz.

Bol vydaný osvetový rozkaz, v ktorom bolo nariadené zoznámiť vojakov s výročím bojov pri Sokolove, organizovať semináre a vzdelávacie kružky. Táto práca sa mala robiť za frontovou líniou. Prednášky pre dôstojníkov mal sovietsky podplukovník Zozuľa. Pokiaľ šlo o tlač, vydávala sa knižnica vojaka a tlačili sa osnovy prednášok. Tlačené letáky boli odosielané aj pre tankovú brigádu. Boli vytlačené aj príspevky vojakov do dvoch ankiet: Čo si odnášame zo ZSSR a Aká má byť naša republika.

Materiály pre anketu Čo si odnášame zo ZSSR čerpali z ankety medzi príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru pred začiatkom i po začiatku Karpatsko-dukelskej operácie. Ich názory boli publikované v tlači zboru.

¹³ Procházka, J.: *Konec války*. Rukopis, archív DM, s. 381.

Napr. A. Sochor, hrdina ZSSR hovorí: „Odnášam si zo ZSSR obdiv a úctu k hrdinskému boju Červenej armády, ktorá i nám vybojovala cestu k oslobodeniu. Najväčšou ctou a uznaním sú pre nás vyznamenania, udelené Sovietskym zväzom . . . V boji i v mieri dokážeme, že sme hodní priateľstva nášho spolubojovníka a spojenca — Sovietskeho zväzu a Červenej armády.“¹⁴

Čatár M. Machač: „ . . . sila sovietskych ľudí vyplýva nielen zo skvelých vlastností jedného národa, ale predovšetkým z bratskej jednoty všetkých národov združených v sovietskom štáte a z nového sociálne spravodlivého spoločenského zriadenia, z novej národnej a sociálnej ideológie . . .“¹⁵

Čatár Štěpánek: „Som z Volyne a žil som v ZSSR päť rokov . . . V ZSSR je človek oceňovaný podľa svojej práce, prácu každý dostane podľa svojho vzdelania. Zamestnanie si človek vyberá podľa schopností.“¹⁶

Tieto materiály boli aj veľmi dobrou pomôckou pre osvetových dôstojníkov v prednáškovej činnosti pri výchove a vzdelávaní príslušníkov 1. čs. armádneho zboru.

Vychádzajúc z osvetového rozkazu sa mali vypracovať a schváliť nové tabuľky pre osvetu, zborová hudba sa mala premenovať na súbor Víta Nejedlého a v Poprade sa mal zriadiť dom armády.

2. apríla 1945 zvolal kapitán Procházka po príchode z Moskvy osvetových dôstojníkov, na stretnutí sa zúčastnili členovia zborového straníckeho vedenia a redaktori. Prítomní neboli zástupcovia tankovej brigády, ktorí v tom čase bojovali severne od Karpát. Toto zhromaždenie bolo súčasťou straníckeho vedenia zboru. Zúčastnení boli informovaní o moskovskom rokovaní, kde bol pripravený vládny program.

V ďalšej časti nastolil náčelník osvetu najdôležitejšie otázky osvetovej a výchovnej činnosti a zdôraznil ich význam. Poukázal na zvýšenú úlohu straníckej organizácie v zbere. V tlači a v ostatnej činnosti bol po prijatí propagovaný vládny program. Bolo žiaduce vysvetľovať základné problémy novej demokratickej Československej republiky i novej československej armády. Dôležitou úlohou bolo prispieť k zvýšeniu bojaskopnosti a bojového ducha príslušníkov 1. čs. armádneho zboru. Vojakom muselo byť jasné, za čo bojujú, neustále bolo treba zdôrazňovať význam priateľstva a spojenectva so ZSSR a jeho armádou.

Osobitná dôležitosť sa dáva školeniu a politickej výchove. Pre osvetových dôstojníkov bolo treba organizovať semináre, zriaďovať politickovýchovné krúžky a aj kultúrnu činnosť. Využívať sa mali všetky formy a možnosti, aby dôstojníci i príslušníci mužstva boli oboznámení s udalosťami vo svete, aj na našom oslobodenom území. Dôležitá úloha sa vytýčila aj pre denníky a časopisy zboru. Ich úroveň sa mala zvyšovať po stránke obsahovej, ideovej, politickej a technickej. Vznikla požiadavka vydávať vojenské časopisy, vydávať knižničku vojaka, osnovy prednášok, letáky a iné materiály; riadiť kultúrne akcie, organizovať hudbu a pod.

¹⁴ Za slobodné Československo, 26. augusta 1944.

¹⁵ Za slobodné Československo, 24. septembra 1944.

¹⁶ Za slobodné Československo, 24. augusta 1944.

V diskusii sa prítomní zaujímali o to, ako budú prebiehať voľby do dočasného národného zhromaždenia a aké zastúpenie tam bude mať armáda.

Ďalší diskutujúci zdôrazňovali, že nová situácia má stranícke organizácie využívať na posilnenie práce, starostlivosti o rast členov a ich výchovu.

Výsledkom zhromaždenia bolo zabezpečenie popularizácie vládneho programu a v tomto duchu organizovať prácu a urobiť opatrenia pre zvýšenie bojaskopnosti zboru i politickej výchovy vojakov. Po vyhlásení Košického vládneho programu 7. apríla 1945 odišiel minister národnej obrany generál L. Svoboda s kapitánom J. Procházkom do oslobodeného Ružomberka, kde bolo vtedy veliteľstvo zboru. Generál Svoboda odovzdal funkciu veliteľa zboru generálovi Klapálovi a kapitán Procházka odovzdal funkciu osvetového dôstojníka nadporučíkovi Kovalovi — v tom čase bol menovaný za náčelníka hlavnej správy výchovy a osvetu na Ministerstve národnej obrany. S vytvorením tejto správy boli vytvorené nové oddelenia, ktoré už mali určenú konkrétnu činnosť. Pracovať už začalo aj informačné oddelenie pod vedením nadporučíka Jamnického, ktoré malo na starosti popularizáciu armády medzi obyvateľstvom na Slovensku i v zahraničí.

Po ustanovení mala Hlavná správa osvetu a výchovy (HSVO) svoje sídlo podobne ako MNO v Košiciach. V čase svojho pobytu v Košiciach zorganizovalo dve významné akcie — tlačovú konferenciu a založenie časopisu *Vojenské listy*. Tlačovú konferenciu po dohode s ministerstvom informácií zorganizoval nadporučík Jamnický a okrem redaktorov z vojenských časopisov boli na ňu pozvaní aj redaktori iných orgánov. Konferencia sa uskutočnila 14. apríla 1945 a jej úlohou bolo oboznámiť prítomných s históriou čs. jednotiek, vysvetliť súčasný stav zboru a MNO, zvýrazniť úlohu ZSSR a Sovietskej armády v druhej svetovej vojne. Kapitán Procházka požiadal zúčastnených redaktorov, aby pomáhali pri propagovaní novej československej armády a podpore Sovietskeho zväzu Československu. Vysvetlil aj ustanovenia Košického vládneho programu, ktoré okrem iného obsahujú výstavbu ľudovodemokratickej armády, zdôraznil význam bojových a revolučných tradícií, ktoré sú spojené s činnosťou 1. čs. armádneho zboru, Slovenským národným povstaním a bojovým vystúpením partizánov. Záverom zvýraznil význam tlače a jej úlohy v poslednej fáze druhej svetovej vojny v Európe.

Druhou významnou akciou bolo, že namiesto dosiaľ vydávaných *Vojenských rozhľadov* vychádzal časopis *Vojenské listy*.¹⁷ Ešte v Košiciach vyšlo prvé číslo tohto časopisu a keď MNO presídlilo z Košíc do Prahy, toto číslo bolo znovu vytlačené v Prahe. V ďalšom období bolo treba pre oddelenie HSVO venovať pozornosť politickovýchovnej práci v dôstojníckych školách — vypracovať program učebného rozvrhu, osvetoví dôstojníci sa mali zúčastňovať skúšok, hodnotenia uchádzačov a pod. Z dôstojníckych škôl sa mali vyberať vhodní kandidáti pre krátky osvetový kurz po ukončení školy, alebo pre špeciálny osvetový seminár počas trvania štúdia. Nadporučík Gajdoš dostal úlohu postarať sa o prípravu a organizáciu školy pre osvetových dôstojníkov, ktorá mala začať fungovať začiatkom júna 1945, pod-

¹⁷ Na začiatku bol návrh pre názov časopisu *Dôstojnícke listy*, potom minister národnej obrany gen. Svoboda vymenoval za náčelníka hlavného štábu gen. Bočka.

mienka však bola dať do hromady sto poslucháčov. Do školy mali byť vybraní predovšetkým príslušníci zboru, pracovníci MNO, príslušníci jednotiek zo zázemia a bývali partizáni.

Oddelenie HSVO potom pripravilo nové smernice pre mravnú a politickú výchovu, osvetu a informácie, ktoré po prerokovaní s príslušnými politickými pracovníkmi boli schválené 5. júna 1945 vojenskou radou v Prahe a vydané ako služobný predpis.

Po vyhlásení Košického vládneho programu nebola zvláštna stranícka organizácia pri MNO založená. Naďalej zostala stranícka organizácia pri 1. čs. armádnom zbore. Spojenie s vedením KSČ v zbore sa udržiavalo prostredníctvom komunistov, ktorí prichádzali do Košíc, alebo boli odtiaľto „posielaní“ ľudia k jednotkám.

1. mája 1945 sa konala vojenská slávnosť v Martine, na ktorej prezident Beneš dekoroval čs. vyznamenaniami predstaviteľov jednotiek zboru. Prítomný bol aj kapitán Procházka. V Martine bola v tom čase škola pre osvetových dôstojníkov; štáb zboru bol vtedy v Žiline a jednotky 1. čs. armádneho zboru pokračovali v postupe na západ na Moravu.

Pre osvetových dôstojníkov v Martine usporiadal 2. mája kapitán Procházka prednášky na témy: *Antihitlerovská koalícia a vzťah ZSSR a ČSR, Ústava ZSSR a nové služobné predpisy upravujúce politickovýchovnú prácu*.

3. mája hovoril o Krymskej konferencii, druhom čs. odboji, Košickom vládnom programe a politickej histórii druhej svetovej vojny. 4. mája bola prednáška o poľskej otázke, o organizácii a činnosti osvetu a histórii druhej svetovej vojny.

Oslobodením Prahy a skončením bojovej činnosti 1. čs. armádneho zboru a druhej svetovej vojny, školy pre osvetových dôstojníkov pokračovali v oslobodenej vlasti ďalej vo svojej politickovýchovnej práci pri budovaní novej Československej ľudovej armády.

Náročná a zodpovedná práca osvetových dôstojníkov pokračovala hneď po skončení vojny, keď československí vojaci išli do pohraničných oblastí Sudet zaistiť mierový pokojný život a poriadok.

Osvetový rozkaz č. 31, 1. čs. divízie, oddelenie osvetu, č. j. 372/45, SV, 25. 5. 1945 . . . Čl. I. Vzhľadom na to, že 1. čs. divízia odchádza do Sudet, aby svojou rozhodnosťou a vojenskou silou zaistila splnenie historickej úlohy, t. j. vystahovania Nemcov z našej vlasti, nariaďujem: 20. mája o 16.00 hod. osvetoví dôstojníci pred nastúpenými jednotkami prehovorí k svojim vojakom o dejinnom význame akcie, ktorej sa zúčastní naša divízia. Základom prednášky budú tieto myšlienky: . . . My, vojaci, nemôžeme zabudnúť na našich kamarátov, ktorí sa dostali do nemeckého zajatia a boli ukrutným spôsobom zmrzačení. Spomeňte si na kótu 534. Nezabudnite na umučených v kameňolome pri Vrútkach. Naša krv a naši ľudia horeli v Lidiciach, horeli v Ležákoch. Kto by zabudol na osud nášho študentstva, našich spisovateľov, dôstojníkov-vlastencov, politických činiteľov, všetkých tých státisícov našich najlepších ľudí, ktorí boli umučení na tých strašných miestach, ktorým Nemci dali názov koncentrák.

Buchenwald, Terezín, Pankrác, Špilberk, Osvienčim — to sú vykričníky, to sú bojové rozkazy, ktoré nám vydáva masa toho najlepšieho, čo svet mal . . .

Náš vojak vojnu vyhral. Keď chcel i to, čo nazýva slobodná a zabezpečená vlasť,

potom je potrebné dielo dokončiť. A dielo dokončiť — znamená vybudovať národný štát Čechov a Slovákov . . .

Osvetoví dôstojníci pri tejto prednáške uvedú konkrétne fakty o zločinnosti Nemcov, ktorých sa dopustili na príslušníkoch útvaru.

Osvetoví dôstojníci venujú čo najväčšiu pozornosť na besedách i prednáškach zvýšeniu uvedomelej disciplíny a poriadku vo svojich útvaroch, lebo úlohy, ktoré na nás čakajú, si toto zvlášť vyžadujú. Doporučujem urobiť čo najväčší počet besied cez prestávky medzi výcvikom a praktickým uvedením prípadov, kam vedie nedisciplinovanosť a naopak, čo dokáže vojak uvedomelý a disciplinovaný.

Čl. 2. Vyplnené hlásenie pošlite do 1. 6. 1945, s podrobným uvedením osvetovej činnosti. Osvetový dôstojník divízie.

Osvetovú práca riadená komunistami, výrazne prispela v povojnovom období k budovaniu novej Československej ľudovej armády, stala sa skutočným radcom a priateľom našich vojakov pri uskutočňovaní politickej línie KSČ.

IVAN MINDOŠ

Partizánske hnutie na východnom Slovensku a v Poľsku v predhorí Karpát v rokoch 1942 — 1944

Už po prepadnutí Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom (22. júna 1941) komunisti na výzvu strany aj na východnom Slovensku prišli k organizovaniu „jánošíkovských družín,“ najmä v okresoch Michalovce, Humenné, Trebišov, Giraltovce, Medzilaborce, Prešov, Kežmarok a Gelnica. Organizátormi boli komunisti, ako L. Szabó, M. Krajňák, P. Tomko, E. Müller, P. Babej, P. Boroš, Zarembovci a rad ďalších. Ilegálna tlač, letáky a drobná sabotážna činnosť boli zatiaľ hlavné zbrane používané v boji proti fašizmu.

Protifašistická činnosť začína ojedinele prerastať do partizánskej činnosti už od prvých mesiacov roku 1942, najmä v Humennom a Michalovciach, kde vyvíjala činnosť skupina už spomenutého Boroša. Na jeseň 1942 sa konala ilegálna schôdza komunistov Kežmarku. Prerokovali sa organizačné prípravy na vytváranie ďalších „jánošíkovských družín“.

Existenciu partizánskych družín potvrdzuje aj dôverný obežník Ministerstva vnútra z 3. XII. 1942, ktorý oznamuje, že na poľsko-slovenských hraniciach vzrastá činnosť partizánov.¹ Zároveň komunisti zakladajú aj revolučné národné výbory. Už koncom roku 1942 bol z iniciatívy Ladislava Szabóa založený národný výbor v Humennom, neskôršie, začiatkom roku 1943, v Trebišove a v iných mestách a dedinách.

Ilegálne „jánošíkovské“ družiny sa vytvárajú aj v miešanej slovensko-nemeckej oblasti okolo Gelnice. Na ich organizovaní sa aktívne zúčastňujú aj komunisti nemeckej národnosti (Müller, Hübner a ďalší). V marci 1943 na ilegálnej oblastnej konferencii strany podávajú správu, že vo Vyšnom Medzeve majú 70 mužov, vo Švedlári 24, v Štóse 20, v Mníšku 5 mužov v jánošíkovských družinách. V apríli 1943 zložili velitelia čiat prísahu do rúk politického vedúceho Hübnera.² Masové zatváranie komunistov roku 1943 prerušilo činnosť týchto družín.

Roku 1943 prichádza na východné Slovensko Ľudovít Kukorelli, bývalý letecký dôstojník z Piešťan, ktorý začiatkom roku 1943 ušiel z bratislavského väzenia, kde bol odsúdený pre protifašistickú činnosť. Ilegálne, pod menom Martin Mina- rovič, žil medzi drevorubačmi pri Matiaške v Giraltovskom okrese a spolupracoval

¹ AÚD KSS, F—10/287.

² AÚD KSS, F—8/148.

s miestnymi ilegálnymi pracovníkmi. Postupne sa sem sústreďovali aj ďalší prenasledovaní a z rôznych oblastí Slovenska prichádzali sem najmä sovietski zajatci. Komunisti sprostredkúvali sovietskym vojakom-utečencom zo zajatia zamestnanie, obstarávali im robotnícke knižky a posielali ich zväčša na práce do lesov. Po dohode s komunistami sa postupne vytvárala malá partizánska skupina *Čapajev*, ktorú organizoval L. Kukorelli. Za veliteľa si vybrali dôstojníka Sovietskej armády I. K. Baľutu — krycím menom V. I. Jagupov — ako hodnosťou najvyššieho, náčelníkom štábu sa stal L. Kukorelli. Spojenie s ilegálnym vedením strany zabezpečovali najmä Peter Babej zo Štefurova a Vojtech Borovský, bývalý veliteľ žandárskej stanice v Hanušovciach. Časť zimy 1943—1944 prežili v zemľankách na hore Oblik pri obci Petrovce. Zbrane im pomáhali zaobstarávať miestni ilegálni pracovníci a čiastočne ich dostávali od vojakov slovenskej armády. Spojenie nadväzovali takmer s celým Slovenskom. Už v priebehu jesene 1943 a zimy 1944 táto skupina vykonala niekoľko sabotážnych akcií na železničnej trati Prešov — Strážske a na dôležitých telefónnych linkách vojenského charakteru.

Podobne aj pri Humennom vzniká z bývalých sovietskych zajatcov, ktorí sa tu ukrývali, v spolupráci s domácimi komunistami (Szabó) vo februári 1944 malá partizánska skupina *Pugačov*. Veliteľom tejto partizánskej skupiny sa stal sovietsky dôstojník nadporučík Alexej Gavrilovič Jemeljanov, ktorý ušiel zo zajatia. Skupina sa zdržiavala väčšinou pri Kamenici nad Cirochou. 30. apríla 1944 jej dvoch príslušníkov chytili žandári. Partizáni však 2. mája 1944 zastavili pri Hrabovci vlak idúci z Humenného do Prešova, v ktorom žandári eskortovali ich druhov, a oslobodili ich.

Aj v kameňolome pri Vranove sa s pomocou miestnych ilegálnych pracovníkov (C. Daxnera) a ďalších ukrývala skupina sovietskych vojakov-zajatcov pod velením Dmitrija Osnovnina. V máji roku 1944 partizánov aj niektorých ilegálnych pracovníkov vyzradili a časť pochytili. Skupina sa rozpadla a jednotlivci sa spojili s partizánskou skupinou *Pugačov*.

Tak isto aj pri Bardejove v obciach Livov—Kříže sa v spolupráci s ilegálnymi pracovníkmi-komunistami (Andrej Sviantek) vytvára partizánska skupina zo sovietskych vojakov, ktorí ušli zo zajatia. Ich veliteľom sa stáva kapitán Litvinov-Rokosovskij. Po jeho smrti na jar 1944 sa skupina pripája k brigáde *Čapajev*.

Tieto skupiny sa postupne rozširujú o miestnych protifašistických pracovníkov, hlavne o tých, ktorí musia pred prenasledovaním prejsť do ilegality.

Partizánske skupiny na východnom Slovensku boli v tom období najaktívnejšie. Robili nielen sabotážne akcie na železničných tratiach, najmä na trati Prešov — Strážske, ale už aj so zbraňou v ruke napádali nemecké transportéry. Miestna, československy orientovaná buržoázia odmietala partizánsku činnosť. Navrhovala, aby sa sovietskym vojakom v zimných mesiacoch 1943—1944 umožnil prechod cez front. Bola ochotná zaopatriť im lyže, biele plášte a sucháre na cestu.³ Komunisti napriek týmto snahám buržoázie, ako aj zvýšenej činnosti ÚŠB, pokračujú v organizovaní partizánskych skupín.

V marci 1944 sa konala v Hanušovciach spoločná porada veliteľov a organizáto-

³ AÚD KSS, F—6/108. (Zpráva OV KSS Trebišov.)

rov partizánskeho hnutia východného Slovenska. Zúčastňujú sa na nej okrem iných Kukorelli od *Čapajevovcov*, Jemeljanov za skupinu *Pugačov* pri Humennom, Oščepkov za skupinu pri Vranove a niekoľkí ilegálni pracovníci z východného Slovenska. Na porade sa prerokovali zásady spolupráce a niektoré väčšie bojové akcie, ktoré sa mali uskutočňovať pod jednotným velením skupiny *Čapajev*.

V jarných mesiacoch 1944 bratislavskí „vládcovia“ urýchlene pripravovali obranu severovýchodných hraníc Slovenska. Sem boli dislokované dve slovenské divízie. V apríli prišli ku skupine *Čapajev* aj zástupcovia odboja v armáde rokovať o spolupráci. Partizáni sa dožadovali zbraní. Zástupcovia armády sľúbili, že v blízkosti partizánskych oblastí zriadia skladištia zbraní, ktoré budú v prípade potreby slúžiť aj partizánskym oddielom. Za takúto pomoc však zástupcovia armády žiadali, aby sa počas Povstania partizánske jednotky podriadili vojenskému veleniu. Vojaci prisľúbili aj okamžitú výpomoc menším množstvom zbraní, ale tento svoj sľub nedodržali.⁴ Partizáni si museli potrebné zbrane ďalej zaobstarávať za pomoci ilegálnych pracovníkov od vojakov alebo od jednotlivých vojenských veliteľov. Komunisti získavali spolupracovníkov v rôznych posádkach na východnom Slovensku a od nich tajne dostávali zbrane pre partizánov. V Trebišove komunistka Rozália Zarembová zorganizovala skupinu vojakov v tamojších kasárňach, ako bol Michal Guzej, Michal Špak a ďalší, a títo koncom marca 1944 vybrali v noci z vojenského skladu zbrane a strelivo a dopravili ich k partizánom.

V jarných mesiacoch 1944 prechádzajú cez východné Slovensko nemecké automobilové transporty z Rumunska a Maďarska smerom do Poľska, kde vojská 1. ukrajinského frontu postupovali ku Karpatom. Aj prepadmi týchto nemeckých autokolón získavajú partizáni zbrane, ako napríklad v horách pri Šarišskom Štiavniku.⁵

Zvýšenú bojovú činnosť partizánov sa žandárstvo ÚŠB snažilo oslabiť zatýkaním ilegálnych pracovníkov. Z rozkazu „ministra vnútra“ A. Macha odchádza na východné Slovensko fašistický žandársky veliteľ podplukovník Dressler s úlohou likvidovať komunistickú a partizánsku činnosť. Podriadené sú mu všetky žandárske stanice. V máji 1944 sa im podarilo pochytať niekoľkých najbližších spolupracovníkov partizánov (Szabóa, Borovského, Daxnera a ďalších). V spolupráci s gestapom sa im podarilo pomocou vlasovcov preniknúť aj do niektorých partizánskych skupín. Za obeť tejto podvratnej činnosti padli aj niektorí sovietski partizáni — Litvinov-Rokosovskij a neskoršie aj Jemeljanov.

Partizánska brigáda *Čapajev* sa dočasne premiestňuje k Bardejovu do čergovských lesov, kde sa k nej pričleňuje tamojšia miestna. Partizánska skupina *Pugačov* sa taktiež premiestňuje do porubčianskych lesov.

Začiatkom leta sa brigáda *Čapajev* znova vracia k Hanušovciam. Jej rady ďalej rastú. Zo stredného a západného Slovenska posielajú sem ďalších sovietskych vojakov utekajúcich zo zajatia.

Partizánska skupina v tomto období nadväzuje spoluprácu s niektorými dôstoj-

⁴ AÚD KSS, F—8/22. (O začiatku zboru *Čapajev* — Borovský.)

⁵ AÚD KSS, F—8/22, III.

níkmi a vojakmi I. divízie — napr. majorom Polkom dnes generálom vo výslužbe, a s ich pomocou dostáva postupne väčšie množstvo zbraní.

K partizánom prechádzajú stále vo väčšom množstve aj vojaci. Podnikajú sa aj niektoré väčšie prepadové akcie. Partizáni zvyšujú politickú agitáciu. Vydávajú letáky a výzvy k vojakom a k civilnému obyvateľstvu. Letákmi sa obracajú aj na železničiarov a spojárov a vyzývajú ich, aby neopravovali telefónne káble nemeckej armády, ktoré oni ničia.

V partizánskej skupine, ktorá sa vďaka svojej aktívnej bojovej činnosti stále viac rozrastala, bola najmä zásluhou L. Kukorelliho zavedená prísna vojenská disciplína. Vstup dobrovoľníkov sa viazal na prísahu, ktorú si sami zostavili.

Prípravy partizánskeho hnutia na východnom Slovensku treba hodnotiť v súvislosti s osobitnými vnútropolitickými podmienkami, v akých tento proces prebiehal. Slovensko žilo v odlišných podmienkach ako iné, Nemcami okupované krajiny. Fašistický teror tu vtedy ešte všeobecne nenadobudol taký rozsah ako napríklad v Čechách a na Morave, v Poľsku alebo v okupovanej časti Sovietskeho zväzu.

Veľkým prínosom pre začiatky partizánskej činnosti boli príslušníci Sovietskej armády, ktorí cez Slovensko utiekali z nemeckého zajatia. Najmä roku 1943 prechádzali cez Slovensko početnejšie skupiny týchto zajatcov v snahe dostať sa cez Karpaty na územie Sovietskeho zväzu a k sovietskym partizánom. Slovenský ľud im poskytoval skutočne všestrannú pomoc. Ilegálne organizácie KSS zriadili početné prechodné strediská, kde sa im poskytovala pomoc a kde ich pomáhali prepravovať na východné Slovensko. Takéto prechodné strediská boli na Myjave, v hornej Nitre, v Turci, na Horehroní, v Liptove a na východnom Slovensku. Sovietski vojaci utekajúci zo zajatia ako verní vlastenci svojej socialistickej krajiny, vychovaní v duchu proletárskeho internacionalizmu, neostávajú pasívni, ale odvážne pomáhajú slovenskému ľudu tvoriť prvé partizánske skupiny.

Vzrastajúca partizánska činnosť na Slovensku vyvolávala zúrivú reakciu a represálie proti komunistom zo strany klérofašistického režimu. Jeho vedúci činitelia si uvedomovali, že je to ozbrojená sila proti ich zradcovskej činnosti a ich hitlerovským chlebarcom.

Začiatkom roku 1944 v znamení vzrastajúcej aktivizácie protifašistického boja na Slovensku, ovplyvnenej aj významnými udalosťami medzinárodného charakteru, medzi ktorými malo najväčší význam to, že sovietske vojská dosiahli v prvej polovici roku 1944 nové víťazstvá na všetkých frontoch.

V priebehu januára až marca 1944 vojská štyroch ukrajinských frontov zničili v západnej časti Ukrajiny početné hitlerovské divízie. V tejto oblasti Nemci sústredili 96 divízií, počítajúc do toho viac ako 70 % všetkých tankových a okolo 50 % všetkých motorizovaných divízií, nachádzajúcich sa na sovietsko-nemeckom fronte.⁹ Frontová línia široká 1400 km sa posunula o 500 km na západ a sovietske vojská rozdrvili 66 nepriateľských divízií, dosiahli Karpaty, hranice Československa a Rumunska. Tieto ďalšie víťazstvá sovietskych vojsk v blízkosti našich hraníc vyvolali veľký ohlas v slovenskom ľude.

Klérofašistické úrady od začiatku roku 1944 začali venovať územiu východného

⁶ Deborin, G. A.: *Vtoraja mirovaja vojna*. Moskva 1958, s. 275.

Slovenska zvýšenú pozornosť. Vzhľadom na víťazný postup Sovietskej armády sa začali opevňovacie práce na karpatskom území, ktoré okupovalo Maďarsko. Tento moment urýchlil aj rozhodovanie klérofašistickej Tisovej vlády, aby prikočila k opevneniu severovýchodných hraníc, a to už v januári 1944. Spracovaním návrhu bol poverený minister národnej obrany Čatloš. 7. januára 1944 sa uzniesla Najvyššia rada obrany štátu upevňovať hranice: o svojich úmysloch informovala aj hitlerovské Nemecko. 14. 2. 1944 bol plukovník Pilfousek, bývalý veliteľ zaistovacej divízie, poverený začať s prácami.¹⁰

Pre prieskum a výstavbu opevnenia boli určené dve divízie a zborové jednotky, ktoré boli podriadené vyššiemu veleniu. Začiatkom apríla bolo povolaných okolo 12 000 mužov, a to ročníkov 1937—1938, a začiatkom mája 1944 sa začal presun týchto jednotiek do priestoru východného Slovenska.

Armádne veliteľstvo i s armádnymi jednotkami bolo umiestnené v Prešove. Prvá divízia s veliteľstvom v Giraltovciach bola rozložená severne od lesného masívu Minčol po Dukelský priesmyk, v dĺžke asi 42 km. Druhá divízia v dĺžke asi 68 km bola rozmiestnená v priestore Čertižné — Czeremcha, pozdĺž hraníc smerom na východ až po Stakčín, ktorý bol okupovaný horthyovským Maďarskom. Jej veliteľstvo bolo vo Vyšnej Radvani, okres Medzilaborce.⁸ Veliteľom armádného veliteľstva v Prešove bol generál Augustín Malár. Začiatkom augusta 1944 bol za jeho zástupcu určený plukovník Talský, ktorý pracoval na MNO vo funkcii náčelníka MNO—HVV (Hlavného vojenského veliteľstva).

V ilegálne ústredné vedenie KSS a SNR venovali značnú pozornosť východnému Slovensku už od začiatku roku 1944. Svedčia o tom aj osobné návštevy Karola Šmidkeho v októbri 1943, v januári a začiatkom marca 1944. Keď na východné Slovensko, najmä do priestoru Lupkovského a Dukelského priesmyku boli dislokované dve poľné divízie, vojenské vedenie Povstania pristúpilo na ich aktívne zapojenie do príprav a uskutočnenia Povstania a určilo im veľmi významné úlohy. V plánoch na ozbrojené povstanie sa počítalo s tým, že východoslovenské divízie zabezpečia Sovietskej armáde rýchly prechod cez Dukelský a Lupkovský priesmyk, a tak bude poskytnutá účinná pomoc povstaleckému územiu, pomoc pri jeho definitívnom oslobodení, a tým aj rýchla pomoc pri oslobodení celej republiky od nemeckého fašizmu.

Niektorí vojaci a velitelia začali už v prvých dňoch po príchode na východné Slovensko prejavovať svoje protifašistické zmýšľanie a hľadali vhodnú príležitosť spojiť sa s ilegálnymi pracovníkmi a s partizánskymi jednotkami. Pravda, boli to iba jednotlivci, ale aj oni prispeli k tomu, že sa opatrnosť, ba aj nedôvera k nim zo strany ilegálnych pracovníkov rozplynula. Veľmi intenzívnu agitačnú prácu medzi príslušníkmi divízií uskutočňovala partizánska brigáda Čapajev, najmä jej náčelník štábu Ludovít Kukorelli, ktorý v letných mesiacoch 1944 nadviazal spojenie s Mikulášom Markusom, veliteľom 1. divízie, a s niektorými dôstojníkmi. Jeho pričinením a pričinením ďalších ilegálnych pracovníkov na území Šariša a Zemplína začali už od konca mája 1944 jednotlivci i menšie skupiny aktívne spolupracovať

⁷ Zborník dokumentov SNP — Nemci a Slovensko. Bratislava 1971, s. 78—79.

⁸ Historický časopis 7, 1956, s. 511.

pri zabezpečovaní partizánskych skupín výstrojom a výzbrojou, ba začali aj prechádzať k týmto skupinám.

Koncom mája a začiatkom júna 1944 prešli k partizánskej brigáde Čapajev niekoľkí príslušníci spojovacieho práporu a o niekoľko dní aj príslušníci zo zbrojného parku 1. divízie z Kukovej, okres Giraltovce.⁹

Výsledky agitačnej práce sa prejavili aj medzi jednotkami nachádzajúcimi sa na československo-poľskej hranici. Už začiatkom júna 1944 niektorí príslušníci 6. pluku, ktorý sa nachádzal na úseku Lupkov—Radošice, nadviazali spojenie s partizánmi a 9. augusta 1944 od 4. pluku odišlo niekoľko príslušníkov k partizánskej jednotke Šukajev, ktorá sa nachádzala v tomto období na území Poľska.¹⁰ Okrem toho za pomoci ilegálnych pracovníkov z okresu Medzilaborce získali partizáni od príslušníkov 2. divízie zbrane a viacerí vojaci prešli k čapajevovcom.¹¹ V polovici augusta 1944 prešlo k čapajevovcom niekoľko príslušníkov ženijnej jednotky z Barwinku, na poľskom území z priestoru Dukelského priesmyku, ďalší prišli z delostreleckého pluku.¹²

Partizánska jednotka Čapajev súčasne s agitačnou prácou medzi armádou pokračuje v tomto období aj v organizovaní a uskutočňovaní bojových akcií. Po presunutí do Slanských vrchov 7. júna začala podnikať veľmi úspešné bojové akcie. 14. júna prepadla žandársku stanicu v Pečovskej Novej Vsi, v okrese Sabinov.

Medzi veľmi úspešné akcie čapajevovcov okrem Hanušoviec, Miňoviec patrí aj prepadnutie nemeckej autokolóny pri Šarišskom Štiavniku 6. augusta 1944; akciu viedol sovietsky partizán Sáša Novikov. Autokolóna sa skladala z 10 nákladných a jedného osobného auta. Nákladné autá viezli strelivo, výbušniny, míny a plameňomety určené na obranu Dukelského priesmyku. Celá autokolóna bola zničená, 6 nemeckých vojakov bolo zabitých, 6 nezvestných a 10 ranených. Pravda, aj na strane partizánov boli straty. Zahynul veliteľ prepadovej skupiny Sáša Novikov a partizán Ján Jurkanin z Kožian bol ranený. Jeho spolubojovníci ho ukryli v dedine, ale štiavnickým žandárom sa ho podarilo vypátrať. Pri vyšetrovaní podľahol mučeniu.¹³ Štáb brigády sa preto rozhodol uskutočniť 9. augusta akciu proti žandárom. Skupine 18 partizánov sa podarilo ich zajať a dovieť do partizánskeho tábora, kde boli odsúdení a popravení.¹⁴ Deň predtým, 8. augusta, ďalšia skupina čapajevovcov odzbrojila stráž poľných pekárň č. 21 vo Veľkom Šariši, okres Prešov. Partizáni pri tomto prepadnutí zobrali 10 pušiek, 2 ľahké guľomety, 7 nabitých zásobníkov do guľometov, 2 debny nábojov a ďalší materiál.¹⁵

Partizánska základňa v Slanských vrchoch, kde sa nachádzala partizánska jednotka Čapajev, poskytovala veľmi dobré možnosti a v auguste 1944 uskutočňovali čapajevovci takéto akcie na železničnej trati Prešov — Plaveč, Prešov — Strážske,

⁹ Deborin, G. A.: c. d., s. 275.

¹⁰ AÚML ÚV KSS Bratislava, F-8, arch. jed. 64.

¹¹ Jedínák, A.: *Narodnyj opir na Labirščini*. In: *Šlach do voli*. Prešov 1966, s. 87.

¹² *Nové obzory 1*, 1959, s. 81.

¹³ Tamtiež.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Tamtiež.

Prešov — Kysak a Košice — Margecany; tieto železničné trate mali veľký význam pre nemecké transporty. Čapajevovci sa pritom nezameriavali iba na poškodzovanie tratí, ale aj na prepady nemeckých transportov. 9. augusta v Kostolanoch nad Hornádom bol vyhodенý železničný most. Podobné akcie uskutočnili čapajevovci aj 19. augusta pri Veľkej Lodine. 24. augusta na stanici v Margecanych podnikli deštrukčné akcie menšieho rázu aj partizánske skupiny *Rokossovskij* a *Pugačov*.

Partizánska jednotka Čapajev, využívajúc svoje poverenie z marca 1944 o vedúcom postavení vo vzťahu k ostatným partizánskym skupinám, v druhej polovici júla 1944 — aj keď nie vždy primeranými formami — završuje proces zjednotenia partizánskych skupín na východnom Slovensku. Zjednocovací proces urýchlilo aj samotné zatýkanie ilegálnych pracovníkov a niektorých pracovníkov partizánskych skupín. V tomto smere bola najviac postihnutá partizánska skupina *Pugačov*. Jej veliteľ Oščepkov, zástupca Osnovin a ďalší štyria príslušníci boli zaistení. Ostatní — asi 15 mužov — sa rozdelili: jedna časť sa pripojila k partizánskej jednotke Čapajev, druhá časť sa asi mesiac ukrývala v zámutovských lesoch a v letných mesiacoch 1944 sa presunula do priestoru Lupkovského priesmyku na územie Poľska, kde sa neskoršie spojila s jednotkami Sovietskej armády.

Aj čapajevovci sa 24. novembra 1944 po ťažkých bojoch pri dedinách Habura — Borov prebili k Sovietskej armáde. Hrdinskou smrťou tu padol náčelník štábu Ľudovít Kukorelli, hrdina SNP.

Druhou nie menej významnou brigádou, ktorá operovala na území východného Slovenska, bola brigáda *V. A. Kvitinského*, ktorá 8. augusta prešla cez Dukelský priesmyk na Slovensko. Pôsobila v priestoroch Humenné — Bardejov. Začiatkom septembra bola presunutá na Spiš. Uskutočnila 58 diverzných akcií — napr. vyhodila 17 vlakových súprav, zničila 20 rušňov, 89 vagónov, 38 áut a ďalšie akcie.

Koncom septembra pôsobila brigáda *Kvitinského* v priestore Sabinov — Spišský Hrhov — Stará Ľubovňa. Diverzné skupiny brigády prepádali skladištia, odkiaľ získali množstvo zbraní a streliva. Ničili telefónne spojenia. Tak to bolo v Lúčkach a na ďalších miestach medzi Braniskom a Levočou.

Brigáda *Kvitinského* bola 7. decembra premenovaná na *Osobitnú brigádu súdruha Klementa Gottwalda* a operovala v tom období v oblasti juhovýchodných svahov Nízkych Tatier v priestore Liptovská Teplička — Vikartovce — Horehronie — Gemer. Jej príslušníci sa v priebehu decembra a januára zúčastnili viacerých prieskumných a diverzných akcií.

V dňoch 31. januára a 1. februára 1945 sa brigáda spojila s jednotkami Sovietskej armády.

Partizáni mali mnohostranné styky s civilným obyvateľstvom. Získavali od neho potraviny, informácie o pohybe nemeckých vojsk a chystaných opatreniach fašistickej moci.

Najväčšiu pomoc partizánom poskytovali komunisti, členovia ilegálnych stranických organizácií, ktorí zabezpečovali nielen potraviny, šatstvo, obuv, peniaze, ale organizačne upevňovali partizánske skupiny a zabezpečovali ich potrebnými informáciami o pohybe nepriateľov.

Boli to komunisti, ktorí zasvätili boju proti fašizmu všetky svoje sily a schopnosti. Ivan Hakoš z Pčolinného, Ladislav Szabó z Humenného, Ján Škut a Cyril Dax-

ner z Vranova, Andrej Svianek a Plachta z Bardejova, Michal Špak z Nižnej Oľšavy, Andrej Maťaš z Mestiska, Mikuláš Kliska zo Sečoviec, Ján Boroš z Vinného, Ondrej Bendík z Vinnej pri Toryskách a stovky ďalších, ktorí sa preslávili ako významní stranícki funkcionári a vedúci organizátori nároonoslodbodzovacieho hnutia na východnom Slovensku.

V súhrnnej správe velenia Gottwaldovej brigády o vzťahu obyvateľstva k partizánom sa píše: „*Keď sa zjavili sovietski partizáni v slovenských dedinách, bol to ozajstný sviatok priateľského, bratského zväzku veľkých slovanských národov. Každý Slovák alebo Slovenka ich pozývali do domu. Hostili ich všetkým, čo mali. Zhovárali sa o živote národov Sovietskeho zväzu. Obyvateľstvo vytváralo veľmi priaznivé podmienky pre rozvinutie mohutného partizánskeho hnutia.*“¹⁶

Ani Rožňavčania nestáli bokom. Aktívne sa zapojili do protifašistického odboja pod vedením Jozefa Fábryho, stavebného robotníka a neskoršie tajomníka KSČ, ktorý sa začiatkom septembra 1944 vrátil z Kyjeva ako parašutista a organizoval partizánsku skupinu, ktorá prijala pomenovnie *Sándor Petöfi*. Neskoršie podliehala veleniu partizánskej brigády veliteľa Kozlova. Partizánska skupina operovala v priestore Hnúšťa — Muráň — Revúca — Jelšava — Štítik — Rožňava. Do tejto skupiny vstúpilo vyše 100 rožňavských baníkov-dobrovoľníkov, ktorí potom bojovali proti hitlerovcom i proti horthyovskému fašizmu. Neskoršie sa tento partizánsky oddiel *Sándor Petöfi* zlúčil so skupinou slovensko-maďarských partizánov, ktorej velil Karol Adler. V novembri 1944 mal oddiel vyše 280 partizánov a bojoval v priestore Zlatej Idky v oblasti Košíc. V Turnianskom Podhradí sa koncom roku 1944 prebil k Sovietskej armáde.

Do protifašistického odboja sa aktívne zapojili aj maďarskí občania žijúci v južnej časti východného Slovenska — antifašisti, komunisti, robotníci, roľníci, baníci, ktorí po stáročia trpeli pod nadvládou maďarských grófov a vykorisťovateľov.

Partizánske oddiely na východnom Slovensku doplňovali nielen slovenskí vojaci-zbehovia z dvoch slovenských dislokovaných divízií rozmiestnených v oblasti Dukelského a Lupkovského priesmyku, ale desiatky, ba stovky Ukrajincov-Rusínov z jednotlivých obcí východného Slovenska. Len z nevelkej obce Pčolinné v Humennskom okrese ich v auguste a septembri 1944 vyše 70 vstúpilo dobrovoľne do partizánskeho oddielu *Kovalenka* brigády *Sergej*.

Tylo fašistických okupantov už v jarných mesiacoch 1944 na našom území v predhorí Karpát narušovala partizánska skupina *Čapajev*, ktorej veliteľom bol sovietsky dôstojník Savelij Lesnikovský. Skupina vznikla v Beskydských horách pri osade Myscowa severozápadne od mestečka Dukla. Táto skupina spolupracovala s ilegálnym vedením poľských komunistov hnutia odporu.¹⁰

Robila sabotážne akcie proti fašistickým okupantom v oblasti Dukla — Myscowa — Nowy Targ — Jasło — Nowy Sącz — Czortyń. Skupina prechádzala aj na čs. územie, najmä v oblasti Habura (Humenský okres) — Porúbka — Roztoky (Svidnícky okres). Prechádzala aj do Bardejovského, Staroľubovnianskeho a Spiš-

¹⁶ Kol.: *Dejiny Levoče 2*. Košice 1975, s. 399.

¹⁷ Daszkiewicz, A.: *Ruch oporu v regione Beskydu-Nizkiego 1939—1944*. Varšava 1975, s. 64.

skonovoveského okresu a okolia riek Popradu a Dunajca. Partizánske skupiny sa kontaktovali aj s vojakmi východoslovenských divízií, ktoré boli dislokované v Dukelskom a Lupkovskom priesmyku od mája do augusta 1944 na obranu tzv. slovenského štátu.

Pomenovanie partizánskych skupín, či brigád menom legendárneho hrdinu z čias občianskej vojny v Rusku — Vasiľa Ivanoviča Čapajeva prijali na Ukrajine, na východnom Slovensku a na území Poľska.

V predhorí Karpát na poľskom území pôsobili aj ďalšie partizánske oddiely *Iwonicz*, ktorého veliteľom bol kapitán Toskiewicz, partizánska skupina *Donského* operujúca v oblasti Krosna a Sanoku a ďalšie.

Na území východného Slovenska v bývalej Šarišskej a Zemplínskej župe, na Spiši a Gemeri pôsobili 35 partizánskych skupín, oddielov, brigád a zväzkov, a to: Partizánska jednotka *P. Boroša* vo Vihorlate pri Vinnom; partizánsky zväzok *Čapajev* v priestore tzv. trojuholníka Humenné — Medzilaborce — Stropkov; partizánsky oddiel *Pugačova, Pučkova, Rokossovského-Litvinova, Belova-Kovalenka, Požarskij, Majorova, Lipa, Za rodinu, Vorošilov, Jastrib, Kriváň, Budonnyj, Pisarenko, Borkaňuk, Šcors, Ernest Thälmann, Vysoké Tatry, Kirova a Bileja*; partizánsky zväzok *Alexander Nevský, Stalin, Chruščov*, partizánska brigáda *Klement Gottwald, Bohdan Chmelnický, Sergej, Smrť fašizmu, Pomstiteľ, Mátyás* (čítaj Matiaš) *Rákosi*; prvá slovenská diverzná rota a partizánska jednotka *Veža*. Desiat partizánskych jednotiek sa presunulo na povstalecké územie stredného Slovenska.

V partizánskom hnutí na území východného Slovenska bojovalo vyše 18 a pol tisíc partizánov rôznej národnosti. Bojovali za jediný spoločný cieľ — poraziť fašistických okupantov a zabezpečiť slobodný život národom Československa.

Partizánske hnutie na východnom Slovensku bolo súčasťou celonárodného povstania, ktoré podporovalo blížiaci sa front osloboditeľských vojsk Sovietskej armády, ktorá spoza Karpát niesla prápor slobody nielen národom Československa, ale aj celej Európy.

Na východnom Slovensku niet okresu, kde by fašisti nevypálili dedinu a či mesto. Popolom ľahla Zlatá Baňa, Tokajík, Piskurovce, Miňovce, Závada, Vinné, Poruba pod Vihorlatom, Ohradzany a desiatky ďalších dedín a miest. Fašisti vraždili a zabíjali, vraj preto, že občania pomáhali partizánom. Strieľali nevinných ľudí, ženy, deti a starcov.

Na fašistickú zlovôľu z druhej svetovej vojny nesmieme nikdy zabudnúť. Nielen my, ale ani budúce generácie.

Nezabúdajme ani na tých, ktorí v partizánskych oddieloch v slovenských horách so zbraňou v ruke bojovali proti fašistickej pliaže. Bojovali a umierali, ale aj vítazili za našu slobodu. Boli to obyvatelia veľkej krajiny soviетov, ktorí boli príkladom v partizánskych bojových akciách.

Nie všetkým osud doprial dožiť sa slobody a návratu k svojim najbližším. Desiatky ich odpočívajú na území Východoslovenského kraja.

Nech nás partizánske činy a odkaz hrdinov SNP a Dukly ešte viac inšpirujú v tvorivej práci pre ďalší rozkvet našej socialistickej spoločnosti, pre uskutočnenie línie Komunistickej strany Československa a pre dôsledné splnenie úloh jej XVII. zjazdu.

Boje o východ z Karpát a oslobodenie východoslovenských miest

V letných mesiacoch v roku 1944, po troch rokoch urputných bojov na sovietsko-nemeckom fronte, po porážke nemeckých armád pri Moskve, Stalingrade a Kursku bolo jasné, že v druhej svetovej vojne nastal rozhodujúci obrat. Víťazstvá Sovietskej armády predurčovali výsledok oslobodenia národov Európy od fašistickej okupácie.

Sovietsky zväz vstúpil do nového štádia vojny a upevnil si svoj vplyv, aj medzinárodné postavenie. Jeho ozbrojené sily spôsobili počas zimnej ofenzívy roku 1944 nepriateľovi ďalšie ťažké porážky — rozdrvili 172 nepriateľských divízií, fašisti stratili vyše milióna vojakov a dôstojníkov, obrovské množstvo výzbroje a bojovej techniky.

S vojensko-politickým cieľom sovietskych ozbrojených síl oboznámil všetok sovietsky ľud vo svojom prvomájovom rozkaze najvyšší veliteľ branných síl ZSSR J. V. Stalin: „Teraz ide o to — očistiť celú našu krajinu od fašistických okupantov a obnoviť hranice Sovietskeho zväzu po celej línii . . . Prenasledujúc nepriateľa, musíme vyslobodiť z nemeckého otroctva našich bratov Poliakov, Čechov a Slovákov a iné spojenecké národy západnej Európy, ktoré trpia pod jarmom hitlerovského Nemecka.“¹

Hlavné velenie sovietskych ozbrojených síl, pristúpilo k príprave ofenzívy podľa týchto cieľov. Sústredilo hlavný úder na západný frontový úsek s cieľom rozdrviť sily armádnych skupín Stred a Severná Ukrajina, ktoré sa bránili v Bierlorusku a západných oblastiach Ukrajiny.

Sovietske vojská spôsobili ťažké porážky nepriateľovi v Bielorusku, Lvovsko-sandomirskej, Jassko-kišiňovskej a iných strategických operáciách, úplne oslobodili územie Sovietskeho zväzu od fašistických okupantov, preniesli bojové akcie do východného Pruska a viedli víťazné boje na území Poľska, Rumunska a Maďarska.

¹ Stalin, J. V.: *O veľkej vlasteneckej vojne Sovietskeho zväzu*. Bratislava 1945; s. 103.

Všetky úspechy sovietskeho ľudu a jeho ozbrojených síl v druhej svetovej vojne proti hitlerovskému Nemecku sú späté s vedúcou a usmerňujúcou činnosťou Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

Sovietska armáda dôstojne splnila oslobodzovacie poslanie v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy, riadila sa leninskými zásadami proletárskeho internacionalizmu, poskytla rozhodujúcu pomoc iným krajinám a národom v boji za národné a sociálne oslobodenie.

Medzi tieto krajiny v strednej Európe patrí aj Československo, okupované fašistami viac než šesť rokov.

Priame oslobodenie našej vlasti sa začalo v septembri 1944 a úspešne sa skončilo v máji roku 1945. Celý tento zložitý oslobodzovací proces trval takmer osem mesiacov. Sovietska armáda okrem dvoch strategických smerov (severný: Varšava — Berlín, južný: Budapešť — Viedeň) utvorila tretí, pomocný strategický smer, Karpatko-pražský na pomoc povstaleckému Slovensku. Na tomto strategickom smere Sovietska armáda uskutočnila šesť bojových operácií: — Východokarpatskú, Východoslovenskú, Západokarpatskú, Bratislavsko-brnenskú, Ostravskú a Pražskú, ktorou sovietske velenie poskytlo urýchlenu pomoc Májovému povstaniu českého ľudu.

Najúčinnjšou pomocou Sovietskeho zväzu nášmu ľudu bolo oslobodenie Československa Sovietskou armádou od fašistickej okupácie. Bez rozsiahlej, všestrannej a aktívnej pomoci Sovietskeho zväzu a jeho armády bolo by nemysliteľné oslobodenie Československa, víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie i víťazstvo socializmu u nás.

Zárukou takejto všestrannej pomoci poskytla Zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi Československou republikou a Zväzom sovietskych socialistických republík, podpísaná 12. decembra 1943 v Moskve, a zmluva z 18. júla 1941, ktorá určovala ďalší vzájomný vzťah obidvoch štátov do konca vojny aj v povojnovom vývoji. Tieto zmluvy zodpovedali životným potrebám a záujmom českého i slovenského ľudu a stali sa zárukou oslobodenia Československa, jeho existencie a bezpečnosti.

Ďalšou spojeneckou zmluvou medzi Československou republikou a Sovietskym zväzom bola zmluva z 8. mája 1944, podpísaná v Londýne, ktorá upravovala vzťahy medzi sovietskym hlavným velením a československou správou pri vstupe sovietskych vojsk na územie Československa. Táto zmluva vytvorila predpoklady na rýchlu konsolidáciu a normalizáciu života.

Priebeh priameho oslobodzovania Československa ovplyvňovala a sťažovala jeho poloha v samom centre európskeho bojišťa i konfigurácia terénu na jeho území. Poloha Československa v strede Európy spôsobovala, že nemecké hlavné velenie kládlo na jeho udržanie veľký dôraz. Preto bolo treba vynaložiť veľké úsilie na prekonanie odporu fašistických vojsk. Okrem toho Československo bolo v tom čase vyspelou hospodárskou krajinou, ktorú nepriateľ v plnej miere využíval na vojnovú výrobu, a navyše ním prechádzali hlavné komunikácie pre hospodárstvo hitlerovskej tretej ríše. Československo svojou hornatosťou tvorilo prirodzené roz-

hranie medzi obidvoma strategickými smermi — severným a južným, ktorými Sovietska armáda v druhej polovici roku 1944 až do mája 1945 viedla záverečné úder smerujúce ku konečnej porážke fašistického Nemecka.

Začiatok priameho oslobodzovania Československa bol spojený s údermi, ktoré viedla Sovietska armáda od začiatku septembra do konca novembra roku 1944 na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Hlavnou formou tejto pomoci bol útok sovietskych vojsk cez Karpaty na severovýchodné Slovensko aj napriek tomu, že s ním sovietske hlavné velenie vo svojich strategických plánoch nerátalo. Útok 38. armády 1. ukrajinského frontu smerom cez Dukelský priesmyk a 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu cez Lupkovský a Ruský priesmyk sa postupne rozrástol na rozsiahlu Východokarpatskú operáciu — prvú z vojenských operácií pri oslobodzovaní Československa. Neoddeliteľnou súčasťou tejto operácie bola Karpatsko-dukelská operácia, ktorú viedli vojská 38. armády a jednotky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR cez Dukelský priesmyk.

Z novodobej histórie vieme, že všetky ľudové povstania proti hitlerovským okupantom, ktoré vznikli v rozličných európskych krajinách a mestách (Varšava, Bukurešť, Sofia, Praha a iné), boli úzko spojené s blízkosťou frontu. Slovenské národné povstanie bolo osobitné tým, že vzniklo ďaleko od frontu a prerástlo do celonárodného povstania.

Základnou podmienkou konečného úspechu protifašistického povstania na Slovensku bola rýchla a účinná vojenská pomoc Sovietskeho zväzu a jeho armády, o ktorú požiadali predstavitelia Komunistickej strany Slovenska i moskovského vedenia KSC na čele s Klementom Gottwaldom a čs. veľvyslancom v Moskve Zdenkom Fierlingerom.

Sovietska pomoc sa začala realizovať ešte pred vypuknutím Slovenského národného povstania. Po jeho vzniku sa zintenzívnila doprava zbraní, streliva a ďalšieho vojenského materiálu potrebného pri vedení boja. Na Slovensko boli vysielaní najlepší organizátori a velitelia partizánskeho hnutia. Na povstalecké územie bola prepravená 2. čs. paradesantná brigáda a 1. čs. stíhací letecký pluk, ktoré roku 1944 vznikli na území Sovietskeho zväzu. Súčasne sa sovietske vojská 1. a 4. ukrajinského frontu pod vedením maršala I. S. Koneva a generálplukovníka I. E. Petrova spolu s 1. čs. armádnym zborom urýchlene pripravili na úder cez Karpaty na Slovensko, ktorý bol hlavnou formou vojenskej pomoci Slovenskému národnému povstaniu. Východokarpatská operácia zameraná na pomoc Povstaniu mala nesporne veľký politický význam.²

Politický význam Východokarpatskej operácie spočíva predovšetkým v tom, že jej cieľom bolo pomôcť ľudu spojeneckej krajiny, ktorý povstal proti fašistickej porobe. Uskutočnenie operácie bolo motivované politicky, ale nie potrebami strategického cieľa.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa pre nevyhnutnosť účinnejšej a rýchlejšej pomoci povstalcov dostala otázka operačnej účelnosti útočnej operácie v Karpatoch na druhé miesto a prvoradou sa stala otázka politická. „ . . . sovietska

² Konev, I. S.: *Zapiski komandujuščego frontom 1943—1944*. Moskva 1972, s. 350.

vláda, hlavný stan Najvyššieho hlavného velenia prijali rozhodnutie útočiť cez Karpaty, rozhodnutie nevýhodné z vojenskej, ale nevyhnutné z politickej stránky.“³

Východokarpatská operácia „aj morálne veľmi pomohla povstaleckým silám, udržiavala ich vieru, že nie sú osamotené, že Sovietska armáda stojí po ich boku“.⁴

Východokarpatská operácia sovietskych vojsk bola najväčšou pomocou Slovenskému národnému povstaniu, aj keď cieľ operácie, t. j. spojiť sa s povstalcami na Slovensku, sa nedosiahol. Povstalecké sily na Slovensku by bez tejto operácie neboli vydržali bojovať 60 dní na otvorenom fronte proti skúsenému a dobre vyzbrojenému nepriateľovi.

Rozhodnutie sovietskeho politického vojenského vedenia uskutočniť operáciu v Karpatoch v podmienkach, keď to z operačného hľadiska nebolo účelné, veľmi prospelo k zvýšeniu autority Komunistickej strany Československa. Komunisti vždy zdôrazňovali, že Sovietsky zväz kedykoľvek poskytne pomoc nášmu ľudu, pretože je jeho najvernejším spojencom.

Východokarpatská operácia má aj veľký vojenský význam, ktorý spočíva v tom, že ňou Sovietska armáda začala postupovať na západ na relatívne samostatnom Karpatsko-pražskom smere. Tento smer v porovnaní s Varšavsko-berlínskym a Budapešťiansko-viedenským, teda hlavnými smermi, sa vyznačoval osobitnými terénymi podmienkami: terén na tomto smere je veľmi členitý a hornatý, výška hrebeňov dosahuje až 700 metrov a šírka 75 až 120 km. Chýbali tam riadne cesty, územím viedli len lesné cesty bez tvrdého podkladu, široké necelých 6 m, a ich stúpanie dosahovalo vyše 30 stupňov.

Priebeh operácie ukázal, že bojovú činnosť v horách možno úspešne viesť aj s jednotkami, ktoré nie sú na takýto boj špeciálne vybavené. Po prvý raz v histórii vojen takýto horský masív prekročili veľké bojové sily. Sovietske velenie nasadilo v Karpatoch 34 a pol divízií (246 000 ľudí), 5140 diel a mŕnometov, 322 tankov a 1165 lietadiel.⁵

Boje v Karpatoch boli mimoriadne náročné na fyzickú zdatnosť, morálnu silu a pevnú disciplínu. V priebehu Východokarpatskej operácie fašistické velenie stiahlo na tento úsek frontu svojich 18 divízií proti vojskám 38. armády. Z týchto 18 divízií bola jedna úplne zničená a 5 malo straty 50—70 %. Východokarpatskou operáciou sa začalo oslobodzovanie východoslovenských miest a dedín.

Vojská 1. gardovej armády generála A. A. Grečka prekročili hlavný karpatský hrebeň a vstúpili na územie Československa. Jednotky 3. horského streleckého zboru po ťažkých bojoch 20. septembra 1944 prekročili severne od Medzilaboriec poľsko-československé hranice. Na druhý deň, 21. septembra, sa jednotkám 3. horského streleckého zboru generálmajora A. J. Vedenina podarilo oslobodiť na tomto území prvú československú obec Kalinov. O niekoľko dní, 28. septembra, boli oslobodené aj ďalšie obce — Čertížné, Habura, Borov a Vydraň. Na tomto úseku frontu prešli jednotky dočasne do obrany.

Na dukelskom smere útočila 38. armáda a jednotky 1. čs. armádneho zboru

³ Moskalenko, K. S.: *Na jugo-zapadnom napravlenij 1943—1944*. Moskva, s. 433.

⁴ Husák, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1974, s. 315.

⁵ Konev, I. S.: *Za osvoboždenije Českoslovakii*. Moskva 1965, s. 59.

v Sovietskom zväze. Po dlhých, zložitých a ťažkých bojoch sa dňa 6. októbra 1944 podarilo čs. jednotkám prekročiť v Dukelskom priesmyku štátne hranice a vstúpiť do rodnej vlasti. Bol to významný okamih v histórii nášho vojska v Sovietskom zväze, ktoré tak zakončilo jednu etapu svojej bojovej cesty z Buzuluku do Prahy a prenieslo svoju bojovú činnosť zo zahraničia na územie Československa. Na pamiatku pre budúce pokolenia bol 6. október vyhlásený za Deň Československej ľudovej armády. Medzi prvými, ktorí vkročili na rodnú pôdu, bola prieskumná hliadka 2. práporu 1. čs. brigády vedená čatárom Nebiljakom, ktorý vztýčil čs. vlajku na štátnej hranici v Dukelskom priesmyku. V ten deň čs. jednotky oslobodili prvú obec pod Duklou — Vyšný Komárnik.

Na tomto úseku frontu však aj naďalej trvali ťažké boje o východ z Karpát. Po takmer dvojmesačných bojoch vojská 38. armády a 1. čs. armádneho zboru oslobodili desiatky dedín v poddukelskom kraji — Havranec, Dlhoňu, Šarbov, Krajnú Porúbku, Vyšnú a Nižnú Pisanú, Dobroslavu, Kapišovú, Kružľovú, Krajnú Bystrú a ďalšie.

Jednotky 3. streleckého zboru generálmajora A. I. Vedenina oslobodili 25. novembra ako prvé okresné mesto — Sninu. Zbor patril k 1. gardovej armáde generálplukovníka A. A. Grečka, operujúcej na úseku 4. ukrajinského frontu. Mnoho krvi a životov stálo našich osloboditeľov oslobodenie Sniny a jej okolia. Fašisti pred príchodom sovietskych vojsk nútili ľudí evakuovať na západ. Zachránili sa tí, ktorí sa ukryli v spáleniskách, rozbitých domoch, alebo v lesoch. Posledný deň pred útokom fašisti vyhodili železničný most na rieke Ciroche.

Nesmierne bolo nadšenie, s ktorým vítali sovietskych osloboditeľov obyvatelia Sniny. Veliteľom prieskumnej hliadky, ktorá prvá stúpila do mesta, bol poručík L. M. Machlin (dnes čestný občan Sniny).⁶

Veliteľ 318. novorossijskej horskej divízie generálmajor V. Gladkov spomína: „V Snine sa divízia dlho nezdržovala. Spolu s náčelníkom politického oddelenia podplukovníkom Cholkovským sme sa zastavili v strede mesta. Hneď bolo okolo nás plno ľudí. Začal sa neorganizovaný míting. Jeden z občanov začal rečniť: My, obyvatelia Sniny, vítame hrdinskú Sovietsku armádu. Príchod armády na územie ČSR nadchol náš ľud a upevnil v ňom vieru, že fašistickí okupanti budú celkom vyhnaní z našej vlasti. My i naši potomkovia nikdy nezabudneme na našich verných priateľov — sovietsky ľud a jeho armádu, osloboditeľku.“⁷

Potom sa o slovo prihlásil Chalkovskij. Poďakoval obyvateľom Sniny za pekné slová adresované sovietskemu ľudu a jeho armáde. „Prvé stretnutie s obyvateľstvom ukázalo s akou láskou ľud Československa víta našu armádu,“ hovoril plukovník Chalkovskij.⁸

Sovietske vojská pokračovali v bojoch ďalej. Oslobodzovali ďalšie obce. Blížili sa k Humennému. A. A. Grečko spomína: „Nepriateľ musel pod tlakom našich vojsk stále ustupovať na západ, pričom vytváral v smere postupu našich jednotiek

všemožné prekážky, ako napríklad zátarasy, záseky, mýnové polia, vyhadzoval do vzduchu mosty a zaplavoval terén.“⁹

Boje o Medzilaborce a ich okolie sa viedli už od začiatku septembra 1944. Generál V. F. Gladkov vo svojich spomienkach uvádza: „Urputné boje, ktoré zvädzali sovietske jednotky o celý medzilaborecký priestor, trvali od začiatku septembra do 25. novembra 1944. Osobitné prudké boje sa zvädzali o výšinu Kyčera pri Medzilaborciach, kde zahynul aj zástupca veliteľa 318. novorossijskej divízie, podplukovník Ivakin.“

Tak zahynul náš vojnový kamarát, veterán divízie, človek s krásnou dušou, obľúbenec vojakov. Zahynul na tom mieste, kde pred 30 rokmi — v prvej svetovej vojne — bojoval ako prostý vojak a bol tu vtedy ranený do nohy.“¹⁰

Ťažké boje zviadol na okolí mesta 39. pluk, ktorý 29. septembra 1944 definitívne oslobodil Vydraň a potom útočil na železničnú stanicu v Medzilaborciach. Dvesto metrov pred stanicou bol silnou paľbou zastavený. Tomuto pluku velil kapitán Oglabin.

Front pri meste ostal až do 25. novembra 1944. V ten deň začala 242. strelecká divízia generálmajora V. B. Lisinova, ktorá bola v strede zostavy 3. horského streleckého zboru, prenasledovať ustupujúce nemecké jednotky. Cez priečne horské masívy prenikla na hradskú vedúcu údolím Laborca z Medzilaboriec do Humenného a prerušila túto dôležitú ústupovú cestu nepriateľa. Dňa 26. novembra 1944 sa k prenasledovaniu fašistov pripojila 271. strelecká divízia generálmajora V. N. Moločajeva a guľometný prápor 113. streleckého pluku na pravom krídle 18. armády. Tento guľometný prápor ako prvý vstúpil toho istého dňa do Medzilaboriec, ktoré boli definitívne oslobodené. V ten deň boli oslobodené ďalšie obce nad Laborcom — Radvaň, Krásny Brod, Hrabovec nad Laborcom, Brestov nad Laborcom, Jabloni, Udavské a Ptičov. Sovietske vojská sa blížili so severovýchodu k Humennému.

Na juhovýchodnom okraji Humenného vedie cez Laborec dosť veľký dvojoblúkový oceľový most. Nepriateľ ho pripravil na zničenie. 2. prápor 1331. horského pluku pod velením majora I. M. Sorajičeva dostal za úlohu zachrániť tento most. Prápor k nemu rýchlo prenikal, ale nepriateľ spustil silnú paľbu. Napriek tomu sovietski vojaci šli do útoku. Pešiakom významne pomohli príslušníci jazdeckej prieskumnej čaty z divízie prieskumnej roty. Pretože prieskumníci nemohli cez most prejsť, pustili sa pod velením kapitána Vinničenka po horských svahoch a prenikli do hlbokého tyla nepriateľa. Hitlerovci sa báli obkľúčenia, pod tlakom čelných útokov 2. práporu zakolísali a dali sa na útek. Podarilo sa im iba čiastočne poškodiť jeden oblúk. Most bol však rýchlo opravený a daný do prevádzky. Prápor majora Sarajičeva prvý vstúpil do Humenného.

Hrdina Sovietskeho zväzu, generál V. F. Gladkov, vtedajší veliteľ 318. novorossijskej divízie, si na oslobodzovanie Humenného zaspomínal takto: „Prikázal som rozvinúť prichádzajúci 31. pluk napravo a zaútočiť na brániaceho sa nepriateľa na východnom predmestí Humenného. Oglabinovmu pluku som prikázal obkľučovať

⁶ Leňo, A. — Terk, Š.: *Miesta pamätné*. Humenné 1979, s. 149.

⁷ Gladkov, V. F.: *Atakujet gornostrelkovaja*. Moskva 1972, s. 69.

⁸ Tamtiež, s. 70.

⁹ Tamtiež, s.

¹⁰ Tamtiež, s. 141.

Humenné z juhu. Zatiaľ čo pluky zaujímali bojové postavenia, delostrelecký pluk divízie a na posilu prizvaný oddiel zborového pluku zaujali palebné postavenia. V tej chvíli zo západnej strany Humenného začal nepriateľ delostreleckú paľbu na nás 31. pluk. Veliteľ delostrelectva divízie plukovník Strunkin s troma oddielmi delostreleckého pluku začal páliť na nepriateľa brániaceho predcestia a oddiely húfnic práporného pluku mierili na nepriateľské delostrelectvo, ktoré strieľalo zo západného predmestia Humenného. Oglobinov pluk, chránený terénom, poklusom zaujal bojové postavenie. O chvíľu na južnom predmestí zaznelo: Hurááá! Oglobin hlásil: Prešiel som do útoku! Začal sa neľútostný boj. Nepriateľ sa bál obklúčenia a preto začal ustupovať z východného predmestia. Sarajičevov prápor a prieskumná rota divízie prešli do útoku. Vtrhli do južného predmestia a chrániac sa lesným masívom, dostali sa do zázemia a začali paľbu na nemecké delostrelectvo. Nemci v tyle nečakali našich vojakov, preto začali utekať a zanechali aj delá. Prieskumníci zobrali nepoškodené delá, rýchlo ich obrátili a začali strieľať na utekajúceho nepriateľa priamou paľbou. Ale už sa k nim dostal Sarajičevov prápor a spolu s divíznymi prieskumníkmi začali prenasledovať nepriateľa smerom k dedine Lieskovec.

Oglobinov pluk obišiel Humenné z juhozápadu. Prekročil rieku Laborec, zaútočil na nemecký prápor, ktorý bránil Humenné na tomto úseku. Nemci nevydržali nápor a začali ustupovať. Do pätnástej hodiny bolo mesto úplne očistené od nepriateľských vojakov 100. pešej divízie, ukoristili sme tri delá, dva sklady s vojenským materiálom a jeden proviantný sklad.¹¹

Mesto Humenné bolo definitívne oslobodené 26. novembra 1944.

Svedectvom ťažkých bojov je cintorín nad mestom, kde večným snom odpočíva 174 príslušníkov Sovietskej armády.

Dňa 26. novembra 1944 boli oslobodené aj Michalovce. Najväčšie zásluhy na oslobodení má 15. úderná ženijná brigáda plukovníka M. D. Boroša. Táto brigáda útočila na ľavom krídle od 167. a 276. streleckej divízie. V ten deň okolo obeda dobyla Rebrín a kontrolovala hradsnú z Michaloviec na juhozápad. Medzi 12. a 19. hodinou dobyla Lastomír a preťala vozovú cestu z Michaloviec na juh. Do 19. hodiny prenikla k Šamudovciam ležiacim na hradskej Michalovce — Žbince a ukázalo sa, že sa dostane na hradsnú Močarany — Trhovište. Brigáda nepretržite postupovala vpred, púťala na seba časť nepriateľských síl, bojujúcich na úseku 167. a 276. streleckej divízie, a tým prispela k ich úspešnému postupu na Michalovce. Preťala všetky ústupové cesty z Michaloviec na juh a juhozápad a tak umožnila utváranie 167. streleckej divízie, 31. samostatnej gardovej tankovej brigády a 1511. pluku samohybných diel rýchlejšie ich dobyť.¹²

Sovietske vojská sa pred súmrakom priblížili k mestu. Nedovolili nepriateľovi spamätať sa a energicky na neho zaútočili. Prvé prenikli do mesta tanky kapitána I. I. Lachova, podporučíka J. A. Izinmova a A. I. Muraškina. Do večera bolo mesto úplne očistené od nepriateľských vojakov.

Pri ústupe hitlerovci ničili za sebou všetko. Zničili všetky prepraviská, aby tak zastavili útok sovietskych vojsk. Ani to sa im však nepodarilo. Veliteľ tankovej čaty

¹¹ Tamtiež, s. 142.

¹² Grečko, A. A.: *Cez Karpaty*. Bratislava 1973, s. 359.

podporučík Izimov dal príkaz uzatvoriť príklopy tankov a utesniť priezory. Potom pustil tanky na dno rieky, ktorá bola široká 70 metrov. Tankisti sa dostali na druhý breh a zaútočili na nepriateľa. Hnali ho ďalej na západ.

Na počesť oslobodenia Michaloviec a Humenného v Moskve zazneli delostrelecké salvy a najvyšší veliteľ vyslovil 1. gardovej armáde generálplukovníka A. A. Grečka poďakovanie.

V oslobodenom meste bol ustanovený mestský, okresný a oblastný výbor komunistickej strany, ktorý až do oslobodenia Košíc vydával noviny Pravda. Tlačili sa tu i noviny 1. čs. armádneho zboru.

Po oslobodení Michaloviec sovietska 24. strelecká divízia 1. gardovej armády vytvorila na pravom brehu Ondavy predmestie a začala v súčinnosti s 351. strelcou divíziou útok na Trebišov.

Nepriateľ kládol slabý odpor a ustupoval k Slanským vrchom k Dargovskému priesmyku. Zväzky 95. streleckého zboru to využili a začali nepriateľa prenasledovať. 24. strelecká divízia zo severu smerovala na Trebišov a časť jej síl na Sečovce; 351. strelecká divízia smerom na železničnú stanicu Úpor — Uhorský Žipov, časť jej síl na Trebišov; 237. strelecká divízia rozvinula útok na Kolbašov.

Dňa 26. novembra popoludní oslobodili útoky 24. streleckej divízie Trebišov. Obyvateľstvo radostne víťalo sovietskych vojakov — svojich osloboditeľov.

Po oslobodení Trebišova útvary 24. a 351. streleckej divízie pokračovali ďalej na západ s cieľom odrezáť nepriateľovi ústupové cesty do hôr a dosiahnuť čiaru Sečovce — Veľké Ozorovce — Egreš — Uhorský Žipov. Nepriateľ kládol tvrdý odpor na všetkých úsekoch v Slanských vrchoch, kde mal vybudovanú silnú obranu.

Na juhovýchode východného Slovenska boli už oslobodené mestá Snina, Medzilaborce, Humenné, Michalovce a Trebišov.

Na severovýchode 27. novembra 1944 67. strelecký zbor generálmajora I. S. Šmygu dosiahol čiaru rieky Ondavy a oslobodil prevažnú časť Svidníka. Za Ondavou ostali v rukách nepriateľa majetky (parná píla s gatom, vila a ďalšie objekty veľkostatkára Šmelca a mlyn a „palenčiareň“ majiteľa Štochmaľa). Definitívne oslobodenie nastalo po ústupe nepriateľských vojsk z obrannej pozície až 19. januára 1945, keď sa z okolitých lesov a skrýš mohli vrátiť obyvatelia. Oslobodenú časť Svidníka obsadili vojská 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generála L. Svobodu.

O deň neskôr 28. novembra 1944 jednotky 1. čs. armádneho zboru v súčinnosti s 271. streleckou divíziou 1. gardovej armády obsadili mesto Stropkov. Ako prvá vkročila prieskumná hliadka podporučíka Vladimíra Sisru (volynského Čecha) z 3. čs. samostatnej brigády. (O tom svedčí pamätná tabuľa na budove bývalého ONV.)

Významnú úlohu pri oslobodzovaní Stropkova zohrala ženijná jednotka 3. čs. brigády, ktorá odstránila míny, ktoré nepriateľ osadil na cestách, vo dvoroch, v záhradách, ale i v príbytkoch, v posteli, v peciach, v komínoch a pod.¹³

O rozsahu bojov o východ z Karpát na dukelskom smere svedčia tieto čísla: len v priebehu dvoch mesiacov (september — október) stratil nepriateľ 52 000 vojakov (mŕtvych a ranených), 183 tankov a samohybných diel, 73 obrnených transporté-

¹³ Jamnický, B. — Andereis, Z.: *Dukelsko-prešovská operace*. Praha 1967, s. 105.

rov, 683 áut, 483 diel, 354 mínometov, 2410 guľometov a 893 nákladných vozov.

V bojoch o Východné Karpaty však utrpeli veľmi bolestné straty aj Sovietska armáda a československé vojenské jednotky bojujúce po jej boku. Svedčia o tom mnohé cintoríny, predovšetkým však Pamätník Sovietskej armády s cintorínom vo Svidníku, Pamätník Československej armády na Dukle, Pamätník sovietskym padlým hrdinom na Dargove a ďalších miestach.

Sú to miesta piety, vojenskej cti a slávy, ale i svedectvá o tuhých bojoch, svedectvá o nesmiernych obetiach, za cenu ktorých sa rodila naša sloboda.

Po úspešných bojových akciách Východokarpatskej a Západokarpatskej operácie oslobodili 18. januára 1945 vojská 1. gardovej armády aj mesto Vranov nad Topľou. V priebehu dňa oslobodili takmer 80 obcí východného Slovenska. Pracujúci Vranovského okresu nikdy nezabudnú na sovietskych vojakov, ktorí im priniesli slobodu: aj po vyše 40 rokoch udržiavajú styk s vojakmi, ktorí medzi prvými vstúpili do ich mesta. Podplukovník Ivan Nikolajevič Fedan, veliteľ tankovej roty, ktorého osádka ako prvá vstúpila do Vranova, žijúci dnes v Dnepropetrovskej oblasti v meste Marganec, spomína: „*Nikdy nezabudnem na chvíľu, keď nás československý ľud a občania Vranova s radosťou vítali ako svojich osloboditeľov.*“¹⁴ Na tieto radostné chvíľe i dnes spomínajú občania mesta Vranova, napríklad Vavrová: „*Prvú hliadku sovietskych vojakov sme uvítali okolo 9.00 hodiny ráno na vranovskom moste. Zvíťanie bolo veľmi srdečné a priateľské. Od radosti sme plakali, že sme zostali nažive.*“¹⁵ Za posledné roky Vranov nad Topľou niekoľko ráz navštívil aj veliteľ 320. gardového pluku plukovník A. P. Fokin, ktorý zavítal i do domu v Sečovskej Polianke, kde mal svoj štáb.

Frontové boje, ktoré na území okresu Vranov nad Topľou trvali 7 týždňov, boli pre občanov utrpením. Fašisti ich vyhánali kopať zákopy a protitankové prekážky. Pri týchto prácach bolo niekoľko občanov Vranova nad Topľou zabitých. Časť civilného obyvateľstva z mesta a susedných dedín fašisti evakuovali až k Prešovu.

S oslobodzovaním Vranovského okresu je spojené i meno nemeckého antifašistu Hansa Jahna, ktorého partizánsky oddiel zajal a odovzdal štábu 1. gardovej armády generálporučíka A. A. Grečka. Hans Jahn, bývalý príslušník 25. pancierovej divízie fašistickej armády, si uvedomil, kde je jeho miesto, a začal aktívne bojovať proti fašizmu, stal sa členom skupiny nemeckých antifašistov pri štábe 1. gardovej armády začlenenej od 1. decembra 1944 do 4. ukrajinského frontu. V tom čase Sovietska armáda zaujala postavenie na východnom brehu rieky Ondavy.

Štáb 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka využíval v priebehu bojov všetky dostupné formy a metódy frontovej agitačnej práce. Dňa 20. decembra 1944 bol Hans Jahn poverený štáбом 1. gardovej armády pomocou rozhlasového zariadenia vyzvať nemeckých vojakov vo frontovej línii, aby sa vzdali do zajatia. Túto úlohu spolu s dvoma sovietskymi dôstojníkmi čestne splnil, bol však pri tom smrteľne ranený mínometnou paľbou fašistov. Ťažko ranený bol aj sovietsky dôstojník a rozhlasové zariadenie bolo rozbité.¹⁶

¹⁴ Archív Dukelského múzea (ďalej ADM), fond S — 122.

¹⁵ ADM, fond S — 113.

¹⁶ Gladkov, V. F.: c. d., s. 81.

Sovietski vojaci pochovali antifašistu Hansa Jahna s vojenskými poctami. Jeho menom bol roku 1970 pomenovaný vojenský útvar Národnej ľudovej armády v Drážďanoch — Regiment Hans Jahn. Po rokoch pátrania sa podarilo zistiť, že smrteľné zranenie utrpel vo Vranovskom okrese, v obci Kladzany, kde mu v októbri roku 1979 na budove kultúrneho domu odhalili pamätnú tabuľu; doteraz sa však nepodarilo zistiť, kde je jeho hrob.

Po oslobodzovacích bojoch vo Vranovskom okrese zostalo 11 spoločných hrobov padlých sovietskych vojakov a partizánov v týchto obciach: Nižná Sitnica, Vyšná Sitnica, Ruská Poruba, Závada, Soľ, Hanušovce nad Topľou, Hermanovce, Detrič, Hlinné a Petrovce.

Spolu v okrese padlo 13 partizánov, 9 sovietskych vojakov a 18 miestnych občanov. Na námestí vo Vranove stojí pamätník — symbol večnej slávy padlým sovietskym hrdinom v boji za našu slobodu.

Po úspešnej ofenzíve sovietskych vojsk na hlavných strategických smeroch sa začal 17. januára 1945 ústup nepriateľských vojsk od Ondavy na západ. Pri ústupe zamínovovali terén, zničili mosty, aby zabránili náporu sovietskych a čs. vojsk. Dňa 18. januára 1945 zapálili fašisti mestský mlyn pri železničnej stanici a mestskú pílňu, vo večerných hodinách zapálili hotel Republika a v noci z 19. na 20. januára 1945 vyhodili do vzduchu železobetónový most na rieke Topľa smerom na Zborov. Sovietske jednotky 1. gardovej armády postupovali smerom na Prešov a 3. brigáda 1. čs. armádneho zboru dostala za úlohu oslobodiť Zborov a Bardejov. V ten istý deň tieto jednotky na niekoľkých miestach prehradili rieku Topľu a oslobodili 75 obcí, medzi nimi aj Giraltovce. Na druhý deň boje pokračovali.

Na námestie dopadli prvé míny. Obyvateľstvo poschovávané v horách a pivniciach domov vedelo, že ho už iba niekoľko hodín delí od vytúženej slobody. O jednej hodine v noci, 20. januára 1945, po menšej prestrelke, cez nevelký vršok Kalváriu prišli prví vojaci Sovietskej armády. Medzi nimi aj I. I. Medencij (dnes čestný občan Bardejova). Obyvateľstvo vracajúce sa z hôr privítalo svojich osloboditeľov. Boli to jednotky 1. gardovej armády a 1. čs. armádneho zboru generála L. Svobodu. Na námestí bol organizovaný míting, na ktorom prehovoril sovietsky kapitán I. Zareckij, ktorý bol aj krátky čas vojenským veliteľom mesta.¹⁷

Oslobodenie Prešova.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania o dva dni, t. j. 31. augusta 1944, obsadila Prešov nemecká armáda. V ten istý deň odletelo z prešovského letiska 89 slovenských letcov na 30 lietadlách do ZSSR.

V septembri 1944 podnikli Nemci sústredený útok proti partizánom v slovenských horách, pričom vypálili obce Petrovce, Hermanovce a Zlatú Baňu. V Prešove nastalo kruté obdobie perzekúcie a udavačstva. Gestapo a pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy prenasledovali občanov, podozrivých väznili a mučili. Mesto počas nemeckej okupácie veľa vytrpelo.

Ťažké obdobie fašistického útlaku sa skončilo až v druhej polovici januára 1945.

¹⁷ Kol.: *Dejiny Bardejova*. Košice 1975, s. 387.

Už dňa 18. januára 1945 o 6. hodine ráno prešiel 11. a 107. strelecký zbor 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka a časť 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generála L. Svobodu po krátkom palebnom prepade nepriateľských komunikácií do útoku. Ich útvary, útočiace na úseku širokom asi 60 km, postúpili takmer o 22 km a oslobodili 78 obcí.

Silný nápor sovietskych jednotiek a rýchle prenasledovanie nepriateľa od rieky Ondavy nariadil veliteľ 1. gardovej armády — dobyť čo najrýchlejšie mesto Prešov ako dôležitý komunikačný uzol na severovýchodnom Slovensku. Mesto nebolo veľké, ale bolo dobre opevnené. Nepriateľ sa snažil zastaviť nápor sovietskych jednotiek na vopred pripravenej čiare Zborov — Bardejov — Slovenské Raslavice — Kapušany — Prešov. Ale nepodarilo sa mu to, a tak už 19. januára 1945 v popoludňajších hodinách oslobodili útvary 107. streleckého zboru mesto v rámci Východoslovenskej operácie.

V bojoch o Prešov sa vyznamenala 129. gardová strelecká divízia generálmajora T. U. Grinčenka, tá divízia, ktorá dobyjala čs. štátne hranice.

Keď sa ukázalo, že prekonať nepriateľské opevnenia na prístupových cestách k mestu čelným útokom bude ťažké, rozhodol sa veliteľ divízie T. U. Grinčenko vytvoriť menšiu skupinu na čele so zástupcom veliteľa 320. gardového streleckého pluku majorom J. L. Rotinom. Skupina, ku ktorej patrili jednotky samohybných diel a samopalnici, prenikla k mestu maskovane v bielych plášťoch po zľadovatených horských svahoch a vtrhla do Prešova od severu. Samohybné delá prešli cez most, čo bolo veľké šťastie, lebo fašisti ho načasovanými mínami vyhodili do vzduchu. Oddiel bol prakticky odtrhnutý. Situácia sa stala veľmi ťažkou, pretože samohybné delá (tzv. samochody) mali iba 45 ks granátov a malé množstvo streliva do ručných zbraní. Nepriateľ vopred zaujal vhodné obranné pozície v tehelni a drôtenými zátarasmi a palebnými obrannými bodmi tu kládol huževnatý odpor. Paľbou bránil ďalším jednotkám 320. gardového streleckého pluku prejsť cez rieku Topľu. Preto sa major Rotin rozhodol, že sa zmocní tehelne. Jednotke sa podarilo odvážnym útokom vyhnať Nemcov zo závodu a tak zaistiť celej divízii úspešný prechod cez rieku.

V tomto boji, ako uvádza A. A. Grečko vo svojej knihe Cez Karpaty, prejavili statočnosť a hrdinstvo veliteľ 2. streleckej roty komunista nadporučík Burimskij. V čele jednej skupiny viedol vojakov na seč a osobne zneškodnil niekoľko fašistických vojakov. Veľmi dobre si počínali guľometčiaci — mladší seržant Korotkich a vojak Krasnyj, ktorí paľbou z ťažkého guľometu zlikvidovali hlavné palebné ohnisko nepriateľa a pobili množstvo hitlerovcov.

Mesto a jeho obyvatelia vrelo uvítali svojich osloboditeľov — červenoarmejcov a čs. vojakov-svobodovcov. Ako výraz vďaka Sovietskej armáde—osloboditeľke vyznela manifestácia prešovského obyvateľstva. 24. januára 1945 jednotky Sovietskej armády, ktoré sa vyznamenali v bojoch o oslobodenie Prešova, nazvali Prešovské.

V čase druhej svetovej vojny bolo mesto Prešov veľmi zničené. Z celkového počtu 4443 domov bolo 3298 poškodených a 207 celkom zničených. Ustupujúci nepriateľ vyhodil do vzduchu mosty a zničil cesty.

Po dobytí Prešova a Košíc opustila 1. gardová armáda československé územie a bojovala na území Poľska.

1. čs. armádny zbor (1. a 3. brigáda) sa úspešne zúčastnil oslobodzovacích bojov Zborova, Bardejova a Prešova. Dňa 22. januára bol zbor začlenený do zväzku 18. armády generála Gastiloviča, v ktorej politickú prácu vykonával náčelník politického oddelenia L. I. Brežnev.

Boje o Duklu a Východné Karpaty — azda najmohutnejšie a najťažšie — majú v histórii oslobodzovania Československa Sovietskou armádou osobitné, neopakovateľné miesto. Práve v týchto bojoch prešlo československo-sovietske priateľstvo svojou najväčšou previerkou. V Karpatoch, na Dukle sa zrodilo známe Gottwaldovo heslo: „So Sovietskym zväzom na večné časy! So Sovietskym zväzom a nikdy inak!“

Náš ľud nikdy nezabudne, že pred vyše 40 rokmi k nám prichádzala sloboda z východu, že nám ju prinášala hrdinská Sovietska armáda, ktorá dnes zabezpečuje obranu socialistického spoločenstva v Európe, i náš mierový život — aby sme mohli pokojne budovať našu socialistickú vlasť.

Náš ľud nikdy nezabudne na hrdinov, ktorí položili svoj život za našu slobodu a večným snom odpočívajú v našej vlasti.

Obrazová příloha

**Fotografie
k příspěvku A. Hlaváča**

1 Vojtech Jakabčík

2 Slovenskí partizáni po rokoch na Kryme.
(Tretí sprava Vojtech Jakabčík)

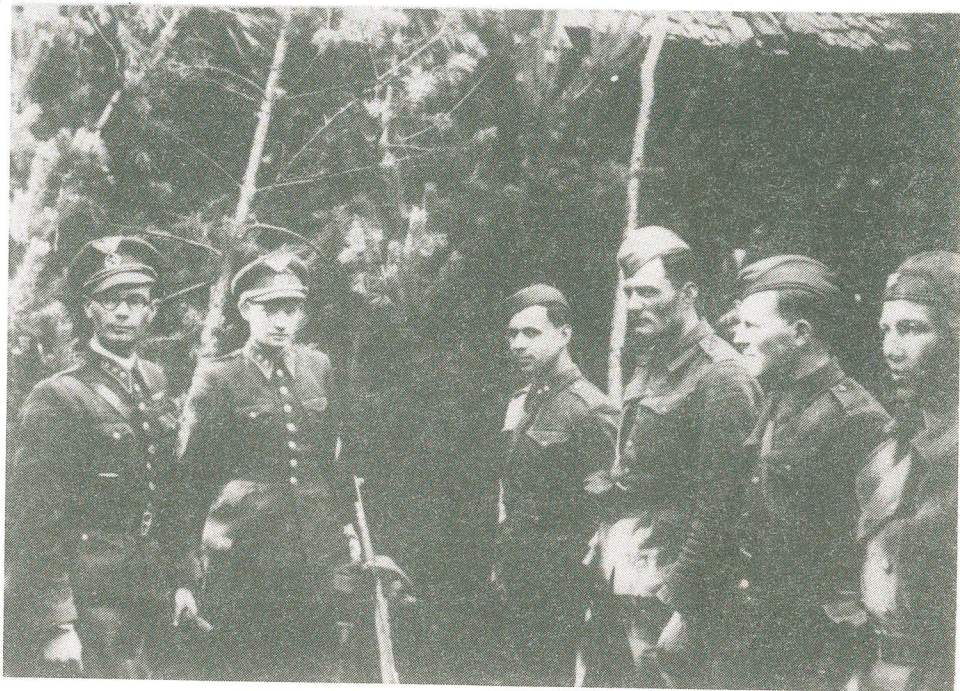

3 Galina, dcéra „Lesnej“, pri tanci s V. Jakabčíkom

**Fotografie
k príspevkom V. Karaffu**

4 J. Nálepka a I. Lysák pri hodnotení bojovej akcie (zlava)

5 Štáb 1. čs. partizánskej jednotky v ZSSR. Zlava: I. Lysák, Fiodorov, J. Nálepka, M. Petro

6 Pamätná tabuľa I. Lysáka na rodnom dome v Brezovici

7 Major Jozef Szabó

8 Detail pamätníka J. Szabóa v Prešove

**Fotografie
k príspevku I. Mindoša**

*Boje o východ z Karpát
a oslobodenie východoslovenských miest*

9 Bývalý veliteľ 320. pluku major J. L. Rotin (tretí zľava) po rokoch s predstaviteľmi mesta Prešova

10 J. L. Rotin s bývalými prešovskými odbojármi

11 Presun jednotiek 1. čs. armádneho zboru z Prešova do Sečoviec v januári 1945

12 Prešov po bombardovaní v decembri 1944

13 Železničná stanica vo Vranove nad Topľou zničená fašistami

ПРИКАЗ Военного Коменданта г. _____

№ 1.

В целях безопасности населения, поддержания порядка в городе и борьбы со шпионами и диверсантами, в соответствии с режимом в прифронтовой полосе, —

приказываю

§ 1.

Всем гражданам продолжать нормальную работу на своих местах, в учреждениях и предприятиях.

Должностные лица, которым доверено государственное, общественное или кооперативное имущество, несут полную ответственность за его сохранность.

Лица, замеченные в хищении и растаскивании государственного, общественного и кооперативного имущества, а равно и частного имущества, подлежат немедленному содержанию.

§ 2.

Прибывающим в город воинским частям, учреждениям и отдельным военнослужащим регистрироваться в военной комендатуре и расквартировываться по месту указания.

Беспечно шатающихся по городу в не по форме одетых военнослужащих направлять в военную комендатуру.

§ 3.

Всему гражданскому населению в трехдневный срок сдать все имеющееся огнестрельное и холодное оружие, радиопередатчики, а также все трофейное имущество, в военную комендатуру.

В этот же срок сдать на хранение в Национальный Комитет радиоприемника.

§ 4.

Ходячие по городу гражданскому населению с 9 час. вечера до 7 час. утра запрещается. Гражданским лицам, кои по роду работы требуется передвижение в ночное время, получить специальные разрешения военного коменданта.

§ 5.

В ночное время строго соблюдать светомаскировку и не допускать разведения костров и других светосигналов.

§ 6.

Хранение и распространение вражеских листовок, газет и прочих вражеских печатных изданий, а равно распространение провокационных слухов, направленных против Красной Армии, карается по законам военного времени.

§ 7.

Выезд местным жителям за пределы города разрешается по особым пропускам военного коменданта.

Скрытие военнослужащих немецкой и венгерской армий, а также предоставление убежища шпионам и диверсантам, рассматривать как пособничество врагу.

Военный Комендант.

ПРИКАЗ военного коменданта № 2.

„___“ декабря 1944 г.

1. Начиная с ___ декабря с. г. в пятидневный срок зарегистрироваться в ближайшей военной комендатуре всем бывшим рядовым и офицерскому составу, служившим в венгерской и немецкой армиях, оставшимся на освобожденной территории Чехословацкой Республики.

Подлежат регистрации также все военнообязанные немецкой и венгерской национальностей в возрасте от 18 до 50 лет.

2. В этот же срок обязаны явиться на регистрацию все находившиеся на службе во время оккупации немцами Чехословакии чиновники и служащие полиции и жандармерии.

3. Регистрация проводится только в военной комендатуре с 9 час. утра до 7 часов вечера ежедневно.

Последний день регистрации „___“ декабря 1944 г.

4. Всех уклонившихся от регистрации задерживать и привлекать к ответственности по законам военного времени.

Военный комендант.

венгерского велителя с. 2.

Miestny Národný výbor v Michalovciach

Prot. číslo 1/44.

V Michalovciach, dňa 21. XII. 1944.

VŠETKÝM OBČANOM MESTA MICHALOVCE OD 18 DO 40 ROKOV

Je čas, keď každý čestný Slovak

MUSÍ SA CHOPÍŤ ZBRANE

a pomôť sa Nemcom za všetky utrpenia nášho ľudu.

Vyzývame Vás, aby ste sa hlásili

26. decembra 1944

u predstaviteľa 1. čs. armádneho sboru v SSSR

DO RADOV ČESKOSLOV. ARMÁDY

o 12. hodine v dvorane mestského domu na prvom poschodí.

Každý priniesie so sebou stravu na 2 dni.

Kto nejde s nami, ide proti nám!

Pečať

Národný výbor mesta Michaloviec

Dávid Andrej v. r. Arany Jozef v. r.

Vrečňár Karol v. r. Bóna Michal v. r.

Pavelka Viliam v. r.

Tlačiareň Národného výboru v Michalovciach

ZM 204/ES

Košice a Prešov oslobodené

Proletári celého sveta, spojte sa!

PRAVDA

Organ michalovského oblasného výboru komunistického strany Slovenska

I. rok. Nedeľa, 21. januára 1945. Čís. 2

Po leninsko-stalinskej ceste

K výročiu smrti Vladimíra Iljča Lenina — 21. 1. 1924.

Fotografie smrti Vladimíra Iljča Lenina v Moskově a pohřbení v krematoriu. Konec roku 1921 se stal katastrofou a útlakem. Moskva byla v tomto období pod útlakem...

Fotografie smrti Vladimíra Iljča Lenina v Moskově a pohřbení v krematoriu. Konec roku 1921 se stal katastrofou a útlakem. Moskva byla v tomto období pod útlakem...

Smrt Vladimíra Iljča Lenina v Moskově a pohřbení v krematoriu. Konec roku 1921 se stal katastrofou a útlakem. Moskva byla v tomto období pod útlakem...

uho občana mesta Humenného sa borí:

„Dakujeme za Vašu veľkú prácu, spojenú s vybudovaním samostatného československého sboru v SSSR. Uistujeme Vás, že so zbraňou v rukách, spolu s hrdinnou Červenou armádou pôjdeme do boja za vybudovanie slobodného, demokratického Československa.“

„Gesení Sloboda v svojej odpovedi medzi inými píše:

„Jsem touto Vaší pozorností hluboce dojat. Dovoľte, abych Ji přijal jako projev vděčnosti ne za skromné zásluhy mě, které jsem vždy považoval jen za vykonávání samozřejmé povinnosti vlastence, demokrata a člověka v boji proti fašistickému barbarství, ale především jako projev vděčnosti všem statečným vojákům jednotek, jimž mám čest vést.“

TREBIŠOV

V mestu pracuje miestny a okresný Národný výbor. Na schôdzi voľkov bolo prítomné 800 ľudí. V Národnom výbore je 36 občanov, medzi nimi 7 robotníkov, 6 študentov, 6 roľníkov, 1 úradník, 2 študent, 2 ženy v domácnosti, 1 star. podnikateľ. Predsedom Národného výboru bol zvolený Michal Géry, sekretárom mesto úč. pracov. milícia.

MICALOVCE

V Michalovciach bol zvolený miestny Národný výbor so schôdzi voľkov, ktorej sa zúčastnilo 400 ľudí. Prítomných viedli a na schôdzi predsedoval zväčšokatoľský (star. žid). V svojej zahajovacej reči viedl Červenú armádu-osloboditeľku a vyradil svoju úlohu, že začne sa nový, slobodný život na oslobodenom území.

Po zretení v okrajoch Národných výborov vystúpila medzi inými učiteľka Šrpková Maria, ktorá sa obracala v stovej reči hlavne na ženy a na kolegov učiteľov.

Na okresnej konferencii Národných výborov bolo prítomne 200 delegátov z 66 obcí. Bolo zvolené predsedníctvo. Do čestného predsedníctva boli zvolení Stalin a Beneš.

Konferencia prijala pozdrav marseľovi Stalinovi, z ktorého vyjímame:

Slobodomilovný sovenský národ najrozhodnejším spôsobom odmieta a odsudzuje protidemokratické a násilnícke výzvy a názory hitlowského fašistického režimu. Slovenský národ nemal nič spoločného so spoločenstvom s hitlerovským Nemeckom. Naopak bol vždy na strane spojenosti a svojich ruských a ukrajinských bratov. Vystavujeme Vám svoju hlbokú vďačnosť za oslobodenie a sľubujeme Vám, že urobíme všetko pre urychlenie víťazstva nad hitlerovským Nemeckom a pôjdeme bojovať za oslobodenie našich bratov, ktorí ešte sú pod nemeckým-litovským jarmom.

Sláva Červenej armáde, osloboditeľke slovenského národa!

Sláva marseľovi Stalinovi!

Na návrh návrhovej komisie jedoblasne bola schválena kandidátka okresného Národného výboru. Národný výbor pozostáva z 38 členov, medzi nimi sú robotníci, roľníci, učiteľ, farár. Obzvlášť veľkou otváraciu úlohu má voľba 4 partizanov.

Nový život sme začali

Konferencia prijala rezolúciu v ktorej sa medzi inými hovorí:

„Nový a slobodný život sme začali. Sme si vedomí toho, že musíme naplniť všetky svoje sily, aby sme vyčistili riady a pomohli spolu so všetkými slobodomilovnými národnými silami fašizmu.“

V tejto historickej chvíli sme si zvolili Národný výbor a porúčame jemu:

1. Likvidovať všetky neľudské zákony, dane fašistickými zradcami; nariadenia, ktoré obmedzujú národné náboženské, sociálne a kultúrne práva obyvateľov.

2. Zistiť najrozhodnejším spôsobom všetky ľudské, fašistické ostatky.

3. Vsestranne pomáhať Červenej armáde.

4. Prijat' rozhodne opatrenia pre obnovenie spoločenského, politického a sociálneho života okresu.

Okresný výbor spolu s mestskými výborami už veľmi energicky pracuje. V Michalovciach bol zriadený: I rad práce, úrad zásobovania, úbytovacie oddelenie, sociálne oddelenie. Bola vytvorená milícia. Oddiel zásobovania spúšťa všetky zásoby sídelského obyvateľstva chlebom. 3 milióny pracujú. V najbližších dňoch aj chlebopekárne začnú pracovať. Boli menovaní správcovia do bývalého veľkostaku v Zabiniach a v Medo. Do Zabian správcov bol menovaný bývalý partizán. Robotníci pivovaru vytvorili závodný výbor, ktorý prevzal do svojej správy pivovar a v najbližších dňoch zahájí prácu. Taktiež bol vytvorený závodný výbor v mliekarni, ktorý teraz prevádza mliek kráv v skoli, aby v najbližších dňoch tiež mohli zahájiť prácu. Občania s veľkým pochopením a ochotou pomáhajú Červenej armáde pri obnovení železnej dráhy, dopravy, pri oštieňovaní síd. Každý deň niekoľko sto ľudí pomáha Červenej armáde. Konala sa okresná konferencia učiteľov, ktorej sa zúčastnili všetci učiteľia, ktorí nešli s Nemcami, zostali s národom a chcú pracovať pre národ. Bol vytvorený výbor učiteľskej organizácie, ktorý už robí prípravy pre zahájenie vyučovania vo väčšine obcí.

Vstupte do radov čs. armády!

„Нова Свобода“ виходить в місто Микаловоці. Виходить 1. червня. Адрес: Копичівці в СССР. Відділення пошти 1. ч. збору в СССР.

20. Druhá strana 5. čísla Novej slobody.

VOJNA NÁRODOV SSSR A ČSR

Je naše vojsko odhodlané

Pro vítězství Červené armády

Naše vojsko odhodlané je bojovat za vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

STALIN

Pro vítězství Červené armády

Pro vítězství Červené armády

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro venkové dívky

Pro venkové dívky, které jsou základem naší země. Každá z vás musí být připravena k tomu, aby v případě potřeby vstoupila do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Slovenská půda

Slovenskému lidu

Slovenskému lidu, který je základem naší země. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

ZÁRUKA NAŠEJ NEZAVISLOSTI

Náš společný štáby s kraji

Náš společný štáby s kraji. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

D. EDUARD BENEŠ

Pro maslobojovníky a šperky

Pro maslobojovníky a šperky. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Valent L. z. sboru v BSR

brig. gen. LUDVÍK SVOBODA

Pro venkové dívky

Pro venkové dívky, které jsou základem naší země. Každá z vás musí být připravena k tomu, aby v případě potřeby vstoupila do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro hranicemi.

Z bojů 1. ču.

Pro hranicemi. Z bojů 1. ču. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro venkové dívky

Pro venkové dívky, které jsou základem naší země. Každá z vás musí být připravena k tomu, aby v případě potřeby vstoupila do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

D. EDUARD BENEŠ

Pro maslobojovníky a šperky

Pro maslobojovníky a šperky. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Valent L. z. sboru v BSR

brig. gen. LUDVÍK SVOBODA

Pro venkové dívky

Pro venkové dívky, které jsou základem naší země. Každá z vás musí být připravena k tomu, aby v případě potřeby vstoupila do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro hranicemi.

Z bojů 1. ču.

Pro hranicemi. Z bojů 1. ču. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

VŠETKA MOC PATŘI LUDU!

U předvodu ČSU v Michalovicích

Spravedlivě

Spravedlivě. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Pro vítězství Červené armády a za osvobození naší vlasti. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

VLÁDA LUDU

VLÁDA LUDU. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

VLÁDA LUDU. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Sebovce

Sebovce. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Dobrovolníci idu

Dobrovolníci idu. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Dobrovolníci idu. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

Dobrovolníci idu. Každý z nás musí být připraven k tomu, aby v případě potřeby vstoupil do bojových řad. Naše vojsko je silné a odhodlané, a my s ním stojíme v jednotě.

22 Generál J. A. Vedenin (v strede)
počas návštevy v Kalinove v roku 1965

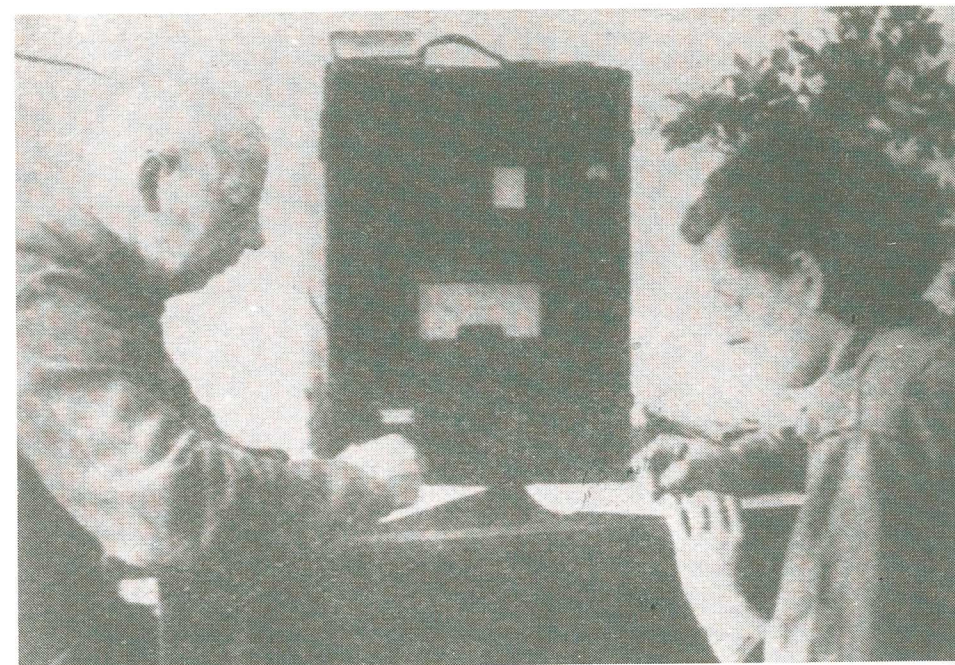

23 Major N. D. Alexenko, veliteľ 325.
gardového streleckého pluku, ktorý ako
prvý prekročil čs.-poľskú hranicu

24 Krikunov z Vydrane, ktorý priviedol prvých sovietskych voja-
kov do Kalinova

**Fotografie
k príspevku J. Rodáka**

25 Príhovor osvetového dôstojníka kapitána J. Procházku k tankistom

26 Zaznamenávanie denných zpráv z rozhlasu

27 Nad frontovými novinami

28 Vo chvíľach odpočinku

Obsah

ÚVOD

I. ČASŤ

Ivan Hunda: POSLEDNÝ VÝSTREL	8
Fedor Ivančov: VLÁDA NÁSILIA A ZLOVÔLE	15
Nikolaj Položinec: SPOMIENKY NA BOJE O DUKLU	25
Michal Fedorko: SPOMIENKY PRÍSLUŠNÍKA 1. ČS. ARMÁDNEHO ZBORU V ZSSR	33
Antonín Lenoč: NEDOŠLI	40
Jiří Babuský: ŠŤASTIE MU NEPRIALO	43
Vladimír Neuvirt: CESTA NA VÝCHOD	51
Andrej Hlaváč: PARTIZÁN BELO	55
Štefan Bunzák: OD VOJAKA KU GENERÁLOVI	63
Vincent Karaffa: HRDINSKÁ CESTA UČITEĽA IMRICH A LYSÁKA . MAJOR IN MEMORIAM JOZEF SZABÓ, PEDAGÓG — VLASTENEC	65 74
Igor Slepcev: LISTY Z DUKELSKÝCH ZÁKOPOV	76
Karel Kroupa: V DUKELSKOM PRIESMYKU S TANKOM ŽIŽKA . . ŽENISTA Z DUKELSKEJ ULICE	79 82
Ivan Mindoš: BOJOVALI NA ĎALEKOM VÝCHODE	85
DCÉRA NAŠLA HROB SVOJHO OTCA	87

II. ČASŤ

Ervín Pauliak: PRÍNOS KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA A SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY K RASTU 1. ČS. AR- MÁDNEHO ZBORU V ZSSR V KOŠICKOM OBDOBÍ ICH ČINNOSTI	93
---	----

Zdeněk Vališ: 1. ČS. SAMOSTATNÁ TANKOVÁ BRIGÁDA V ZSSR V BOJOCH O DUKLU	111
Igor Slepcev: OSLOBODENIE KALINOVA V SPOMIENKACH A DO- KUMENTOCH	121
Jozef Rodák: OSVETOVÁ PRÁCA V 1. ČS. ARMÁDNEHO ZBORE V OBDOBÍ OBRANNÝCH BOJOV NA ONDAVE A V ĎAL- ŠEJ BOJOVEJ ČINNOSTI NA NAŠOM ÚZEMÍ	132
Ivan Mindoš: PARTIZÁNSKE HNU Tie NA VÝCHODNOM SLOVEN- SKU A V POĽSKU V PREDHORÍ KARPÁT V ROKOCH 1942 AŽ 1944	149
BOJE O VÝCHOD Z KARPÁT A OSLOBODENIE VÝCHO- DOSLOVENSKEJ MIESTI	158
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	171

Dukla večne živá 9

Zborník spomienok účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác

Zostavili a na vydanie pripravili PhDr. Ivan Mindoš a PaedDr. Jozef Rodák

Fotografie: Archív Dukelského múzea vo Svidníku

Fotografie na obálke: Dionýz Dugas

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1987.
Zodpovedná redaktorka Mária Gondová. Výtvarná a technická redaktorka Tatiana Tarhaničová.
Náklad 3500 výtlačkov. Vydanie prvé. 200 strán. AH 15,97 (z toho fotografie 2,27). VH 16,22. Vytlačili
Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov.
Povolenie SÚKK č. 1721/I—86

083—027—87 DVZ

02 Kčs 19,—

SVKMG
Ústí n. L